ป. ๕๕๘

ปัญญาชาดก

เล่ม ๒๐

เอกนิบาต มัชฌิมปัณณาสก์

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๔

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

โปรดสร้างในการพระกฐิน

พุทธศักราช ๒๔๗๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยกลการพาณิชการ

ห้องสมุดกระทรวงศึกษาธิการ

นิบาตชาดก

เล่ม ๒

เอกนิบาต มัชฌิมปัณณาสก

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงสร้างในการพระกุศล

ปีขาล พ.ศ. ๒๔๖๕

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

เมื่อมะแม พ.ศ. ๒๔๖๒ อายุข้าพเจ้าเข้า ๕๗ ปี เสมอพระชนมายุพระยาทสมเด็จ ฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระยาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรพการีทั้ง ๒ พระองค์ ข้าพเจ้าได้พิมพ์หนังสือนิยาตซาดกเล่มที่ ๑ เนื่องในการกุศลทักษิณานุประทานถวายเพื่อบูชาคุณพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณครั้งนั้น หนังสือนิยาตซาดกนั้น ต่อมาสมเด็จพระศรีพัชรินทรายรมราชินีนารถ พระยรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงพระราชดำริห์จำเปนของพระยาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชประสงค์จะให้พิมพ์ให้ตลอดคัมภีร์ จึงทรงพระราชศรัทธารับทรงพิมพ์ต่ออีกเล่ม ๑ แต่พวกยัณฑิตเห็นว่าหมวดซาดกซึ่งได้จัดไว้ในเล่ม ๒ มีบางวรรคไม่เหมาะแก่การที่สัตริจะพิมพ์ ข้าพเจ้าจึงได้จัดเล่ม ๓ พิมพ์ถวายสมเด็จพระยรมราชินีนารถตามพระราชประสงค์ ต่อมาพระเจ้ายรมวงษ์เธอ กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ทรงพระศรัทธารับพิมพ์นิยาตซาดกเล่ม ๔ ในงานบำเพ็ญพระกุศลเมื่อพระชนมายุได้ ๕๗ ปี แล้วมหาเสวกโท พระยาโยราณราชธานินทร (พร เดชะคุปต) อุปราชมณฑลอยุธยาศรัทธารับพิมพ์เล่ม ๕ ต่อมาอีกเล่ม ๑ หนังสือนิยาตซาดกจึงเปนอันได้พิมพ์แล้ว ๔ เล่มด้วยกัน

บัดนี้ข้าพเจ้าจะทำบุญฉลองอายุครบ ๖๐ ปี ปรารถนาจะพิมพ์หนังสืออันเปนประโยชน์สืบอายุพระศาสนาอีกเปนบุรพเปตพลีสักเรื่อง ๑ เห็นว่าไม่มีหนังสือเรื่องอื่นจะเหมาะกว่านิยาตซาดกเล่ม ๒ ที่ยังค้างพิมพ์อยู่

นั้น จึงให้พิมพ์ขึ้น แลในการพิมพ์นิบาตชาดกเล่ม ๒ นี้ หลวงราชาภิรมย์ (แม่ บูรณนนท์) เปรียญ ได้มีแก่ใจรับเป่นผู้ตรวจจัดฉบับตลอดเล่ม ข้าพเจ้ารู้สึกขอบคุณเป่นอันมาก หนังสือที่พิมพ์นี้จะแบ่งถวายเป่นสมบัติของหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครส่วนหนึ่ง นอกจากนั้นจะแจกจ่ายไปตามพระอารามแลที่ศึกษาสถานต่าง ๆ บ้าง ถวายเจ้านายแลพระภิกษุ แลแจกจ่ายแก่สัปบุรุษที่พอใจจะอ่านบ้าง

ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศล ซึ่งได้สร้างหนังสือนิบาตชาดกนี้ ถวายสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมวงศ์เธอทุกพระองค์ กับทั้งท่านผู้มีอุปการคุณแก่ข้าพเจ้ามาแต่ก่อน มีสมเด็จพระอุปัชฌายอาจารย์เป่นต้น ตลอดจนญาติมิตรผู้มีคุณที่ล่วงลับไปสู่ปรโลกแล้ว ขอของได้รับส่วนกุศลแลอนุโมทนาทุกพระองค์ทุกท่านเทอญ

วังวรดิศ

วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ. ศ. ๒๔๖๕

สารบาน

อาสีสวรรคที่ ๖

เรื่องที่ ๑ ถึงเรื่องที่ ๑๐

พระยาวิจิตรธรรมปริวัต์

(คำ พรหมกสิกร เปรียญเอกวัดยวรนิเวศ) เรียง

(๕๑) มหาสีลวชาดกที่ ๑

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพระยามหาสีลวะ ทรงมั่นอยู่ในขันติแลมีเพียร กลับได้คืนราชสมบัติที่ถูกชิงไปแล้ว น่า ๑

(๕๒) จุฬชนกชาดกที่ ๒

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพระยาชนก ตั้งความเพียรว่ายน้ำจนยกได้ น่า ๑๓

(๕๓) ปุณณปาติกชาดกที่ ๓

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนเศรษฐีในเมืองพาราณสี รู้เท่านักเลงสุราที่จะคิดวางยาพิษ แล้วพูดชู่ให้ละพยศร้าย น่า ๑๔

(๕๔) กิฬผลชาดกที่ ๔

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพ่อค้าเกวียน ล่วงรู้ผลไม้ที่มีรสเปนพิษโดยความสังเกต น่า ๑๗

(๕๕) บัญจาวุธชาดกที่ ๕

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนราชโอรสพระเจ้าพาราณสี ยักษ์จับได้กลัยทรมานยักษ์ให้ละพยศร้ายตั้งอยู่ในศีล น่า ๒๒

(๕๖) กัญจนขัณฑชาดกที่ ๖

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนชาวนา ได้ทองคำแท่งใหญ่ ยกไม่ไหว คิดแย่งยกมาเรือนได้ น่า ๒๙

(๕๗) วานรินทชาดกที่ ๗

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนวานร ลวงเหยี่ยยสีสะจรเข้ โดดหนีเอาตัวรอดได้ น่า ๓๕

(๕๘) ตโยธัมมชาดกที่ ๘

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนบุตรวานร บิดาคิดจะฆ่า กลับได้เปนนายฝูง น่า ๓๙

(๕๙) เภริวาทกชาดกที่ ๙

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนคนตีกลอง ถูกโจรแย่ง เอาทรัพย์เพราะบุตรไม่ตีกลองตามคำสอน น่า ๔๒

(๖๐) สังขธมชาดกที่ ๑๐

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนบุตรคนเป่าสังข์ ถูกโจรชิง เอาทรัพย์ที่ได้มา เพราะห้ามบิดาไม่ฟัง น่า ๔๔

อิตถีวรรคที่ ๗
เรื่องที่ ๑ ถึงเรื่องที่ ๑๐

หลวงราชาภิรมย์
(แช่ม บูรณนนท์ เปรียญ ๖ ประโยค วัดราชบุรณ) เรียง

(๖๑) **อสาตมันตชาดกที่ ๑**
พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นทิสาปาโมกขอาจารย์ ได้ทำอุบายแสดงโทษของสัตรี ให้มานพผู้เป็นศิษย์ได้รู้เหน น่า ๔๗

(๖๒) **อัณฑภูตชาดกที่ ๒**
พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาพาราณสี ทรงสะกาพนันกับปุโรหิต ปุโรหิตนั้นแพ้เพราะภรรยาที่ตนเลี้ยงมาแต่กำเนิดทำนอกใจ น่า ๕๙

(๖๓) **ตักกชาดกที่ ๓**
พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นดาบส ต้องสึกเพราะกลมารยาของสัตรี ภายหลังถูกภรรยาหลอกไปจะให้โจรฆ่า น่า ๗๗

(๖๔) **ทุราชานชาดกที่ ๔**
พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นทิสาปาโมกข์ สอนศิษย์ให้รู้จักธรรมดาของหญิงที่ประพฤติอนาจาร น่า ๘๖

(๖๕) **อนภิรตชาดกที่ ๕**
พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นทิสาปาโมกขอาจารย์ สอนศิษย์ให้ทำอาการเพิกเฉยในภรรยา ที่ประพฤติทุศีลลามก น่า ๙๒

(๖๖) มุทุลักขณชาดกที่ ๖

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนฤาษี ตองเสื่อมจากฌาน เพราะหลงรักมเหษีของพระเจาพาราณสี นางนั้นกลับทรมานใหไดฌานอีก น่า ๙๗

(๖๗) อุจจังกชาดกที่ ๗

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพระยาพาราณสี สัตรีคนหนึ่งพี่ชายแลลูกผัวเปนโทษ สัตรีนั้นทูลชี้แจงเหตุที่ขอโทษพี่ชายกอนลูกผัว ชอบพระไทยประทานโทษทั้ง ๓ คน น่า ๑๐๙

(๖๘) สาเกตชาดกที่ ๘

พระพุทธเจาตรัสเทศนาชี้แจงเหตุที่พราหมณแกชาวเมืองสาเกต กับนางพราหมณีภรรยา อางวาพระองคเปนบุตรของตน น่า ๑๑๕

(๖๙) สีลวันตชาดกที่ ๙

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนหมอง ไดชวยมนุษยผูถูกงูขบใหรอดชีวิต ดวยวิธีเวทมนตเปนตน น่า ๑๑๙

(๗๐) กุททาลกชาดกที่ ๑๐

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนกุททาลกบัณฑิต สามารถใหพระเจาพาราณสีทรงเลื่อมใสจนออกทรงผนวช ดวยชี้แจงวาความชนะกิเลสของตนเองประเสริฐกวาชนะยี่สิบปาราชิก น่า ๑๒๓

วรุณวรรคที่ ๙

เรื่องที่ ๑ ถึงเรื่องที่ ๖

พระเจ้ายรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงเรียง

(๗๑) วรุณชาดกที่ ๑

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นทิสาปาโมกขอาจารย์ กล่าวติเตียนมานพผู้เกียจคร้าน ไปเที่ยวหาพืนแล้วไปนอนหลับเสีย น่า ๑๓๕

(๗๒) สีลวนาคราชชาดกที่ ๒

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาช้าง ช่วยพานายพรานที่หลงทางไปส่ง พรานนั้นกลับประทุษร้าย น่า ๑๔๒

(๗๓) สัจจกิริยาชาดกที่ ๓

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษี ได้ช่วยพระราชกุมารกับงูหนูแลนกแขกเต้าขึ้นจากน้ำ ภายหลังพระราชกุมารกลับประทุษร้าย น่า ๑๔๙

(๗๔) รุกขธรรมชาดกที่ ๔

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา ยอกอุบายให้หมู่ญาติของวิมานที่พ้นพยุอันตราย น่า ๑๕๗

(๗๕) มัจฉชาดกที่ ๕

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาปลา ตั้งความสัจให้ฝนตกช่วยปลาทั้งหลายให้พ้นภัยอันตราย น่า ๑๖๒

(๗๖) อสังกิยชาดกที่ ๖

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพราหมณออกบวชเปนฤาษี เดินทางไปกับพ่อค้าเกวียน เดินจงกรมคุ้มโจรภัยให้พวกพ่อค้าเกวียนได้ น่า ๑๖๗

เรื่องที่ ๗

หลวงราชาภิรมย์

(แจ่ม บูรณนนท์ เปรียญ ๖ ประโยค วัดราชบูรณ) เรียง

(๗๗) มหาสุบินชาดกที่ ๗

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงพระสุบิน ๑๖ ข้อ ไปทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ แล้วพระพุทธองค์ทรงแสดงชาดกเรื่องพระโพธิสัตวเปนฤาษี พยากรณ์สุบินของพระเจ้าพาราณสี น่า ๑๗๒

เรื่องที่ ๘ ถึงเรื่องที่ ๑๐

พระทุรภาคพิจารณ์

(บุศย์ ศิริธรานนท์ เปรียญ ๓ ประโยค วัดรังษี) เรียง

(๗๘) อิลลีสชาดกที่ ๘

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนช่างกลึงยก ถูกอ้างเปนพยานในเรื่องพระอินทร์ทรมานอิลลีสเศรษฐีผู้เปนบุตร ซึ่งตระหนี่ทรัพย์ น่า ๒๐๙

(๗๙) ขรัสสรชาดกที่ ๙

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพ่อค้าเกวียน ได้เห็นอำมาตย์นายย้านส่วยอุยายเรียกชาวย้านออกไปย่ำ ให้พวกโจรปล้นย้านทางข้างหลัง น่า ๒๓๐

(๘๐) ภิมเสนชาดกที่ ๑๐

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนนายขมังธนู เติมให้นายภิมเสนออกหน้าต่างตัว ภายถูกนายภิมเสนประมาท จึงได้แสดงกิตติคุณของตนให้ปรากฏ น่า ๒๓๔

อปายิมหาวรรคที่ ๘

เรื่องที่ ๑ ถึงเรื่องที่ ๒

พระยาวินัยสุนทร (วิมพลกุล เปรียญโท วัดพิไชยญาติ) เรียง

(๘๑) สุราปานชาดกที่ ๑

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพราหมณ์ออกบวชเปนฤาษี ศิษย์พากันไปเมาสุราในเมืองพาราณสี น่า ๒๔๔

(๘๒) มิตตวินทุชาดกที่ ๒

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนเทพยดา ได้ไปเที่ยวที่เมืองนรกเหนมิตตวินทุสัตวนรกซึ่งทำร้ายมารดา เสวยทุกขเวทนาอยู่ในที่นั้น น่า ๒๕๑

เรื่องที่ ๓ ถึงเรื่องที่ ๕

นายเชย (ชุมากร เปรียญ ๔ ประโยควัดบวรนิเวศ) เรียง

(๘๓) กาฬกัณณีชาดกที่ ๓

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนเศรษฐี ชวยสงเคราะหเพื่อนที่ตกยาก ภายหลังเพื่อนชวยปองกันรักษาทรัพยไมใหเปนอันตราย น่า ๒๕๕

(๘๔) อัตถัสสทวารชาดกที่ ๔

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนเศรษฐี มีบุตรฉลาดถามปญหาทางมาของประโยชน ไดแสดงธรรม ๖ อยาง แกบุตร น่า ๒๕๙

(๘๕) กิปักกชาดกที่ ๕

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพอคาเกวียน พาบริวารไปพบตนไมมีพิษ หามบริวารไมใหบริโภค และชวยบริวารที่ไมเชื่อฟงใหรอดความตาย น่า ๒๖๒

เรื่องที่ ๖ ถึงเรื่องที่ ๑๐

พระเจาบรมวงศเธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ ทรงเรียง

(๘๖) สีลวิมังสชาดกที่ ๖

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพราหมณปุโรหิต ทดลองวาพระเจาแผนดินทรงนับถือตน ดวยชาติสกุลหรือดวยเปนผูมีศีล น่า ๒๖๖

(๘๗) มังคลชาดกที่ ๗

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพราหมณออกบวชเปนฤษี สอนใหพราหมณพอลูกละทิฏฐิที่ถือวาผาหนูกัดเปนอัปมงคล น่า ๒๗๑

(๘๘) สารัมภชาดกที่ ๘

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนโคชื่อสารัมภะ เรื่องเหมือนกันกับชาดกที่ ๒๘ ผิดกันแต่คาถา น่า ๒๗๗

(๘๙) กุหกชาดกที่ ๙

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนบัณฑิตบุรุษ รูเล่ห์กลของเจ้ามายาที่ลักทองคำ ยอกกฎุมพีผู้เจ้าของให้ตามขับไดทองคำคืน น่า ๒๗๙

(๙๐) อกตัญญูชาดกที่ ๑๐

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนเศรษฐี เพื่อนเศรษฐีไม่ตอบแทนคุณ พวกบริษัทของพระโพธิสัตวแก้แค้นแทน น่า ๒๘๒

ลิตตวรรคที่ ๑๐

เรื่องที่ ๑ ถึงเรื่องที่ ๑๐

หลวงราชาภิรมย์

(แช่ม บูรณนนท์ เปรียญ ๖ ประโยค วัดราชบูรณ) เรียง

(๙๑) ลิตตชาดกที่ ๑

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนนักเลงสกา ทำอุบายแก้โกงนักเลงสกาที่โกง ด้วยวางยาพิษแล้วกลับช่วยให้รอดชีวิต น่า ๒๘๖

(๕๒) มหาสารชาดกที่ ๒

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนอำมาตย ทำอุบายให้ได้เครื่องประดับของพระราชเทวี อันตกไปอยู่กับนางวานรกลับคืนมา น่า ๒๙๐

(๕๓) วิสสาสโภชนชาดกที่ ๓

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนเศรษฐี ให้อายาพิษทานางเนื้อที่ราชสีห์หลงรัก ราชสีห์ไม่พิจารณาต้องถึงแก่ความตาย น่า ๓๑๐

(๕๔) โลมหังสชาดกที่ ๔

พระโพธิสัตวออกบวชเปนปริพพาชก เพื่อจะทดลองมิจฉาปะของบรรพชิตภายนอกพุ ว่าจะมีผลอย่างไร น่า ๓๑๕

(๕๕) มหาสุทัสสนชาดกที่ ๕

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพระเจ้าจักรพรรดิ เทศนาสอนพระราชเทวีและราชบริษัทเมื่อเวลาจะทิวงคต ให้เห็นว่าสังขารไม่เที่ยง น่า ๓๒๒

(๕๖) เตลปัตตชาดกที่ ๖

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนโอรสสุดท้องของพระเจ้าพาราณสี ถือมั่นในโอวาทของพระยุเจกโพธิ ไม่หลงอุบายทนางยักษ์ล่อลวง ได้ไปครองเมืองตักกศิลา น่า ๓๒๙

(๙๗) นามสิทธิชาดกที่ ๗

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนทิสาปาโมกข์ ยอกศิษย์ซึ่งเข้าใจว่าชื่อของตนเปนอัปมงคลจะขอเปลี่ยนชื่อใหม่ ให้ไปเที่ยวเลือกหาชื่อที่ชอบใจ ศิษย์ไปได้ความรู้ว่าชื่อเปนแต่สมมติหาสำเร็จผลอย่างใดไม่ น่า ๓๔๙

(๙๘) กูฏวานิชชาดกที่ ๘

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพ่อค้าชื่อยัณฑิต รู้เท่าอุบายของพ่อค้าโกง เอาไฟสุมโพรงไม้ ให้รุกขเทวดาปลอมต้องออกมาให้เห็นตัว น่า ๓๕๔

(๙๙) ปโรสหัสสชาดกที่ ๙

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพราหมณมหาศาลออกบวชเปนฤาษี เมื่อจะตายศิษย์ถามถึงคุณวิเศษ อาจารย์บอกว่าไม่มี ศิษย์โง่เขลาไม่เข้าใจความ เว้นแต่ศิษย์ผู้ใหญ่คนเดียวเปนผู้รู้ถึง น่า ๓๕๙

(๑๐๐) อสาตรูปชาดกที่ ๑๐

พระโพธิสัตวเสวยพระชาติเปนพระเจ้าพาราณสี ถูกพระเจ้าโกศลล้อมเมืองขับปลงพระชนมชีพ ภายหลังพระราชโอรสกลับคืนเอาราชสมบัติได้ ด้วยล้อมเมืองให้ชาวเมืองอดอยาก พวกพลเมืองก็ปลงพระชนม์พระเจ้าโกศลบ้าง น่า ๓๖๔

นิบาตชาดก

เอกนิบาต

อาสีสวรรคที่ ๖

เรื่องที่ ๑ ถึงเรื่องที่ ๑๐

พระยาวิจิตรธรรมปริวัตร

(คำ พรหมกสิกร เปรียญเอก วัดบวรนิเวศวิหาร) เรียง

๑ มหาสีลวชาดก

อาสีเสเถว ปุริโสติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โอสฏฺฐวิริยำ ภิกฺขุำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวนาราม ทรงพระปรารภภิกษุผู้สละเพียรรูปหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้ ที่กำหนดด้วยพระคาถาว่า อาสีสเถว ปุริโส ดังนี้ เป็นอาทิ

คำเนินความโดยพิศดารว่า สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์ตรัสถามภิกษุนั้นว่า ดูกรภิกษุ ได้ยินว่าท่านสละความเพียรเสียจริงหรือ เมื่อเธอทูลรับว่าจริง จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุ เหตุไฉนท่านบวชในพระศาสนาอันเป็นนิยยานิกธรรม ที่นำคนให้ออกไปจากภพเหนปานนี้แล้ว กลับมาสละความเพียรเสียเล่า ในปางก่อนบัณฑิตทั้งหลายเสื่อมจากราชสมบัติ แล้วตั้งตนอยู่ในความเพียร กลับทำให้อิศริยยศปรากฏขึ้นได้อีก ครั้นตรัสฉะนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตวทรงอุบัติในพระครรภ์ของอรรคมเหษี ครั้นถึงมงคลดิถี พระชนกนารถพร้อมด้วยพระประยูรญาติได้ขนานพระนามว่า สีลวกุมาร เมื่อพระองค์ทรงเจริญวัย มีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี ก็ถึงความสำเร็จศิลปศาสตร์ทั้งมวญ ครั้นกาลล่วงนานมา พระราชบิดาเสด็จทิวงคต พระยรมโพธิสัตวก็ได้เสวยราชสมบัติแทนพระชนกนารถ ทรงพระนามว่า พระเจ้ามหาสีลวราช เปนพระเจ้าแผ่นดินตั้งอยู่ในธรรม ดำรงราชอาณาจักรโดยธรรมิกอุบาย พระองค์ตรัสสั่งให้สร้างศาลาฉ้อทาน คือให้สร้างที่ทวารพระนครทั้งสี่แห่ง ๆ ละหลัง ณท่ามกลางพระนครหลงหนึ่ง ที่พระทวารพระราชนิเวศอีกหลังหนึ่ง แล้วทรงบริจาคทานแก่คนกำพร้าอนาถาทั้งปวงเปนนิตยกาล ทรงรักษาศีลและสมาทานอุโบสถ มีพระหฤทัยอบด้วยพระคุณคือ ขันติ เมตตา กรุณา ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชน ตลอดจนสรรพสัตวทุกถ้วนหน้าให้ชื่นชมในธรรมปฏิบัติราชธรรยา เปรียบปานประหนึ่งว่ายิดาซึ่งอุ้มชูบุตรให้นั่งตักด้วยความสิเนหาฉนั้น

ครั้งนั้นยังมีอำมาตย์คนหนึ่งประพฤติผิดด้วยนางฝ่ายใน ภายหลังเนื้อความนั้นเกิดปรากฏขึ้น อำมาตย์ทั้งหลายจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลให้ทรงทราบ พระโพธิสัตวทรงกำหนดใคร่ครวญดู ก็ทรงทราบเหตุนั้นได้แจ้งชัด จึงตำรัสสั่งให้หาอำมาตย์นั้นมาเฝ้าแล้ว ตรัสว่า เจ้าเปนคนอันธพาล ทำการไม่สมควร ไม่ควรจะอยู่ในแว่นแคว้น

ของเรา เจ้าจงเก็บทรัพย์และพาบุตรภรรยาของเจ้าไปอยู่เสียณที่อื่นเถิด ครั้นตรัสดังนี้แล้ว ก็รับสั่งให้เนรเทศเสียจากแว่นแคว้นของพระองค์ อำมาตย์นั้นออกจากแว่นแคว้นกาสี ไปถึงโกศลชนบทก็เข้ารับราชการ จนได้มีตำแหน่งเป็นคนรับใช้พระเจ้าโกศลอย่างสนิทใกล้ชิด

อยู่มาวันหนึ่ง อำมาตย์นั้นได้โอกาส จึงกราบทูลพระเจ้าโกศลว่า เทว ข้าแต่สมมติเทวราช ราชสมบัติพระนครพาราณสีทุกวันนี้ เปรียบเหมือนรวงผึ้งที่ปราศจากตัวผึ้งหวงแหน เพราะพระราชาอ่อนแอ แม้พระองค์ยกจตุรงค์โยธาไปแต่เล็กน้อย ก็สามารถจะยึดเอาราชสมบัติได้เป็นแน่แท้

พระราชาเมื่อได้ทรงสดับถ้อยคำของอำมาตย์นั้น ก็ทรงระแวงพระไทยว่า พระนครพาราณสีสิเป็นเมืองใหญ่หลวงนัก เหตุไฉนอำมาตย์นี้จึงว่า เรายกพลโยธาไปแต่เล็กน้อย ก็อาจจะยึดเอาราชสมบัติกรุงพาราณสีได้ ชรอยบุรุษนี้ จักเป็นคนที่พระเจ้ามหาสีลวราชแต่งให้มาสอดแนมเหตุการณ์บ้านเมืองของเราดอกกระมัง ครั้นทรงดำริห์ฉนี้แล้ว จึงตรัสถามว่า เจ้าเป็นโจรกองสอดแนมหรือ ฯ ข้าแต่สมมติเทวราช ข้าพระยาทจะได้เป็นคนสอดแนมหามิได้ ถ้อยคำที่ข้าพระยาทกราบทูลนั้นล้วนแต่เป็นความจริง ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อข้าพระยาท ขอพระองค์จงส่งมนุษย์ให้เป็นโจรไปปล้นบ้านชายแดนตาม (บ้านปลายเขตรแดน) พระเจ้ามหาสีลวราชก็จะรับสั่งให้โยธาจับไปแล้วกลับพระราชทานพระราชทรัพย์แก่มนุษย์เหล่านั้น แล้วจักปล่อยกลับมา พระเจ้าโกศลทรงสนเท่ห์พระไทยว่า อำมาตย์ผู้นี้เรราหลักแหลมนัก

จำเราจักทดลองดูให้รู้แน่ จึงทรงจัดราชบุรุษให้ปลอมเป็นโจรไปปล้นชิงพระราชทรัพย์ของพระเจ้าพาราณสี พลโยธาจับโจรได้แล้ว นำไปถวายพระเจ้าพาราณสี พระองค์ทอดพระเนตรโจรเหล่านั้น แล้วตรัสถามว่า พวกเจ้ามาปล้นชิงพระราชทรัพย์ด้วยเหตุใด ๆ โจรปลอมเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าพระบาทไม่สามารถจะหาเลี้ยงชีพโดยทางอื่นได้ จึงต้องประพฤติเป็นโจร ๆ ถ้าเช่นนั้น เหตุไฉนพวกเจ้าจึงไม่มาหาข้าเล่า จำเดิมแต่นี้ต่อไปพวกเจ้าอย่าได้พากันประพฤติเช่นนั้นอีก ตรัสดังนี้แล้ว ก็พระราชทานพระราชทรัพย์ให้แก่โจรเหล่านั้น แล้วรับสั่งให้ปล่อยตัวไป

มนุษย์เหล่านั้นก็กลับไปกราบทูลประพฤติเหตุนั้นแด่พระเจ้าโกศล พระองค์ทรงดำริว่า การทดลองแต่เพียงเท่านี้ไม่สามารถจะรู้แน่ว่าจะไปตีเอาพระนครพาราณสีได้ จึงทรงส่งกองโจรให้ไปตีปล้นชนบทถึงชั้นกลาง ๆ พลโยธาหาญก็จับโจรปลอมเหล่านั้นนำไปถวายพระเจ้าพาราณสีอีก พระองค์ก็พระราชทานพระราชทรัพย์ แล้วรับสั่งให้ปล่อยตัวไปครั้นนานหลัง

พระเจ้าโกศลก็ยังไม่เสด็จยกพลไปตีเอาพระนครพาราณสี ได้ทรงส่งกองโจรให้ไปปล้นถึงถนนในพระนครอีก พระเจ้าพาราณสี ก็พระราชทานพระราชทรัพย์ แล้วปล่อยตัวไปเหมือนเช่นนั้นอีก เมื่อเป็นดังนี้ พระเจ้าโกศลราชก็ทรงทราบชัดว่า พระยรมโพธิสัตว์ทรงดำรงมั่นอยู่ในธรรมเป็นอย่างยิ่ง จึงทรงดำริว่า เราจักไปยึดเอาราชสมบัติกรุงพาราณสี แล้วก็เสด็จกรีฑาทัพไปยังพระนครพาราณสี

ตทา ในกาลนั้น มหาโยธาของพระเจ้าพาราณสีนับตั้งพัน ทั้งเป็นทหารแกล้วกล้าอาจหาญชำนาญในการผจญไม่กลัวตาย แม้จะมี

ช้างร้ายเมามันมาเฉภาะหน้าก็ไม่ถอยหนี หรือแม้ว่าสายอสนีจักตก ลงเหนือสีสะก็มิได้สั่งหวั่นหวาด มาตรแม้ว่าพระเจ้ามหาสีลวราช จะพึงพอพระหฤทัย ให้ไปยึดเอาราชสมบัติในสกลชมพูทวีปทั้งสิ้น ก็สามารถจะรบเอามาถวายได้ดังพระราชประสงค์ เมื่อมหาโยธาเหล่านั้น ได้ทราบว่า พระเจ้าโกศลกรีฑาทัพมา จึงพากันเข้าไปเฝ้าพระเจ้า พาราณสีกราบทูลว่า ข้าแต่เทวราช พระเจ้าโกศลเสด็จยกกรีพลมาด้วย หวังจะชิงเอาราชสมบัติพระนครพาราณสี ข้าพระยาทั้งหลายจักยก ออกไปต่อตี มิให้ยกล่วงล้ำรัชสีมาของเราเข้ามา และจะจับพระเจ้า โกศลมาถวายให้จงได้

พระราชายรมโพธิสัตวตรัสห้ามว่า การทำความลำยากให้แก่คน อื่นเพราะอาศรัยเราผู้เดียว ย่อมไม่เป็นการสมควร พระเจ้าโกศลจักใคร่ ได้ราชสมบัติของเรา ก็จงเข้ามายึดเอาตามพระหฤทัยปรารถนาเถิด ท่านทั้งหลายอย่าได้ยกไปต่อสู้เลย ครั้นพระเจ้าโกศลเสด็จกรีฑาพล ล่วงรัชสีมาเข้ามาถึงท่ามกลางชนบท อำมาตย์ทั้งหลายก็พากันเข้า ไปเฝ้ากราบทูลเหมือนอย่างนั้นอีก พระองค์ก็ตรัสห้ามดุจนัยหนหลัง

พระเจ้าโกศลเสด็จยกพลเข้ามาตั้งอยู่ภายนอกพระนคร แล้วส่ง พระราชสาสน์เข้าไปถวายว่า พระเจ้าสีลวมหาราชจักทรงยอมยกราช สมบัติให้ หรือจักทรงต่อยุทธประการใด พระราชายรมโพธิสัตวได้ ทรงสดับพระราชสาสน์ดังนั้น จึงทรงตอบพระราชสาสน์ออกไปว่า เรา ไม่ปรารถนาที่จะต่อยุทธด้วยท่าน ท่านจงเข้ามายึดเอาราชสมบัติตาม พระหฤทัยจำนงเถิด

ฝ่ายอำมาตย์ทั้งหลาย ก็พากันเข้าไปเฝ้ากราบทูลอีกว่า ข้าแต่เทวราช ฝูงข้าพระยาทหารจะไม่ยอมให้พระเจ้าโกศลเสด็จยกพลเข้ามาในพระนครได้ จะพากันยกออกไปต่อยุทธนอกพระนคร แล้วจักจับพระเจ้าโกศลนำมาถวายให้จงได้ พระยรมโพธิสัตว์ก็ตรัสห้ามโดยนัยก่อน แล้วรับสั่งให้เปิดประตูพระนครไว้ท่า แล้วพระองค์ก็เสด็จประทับณท่ามกลางราชบัลลังก์ สพรั่งพร้อมด้วยโยธาทวยหาญนับด้วยพัน เฝ้าแหนอยู่โดยแน่นหนา

โกศลราชา ฝ่ายว่าพระเจ้าโกศลราช ก็เสด็จยกพลโยธาด้วยมหันตพาหนะเข้าในพระนครพาราณสี เมื่อมิได้ทอดพระเนตรเห็นข้าศึกแม้แต่สักคนหนึ่ง เสด็จถึงพระทวารพระราชนิเวศน์ แวดล้อมด้วยเหล่าอำมาตย์ เสด็จขึ้นประทับยนบัลลังก์ที่ประดับตกแต่งแล้วด้วยเครื่องอลังการ ในพระราชนิเวศน์อันมีพระทวารเปิดอยู่ แล้วดำรัสสั่งให้จับเอาพระเจ้าสีลวมหาราชผู้ไม่มีความผิด ซึ่งเสด็จสถิตย์อยู่ยนราชบัลลังก์พร้อมกับทั้งโยธามาตย์พันหนึ่ง แล้วรับสั่งให้มัดแขนไพล่หลัง นำไปยังป่าช้าผีดิบขุดหลุมฝังให้เหลือแต่คอแล้วกลบดินเสียให้แน่น อย่าให้คนใดคนหนึ่งยกแขนขึ้นมายนพ้นแผ่นดินได้ ในเพลาราตรีสุนัขจิ้งจอกก็จักพากันมากัดกินเป็นภักษาตามต้องการ

มนุสฺสา ฝ่ายมนุษย์ชาวพระนคร ครั้นได้ทรายอาชญาของพระเจ้าโกศล ซึ่งพันธนาการพระราชาของตนพร้อมด้วยพลทหารทั้งหลาย แล้วรับสั่งให้นำไปขุดหลุมฝังไว้เช่นนั้น ต่างก็ตกใจพากันซ่อนเร้นหลบหนีออกไปนอกพระนคร

ครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้ามหาสีลวราช เมื่อพระองค์ถูกลงอาชญาเช่นนั้น ก็มิได้ผูกอาฆาฏในพระเจ้าโกศล แม้โยอามาตย์ทั้งหลายก็มิได้ทำลายราชาณัติ ซึ่งกระษัตริย์ของตนได้ทรัสสั่งไว้ ราชบุรุษทั้งหลายก็นำพระเจ้าสีลวมหาราช พร้อมกับอำมาตย์ไปสู่ป่าช้าผีดิบ ขุดหลุมฝังไว้เพียงคอ ขุดหลุมพระเจ้าสีลวมหาราชไว้ในท่ามกลาง หลุมอำมาตย์ทั้งหลายอยู่สองข้าง ฝังคนเหล่านั้นลงไปในหลุมกลบดินให้แน่นแล้วพากันกลับมา พระเจ้าสีลวมหาราชตรัสให้โอวาทแก่อำมาตย์ทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้มีจิตรโกรธเคืองพระเจ้าโกศลผู้เปนโจร จงแผ่เมตตาจิตรในพระเจ้าโกศลไว้ให้มั่นคงเถิด

ครั้นเพลาเที่ยงคืนฝูงสุนักขรังจอกก็พากันมา ด้วยหวังว่าจะกินเนื้อมนุษย์ พระราชาแลอำมาตย์ทั้งหลายได้เห็นฝูงสุนักขรังจอกเหล่านั้น ก็ร้องตวาดขึ้นพร้อมกัน ฝูงสุนักขรังจอกตกใจกลัวก็พากันวิ่งหนีไป ครั้นเหลียวหลังแลมาดูมิได้เห็นคนติดตามมา ก็พากันกลับมาอีก พระราชาแลอำมาตย์ก็พากันร้องตวาดครั้นอยหนหลัง

เอวำ ยาว ตติยำ ปลายิตฺวา ฝูงสุนักขรังจอกวิ่งหนีไปแลกลับมาอย่างนี้ถึงสามครั้ง เมื่อไม่เห็นใคร ๆ ติดตามมาจึงคิดว่า ชรอยจะเปนนักโทษที่ถึงตายร้อง แล้วมิใจกล้าหาญกลับมาอีก แม้เมื่อพระราชาแลอำมาตย์ร้องตวาดก็มิได้วิ่งหนีไป สุนักขรังจอกตัวที่เปนนายฝูง กระโดดเข้าไปจะกัดพระราชา ส่วนสุนักขรังจอกที่เปนบริวารก็พากันวิ่งกรูเข้าไปจะกัดเหล่าอำมาตย์ พระเจ้าสีลวมหาราชทรงฉลาดในกลอุบาย เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นสุนักขรังจอกนายฝูงวิ่งเข้ามา

ก็หงายพระศอขึ้นดูทำให้สุนักขิงจอกกัด แล้วก็กดคอสุนักขิงจอกซึ่งกำลังจะกัดอยู่นั้น ด้วยพระหนุไว้โดยแน่นหนา เหมือนเครื่องยนต์หยิบเข้าไว้ฉะนั้น สุนักขิงจอกถูกกดคอด้วยพระหนุของพระโพธิสัตว์ที่มีกำลังดุจคชสารเช่นนั้น มิอาจดิ้นให้หลุดไปได้ ก็ส่งเสียงร้องด้วยความกลัวตาย สุนักขิงจอกทั้งหลายได้ยินเสียงของสุนักขิงจอกผู้เป็นนาย คิดว่าพระโพธิสัตว์จับนายของตนได้แล้ว ก็ไม่อาจเข้าไปใกล้อำมาตย์ทั้งหลาย ต่างพากันวิ่งหนีไป ฝ่ายสุนักขิผู้เป็นนายฝูงซึ่งพระโพธิสัตว์กดคอไว้ด้วยพระหนุโดยมั่นคงนั้น มีความกลัวตายก็ดิ้นตะกายด้วยเท้าทั้งสี่ จนดินที่กลบหลุมเขี่ยออนออกไป พระราชาบรมโพธิสัตว์ทรงทราบว่า ดินที่กลบหลุมนั้นเขี่ยออนได้แล้ว ก็ปล่อยสุนักขิงจอกเสีย พระองค์ผู้ทรงกำลังดุจคชสารได้โยกพระกายไปมา แล้วยกพระหัตถ์ทั้งสองขึ้นขนปากหลุม แล้วโหนพระองค์ขึ้นมา ดุจเทพวลาหกยังลมกล้าให้พัดหมุนขอบปากหลุมให้กระจายไป แล้วเสด็จขึ้นมาสถิตย์อยู่บนพื้นพสุธา ตรัสเอาใจอำมาตย์ทั้งหลายแล้ว คุ้ยหลุมยกอำมาตย์ขึ้นมาจากหลุมได้ทั้งสิ้น พระองค์พร้อมด้วยเหล่าอำมาตย์เสด็จประทับอยู่ณโคนต้นผักขวงนั้น

ตสฺมึ สมเย ในสมัยนั้น มนุษย์ทั้งหลายได้นำศพคนตายไปทิ้งไว้ที่ป่าช้าผีดิบศพหนึ่ง ซึ่งใกล้กันที่ยักษ์สองตนสิงสถิตอยู่ ยักษ์ทั้งสองไม่สามารถจะแบ่งปันศพนั้นกินกันอย่างไรได้ ก็เกิดวิวาทกันขึ้น แล้วพูดว่า เมื่อเราทั้งสองไม่อาจจะแบ่งศพกันกินได้ เรามาพากันไปเฝ้าพระเจ้าสีลวมหาราชผู้ทรงธรรม ให้ทรงแบ่งปันศพนี้ให้แก่เราทั้ง

สองเถิด ครั้นตกลงกันแล้ว ก็พากันจับเท้าทรากศพนั้นลากไปยังสำนักพระบรมโพธิสัตว กราบทูลว่า เทว ข้าแด่เทวราช ขอพระองค์จงทรงแบ่งทรากศพนี้แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด

พระบรมโพธิสัตวจึงตรัสว่า ดูกรท่านทั้งสอง เราจักแบ่งทรากศพนี้ให้แก่ท่านได้อยู่ ก็แต่ว่าร่างกายของเรายังไม่บริสุทธิ์ เราจะใคร่อาบน้ำชำระร่างกายให้บริสุทธิ์เสียก่อนจึงจะแบ่งให้ ยักษ์ทั้งสองก็พากันไปนำน้ำเย็น ที่เขาตักไว้สำหรับพระเจ้าโกศล ด้วยอานุภาพของตนมาถวายให้พระองค์สรงสนาน ครั้นพระบรมโพธิสัตวสรงน้ำเสร็จแล้ว ยักษ์ทั้งสองก็ไปนำเอาผ้าสาฎก ที่เขาจัดไว้สำหรับพระเจ้าโกศลผู้เป็นโจรมาถวายให้ทรงนุ่งห่ม แล้วนำผอบพระสุคนธ์อันปรุงด้วยคันธชาติ ๔ ประการ[๑] มาถวายให้ทรงลูบไล้พระกาย แล้วนำดอกไม้ต่าง ๆ ที่เขาเก็บไว้ในกล่องแก้วและกล่องทองมาถวาย พระองค์ทรงประดับพระกายด้วยดอกไม้เหล่านั้นแล้ว ยักษ์ทั้งสองจึงกราบทูลถามว่าพระองค์จะโปรดให้ข้าพเจ้าทำอะไรต่อไปอีก พระบรมโพธิสัตวก็ทรงสำแดงพระอาการให้ทราบว่าพระองค์ปรารถนาจะเสวยพระกระยาหาร ยักษ์ทั้งสองก็ไปนำโภชนาหารอันมีรสเลิศต่าง ๆ มาถวายให้เสวย แล้วยักษ์ทั้งสองก็ไปนำน้ำเสวยในเต้าทองและขันทอง ที่เขาจัดตั้งไว้สำหรับพระเจ้าโกศลมาถวาย ครั้นพระบรมโพธิสัตวเสวยพระอุทกและทรงบ้วน

---

๑ คันธชาติ ๔ ประการในอภิธานัปปทีปิกาว่า ได้แก่หญ้าฝรั่น หรือจันทน์แดง ๑ ดอกไม้ที่เกิดในยวนะประเทศ ๑ กฤษณา ๑ กำยาน ๑

พระโอฐ ชำระพระหัตถ์เสร็จแล้ว ยักษ์ก็ไปนำเอาหมากหอมอันปรุงด้วยเบญจสุคนธ์[๑] ของพระเจ้าโกศลราชมาถวาย พระบรมโพธิสัตว์เสวยแล้ว ยักษ์ทูลถามว่า พระองค์จะโปรดให้ข้าพเจ้าทำอะไรอีก พระบรมโพธิสัตวทรัสสั่งว่าท่านจงไปนำพระขรรค์มงคลอันเป็นพระแสงต้นที่วางอยู่เหนือพระเศียรของพระเจ้าโกศลมาให้เรา ยักษ์ก็พากันไปนำพระขรรค์มาถวาย พระองค์ทรงถือพระขรรค์เสด็จไปที่ทรากศพ พลิกศพให้ตรงแล้วก็ผ่าทรากศพตั้งแต่กลางสีสะตลอดลงไปให้ขาดออกเป็นสองซีก แล้วแบ่งให้แก่ยักษ์คนละส่วนเท่า ๆ กัน ทรงล้างพระขรรค์แล้วเหน็บไว้ที่พระองค์

ยักษ์ทั้งสองนั้นได้กินเนื้อศพเสร็จแล้ว ก็มีจิตรอิ่มเอิบยินดี ทูลถามพระบรมโพธิสัตว์ว่า พระองค์จะโปรดให้ข้าพเจ้าทำอะไรต่อไปอีกเล่า พระองค์ตรัสว่า ถ้ากระนั้นท่านจงพาเราไปไว้ที่ห้องของพระเจ้าโกศลผู้เป็นโจร แล้วนำอำมาตย์ของเราเหล่านั้นไปส่งที่เรือนของตน ๆ ยักษ์ทั้งสองก็พาพระองค์และอำมาตย์ทั้งปวงไปส่งไว้ตามรับสั่งทุกประการครั้งนั้น พระเจ้าโกศลราชบรรทมหลับอยู่เหนือพระแท่นสิริไสยาสน์ พระเจ้าสีลวมหาราช ก็ทรงเอาพระแสงข้างแบน ประหารลงที่พระอุทรของพระเจ้าโกศลผู้ทรงประมาทบรรทมหลับอยู่ พระเจ้าโกศลตกพระทัย ตื่นขึ้นทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงทำพระเจ้าสีลวมหาราชให้ ด้วยแสงสว่างแห่งประทีป แล้วก็เสด็จอุฏฐาการลุกขึ้นจากที่บรรทม ทูลถามว่า

---

๑ เบญจสุคนธ์ เครื่องหอม ๕ อย่าง คือกฤษณา ๑ สมุลแว้ง ๑ โกฐ ๑ กานพู ๑ ถ้ายาน ๑

ข้าแต่มหาราชเจ้า ในเพลาราตรี พระราชนิเวศน์นี้ยังทวารลั่นดาลไว้โดยแน่นหนา มีพลโยธาเฝ้ายามประจำรักษาอยู่มิได้เว้นว่าง เหตุไฉนพระองค์จึงทรงพระขรรค์ เสด็จเข้ามาถึงพระแท่นสิริไสยาสน์นี้ได้ พระเจ้าสีลวมหาราชบรมโพธิสัตว์ ก็ตรัสสำแดงเหตุที่พระองค์เสด็จเข้าได้ด้วยอย่างไรนั้น ให้พระเจ้าโกศลทรงทราบโดยพิศดารทุกประการ

ตำ สุตฺวา พระเจ้าโกศลราชได้ทรงสดับแล้ว ทรงสลดพระไทยจึงตรัสว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพเจ้าเป็นมนุษย์โฉดเขลาไม่รู้จักพระคุณของพระองค์ แต่ยักษ์ที่เป็นกักขพะชาติหยาบช้า กินเลือดเนื้อสัตว์อันเป็นอาหาร ก็ยังรู้จักพระคุณของพระองค์ ข้าแต่สมเด็จพระนรินทร์ผู้เป็นยิ่งพระนครพาราณสี ตั้งแต่นี้ต่อไป ข้าพเจ้าจักไม่คิดประทุษร้ายต่อพระองค์ผู้ทรงศีลาจารเห็นปานดังนี้ แล้วทรงจับพระแสงขรรค์กระทำสัตย์สาบาล ยังพระบรมโพธิสัตว์ให้ทรงอดโทษ แล้วเชิญพระบรมโพธิสัตว์ให้เสด็จไสยาสน์เหนือพระแท่นสิริไสยาสน์อันใหญ่ ส่วนตนก็บรรจงนบพระแท่นน้อยตามควร

ครั้นราตรีสว่างแจ้งพระอาทิตย์อุทัยแล้ว รับสั่งให้เที่ยวตีกลองประกาศแก่เสนาอำมาตย์แลพราหมณ์คฤหบดีทั้งปวงให้ประชุมพร้อมกัน แล้วตรัสสรรเสริญพระคุณของพระเจ้าสีลวมหาราช ต่อหน้าเสนามาตย์ทั้งปวง ดุจบุคคลเชิดชูดวงพระจันทร์บนนภากาศฉะนั้น ทรงยังพระเจ้าสีลวมหาราชให้ทรงอดโทษในท่ามกลางบริษัทอีกครั้งหนึ่ง แล้วถวายสิริราชสมบัติคืนให้พระองค์ทรงครองครองเหมือนแต่ก่อน แล้วทูลรับอาสาว่าจำเดิมแต่นี้ต่อไป ถ้าโจรหรืออุปัทวอันตรายใด ๆ เกิดขึ้นแก่

พระองค์ ของไว้ภาระแก่ข้าพเจ้า ๆ จักป้องกันรักษาเอง ขอพระองค์จงทรงครองราชสมบัติโดยผาสุกเถิด พระเจ้าโกศลรับสั่งให้ลงพระราชอาชญาอำมาตย์ผู้อันธพาลซึ่งทำการยุยงนั้น แล้วก็เสด็จยกพลพาหนะกลับไปยังแว่นแคว้นของพระองค์

สีลวมหาราชา ฝ่ายว่าสมเด็จพระเจ้าสีลวมหาราชทรงประดับเครื่องราชอลังการแล้ว ก็เสด็จขึ้นประทับบนบัลลังก์ทอง มีเท้ารองด้วยหนังชมดภายใต้พระมหาเสวตฉัตร ทอดพระเนตรราชสมบัติของพระองค์แล้วทรงจินตนาการว่า สิริราชสมบัตินี้เห็นปานดังนี้ก็ดี การกลับได้ชีวิตแห่งอำมาตย์พันหนึ่งคืนมาก็ดี ก็ด้วยอาศัยความเพียร ถ้ามิได้กระทำความเพียรไฉนเลยจึงจักได้ เพราะอำนาจความเพียรเราจึงกลับได้แว่นแคว้นและศิริยศเห็นปานนี้คืนมา อนึ่งเราก็ได้ชื่อว่าให้ชีวิตเป็นทานแก่อำมาตย์พันหนึ่ง บุคคลควรทำความเพียรให้ติดต่อไม่ขาดสาย อย่าย่อท้อต่อการทำความเพียรเลย แท้จริงชื่อว่าผลแห่งความเพียรของบุคคลผู้กระทำความเพียร ย่อมสำเร็จความปรารถนาอย่างนี้ ครั้นทรงดำริห์ดังนี้แล้วตรัสพระอุทานคาถาว่า

อาสีเสเถว ปุริโส น นิพฺพินฺเทยฺย ปณฺฑิโต
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ ยถา อิจฺฉึ ตถา อหํ

ความว่าบุรุษนรชน พึงจำนงหวังว่า อาตมาจักปรารภความเพียรแล้วก็จักพ้นจากทุกข์ได้ด้วยกำลังแห่งความเพียรของตน บัณฑิตชนผู้ฉลาดในอุบายไม่ควรเบื่อหน่ายต่อความเพียร ไม่ควรตัดเสียซึ่งความ

หวังว่า เราจักไม่ได้รับผลแห่งความเพียรดังนี้เลย เราได้เห็นตนของเราเป็นตัวอย่างอยู่แล้ว คือเราปรารถนาฉันใด เราก็ได้ฉันนั้น

ครั้นพระโพธิสัตว์ทรัสอุทานคาถาอย่างนี้แล้ว ทรงกระทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น เมื่อสิ้นพระชนม์ชีพแล้วก็เสด็จไปตามยถากรรม

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระสุคตบรมศาสดาทรงแสดงธรรมเทศนานี้ แล้วประกาศพระอริยสัจ เมื่อจบลงภิกษุผู้สละความเพียรนั้นก็ได้บรรลุพระอรหัตตผล ครั้นสมเด็จพระทศพลตรัสวัตถุสองเรื่องนี้แล้ว ทรงสืบต่ออนุสนธิประชุมชาดกว่า อำมาตย์ผู้ปฏิบัติในครั้งนั้น ครั้นกลับชาติมาได้เป็นเทวทัตในกาลนี้ อำมาตย์พันหนึ่งนั้นได้มาเป็นพุทธบริษัท พระเจ้าสีลวมหาราชโพธิสัตว์ครั้นเสด็จประวัติกลับชาติมา ก็ได้มาเป็นเราตถาคตในกาลนี้แล

จบมหาสีลวชาดก

---

๒ จุฬหังสชาดก

วายเมเถว ปุริโสติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โอสฏฺฐ-วิริยเมว อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เสด็จประทับอยู่ณพระเชตวันวิหาร ทรงพระปรารภภิกษุผู้สละความเพียรเช่นนั้นนั่นเอง ได้ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มว่า **วายเมเถว ปุริโส** ดังนี้เป็นอาทิ

เรื่องใดที่จะพึงพรรณาในชาดกนี้ เรื่องนั้นจักมีแจ้งในมหาชนกชาดก เหตุว่า เรื่องในที่นั้น กับในที่นี้ มิเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระราชาชนกโพธิสัตว์ เสด็จประทับณราชบัลลังก์ภายใต้พระเสวตรฉัตร แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า **วายเมเถว ปุริโส** บุรุษนรชนพึงขวนขวายประกอบความเพียร **น นิพฺพินฺเทยฺย ปณฺฑิโต** บัณฑิตสาธุชนผู้ฉลาดในอุบาย ไม่ควรเบื่อหน่ายต่อการทำความเพียร **ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ** เราเห็นตนของเราเป็นตัวอย่าง **อุทกา ถลมุพฺภตํ** ถึงแม้ว่าเราถูกละลอกซัดอยู่ในกลางทเลแลไม่เห็นฝั่ง ก็ยังขึ้นมาบนบกได้ เพราะความเพียร

ภิกษุผู้สละความเพียรในเรื่องนี้ ได้สำเร็จพระอรหัตตผล พระเจ้าชนกราชชนกโพธิสัตว์ ได้มาเป็นสมเด็จพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้าแล

จบจุฬชนกชาดก

---

๓ ปุณณปาติกชาดก

ตเถว ปุณฺณปาติโยติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต วิสวารุณึ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมครู เสด็จอยู่ที่เชตวันวิหาร ทรงพระปรารภสุราเจือยาพิษ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคาถาเริ่มต้นว่า **ตเถว ปุณฺณปาติโย** ดังนี้

เอกึ สมยึ สมัยครั้งหนึ่ง นักเลงสุราในเมืองสาวัตถี ประชุมปฤกษากันว่า ทุนค่าสุราของเราหมดแล้ว เราจักได้ที่ไหนกัน ขณะนั้น

นักเลงสุราที่หยายช้าคนหนึ่งพูดว่า ท่านทั้งหลายอย่าวิตกไปเลย เรามีอุบายอย่างหนึ่งอยู่แล้ว พวกเพื่อนถามว่า อุบายอะไร ฯ เขาชี้แจงว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี เคยแต่งตัวประดับแหวนนุ่งผ้าเนื้อดี ไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินเสมอ เราเอายาสลบเจือลงในขวดสุราแล้ว ตั้งร้านขายสุราไว้ในระหว่างทาง เวลาอนาถบิณฑิกเศรษฐีเดินมา เราคอยร้องเชิญให้เข้ามาในร้านแล้วให้ดื่มสุรา เมื่อเศรษฐีสลบเราช่วยกันถอดเอาแหวน และแก้เอาผ้านุ่งมาทำทุนค้าสุราต่อไป นักเลงสุราเห็นชอบพร้อมกันแล้ว ก็พากันไปกระทำตามอุบายนั้น เมื่อเศรษฐีเดินมา ก็พากันเดินสวนทางเข้าไปร้องเชิญว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า เชิญท่านเข้ามาพักที่นี่เสียก่อน ที่สำนักของข้าพเจ้ามีเหล้าดีอย่างพอใจ เชิญท่านมาดื่มเสียเล็กน้อยแล้วจึงค่อยไปเถิด ก็อรรถกถาว่าพระอริยสาวกผู้สำเร็จโสดาแล้ว จักดื่มสุราอย่างไรได้ ถึงแม้เศรษฐีไม่ต้องการดื่มสุราแต่คิดว่า เราจักกำหนดเหตุการณ์นักเลงสุราเหล่านี้ให้รู้แน่จึงได้แวะเข้าไปที่ร้านสุรา แล้วพิจารณาดูกิริยาอาการของนักเลงสุราเหล่านั้น ก็รู้ได้ว่าสุรานั้นนักเลงสุราประกอบยาพิษ จึงคิดว่า เราจักขับไล่นักเลงสุราเหล่านี้ให้ไปเสียจากที่นี่ตั้งแต่บัดนี้ไป คิดแล้วก็พูดว่า แน่นักเลงถ่อย เจ้าทั้งหลายใส่ยาพิษในขวดสุรา ด้วยคิดว่าจักเชิญคนที่สัญจรไปมาให้ดื่มสุราจนสลบแล้วแย่งชิงเอาทรัพย์ จึงได้มาจัดตั้งร้านขายสุราไว้เช่นนี้ พวกเจ้าบรรดาที่นั่งอยู่ณที่นี้ ก็ไม่มีใครยกสุราขึ้นดื่มแม้แต่สักคนเดียว ถ้าว่าสุรานี้มิได้เจือยาพิษ เจ้าทั้งหลายคงจะดื่มกันบ้างซิ ครั้นเศรษฐีขู่นักเลงสุราให้หนีไปจากที่นั้นแล้ว ก็

กลับไปสู่บ้านของตน แล้วไปยังพระเชตวันวิหาร กราบทูลประพฤติเหตุนั้น ให้สมเด็จพระบรมโลกเชฐูศาสดาทรงทรายทุกประการ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ตรัสว่าดูกรคฤหบดี นักเลงสุราใคร่เพื่อจะลวงท่านแต่ในกาลนี้ก็หาไม่ แม้ในปางก่อนเขาก็ได้ลวงบัณฑิตทั้งหลายเช่นนี้เหมือนกัน ครั้นอนาถบิณฑิกเศรษฐีกราบทูลอาราธนา เพื่อทรงแสดงอรรถนั้นให้แจ้งชัด พระองค์จึงตรัสอดีตนิทานดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในอดีตกาลล่วงแล้วนาน ปางเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตวได้ทรงอุบัติเป็นเศรษฐีในกรุงพาราณสี ตทาในกาลครั้งนั้น นักเลงสุราได้ประชุมปฤกษากันดุจนัยหนหลัง แล้วประกอบสุราด้วยยาพิษไว้ แล้วก็พากันเดินสวนทางไปร้องเชิญเศรษฐีให้แวะดื่มสุรา ในเวลาที่เศรษฐีจะเข้าไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน เศรษฐีรำพึงว่า ถึงเราไม่ปรารถนาจะดื่มสุรา แต่ต้องการจะจับเหตุ แลสอบสวนกิริยาของนักเลงสุราเหล่านี้ให้ทราย แล้วจักขับไล่ไปเสียจากที่นี้ จึงพูดว่า ดูกรท่านผู้เป็นนักเลงสุรา การดื่มสุราแล้วเข้าไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินนั้น ย่อมเป็นการไม่สมควร เมื่อเราเข้าเฝ้าแล้วจึงจะกลับมา ท่านทั้งหลายจงคอยท่าเราอยู่ที่นี่ก่อน ครั้นเศรษฐีไปเฝ้ากลับมา นักเลงสุราก็ร้องเชิญให้เศรษฐีแวะที่ร้านขายสุรา เศรษฐีแวะเข้าไปแล้วพิจารณาดูขวดสุรา ก็รู้ว่าสุรานั้นประกอบยาพิษ จึงพูดว่า ดูกรท่านผู้เป็นนักเลงทั้งหลาย เราไม่พอใจในกิริยาของท่านเลย

เพราะขวดสุราของท่านแต่เดิมเต็มอยู่อย่างไร บัดนี้ก็คงเต็มอยู่อย่างนั้น พวกท่านพรรณาว่าสุรานี้ แต่ก็ไม่เห็นดื่มกัน ถ้าว่าสุรานี้เป็นที่พอใจของท่านจริงไซ้ พวกท่านก็คงจะดื่มกันบ้าง ชรอยสุรานี้จักเจือด้วยยาพิษเป็นแน่ เศรษฐีทำลายความปรารถนาของนักเลงสุราเหล่านั้นแล้ว จึงกล่าวนิคมคาถานี้ว่า

ตเถว ปุณฺณปาติโย อญฺญายํ วตฺตเต กถา
อาการเกน ชานามิ เนวายํ ภทฺทกา สุรา

ความว่า ไหสุราเต็มเปี่ยมอยู่ในเวลาเรามาฉันใด บัดนี้ไหสุรานั้นก็ยังเต็มเปี่ยมอยู่ฉันนั้น ถ้อยคำที่ท่านทั้งหลายกล่าวรำพันถึงสุราใดว่าเป็นสุราดี สุรานั้นก็กลับกลายเป็นอย่างอื่นไป หาได้เป็นจริงตามคำรำพันไม่ เพราะเหตุนั้นเราจึงรู้ได้ว่าสุรานี้เจือด้วยยาพิษ หาใช่สุราดีไม่ดื่มแล้วทำให้ทำเริญเพลินใจไม่

เศรษฐีบรมโพธิสัตว์กล่าวข่มขู่นักเลงสุราให้หายพยศ ไม่อาจกระทำการเช่นนั้นอีกต่อไปแล้ว กระทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้นจนสิ้นชีพแล้วก็ไปตามยถากรรม

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดง ตรัสวัตถุสองเรื่องนี้แล้ว ประชุมชาดกว่า ตทา ธุตฺตา นักเลงสุราในกาลนั้นได้มาเป็นนักเลงสุราในกาลนี้ มหาเศรษฐีบรมโพธิสัตว์ในกาลนั้นได้มาเป็นเราตถาคตในกาลนี้แล

จบปุณณปาติกชาดก

---

๔ กิ่งผลชาดก

นายํ รุกฺโข ทูรารุโหติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ ผลกุสลํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา ฝ่างเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เสด็จสถิตอยู่ณพระเชตวันวิหาร ทรงพระปรารภอุบาสกผู้ฉลาดในผลไม้คนหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้ที่กำหนดด้วยพระคาถาว่า **นายํ รุกฺโข ทูรารุโห** เป็นอาทิ

กิร ดังได้ฟังมา ยังมีกุฎุมพีผู้หนึ่งเป็นชาวเมืองสาวัตถี ได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธองค์เป็นประธาน ให้นิสีทนาการในสวนของตนถวายเข้ายาคูแลของเคี้ยวของฉันเสร็จแล้ว สั่งคนเฝ้าสวนให้นำภิกษุทั้งหลายไปเที่ยวในสวน แลให้เก็บผลไม้ต่าง ๆ มีมะม่วงมะปรางเป็นต้นถวายพระภิกษุสงฆ์ คนเฝ้าสวนรับคำแล้ว พาภิกษุสงฆ์เที่ยวไปในสวน นิมนต์ให้ดูต้นไม้ผลไม้แล้วบอกว่า ผลนั้นกิน ผลนั้นห้าม ผลนั้นสุกกินแล้วดังนี้เป็นต้น ตกว่า คนเฝ้าสวนนั้นบอกอย่างไร ผลไม้ก็เป็นจริงอย่างนั้นมิได้เคลื่อนคลาด ครั้นภิกษุดูสวนเสร็จแล้ว จึงกลับไปกราบทูลสมเด็จพระบรมโลกนารถว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นายอุยยานบาลคนนี้ เป็นคนฉลาดรู้จักผลไม้ได้ดี ยืนอยู่พื้นแผ่นดินแลขึ้นไปดูยังต้นไม้ ก็บอกได้ว่า ผลนั้นกิน ผลนั้นห้าม ผลนั้นสุกกินแล้ว เขาบอกฉันใด ผลไม้ก็เป็นจริงอย่างนั้นมิได้ผิดเลย

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงตรัสว่า ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย นายอุยยานบาลคนนี้ หักได้เป็นผู้ฉลาดในผลไม้แต่ในกาลนี้ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อน บัณฑิตทั้งหลายก็ได้เป็นผู้ฉลาดในผลไม้เช่นนี้เหมือนกัน ครั้นตรัสดังนี้แล้ว ได้ทรงนำอดีตนิทานมาแสดงให้เป็นนิทัศนนัยดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ

ในอดีตกาล ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัต ทรงราชย์อยู่ณพระนครพาราณสี พระโพธิสัตวเกิดในตระกูลสัตถวาหะ เจริญวัยแล้วเที่ยวประกอบพานิชกรรมด้วยเกวียนห้าร้อยเล่ม ครั้งหนึ่งท่านเดินทางผ่านไปในดงอันกันดาร มีทางเป็นซอกซัน ครั้นไปถึงปากดงจึงตั้งพักเกวียนอยู่ณที่นั้น แล้วป่าวร้องให้คนทั้งหมดมาประชุมกันแล้วสั่งกำชับว่าในดงนี้ต้นไม้มีพิษบางชนิดมีอยู่ ใบดอกผลล้วนมีรสหอมหวานแต่ทว่ามีพิษ ซึ่งท่านทั้งหลายไม่เคยบริโภค ท่านทั้งหลายยังไม่ได้บอกเราก่อนแล้ว อย่าได้บริโภคเป็นอันขาด เมื่อชนทั้งปวงรับโอวาทแล้วก็ขับเกวียนเข้าไปในดง ที่ปากดงนั้นมีต้นไม้ชื่งได้นามว่า กิมผลพฤกษ์ (คือไม่รู้ว่าผลไม้อะไร) ขึ้นอยู่ใกล้ประตูบ้านตำบลหนึ่ง มีลำต้นกิ่งใบและดอกผลคล้ายกับมะม่วง ใช่แต่เท่านั้น สีสัณฐานกลิ่นรสผลดิบแลสุกก็เหมือนผลมะม่วงทั้งสิ้น แม้ใครกินเข้าไปแต่สักนิด พิษนั้นปรากฏอย่างร้ายแรง ทำให้ถึงสิ้นชีวิตได้ในขณะนั้น พ่อค้าเกวียนที่ไปถึงก่อนบางคนเป็นคนโลเลไม่เชื่อฟังคำสั่ง สำคัญว่ามะม่วงป่า

ก็พากันกินเข้าไป บางคนคิดว่า เราจะรอถามนายสัตถวาหะเสียก่อนจึงจะกิน แล้วก็เก็บผลไม้มาถือไว้ในมือ เมื่อนายสัตถวาหะมาถึงจึงถามว่า ข้าแต่นาย ท่านจะให้ข้าพเจ้ากินผลมะม่วงเหล่านี้หรือยัง พระโพธิสัตวพิจารณาดูก็รู้ชัดว่า นี่ไม่ใช่มะม่วง เป็นต้นไม้ที่มีชื่อว่ากิผลพฤกษ์ จึงห้ามไม่ให้กิน ส่วนชนเหล่าใดที่กินเข้าไปแล้ว พระโพธิสัตวก็ปรุงยาเจือด้วยรสมธุรส[๑] ให้ชนเหล่านั้นกิน ทำให้เสื่อมพิษไม่มีใครเป็นอันตราย

ก็ในกาลก่อนชนทั้งหลายเคยมาอาศัยใต้ต้นไม้นี้ สำคัญว่าผลมะม่วง แล้วพากันกินผลไม้พิษเหล่านั้น ถึงความสิ้นชีวิตไปเนือง ๆ ถึงวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านออกไปเห็นมนุษย์นอนตายเกลื่อนกลาดอยู่ ก็พากันลากเท้าไปทิ้งเสียในที่กำบัง แล้วเก็บเอาทรัพย์สมบัติทั้งมวลพร้อมทั้งเกวียนด้วย แม้วันนั้น ชนชาวบ้านเหล่านั้นก็กระหยิ่มใจว่า รุ่งพรุ่งนี้โคก็จักเป็นของเรา เกวียนก็จักเป็นของเรา สิ่งของต่าง ๆ ก็จักเป็นของเราทั้งสิ้น พอรุ่งเช้าก็รีบพากันออกไปที่ต้นไม้นั้น เมื่อได้เห็นมนุษย์พ่อค้าเกวียนทั้งหลายไม่เป็นอันตรายก็พิศวง จึงถามว่า อย่างไรท่านทั้งปวง จึงรู้ได้ว่าไม้ต้นนี้ไม่ใช่ไม้มะม่วงเล่า พ่อค้าเกวียนตอบว่า เรารู้เพราะนายสัตถวาหะของเรารู้ได้ ชนเหล่านั้นก็พากันไปหาพระโพธิสัตวถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นบัณฑิต ท่านทำอย่างไรจึงรู้ได้ว่า ต้นไม้นี้ไม่ใช่ต้นมะม่วง พระโพธิสัตวจึงบอกว่า เรารู้ได้ด้วยเหตุสองประการ แล้วกล่าวนิคมคาถาว่าดังนี้

---

๑ ดูเชิงอรรถในนิบาตชาดกเล่ม ๑ หน้า ๒๘๕

นายं รุกฺโข ทูรารุโห น หิ คามโต อารกา
อาการเกน ชานามิ นายं สาธุผโล ทุโม

ความว่า ต้นไม้นั้นขึ้นอยู่ในที่ไม่ไกล จะได้ห่างออกไปจากหมู่บ้านก็หาไม่ ด้วยเหตุนี้เราจึงรู้ได้ว่า ไม้ต้นนี้ไม่ใช่ไม้มีผลอร่อย

ต่อนี้ไปพระคันถรจนาจารย์ กล่าวอรรถาธิบายแห่งพระคาถาโดยวรรณนาวิธี ในที่นี้จะแสดงโดยประสงค์ พระโพธิสัตว์รู้ได้ว่าต้นไม้นั้นเป็นต้นไม้มีผลเป็นพิษ ไม่ใช่ต้นไม้มีผลอร่อย ด้วยเหตุสองประการ คือต้นไม้นั้นขึ้นอยู่ในที่ไม่ห่างไกลจากบ้าน ตกว่าขึ้นอยู่แทบประตูบ้าน และอาจขึ้นเก็บผลได้ง่ายตายดายจะขึ้นบันได อีกประการหนึ่ง ถ้าว่าต้นไม้นั้น เป็นต้นมะม่วงมีผลประกอบด้วยรสอันอร่อยแล้วไซร้ ชนชาวบ้านก็จะพากันขึ้นเก็บผลกินไม่เหลือเลย พระโพธิสัตว์กำหนดรู้เหตุผลด้วยญาณของตนอย่างนี้ ได้แสดงธรรมแก่มหาชนแล้วก็เดินทางต่อไปโดยสวัสดิภาพ

สตฺถา สมเด็จพระศาสดาบรมสุคต ได้ตรัสนิคมพจน์ ท้าวความหลังอีกครั้งหนึ่งว่า ภิกฺขเว ดูกรภิกษุสงฆ์ แม้ในปางก่อนบัณฑิตทั้งหลาย ก็ได้เป็นผู้ฉลาดในผลไม้อย่างนี้ ครั้นสมเด็จพระชินสีห์บรมศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า บริวารของนายสัตถวาหะในครั้งนั้นได้มาเป็นพุทธบริษัท นายสัตถวาหะบรมโพธิสัตว์ ได้มาเป็นเราผู้ตถาคตในกาลนี้แล

จบกิ่ผลชาดก

---

๕ ปัญจาวุธชาดก

โย อลิเนน จิตฺเตนาติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกำ โอสฏฐวิริยำ ภิกฺขุำ อรพฺภ กเถสิ

สตฺถา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวันวิหาร ทรงพระปรารภภิกษุผู้สละความเพียรเสียรูปหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มว่า **โย อลิเนน จิตฺเตน** ดังนี้เป็นต้น

สมเด็จพระทศพลบรมศาสดา ตรัสเรียกภิกษุรูปนั้นมาตรัสถามว่า แน่ะภิกษุ ได้ยินว่าเธอเป็นคนคลายความเพียรเสียจริงหรือ เมื่อภิกษุนั้นทูลรับว่าจริง จึงตรัสชมความเพียรว่า แน่ะภิกษุ แม้บัณฑิตทั้งหลายในกาลก่อน ได้กระทำความเพียรในฐานะที่ควรจะกระทำความเพียรพยายาม แล้วได้ครอบครองศิริราชสมบัติตามความมุ่งหมาย ครั้นพระองค์ตรัสฉะนี้แล้ว ก็ทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ

ในอดีตสมัย ครั้งพระเจ้าพรหมทัตทรงราชย์ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์ทรงถือเอาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมเหษีแห่งพระเจ้าพรหมทัต ครั้นถึงมงคลดิถีที่จะถวายพระนาม พระราชบิดาพร้อมด้วยพระประยูรญาติ ได้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คนมาเลี้ยงโภชนาหาร ให้อิ่มหนำสำราญตามปรารถนาแล้ว ตรัสถามถึงลักษณะของพระกุมาร พราหมณาจารย์ผู้ฉลาดในลักษณะ เมื่อได้เห็นพระโพธิสัตว์นั้นบริบูรณ์

ด้วยพระลักษณะ จึงถวายพยากรณ์ว่า **ปุญฺญสมฺปนฺโน** มหาราช ข้าแต่มหาราชเจ้า พระราชกุมารองค์นี้มีบุญญาธิการมาก เมื่อมหาพิตรเสด็จทิวงคตล่วงลับไปแล้ว จักได้ครอบครองศิริราชสมบัติแทน มีพระขัณฑาทรงกระทำการด้วยขัณฑาวุธ[๑] ให้ปรากฏพระเกียรติยศ และจักได้เป็นอรรคมหาบุรุษในสกลชมพูทวีป

เมื่อพระราชบิดาและพระญาติวงศ์ ได้ทรงทราบคำทำนายของพราหมณ์ดังนั้น จึงพร้อมกันทำมงคลรับพระลักษณะ และขนานพระนามว่า ขัณฑาวุธกุมาร ครั้นพระโพธิสัตว์ทรงเจริญวัยประกอบด้วยความรู้ มีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี พระราชบิดารับสั่งให้หามาเฝ้า แล้วตรัสว่า ดูกรพ่อผู้เป็นยิโยรส เจ้าจงไปศึกษาศิลปศาสตร์เถิด ฯ ข้าแต่พระราชบิดา พระองค์จะโปรดให้ข้าพระบาทไปศึกษาศิลปศาสตร์ในสำนักใคร ฯ เจ้าจงไปศึกษาศิลปศาสตร์ในสำนักทิศาปาโมกข์อาจารย์ ที่เมืองตักกสิลาแว่นแคว้นคันธาระ แล้วจงให้ทรัพย์พันกษาปณ์ที่บิดาให้นั้นแก่อาจารย์ เพื่อเป็นค่าเล่าเรียน ฯ พระราชกุมารก็ทูลลาพระราชบิดา เสด็จไปสู่เมืองตักกสิลา ศึกษาศิลปศาสตร์สำเร็จแล้ว ทรงรับเอาขัณฑาวุธถวายอาจารย์ให้แล้ว ทรงกราบลาท่านอาจารย์ เสด็จออกจากพระนครตักกสิลา ทรงผูกสอดขัณฑาวุธแล้วเสด็จโดยมรรคาที่จะไปยังพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เสด็จไปถึงดงแห่งหนึ่งในระหว่างทางอันสิเลสโลมยักษ์สิงสถิตอยู่

---

๑ บัณฑาวุธ อาวุธ ๕ อย่างนั้น ตามเนื้อเรื่องมีแต่ ๔ อย่างคือ ธนู ๑ ดาบ ๑ หอกซัด ๑ กระบอง ๑ อีกอย่างน่าจะได้แก่ขวาน ฯ ในดิกชันนารีซิลเตอร์อ้างว่านายเคลา (Clough) กล่าวว่า บัณฑาวุธได้แก่ดาบ ๑ หอก ๑ ธนู ๑ ขวาน ๑ โล่ห์ ๑ ฯ

ลำดับนั้นมนุษย์ทั้งหลาย เห็นพระโพธิสัตว์เสด็จมาที่ป่ากต่างจึงพากันห้ามว่า ดูกรมานพ ท่านอย่าเข้าไปในดงนี้เลย มียักษ์ชื่อสิเลสโลมะสิงสถิตอยู่ในดง มันคอยดูมนุษย์ทั้งหลายอยู่ เมื่อมันเห็นมนุษย์ที่ล่วงล้ำเข้าไปในเขตร์ มันก็ทำลายมนุษย์ให้ถึงสิ้นชีวิต แล้วกินเลือดเนื้อเป็นภักษาอยู่เนือง ๆ พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น ก็ตั้งพระสติตระเตรียมพระองค์ด้วยดีมิได้ทรงสะดุ้งหวั่นหวาด ประกอบด้วยความมองอาจกล้าหาญ ปานประหนึ่งว่าพระยาไกรสรราชสีห์เสด็จเข้าไปในดง ครั้นพระองค์เสด็จถึงกลางดง ยักษ์นั้นก็แปลงกายสูงเทียมลำตาล สีสะโตเท่ากูฏาคาร (คือเรือนยอด) ลูกตาโตเท่ายาตร เขี้ยวทั้งสองงอกออกมาจากปากโตเท่าหัวปลี มีหน้าขาวท้องดำงพร้อยมือแลเท้าเขียว แสดงกายให้พระโพธิสัตว์เห็นแล้ว ถามว่าท่านจะไปไหน จงหยุดอยู่ก่อน ท่านเป็นภักษาของเราแล้ว

ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ตรัสว่า แน่ะยักษ์ เราตระเตรียมตัวของเราดีแล้ว จึงได้เข้ามาณที่นี้ ตัวท่านเป็นคนประมาทนักหนา จงเข้ามาหาเราแต่โดยดี เราจักยิงท่านด้วยลูกศรอันกำซายด้วยยาพิษ ให้ล้มกลิ้งถึงความสิ้นชีวิตไปณที่นี้ ครั้นพระโพธิสัตว์ตรัสคุกคามดังนี้แล้ว ก็ขึ้นสายปล่อยศรที่กำซายด้วยยาพิษอย่างแรงร้าย ลูกศรนั้นก็เข้าไปเสียบอยู่ในขนยักษ์ พระโพธิสัตว์ก็ยิงลูกศรอื่นไปอีกถึง ๕๐ ลูก ลูกศรก็เข้าไปเสียบติดอยู่ที่ขนยักษ์ ทุกนัดนั้นทั้งหมด ยักษ์ก็ถอนลูกศรทิ้งลงแทบเท้าของตนเสียทั้งสิ้น แล้วเดินเข้าไปใกล้พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ตรัสขู่ยักษ์แล้ว ชักพระขรรค์พันลงไป พระขรรค์ยาว ๓๓ องคุลี

ก็เข้าไปเสียบติดอยู่ในขนยักษ์อีก อันดับนั้นพระโพธิสัตว์ก็แทงด้วยหอกซัด ๆ เข้าไปติดอยู่ในขนยักษ์ พระโพธิสัตว์จึงทรงประหารด้วยตระบอง ๆ ก็เข้าไปติดแน่นอยู่ในขนยักษ์อีก พระโพธิสัตว์ทรงทราบว่า ยักษ์นั้นมีขนเหนียว จึงตรัสสำทับด้วยสุรสียงหนาทว่า แน่ะยักษ์ ท่านไม่เคยได้ยินชื่อเราบ้างหรือ ตัวเรานี้และที่มีชื่อว่าขัณฑาวุธกุมาร เราอาจหาญเข้ามาสู่ขาท่านสิงสถิตอยู่ทีนี้ ก็เพราะเราได้เตรียมตัวและอาวุธต่าง ๆ มีอนุเปนต้นเสร็จแล้วจึงได้เข้ามา ตำ โปเถตฺวา เราจักประหารท่านให้เปนจุณวิจุณไปในวันนี้แหละ ครั้นพระโพธิสัตว์ตรัสดังนี้แล้วก็ทรงประหารด้วยพระหัตถ์เบื้องขวา พระหัตถ์เบื้องซ้าย พระบาทเบื้องขวา พระบาทเบื้องซ้าย โดยลำดับ พระหัตถ์และพระบาททั้งซ้ายขวา ก็เข้าไปติดแน่นอยู่ในขนยักษ์ทั้งสิ้น แล้วพระองค์ก็กระแทกยักษ์ด้วยพระเศียร หมายจะให้กายยักษ์แหลกเปนจุณวิจุณไป พระเศียรก็เข้าไปติดอยู่ที่ขนยักษ์ พระโพธิสัตว์เข้าไปติดห้อยอยู่ในฐานทั้ง ๕ แต่พระองค์จะได้ทรงหวั่นหวาดเกรงขามก็หามิได้ ยักษ์เห็นพระอาการดังนั้น จึงคำริห์ว่า ชายคนนี้ไม่ใช่สักแต่ว่าเปนชาย เปนชายกล้าหาญดุจพระยาราชสีห์ เปนชายอาชานัย เมื่อยักษ์เห็นปานดังตัวเรานี้จับเอาไว้ จะได้มีความสดุ้งหวาดกลัวแต่สักนิดก็หามิได้ เราจับมนุษย์ทั้งหลายฆ่าอยู่ในหนทางนี้มากต่อมาก จะได้เคยเห็นมนุษย์แม้สักคนเดียว ซึ่งมีความกล้าหาญเหมือนเช่นนี้ไม่มีเลย เออก็เหตุไฉนชายคนนี้จึงไม่สดุ้งกลัวเล่า ยักษ์จนใจไม่อาจกินพระโพธิสัตว์ได้

จึงถามว่า ดูกรมานพ เหตุไฉนท่านจึงไม่สดุ้งกลัวต่อภัยคือความตาย เล่า พระโพธิสัตวตรัสตอบว่า แน่ะยักษ์ เราจักกลัวด้วยเหตุไร ในอัตภาพนี้ความตายย่อมมีเป็นเที่ยงแท้ ก็แต่ว่าในท้องของเรามีวชิราวุธ ถ้าท่านจักกินเรา ท่านก็ไม่อาจจะยังอาวุธนั้นให้ย่อยได้ อาวุธนั้นก็จะหั่นไส้น้อยไส้ใหญ่ของท่านให้ขาดเป็นท่อน ๆ ให้ถึงความสิ้นชีวิตไป เราทั้งสองก็จักถึงความฉิบหายไปด้วยกัน เพราะเหตุนั้นเราจึงมิได้สดุ้งกลัว

ได้ยินว่า คำว่า ในท้องของเรามีวชิราวุธนั้น พระโพธิสัตวตรัสหมายเอาอาวุธคือพระญาณซึ่งมีอยู่ภายในพระหฤทัยของพระองค์

ครั้นยักษ์ได้ฟังดังนั้น สำคัญจิตรคิดว่า มานพนี้พูดจริงทีเดียว ชิ้นเนื้อของสัตบุรุษนี้มาตรว่าเท่าเมล็ดถั่วเขียว ก็ไม่อาจจะให้ย่อยในท้องของเราได้ เมื่อยักษ์คิดดังนี้ก็กลัวตาย จึงปล่อยพระโพธิสัตว แล้วพูดว่า ดูกรมานพ ท่านเป็นบุรุษราวกับราชสีห์ เราจักไม่กินเนื้อท่าน ท่านพ้นจากเงื้อมมือเราในวันนี้ เป็นประดุจพระจันทร์พ้นจากปากอสุรินทราหู ท่านจงกลับไปแสดงตนให้หมู่ญาติมิตรทั้งหลายชื่นชมยินดีเถิด

ลำดับนั้นพระโพธิสัตวตรัสว่า เราก็จักไปเหมือนกัน ก็แต่ว่าท่านได้เกิดมาเป็นยักษ์เคยทำอกุศลกรรม เป็นคนดุร้ายหยาบช้า มีฝ่ามือเปื้อนด้วยโลหิต สูดกินเลือดเนื้อของสัตว์อื่นเป็นภักษา ถ้าหากว่าท่านจะสำนักอยู่ในถ้ำนี้ต่อไปท่านก็จักทำอกุศลกรรมอีก ท่านมาจากที่มืดก็จักไปสู่ที่มืดอีก จำเดิมแต่ท่านได้พบกับเราแล้ว ท่านไม่ควรจะ

กระทำอกุศลกรรมอีกต่อไป ชื่อว่าบุคคลผู้ทำปาณาติบาต คือพลาชีวิตสัตว์อื่นให้ตกล่วงไป ย่อมจะได้ไปเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ คือนรกกำเนิดเดียรัจฉาน เปรตวิสัย อสุรกาย ครั้นจุติจากตนรายไปเกิดในมนุษย์ ด้วยเศษแห่งวิบากนั้นก็จะเป็นคนมีอายุน้อยอายุสั้น พระโพธิสัตว์ทรงแสดงอาทีนพโทษแห่งทุศีลกรรมเบญจเวร ๕ ประการโดยนัยฉะนี้ เป็นอาทิแล้ว ก็ทรงแสดงอานิสงส์แห่งศีล ๕ ประการตรัสคุกคามยักษ์ด้วยประการต่าง ๆ แล้วทรงแสดงธรรมทรมานยักษ์ให้เสื่อมพยศร้ายให้ดำรงอยู่ในศีล ๕ ทรงทำยักษ์นั้นให้เป็นเทวดารับเครื่องพลีอยู่ที่ป่านั้นต่อไป ครั้นพระโพธิสัตว์ประทานโอวาทด้วยอัปปมาทธรรมแล้วก็เสด็จออกจากถ้ำ ไปทรงเล่าเรื่องให้มนุษย์ทั้งหลายที่ป่ากลงทรายทุกประการ แล้วทรงผูกสอดบัญญาวุธ เสด็จไปสู่พระนครพาราณสี เข้าเฝ้าพระชนกชนนี ครั้นล่วงเนิ่นกาลนานมา พระบรมโพธิสัตว์ก็ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติโดยธรรม ทรงบำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น แล้วเสด็จไปตามยถากรรม

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมโลกนารถศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแสดงตรัสวัตถุสองเรื่องนี้แล้ว ครั้นได้ตรัสรู้แล้วพระองค์ทรงภาษิตพระคาถานี้ว่า

โย อลินน จิตฺเตน อลินมนโส นโร
ภาเวติ กุสลำ ธมฺมำ โยคกฺเขมสฺส ปตฺติยา
ปาปุเณ อนุปุพฺเพน สพฺพสโยชนกฺขยำ

แปลความว่า นรชนผู้ใดมีใจไม่หดหู่มีใจไม่ขุ่นมัว เจริญธรรมเป็นกุศลอยู่ นรชนผู้นั้นย่อมได้บรรลุธรรมเครื่องเกษมจากโยคะ ถึงความสิ้นจากสังโยชน์ทั้งมวลโดยลำดับ

ต่อนี้ไป พระคันถรจนาจารย์กล่าวแก้ศัพท์ และพรรณนาอรรถแห่งคาถาโดยวรรณาวิธี รวมแสดงโดยความว่าบุรุษผู้ใดมีใจไม่ขุ่นมัว ไม่หดหู่ มีอัธยาศัยแน่วแน่ เจริญโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ[๑] ซึ่งนับว่าธรรมเป็นกุศลด้วยอรรถว่าเป็นธรรมปราศจากโทษ ตามประกอบวิปัสสนา ทำจิตให้ชำนิชำนาญแคล่วคล่อง บุรุษนั้นก็จะได้บรรลุพระนิพพาน อันเป็นธรรมเครื่องเกษมจากโยค ๔ ประการ[๒] ยกพระไตรลักษณญาณขึ้นพิจารณาในสังขารทั้งปวง เห็นเป็น **อนิจฺจ ทุกฺข อนตฺตา** แล้วเจริญโพธิปักขิยธรรม ทำสังโยชน์[๓] ให้สิ้นไปโดยลำดับ มิให้เหลือเศษแม้แต่สังโยชน์หนึ่ง ในที่สุดก็จะพึงบรรลุมรรค ๔ สำเร็จพระอรหัตตผล อันนับว่าเป็นผู้สิ้นจากสังโยชน์ทั้งมวลด้วยประการฉะนี้

---

๑ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ รวม ๓๗ ประการ

๒ โยค ๔ ประการ คือ (๑) กามโยคะ ความประกอบในกิเลสกาม (๒) ภวโยคะ ความประกอบในภพ คือความมีความเป็น (๓) ทิฏฐิโยคะ ความประกอบในทิฏฐิ ความเห็น (๔) อวิชฺชาโยคะ ความประกอบในอวิชชา ความหลงความไม่รู้จริง

๓ สังโยชน์ทั้งมวลจำแนกเป็น ๑๐ ประการ คือ (๑) สกฺกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน (๒) วิจิกิจฺฉา ความลังเลเป็นเหตุไม่แน่ใจในปฏิปทา เครื่องดำเนินของตน (๓) สีลพฺพตปรามาส ความเชื่อถือสักสิทธิ์ ด้วยเข้าใจว่าจะมิได้ด้วยศีลหรือพรต

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระมหามุนีบรมศาสดา ทรงแสดงพระธรรมเทศนารวบยอดด้วยพระอรหัตฉันนี้แล้ว ทรงประกาศพระจตุราริยสัจในที่สุด พอจบลงภิกษุผู้สละความเพียรนั้นก็ได้บันลุพระอรหัตตผล สมเด็จพระทศพลทรงสืบต่ออนุสนธิประชุมชาดกว่า ยักษ์ในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระองคุลิมาลในกาลบัดนี้ ขัญฑาวุธกุมารได้มาเป็นเราตถาคต มิพระพุทธพจน์ตรัสเทศนาให้จบลงเพียงเท่านี้แล

ขัณฑาวุธชาดก

๖ กัญจนฉัณฑชาดก

โย ปหฏฺเฐน จิตฺเตนาติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรำ ภิกฺขุ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวันวิหาร ทรงพระปรารภภิกษุรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ ที่กำหนดด้วยพระคาถาเริ่มต้นว่า โยปหฏฺเฐน จิตฺเตน ดังนี้

อย่างนั้นอย่างนี้ ล่วงธรรมดาวิสัย (๔) กามราค คือความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกาม (๕) ปฏิฆะ คือความกระทบกระทั่งแห่งจิตร ได้แก่ความหงุดหงิดด้วยอำนาจโทษะ ทั้ง ๕ นี้ เป็นสังโยชน์เบื้องต่ำ คืออย่างหยาบ เรียกโอรัมภาคิยสังโยชน์ (๖) รูปราคะ ความติดใจอยู่ในรูปธรรม เช่นชอบใจในบุคคลบางคนหรือในพัสดุบางสิ่ง (๗) อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม เช่นพอใจในสุขเวทนา (๘) มานะ ความสำคัญว่า เป็นนั่นเป็นนี่ (๙) อุทธจฺจ ความคิดพล่าน เช่น นึกอะไรก็เพลินเกินไปกว่าเหตุ (๑๐) อวิชชา คือความหลงอันเป็นเหตุไม่รู้จริง อีก ๕ นี้เป็นสังโยชน์เบื้องสูง คืออย่างเลอียด เรียกอุทธัมภาคิยสังโยชน์

กิร ดังได้ฟังมา มีกุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ได้สดับฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระศาสดาแล้ว มีจิตรเลื่อมใสอุทิศถวายชีวิตไว้ในพระรัตนสาสนาออกบรรพชาอุปสมบท ลำดับนั้นพระอาจารย์และพระอุปัชฌายะ ได้ชี้แจงลักษณศีลแก่เธอว่า ดูกรอาวุโส ศีลย่อมจำแนกเป็นหลายประเภท คือ ศีล ๓, ศีล ๒, ศีล ๓, ศีล ๔, ศีล ๕, ศีล ๖, ศีล ๗, ศีล ๘, ศีล ๙, ศีล ๑๐, และศีลมีประเภทมากออกไปกว่านี้บ้าง นี้เรียกว่าขุลศีล นี้เรียกมัชฌิมศีล นี้เรียกมหาศีล นี้เรียกปาติโมกขสังวรศีล นี้เรียกอินทรียสังวรศีล นี้เรียกอาชีวปาริสุทธศีล นี้เรียกปัจจัยสันนิสสิตศีล ภิกษุนั้นมาคำนึงว่า ชื่อว่าศีลนี้ย่อมมีมากมายยิ่งนัก เราไม่อาจรักษาศีลมีประมาณเท่านี้ให้บริบูรณ์ได้ จะบวชอยู่เพื่อประโยชน์อะไร เราสึกออกไปทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น ประกอบการหาเลี้ยงตนและบุตรภรรยาจะดีกว่า ครั้นเธอคิดฉันนี้แล้ว ก็เข้าไปหาพระอาจารย์และอุปัชฌายะพูดว่า ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าไม่อาจรักษาศีลได้ ก็เมื่อไม่อาจรักษาได้เช่นนั้น จะบวชอยู่ต่อไปเพื่อประโยชน์อะไร ข้าพเจ้าจะสึกออกไปเป็นคฤหัสถ์ ขอท่านจงรับเอายาตร์และจีวรของท่านไปเถิด พระอาจารย์และอุปัชฌายะพูดว่า ถ้าเช่นนั้นท่านมาไปถวายยังคมสมเด็จพระทศพลด้วยกันเสียก่อนแล้วจึงสึก พระอาจารย์และอุปัชฌายะก็พาเธอไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาพระองค์ทอดพระเนตรเห็นแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านพาภิกษุผู้นี้มาเพราะเหตุอะไร ฯ ภนฺเต ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระภิกษุรูปนี้บอกว่าไม่สามารถจะรักษาศีลต่อไป จึงได้มอบยาตร์จีวรให้

แก่ข้าพระยาท เพราะเหตุนั้น ข้าพระยาทจึงได้นำเธอมาเฝ้า ฯ สมเด็จพระบรมโลกนารถเจ้า ตรัสว่าดูกรภิกษุทั้งหลาย เหตุไฉนท่านทั้งหลายจึงได้อธิยายศีลให้แก่เธอมากมายเช่นนั้นเล่า เธอสามารถจะรักษาศีลมีประมาณเท่าใด ก็ควรจักรักษาเท่านั้น จำเดิมแต่นี้ต่อไป ท่านทั้งหลายอย่าได้ว่ากล่าวอะไรแก่เธออีกเลย เราจะเป็นผู้รู้กิจที่ควรกระทำแก่เธอเอง แล้วสมเด็จพระศาสดาจึงตรัสเรียกภิกษุนั้นว่า แน่ะภิกษุเธอจงมานี่ จะต้องการอะไรด้วยศีลมากมายเช่นนั้นเล่า เธอจักอาจรักษาศีลเพียง ๓ ประการเท่านั้นได้หรือไม่ ฯ เมื่อเธอทูลตอบว่าพอจะรักษาไซ้ แล้วตรัสว่าถ้ากระนั้นต่อไป ท่านจงรักษาทวารทั้ง ๓ คือกายทวาร วจีทวาร มโนทวาร อย่ากระทำกรรมอันเป็นบาป ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ แลอย่าเพ่อสิ้กออกไปเสียเลย จงตั้งใจรักษาศีลทั้ง ๓ ประการนี้เถิด ภิกษุนั้นก็มีความยินดีรับจะปฏิบัติตามโอวาทที่พระองค์ทรงสั่งสอน แล้วถวายบังคมลากลับไปด้วยอาจารย์แลอุปัชฌายะของตน เมื่อเธอรักษาศีล ๓ ประการนั้นให้บริบูรณ์แล้ว ก็เกิดความรู้ว่า ศีลมีประมาณเท่านี้ที่อาจารย์แลอุปัชฌายะได้บอกแก่เรา แม้ท่านเองท่านก็ไม่สามารถจะบังเราให้รู้ได้ เพราะท่านเองก็ไม่รู้เหมือนกัน สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงรวบรวมศีลมีประมาณเท่านั้น เข้าในทวารทั้ง ๓ ประการแล้วให้เราเรียน เพราะพระองค์เป็นสัมมาสัมพุทธผู้ตรัสรู้ดี เป็นพระราชาแห่งธรรมอันยวดยิ่ง พระองค์เป็นพระศาสดา ผู้เป็นที่พึ่งของเราโดยแท้ ครั้นดำริห์ฉันนี้แล้ว เจริญวิปัสสนาไม่ช้าก็ได้สำเร็จพระอรหัตตผล

ภิกษุทั้งหลายได้ทรายประพฤติเหตุนั้นแล้ว ไปนั่งประชุมที่โรงธรรมสภา พรรณนาถึงพระพุทธคุณว่า ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ได้ยินว่าสมเด็จพระมหากรุณา ทรงยังภิกษุผู้ไม่อาจจะรักษาศีลคิดจะลักให้รักษาศีลทั้งปวงซึ่งประมวญลงในไตรทวาร แล้วได้สำเร็จพระอรหัตตผล โอ สมเด็จพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นอัจฉริยมนุษย์ที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก

สมเด็จพระบรมครูเสด็จมาสู่โรงธรรมสภา ประทับยังพุทธอาสน์แล้ว ตำรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ท่านนั่งสั่งสนทนาด้วยเรื่องอะไรกัน ครั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า นั่งพรรณนาถึงพระพุทธคุณ ก็ทรงท้าวความหลังตรัสดังนี้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภาระซึ่งเป็นของหนักแล้วแบ่งส่วนออก ให้กลับเป็นของเบาได้นั้น ใช่ว่าเราเคยแบ่งแต่ในกาลนี้ก็หาไม่ แม้ในปางก่อนบัณฑิตทั้งหลายได้ทองก้อนใหญ่ไม่อาจยกขึ้นได้ จึงแบ่งส่วนออกแล้วยกขึ้นนำไปได้โดยสดวก ครั้นตรัสฉะนี้แล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตวได้มาอุบัติเป็นชาวนาณบ้านตำบลหนึ่ง อยู่มาวันหนึ่ง พระโพธิสัตวไปไถนาที่บ้านร้างแห่งหนึ่ง แต่เดิมมาบ้านนั้นเคยเป็นที่อยู่ของเศรษฐีซึ่งมีทรัพย์สมบัติมาก เศรษฐีนั้นได้ฝังทองแท่งใหญ่ประมาณเท่าขายาว ๔ ศอกไว้ แล้วทำกาลกิริยาตายไป ไถของพระโพธิสัตวก็เข้า

ไปติดขัดแท่งทองอยู่ พระองค์สำคัญว่าไถติดรากไม้จึงได้คุ้ยดิน ครั้นเห็นแท่งทองก็เอาดินกลบไว้ตามเดิม แล้วไถนาต่อไป ครั้นพระอาทิตย์ใกล้จะอัสดงคต ก็ปลดไถไปเก็บไว้ในที่สมควรแล้ว คิดว่าจะถือเอาแท่งทองนั้นไปบ้าน แต่ไม่อาจจะยกแท่งทองขึ้นได้ จึงนั่งตรองหาอุบายอยู่ เมื่อยกขึ้นได้ จึงได้แบ่งทองนั้นออกเป็น ๔ ส่วน ด้วยคิดว่าจักจัดจ่ายเลี้ยงท้องส่วนหนึ่ง จักเก็บไว้ส่วนหนึ่ง จักประกอบการงานส่วนหนึ่ง จักทำบุญบริจาคทานส่วนหนึ่ง เมื่อพระโพธิสัตว์แบ่งทองออกเป็น ๔ ส่วน เช่นนั้นแล้วก็เป็นของเขา ยกขึ้นนำไปสู่เรือนได้โดยง่าย พระโพธิสัตว์กระทำบุญทั้งหลาย มีทานเป็นต้น ครั้นทำลายชนมชีพแล้ว ก็ไปตามยถากรรม

อิติ ภควา อิมํ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนำพระธรรมเทศนานี้ มาแสดงดังนี้แล้ว ครั้นพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

โย ปหฏฺเฐน จิตฺเตน ปหฏฺฐมนโส นโร
ภาเวติ กุสลำ ธมฺมำ โยคกฺเขมสฺส ปตฺติยา
ปาปุเณ อนุปุพฺเพน สพฺพสำ โยชนกฺขยำ

แปลความแห่งคาถานี้ว่า ผู้ใดมีใจโสมนัส มีใจร่าเริงยินดี อธิบายว่ามีใจบริสุทธิ์ผ่องแผ้วปราศจากนิวรณ์ เจริญธรรมอันเป็นกุศลอยู่ ผู้นั้นย่อมได้บัลลุธรรม เครื่องเกษมจากโยคะถึงความสิ้นจากสังโยชน์ทั้งปวงโดยลำดับ

สมเด็จพระบรมศาสดา ตรัสพระธรรมเทศนาให้จบลงด้วยพระอรหัตอันเป็นยอดผลอย่างนี้แล้ว ทรงสืบอนุสนธิ ประชุมชาดกว่า บุรุษผู้ได้ท้องแท่งใหญ่ในครั้งนั้น ได้มาเป็นเราตถาคตในกาลนี้แล

จบกัญจนขัณฑชาดก

---

๗ วานรินทชาดก

ยสฺเสเตจตุโร ธมฺมาติ อิทำ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตสฺสวธาย ปริสกฺกนำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เสด็จประทับอยู่ณเวฬุวันวิหาร ทรงปรารภพระเทวทัต ผู้เพียรพยายามจะปลงพระชนม์ของพระองค์ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า ยสฺเสเต จตุโร ธมฺมา เป็นอาทิ

ตสฺมึ สมเย ในสมัยนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงทรายว่า พระเทวทัตพยายามจะปลงพระชนม์ของพระองค์ จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เทวทัตจะได้พยายามฆ่าเรา แต่ในกาลนี้ก็หาไม่ แม้ในครั้งก่อนก็ได้พยายามจะฆ่าเราอย่างนี้เหมือนกัน แต่ไม่อาจจะทำแม้แต่ให้เราเกิดความสลดใจได้ ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดง ดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ข้างเมื่อพระเจ้าพรหมทัต ทรงครองครองราชสมบัติกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้ถือเอากำเนิดเกิดเป็นวานร ครั้นเจริญวัยมีร่างกายโตใหญ่เท่าลูก

อัศกร แลมีกำลังแข็งแรงเที่ยวไปทั้งฝั่งแม่น้ำแต่ผู้เดียว ครั้งนั้นมีเกาะอยู่กลางแม่น้ำเกาะหนึ่ง ซึ่งบริบูรณ์ด้วยผลไม้ต่าง ๆ มีมะม่วงมะปรางแลขนุนเป็นต้น วานรพระโพธิสัตว์ทรงกำลังคุณคชสาร กระโดดจากฝั่งแม่น้ำข้างนี้ไปเกาะที่หลังก้อนหิน ซึ่งตั้งอยู่กลางแม่น้ำแล้วกระโดดจากก้อนหินไปก็ถึงเกาะ เก็บผลไม้ต่าง ๆ กินตามปรารถนา ครั้นถึงเวลาเย็นก็กระโดดกลับมาสู่ที่อยู่ของตน พระโพธิสัตว์ได้กระโดดไปมาอยู่ในระหว่างฝั่งแม่น้ำกับเกาะโดยนัยนี้ทุกวัน

ตสฺมึ กาเล ในกาลนั้นมีจระเข้สองตัวผัวเมียอาศัยอยู่ในแม่น้ำนั้น นางจระเข้ผู้เป็นภรรยาได้เห็นพระโพธิสัตว์กระโดดข้ามไปมาอยู่ดังนั้น กำลังแพ้ท้องก็เกิดความใคร่จะกินเนื้อหทัยของพระโพธิสัตว์ จึงบอกแก่จระเข้ผู้เป็นผัวว่า ข้าแต่นาย ข้าปรารถนาจะกินหัวใจของวานรตัวนี้ จระเข้สามีก็รับว่าได้ซิ พี่จะนำหัวใจวานรมาให้เจ้ากินเย็นวันนี้แล พูดแล้วก็ขึ้นไปนอนอยู่บนก้อนหิน ฝ่ายว่าพระโพธิสัตว์เที่ยวกินผลไม้ตลอดวันแล้ว ถึงเวลาเย็นมายืนอยู่ที่ริมเกาะแลดูก้อนหินซึ่งเคยกระโดดไปพักที่กลางน้ำ เห็นก้อนหินสูงขึ้นพ้นน้ำผิดกว่าแต่ก่อน จึงรำพึงว่า จะมีเหตุผลเป็นอย่างไรหนอ

กิร ได้ยินมาว่าก้อนศิลาสูงขึ้นมาพอดีกับหลังน้ำ ครั้นจระเข้ขึ้นไปนอนอยู่ แลดูก็เห็นเป็นก้อนศิลาสูงพ้นน้ำ เพราะเหตุนั้น พระโพธิสัตว์จึงดำริว่าวันนี้ น้ำในแม่น้ำก็มิได้ลดน้อยลง และมิได้มากขึ้นกว่าปรกติ เมื่อเป็นเช่นนี้ เหตุไฉนก้อนหินจึงแลดูใหญ่ และสูงขึ้นกว่าปรกติ ชรอยจระเข้จะมานอนคอยจับเรากินเป็นแน่ พระโพธิสัตว์ดำริดังนี้แล้ว

คิดจะทดลองดูให้รู้แน่ก่อน จึงยืนอยู่ณที่นั้น ทำเป็นที่เรียกก้อนหินว่า "ก้อนหิน ๆ" เมื่อเรียกดังนี้ ถึง ๓ ครั้ง ก็ไม่ได้รับคำตอบ

มีคำกล่าวว่า ก้อนศิลาจะให้คำตอบอย่างไรได้ แต่วานรพระโพธิสัตว์ ก็พูดกับก้อนหินอีกว่า ก้อนหินเอ๋ย เหตุไฉนวันนี้ ท่านจึงไม่ตอบเราเล่า ฝ่ายจรเข้ได้ยินดังนั้นสำคัญว่า ก้อนหินเคยพูดจาโต้ตอบกันกับวานรในวันก่อน ๆ จึงตอบไปว่า ดูกรพระยาวานร ท่านจะอุระอะไรหรือ พระโพธิสัตว์จึงร้องถามไปว่า นั่นใคร จรเข้ตอบว่าเราคือจรเข้ ฯ ท่านมานอนอยู่บนก้อนหินนี้ทำไม ฯ เราต้องการเนื้อหัวใจของท่านจึงได้มานอนอยู่ที่นี่ ฯ พระโพธิสัตว์คำริห์ว่า ทางอื่นที่จะไปก็ไม่มี จำเราจะลวงจรเข้ให้ตายใจ คิดแล้วจึงกล่าวว่า ดูกรจรเข้ผู้สหาย เราจักยินยอมให้แก่ท่าน ท่านจงอ้าปากไว้ท่า เมื่อเรากระโดดไปถึงท่าน ท่านจงคายเอาเราไปเถิด

มีคำกล่าวกันมาว่า ธรรมดาจรเข้เมื่ออ้าปากแล้ว ต้องหลับตา แต่จรเข้หาได้สังเกตรู้เหตุนั้นไม่ จึงได้อ้าปากตามคำพระโพธิสัตว์ แลหลับตานอนนิ่งอยู่ พระโพธิสัตว์รู้ดังนั้น ก็กระโดดไปจากเกาะเหยียบสีสะจรเข้ แล้วกระโดดจากที่นั้นไปถึงฝั่งแม่น้ำ เร็วดุจสายฟ้าแลบฉะนั้น จรเข้ได้เห็นดังนั้น ก็เกิดความอัศจรรย์ใจ คิดว่าการที่วานรทำนี้น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก จึงกล่าวสรรเสริญวานรว่า **โภ วานรินฺท** ดูกรพระยาวานรผู้เจริญ บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยคุณธรรม ๔ ประการ ย่อมครอบงำซึ่งอามิตรเสียได้ ในโลกนี้ คุณธรรมทั้ง ๔

ประการนั้น ท่านก็มีอยู่พร้อมบริบูรณ์ ครั้นว่าดังนี้แล้วจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ยสฺเสเต จตุโร ธมฺมา วานรินฺท ยถา ตว
สจฺจํ ธมฺโม ธิติ จาโค ทิฏฺฐิ โส อติวตฺตติ

ความว่า ดูกรพระยาวานร คุณธรรม ๔ ประการเหล่านี้ คือ สัจจะ ๑ ธรรม ๑ ธิติ ๑ จาคะ ๑ มีอยู่ในบุทคลผู้ใด บุทคลผู้นั้น ย่อมล่วงพ้นข้ามิตรเสียได้ ฉันใด คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนั้น ก็ได้มีแก่ท่าน และก้าวล่วงเราเสียได้ ฉันนั้น

พระคันถรจนาจารย์เจ้า อธิบายอรรถแห่งพระคาถานี้ว่า คุณธรรม ๔ ประการนั้น คือที่ ๑ สัจจะได้แก่วจีสัตย์ พระยาพานรพูดว่าจะไปสู่สำนักจรเข้ก็ไปจริงมิได้กล่าวมุสาวาท นี้เรียกได้ว่าพระยาวานรเป็นผู้มีวจีสัตย์ประการ ๑ ที่ ๒ ธรรม ได้แก่ปัญญาไตร่ตรอง เช่นตริตรองว่า เมื่อเราทำลงไปอย่างนี้ ๆ ก็จักได้รับผลเช่นนี้ ๆ เป็นต้น แม้วิจารณ์ปัญญานี้ ก็ได้มีอยู่แก่พระยาวานรประการหนึ่ง ที่ ๓ ธิติ ได้แก่ความเพียรมิได้ขาดสาย แม้ความเพียรนี้ก็ได้มีอยู่แก่พระยาวานรประการหนึ่ง ที่ ๔ จาคะได้แก่การสละการให้ปัน ในที่นี้ประสงค์เอาการสละตนกล่าวคือ พระยาวานรได้บริจาคตนแล้ว จึงได้ไปสู่สำนักจรเข้ แต่หากจรเข้ไม่คายเอาพระยาวานร นับว่าเป็นความผิดของจรเข้เอง แม้คุณธรรมข้อนี้ ก็ได้มีอยู่แก่พระยาวานรประการหนึ่ง เมื่อจรเข้

กล่าวสรรเสริญพระยาพานรยรมโพธิสัตว์ว่า เป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรม ๔ ประการ จึงได้ครองงำและล่วงพ้นตนไปเสียได้ ดังนี้แล้วก็กลับไปสู่ที่อยู่ของตน

สตฺถา สมเด็จพระทศพลยรมศาสดา ตรัสท้าวความหลังว่า ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เทวทัตจะได้พยายามปลงชนม์ชีพของเราแต่ในกาลนี้ก็หาไม่ แม้ในกาลก่อน ก็ได้พยายามปลงชีวิตของเราเช่นนี้เหมือนกัน ครั้นพระองค์ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า พรเข้าในกาลนั้น ได้มาเป็นเทวทัต พรเข้ผู้เป็นภรรยา ได้มาเป็นนางจิญจมานวิกา พระยาวานรโพธิสัตว ได้มาเป็นเราตถาคต ในกาลนี้แล

จบวานรินทชาดก

๙ ตโยธัมมชาดก

ยสฺเสเต จ ตโย ธมฺมาติ อิทำ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต วธาย ปริสกฺกนเมว เทวทตฺตำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระยรมครูเสด็จประทับอยู่ที่เวฬุวนาราม ทรงพระปรารภพระเทวทัต ผู้พยายามจะทำลายพระชนม์ของพระองค์เหมือนกันกับนัยหนหลัง จึงตรัสเรื่องนี้มีคาถาเริ่มต้นว่า ยสฺเสเต จ ตโย ธมฺมา ดังนี้ แล้วทรงแสดงอดีตนิทานดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในอดีตสมัย ครั้งพระเจ้าพรหมทัตทรงราชย์ในกรุงพาราณสี พระเทวทัตได้อุบัติในกำเนิดวานรปกครองฝูงอยู่ที่หิมวันตประเทศ เมื่อลูกวานรที่อาศรัยตนเกิดถึงความเจริญวัย ก็ขยพืชลูกวานรเหล่านั้นเสียด้วยเกรงว่าลูกวานรจะแย่งเป็นนายปกครองฝูง

ตทา ในกาลครั้งนั้น พระโพธิสัตว์อาศรัยลิงที่เป็นนายฝูงนั้นได้ถือเอาปฏิสนธิในท้องของนางวานรตัวหนึ่ง เมื่อนางวานรนั้นทราบว่าตนตั้งครรภ์ปรารถนาจะรักษาครรภ์ของตน จึงได้หลีกหนีไปอยู่เสียณชายเขาต่ำบลอื่น ครั้นนางวานรมีครรภ์แก่ครบกำหนดแล้ว ก็คลอด**พระโพธิสัตว์** เมื่อพระโพธิสัตว์เจริญวัยก็ถึงพร้อมด้วยความรู้แลบริบูรณ์ด้วยกำลัง อยู่มาวันหนึ่งพระโพธิสัตว์ถามมารดาว่า ดูกรแม่ บิดาของฉันไปไหน มารดาตอบว่า บิดาของเจ้าปกครองฝูงวานรอยู่ณภูเขาต่ำบลโน้น ฯ แม่ ขอแม่จงพาฉันไปหาบิดาด้วยเถิด ฯ เจ้าไปสู่สำนักบิดาของเจ้าไม่ได้ดอกลูก เพราะบิดาของเจ้ากลัวลูกวานรจะแย่งเป็นนายฝูง ได้ขยพืชลูกวานรทั้งหลายที่อาศรัยตนเกิดเสียทั้งนั้น ฯ แม่พาฉันไปเถิด ฉันจักรู้กิจที่จะพึงทำในที่นั้นเอง ฯ นางวานรชักลูกไม่ได้ก็พาลูกไปยังสำนักของบิดา ฝ่ายวานรผู้เป็นบิดา เมื่อได้เห็นลูกจึงคิดว่า ลูกนี้เมื่อโตขึ้นจักไม่ยอมให้เราปกครองฝูงต่อไป อย่าเลยเราจักฆ่ามันเสียเดี๋ยวนี้ เราจักทำที่ระหนึ่งว่ากอดด้วยความรักแล้วกระหวัดรัดให้แน่น ทำให้ถึงสิ้นชีวิต คิดแล้วก็เรียกว่า ลูกเอ๋ย เจ้าจงมานี่ เจ้าไปไหนเสียนานตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ พูดแล้วก็

ทำทีประหนึ่งว่า กอดรัดพระโพธิสัตว แล้วยิบเข้าไว้โดยแน่นหนา พระโพธิสัตวทรงกำลังเรี่ยวแรงดุจคชสาร ก็กางแขนออกกอดรัดวานรผู้ยิดาไว้โดยแน่นหนา ดุจกระดูกจะกินทนาการทำลายไปฉะนั้น วานรผู้เปนยิดาทนไม่ได้ก็ต้องปล่อยบุตรแล้วรำพึงว่า ลูกวานรนี้เมื่อเจริญวัยใหญ่ขึ้น คงจะฆ่าเราเสียเปนแน่แท้มั่น เราจะคิดฆ่ามันเสียให้ตายด้วยอุบายอย่างไรหนอ เมื่อรำพึงอยู่อย่างนี้ ก็คิดขึ้นได้ว่า ในที่ไม่ไกลแต่ที่นี้ไป มีสระซึ่งผีเสื้อน้ำเฝ้ารักษาอยู่สระหนึ่ง เราจักให้รากษยในสระนั้นกินมันเสียเถิด จึงอุบายพูดว่า แนะลูก เวลานี้พ่อก็แก่เฒ่าแล้ว พ่อจักมอบให้เจ้าเปนนายฝูง พ่อจะตั้งเจ้าให้เปนพระยาพานรแต่วันนี้ไป เจ้าจงไปสู่สระณตำยลโน้นแล้วนำเอาดอกกุมุท (บัวสีขาว) ๒ ดอก ดอกอุบล (บัวสีขาย) ๓ ดอก ดอกปทุม (บัวหลวง) ๕ ดอก มาให้พ่อ พระโพธิสัตวรับว่า ดีละพ่อ ฉันจะไปนำมาให้เดี๋ยวนี้ แล้วก็ไปสู่สระนั้นโดยพลัน แต่มิได้ลงไปในสระ พิจารณาดูรอบขอบสระ เห็นแต่รอยเท้าที่ลงในสระ มิได้เห็นรอยเท้าที่กลับขึ้นมาจากสระ จึงดำริห์ว่า ในสระนี้จรอยจะมีรากษยรักษาเปนแน่ ยิดาของเราไม่อาจฆ่าเราได้ คิดจะให้รากษยกินเรา เราจักเก็บดอกไม้แต่ไม่ลงไปในสระนี้ ครั้นคิดแล้วก็เดินไปในที่ไม่มีน้ำ แล้วก็เก็บเอาดอกไม้ทีละสองดอก ๆ ตามริมขอบสระโดยมิได้ลงไปในสระเลย พระโพธิสัตวเก็บดอกไม้โดยนัยนี้ แล้วนำมากองไว้ที่ขอบสระทั้งสองข้าง มิได้ลงไปสู่ที่รากษยมีอำนาจจะกินได้ รากษยเห็นดังนั้นจึงคิดว่า วานรตัวนี้มีปัญญาอัศจรรย์ ซึ่งเราไม่เคยเห็นมาในกาลก่อน เลือกเก็บเอา

ดอกไม้ตามปราถนา แต่มิได้ลงมาในอาณาเขตรของเรา ที่เราจะพึงรับกินได้ ครั้นคิดฉนี้แล้ว จึงเข้าไปใกล้พระโพธิสัตว แล้วพูดว่า วานรินฺท ข้าแต่พระยาวานร ธรรมในโลกนี้ มีอยู่ ๓ ประการ ถ้ามีอยู่แก่บุคคลใด บุคคลผู้นั้นย่อมครอบงำศัตรูเสียได้ ชรอยธรรมทั้ง ๓ ประการนั้น จักมีอยู่ในท่านเป็นมั่นคง ครั้นรากษยกล่าวชมเชยพระโพธิสัตวดังนี้แล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ยสฺเสเต จ ตโย ธมฺมา วานรินฺท ยถา ตว
ทกฺขิยํ สูริยํ ปญฺญา ทิฏฺฐึ โส อติวตฺตติ

แปลความว่า ข้าแต่พระยาพานร คุณธรรมทั้ง ๓ ประการ คือ ทกฺขิยํ ความเป็นผู้มีปัญญาอันกล้าหาญ ที่พระคันถรจนาจารย์กล่าวว่า ความเพียรอย่างสูงสุดอันสัมปยุตด้วยปัญญาความรู้ ที่จะกำจัดภัยอันตรายเสียได้ประการ ๑ สูริยํ ความเป็นคนแกล้วกล้าสามารถ ไม่ครั่นคร้ามต่อภัยอันตรายประการ ๑ ปญฺญา ความรู้ทั่วถึงซึ่งอุบายทั้งปวงได้โดยฉับพลัน ตามความปราถนาประการ ๑ คุณธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ ถ้ามีอยู่แก่บุคคลผู้ใด บุคคลผู้นั้นย่อมก้าวล่วงข้าศึกศัตรูเสียได้ คุณธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ มีอยู่แก่บุคคลอื่นฉันใด ก็ย่อมมีอยู่แก่ท่านฉันนั้น

ครั้นรากษยกล่าวคาถาสรรเสริญพระโพธิสัตวอย่างนี้แล้ว จึงถามพระโพธิสัตวว่า ท่านจะนำดอกไม้เหล่านี้ไปเพื่อประโยชน์อะไร พระโพธิสัตวตอบว่า ยิ่งของเราปราถนาจะให้เราเป็นพระยาวานร จึงได้

ให้เรานำดอกไม้เหล่านี้ไป เพื่อเหตุนั้น รากษยได้ทรายแล้ว คิดว่าไม่ควรจะให้วานรผู้ประเสริฐสุดเห็นข่านี้ นำดอกไม้ไปเอง เราควรจะนำไปให้ คิดแล้วก็ถือเอากำดอกไม้ตามหลังพระโพธิสัตว์ไป ครั้นวานรผู้เป็นบิดาเห็นพระโพธิสัตว์เดินมาแต่ไกล จึงคิดว่า เราตั้งใจจะให้รากษยกินมัน จึงได้แกล้งใช้มันไป มันกลับให้รากษยถือดอกไม้ตามหลังมาอีกเล่า อิทานิ เตี๋ยวนี้ เราถึงซึ่งความฉิบหายเสียแล้ว ครั้นดำริห์ดังนี้แล้ว หัวใจก็แตกออกเป็น ๗ เสี่ยงถึงแก่ความตายในที่นั้น ฝ่ายฝูงวานรทั้งหลายที่เป็นบริวาร ได้พร้อมกันตั้งพระโพธิสัตว์ให้เป็นพระยาปกครองตนสืบต่อไป

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงสืบต่ออนุสนธิประชุมชาดกว่า ตทา พานรผู้เป็นนายฝูงในกาลนั้น ได้มาเป็นเทวทัต พานรพระยรมโพธิสัตว์ ได้มาเป็นเราตถาคตในกาลนี้แล

จบโดยธมฺมชาดก

---

๙ เภริวาทกชาดก

ธเม ธเมติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ทุพฺพจฺจำ ภิกฺขุำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระมหามุนีบรมศาสดาเมื่อเสร็จอยู่ณวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุว่ายากรูปหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มว่า ธเม ธเม

ดังนี้เป็นอาทิ ความพิสดารว่า พระศาสดาตรัสถามว่า ดูกรภิกษุ ได้ยินว่าเธอเป็นผู้ว่ายากจริงหรือ เมื่อภิกษุนั้นทูลรับว่าจริง จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุ เธอจะเป็นผู้ว่ายากแต่ในกาลนี้ก็หาไม่ แม้กาลก่อน เธอก็เป็นผู้ว่ายากเช่นนี้เหมือนกัน ครั้นตรัสฉะนี้แล้วได้ทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ

ในอดีตสมัย ครั้งพระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติ ณกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้อุบัติยังเกิดในตระกูลคนต้อกลอง อยู่ณบ้านตำบลหนึ่ง วันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ได้ทราบว่า ที่เมืองพาราณสีมีการนักขัตฤกษ์ จึงคิดว่า เราจักนำกลองไปตีที่มณฑลซึ่งมีการมหรศพ ได้เงินแล้วมาเลี้ยงบุตรภรรยา คิดแล้วก็พาบุตรไปสู่ที่ซึ่งมีการเล่นมหรศพนั้น ต้อกลองได้ทรัพย์เป็นอันมาก แล้วนำมาทางบ้านของตน ครั้นมาถึงกลางป่า ซึ่งโจรซ่องสุมอยู่ จึงห้ามบุตรผู้ต้อกลองไม่หยุดหย่อนว่า เจ้าอย่าต้อกลองไม่หยุดหย่อนเช่นนั้น จงตีให้เป็นจังหวะกุงต้อกลองแห่นำเสด็จฉะนั้น เมื่อบุตรพระโพธิสัตว์ห้ามอยู่มิเชื่อฟัง พูดว่าฉันจะต้อกลองให้โจรกลัวหนีไป แล้วต้อกลองกระหน่ำใหญ่ไม่หยุดหย่อน ที่แรกโจรได้ยินเสียงกลองนึกว่ากลองแห่ในกระบวรเสด็จ ก็พากันหนีไป ครั้นได้ยินเสียงกลองที่ตีไม่หยุดหย่อน ไม่เป็นจังหวะเช่นนั้น ก็รู้ได้ว่า

มิใช่เสี่ยงกลองแห่เสด็จไปพากันกลับมาดู เห็นคนแต่สองคนเท่านั้น ก็พากันโยนตีแย่งชิงเอาทรัพย์ไปเสียทั้งสิ้น พระโพธิสัตว์พูดว่า เราได้ทรัพย์มาโดยความเหนื่อยยาก เจ้ามาตีกลองไม่หยุดหย่อน ไม่เป็นดังหวะเช่นนี้ จึงได้ถึงความลำยากแลฉิบหายทรัพย์ ครั้นพูดดังนี้แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

ธเม ธเม นาติธเม อติธนฺตำ หิ ปาปกำ
ธนฺเตน หิ สตำ ลทฺธำ อติธนฺเตน นาสิตำ

ความในพระคาถานี้ว่า เจ้าจะตีกลองก็จงตีเถิด แต่อย่าตีให้มากเกินไป เพราะว่าการตีกลองมากเกินไป ย่อมเป็นความเสียหาย แท้จริงทรัพย์นับตั้งร้อยกษาปณ์ที่เราได้มา ก็เพราะอาศัยการตีกลอง ทรัพย์ฉิบหายไปก็ด้วยอาศัยการตีกลองจนล่วงส่วน

สตฺถา อิมำ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า บุตรของคนตีกลองในครั้งนั้น ได้มาเป็นภิกษุผู้ว่ายาก คนตีกลองผู้บิดา ได้มาเป็นเราตถาคตในกาลนี้แล

จบเภริวาทกชาดก

---

๑๐ สังขธัมมชาดก

ธเม ธเมติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ทุพฺพจฺจเมว อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวันวิหาร ทรงพระปรารภภิกษุว่ายาก เหมือนอย่างรูปก่อนนั้น ได้ตรัสเรื่องนี้ ที่กำหนดด้วยพระคาถาว่า **ธเม ธเม** เป็นอาทิ แล้วตรัสทรงแสดงอดีตนิทานดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในอดีตกาลล่วงแล้วนาน ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัต ทรงครองราชสมบัติอยู่ณพระนครพาราณสี พระโพธิสัตวเกิดในตระกูลคนเป่าสังข์ตระกูลหนึ่ง เมื่อมีการเล่นนักขัตฤกษ์อย่างเอกเริกกกก้องที่พระนครพาราณสี พระโพธิสัตวได้พาบิดาไปเป่าสังข์ได้ทรัพย์แล้วจะกลับมาบ้าน ครั้นมาถึงดงที่โจรซ่องสุมอยู่ จึงห้ามบิดาผู้เป่าสังข์ไม่ขาดเสียง บิดากลับพูดว่า ข้าจะเป่าสังข์ให้โจรกลัวหลีกหนีไป แล้วก็เป่าสังข์ดังๆ ไม่ขาดเสียง โจรได้ยินเสียงสังข์ก็พากันมาโยยดีแล้วแย่งชิงเอาทรัพย์ไป พระโพธิสัตวได้ภาษิตพระคาถาคุณนัยก่อนว่า

ธเม ธเม นาติธเม อติธนฺตํ หิ ปาปกํ
ธนฺเตน อธิคตา โภคา เต ตาโต วิธมิธมํ

ความว่า ท่านจะเป่าสังข์ก็จงเป่าเถิด แต่อย่าเป่าให้มากเกินประมาณ เพราะว่าการเป่ามากเกินไปย่อมเป็นเหตุให้เสื่อมเสีย จริงอยู่โภคทรัพย์ทั้งหลายที่เราได้มา ก็ด้วยอาศรัยการเป่าสังข์ แต่การเป่าสังข์มากเกินไป ย่อมเป็นเหตุให้ทรัพย์ฉิบหาย

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า ยิคาผู้เข้าสังฆ์ในครั้งนั้น ได้มาเป็นภิกษุว่ายาก บุตรของนายคนตรีผู้เข้าสังฆ์ในครั้งนั้น **อหํ เอว** ได้มาเป็นเราตถาคต มีพระพุทธพจน์ตรัสเทศนาให้จบลงเพียงเท่านี้แล

จบสังฆชัมมชาดก
จบอาสีสวรรคที่คำรบ ๖

อิตถีวรรคที่ ๗

เรื่องที่ ๑ ถึงเรื่องที่ ๑๐

หลวงราชาภิรมย์ (แช่ม บูรณนนท์ เปรียญ๖ประโยค วัดราชบุรณะ) เรียง

๑ อสาตมันตชาดก

อสา โลกิตฺถิโย นามาติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุกกณฺฐิตภิกฺขุ๋ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อทรงสำราญพระอิริยาบถอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร **อารพฺภ** ทรงพระปรารภภิกษุรูปหนึ่ง ผู้มีความกระสัน (ผู้มีจิตรปฏิพัทธ์ในมาตุคาม) ให้เป็นเหตุเบื้องต้น **กเถสิ** จึงทรงแสดงผลคือชาดกนี้ มีคำเริ่มว่า **อสา โลกิตฺถิโย นาม** เป็นอาทิ

เรื่องราวแห่งพระภิกษุผู้กระสันนั้น จักมีแจ้งในอุมมาทันตีชาดก (ในปัญญาสนิบาต) ก็ในชาดกนี้ มีความว่า สมเด็จพระบรมโลกนารถผู้ศาสดา มีพระพุทธฎีกาตรัสแก่ภิกษุนั้นว่า ดูกรภิกษุ **อิตฺถิโย นาม** ชื่อว่าหญิงทั้งหลาย (บางจำพวก) **อสา** เป็นผู้ไม่มีสติ เป็นหญิงลามกที่สุด ท่านมาอาศัยหญิงอันลามกเห็นปานดังนี้ แลมีความกระสันขึ้นเพราะเหตุอะไร มีพระพุทธฎีกาตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตชาดกมาแสดงดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเถลิงถวัลยราชย์ณเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ยังเกิดในตระกูลพราหมณ์ณเมืองตักกศิลา อันเป็นพระราชอาณาจักรกันธารราษฎร์ พอถึงกาลเป็นวิญญูรู้ความแจ้งชัดแล้ว ก็ได้เรียนสำเร็จในไตรเพทย์และศิลปศาสตร์ทั้งปวง ได้เป็นทิศาปาโมกข์อาจารย์อยู่ณเมืองตักกศิลานั้น

ในกาลนั้น มีตระกูลพราหมณ์อันหนึ่งอยู่ในเมืองพาราณสี พราหมณ์ผู้เป็นมารดาบิดาในตระกูลนั้น ถือเอาไฟในวันที่บุตรของตนยังเกิดเก็บตั้งบูชาไว้ในเรือนมิให้ดับ ภายหลังเมื่อบุตรนั้นเจริญวัย มีอายุได้สิบหกปีแล้ว มารดาบิดาจึงว่าแก่พราหมณกุมารนั้นว่า **ปุตฺตก** ดูกรเจ้าผู้เป็นบุตร เราถือเอาไฟในวันที่เจ้ายังเกิดเก็บบูชาไว้ ถ้าเจ้าปรารถนาจะไปยังเกิดในพรหมโลก เจ้าจงถือเอาไฟนั้นเข้าไปสู่ป่าช้าเผาศพบูชาไฟนั้นเป็นที่เคารพของเจ้า **พฺรหฺมโลกปรายโน** เจ้าก็จะเป็นผู้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า (คือจะได้ไปเกิดเป็นเทพยดาในพรหมโลก) แต่ถ้าหากว่า เจ้าปรารถนาจะอยู่ครองเรือนใช้ ก็จงไปยังเมืองตักกศิลา เรียนศิลปศาสตร์ในสำนักแห่งทิศาปาโมกข์อาจารย์ให้ได้แล้ว จงกลับมาเก็บรวบรวมทรัพย์ไว้เลี้ยงตนเถิด

ฝ่ายมานพบุตรจึงตอบว่า ข้าพเจ้าไม่อาจจะบำเรอบูชาไฟอยู่ในป่าได้ ข้าพเจ้าจะปกครองรักษาทรัพย์ไว้ ว่าดังนี้แล้ว จึงถือเอาทรัพย์พันหนึ่งอันเป็นส่วนค่าจ้างอาจารย์ ซึ่งเรียกว่าอาจริยภาค แล้วจึงกราบไหว้ลาบิดามารดาไปสู่เมืองตักกศิลา เรียนศิลปศาสตร์ได้แล้วก็กลับ

มา แต่ฝ่ายมารดาบิดาของมานพนั้น ไม่ปรารถนาที่จะให้บุตรอยู่ครองเรือน มีความปรารถนาจะให้บุตรบำเรอบูชาไฟอยู่ในป่าเป็นประมาณ เมื่อเห็นว่าบุตรยังปรารถนาจะอยู่ครองเรือน ก็เข้าใจว่าคงกำหนัดยินดีอยู่ด้วยสตรี

ในลำดับนั้น มารดามีความต้องการจะให้บุตรรู้จักโทษของสตรี แล้วจะส่งบุตรให้เข้าไปบูชาไฟอยู่ในป่า จึงมาคิดว่า อาจารย์นั้นเป็นบัณฑิตมีปัญญาฉลาด คงจะแสดงโทษแห่งสตรีให้แก่บุตรเราได้ จึงถามบุตรว่า ดูกรพ่อผู้เป็นบุตร ศิลปศาสตร์เจ้าเรียนแล้วหรือ ฯ ข้าแต่มารดา ศิลปศาสตร์นั้น ข้าพเจ้าเรียนสำเร็จแล้ว ฯ ดูกรพ่อผู้เป็นบุตร ส่วนอสาตมนต์นั้น เจ้าได้เรียนแล้วหรือ ฯ ข้าแต่มารดา อสาตมนต์นั้นข้าพเจ้ามิได้เรียน ฯ ดูกรพ่อผู้เป็นบุตร ถ้าว่าอสาตมนต์เจ้ายังมิได้เรียน ศิลปศาสตร์นั้นจะได้ชื่อว่าเจ้าเรียนสำเร็จแล้วหามิได้ เจ้าจงไปเรียนอสาตมนต์เสียก่อนแล้วจึงกลับมา มานพบุตรนั้นก็รับคำมารดาแล้ว จึงกราบไหว้ลาบิดามารดากลับไปสู่เมืองตักกศิลาอีก

ตสฺสาปี อาจริยสฺส มาตา มหลฺลิกา ฝ่ายว่ามารดาของทิสาปาโมกข์โพธิสัตว์ผู้เป็นอาจารย์นั้น เป็นหญิงแก่ชรามีอายุร้อยยี่สิบปี ทิสาปาโมกขอาจารย์โพธิสัตว์นั้น อาบน้ำชำระกายให้มารดา แลให้เข้าน้ำมารดาบริโภคด้วยมือของตน ปฏิบัติอยู่อย่างนี้เสมอ เมื่อทิสาปาโมกขอาจารย์โพธิสัตว ประกอบการปฏิบัติมารดาอยู่อย่างนั้น มนุษย์ทั้งหลายอื่น (รังเกียจมารดาของพระโพธิสัตว) ก็พากันเกลียดชังพระ

โพธิสัตว ทิสาปาโมกขอาจารย์โพธิสัตวนั้นจึงคิดว่า อย่ากระนั้นเลย เราพึงเข้าไปสู่บ้าน ปฏิบัติมารดาอยู่ในบ้านเถิด เมื่อคิดดังนี้แล้ว จึงให้คนสร้างบรรณศาลาใกล้ที่อันมีความผาสุกสบายด้วยน้ำ ในที่บ้านสงัดแห่งหนึ่ง และให้คนขนเสบียงอาหารต่าง ๆ มีน้ำมันเนยใสและเข้าสารเป็นต้นไปไว้ณที่นั้น แล้วจึงแยกมารดาขึ้นบ่าไปในบ้านอันสงัด ปฏิบัติมารดาอยู่ในบ้านนั้น

ฝ่ายมานพผู้นั้น ไปถึงเมืองตักกศิลา เมื่อไม่เห็นอาจารย์จึงถามชนชาวบ้านว่า อาจารย์ของเราไปอยู่ที่ไหน ครั้นได้ทราบเหตุนั้นแล้ว จึงไปในบ้านที่สงัดนั้น ไหว้นบอาจารย์แล้วยืนอยู่ ฝ่ายทิสาปาโมกขอาจารย์จึงถามมานพนั้นว่า ตาต ดูกรพ่อ เหตุไรหนอท่านจึงกลับมาเร็วนัก มานพจึงตอบว่า อาจริย ข้าแต่อาจารย์ ท่านไม่ได้ให้ข้าพเจ้าเรียนอสาตมนต์มิใช่หรือ อาจารย์จึงถามว่า ดูกรพ่อใครบอกแก่ท่านว่าอสาตมนต์ท่านควรเรียน มานพจึงตอบว่า ข้าแต่อาจารย์มารดาของข้าพเจ้าบอกว่า อสาตมนต์นั้นข้าพเจ้าควรเรียน พระโพธิสัตวผู้เป็นทิสาปาโมกขอาจารย์จึงดำริว่า มนต์อันใดอันหนึ่งที่ชื่อว่าอสาตมนต์มิได้มี ชรอยมารดาของมานพผู้นี้ ปรารถนาจะให้บุตรของตนรู้จักโทษของสัตรี ครั้นทิสาปาโมกขอาจารย์ดำริฉนี้แล้ว จึงบอกแก่มานพนั้นว่า ดูกรพ่อ ข้อซึ่งมารดาของท่าน จะให้ท่านเรียนอสาตมนต์นั้นก็ดีแล้ว เราจักสอนอสาตมนต์แก่ท่าน ท่านจงตั้งอยู่ในฐานะของเราตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป คือจงอาบน้ำชำระกายให้มารดาเรา และให้เข้าน้ำมารดาเราบริโภค และปฏิบัติมารดาของเราด้วยมือของตนเอง เมื่อ

ท่านกระทำกิจมีการนวดฟั้นมือแลเท้าแลสีสะแลหลังเป็นต้น ให้แก่มารดาของเราอยู่ ท่านพึงกล่าวคำสรรเสริญอวัยวะแห่งมารดาเรานั้นว่า อยฺเย ข้าแต่แม่เจ้า ถึงแม้ในกาลแห่งท่านถึงความชราแล้วก็ดี สิริรกายของท่านยังเหนปานดังนี้ ในกาลก่อนเมื่อท่านยังมีวัยเป็นสาวอยู่ สิริรกายของท่านจะเช่นไรหนอ ถ้ามารดาของเรากล่าวคำอย่างใด ท่านอย่าอายอย่าซ่อน จงบอกคำนั้นแก่เรา เมื่อท่านกระทำอย่างนี้จึงจะได้อัสาตมนต์ เมื่อไม่กระทำอย่างนี้ก็จะไม่ได้ซึ่งอสาตมนต์นั้น มานพนั้นรับคำแห่งทิสาปาโมกขอาจารย์ว่า สาธุ อาจริย ข้าแต่อาจารย์ ดีแล้ว ตั้งแต่นั้นมา ก็กระทำตามวิธีที่อาจารย์บอกให้ทุกประการ ครั้นเมื่อมานพนั้นสรรเสริญสิริรกายอยู่เนือง ๆ กิเลสก็ยังเกิดขึ้นในภายในจิตรของมารดาของทิสาปาโมกขอาจารย์ ซึ่งเป็นผู้มีกายอันคร่ำคร่าชราแลมีจักษุอันอาการมืดมนแล้วนั้น ด้วยความสำคัญว่ามานพผู้นี้ปรารถนาจักอภิรมย์กับเรา

อยู่มาวันหนึ่ง มารดาของทิสาปาโมกขอาจารย์ผู้เป็นหญิงแก่ชรานั้น จึงถามมานพผู้กล่าวสรรเสริญสิริรกายของตนว่า ท่านปรารถนาจะอภิรมย์กับเราหรือ มานพนั้นจึงตอบว่า อยฺเย ข้าแต่แม่เจ้า ข้าพเจ้ามิได้ความปรารถนายิ่งนัก ก็แต่ว่าเกรงอาจารย์ของข้าพเจ้าอยู่ ฯ ดูกรมานพ ถ้าท่านปรารถนาเราท่านจงฆ่าบุตรของเราเสียเถิด มานพนั้นจึงว่า ข้าพเจ้าเป็นศิษย์เรียนศิลปศาสตร์มีประมาณเท่านี้ ในสำนักแห่งบุตรของท่านผู้เป็นอาจารย์ อาศัยมาว่ากิเลสเท่านั้น จักฆ่าอาจารย์เสียก็กะไรอยู่ ดูเป็นการไม่สมควรยิ่งนัก ฯ ดูกรมานพ ถ้ากระนั้น ถ้าท่านไม่ละทิ้งเรา เราเองนี่แหละจักฆ่าบุตรของเราเสีย

เอวํ อิตฺถิโย นาม อาสาตา ลามิกา ชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีสติ เป็นผู้ไม่จัดว่ามีความลามกเป็นข้อฉิมที่สุด ดังดำรงอยู่ในวัยอันแก่ชราเห็นปานดังนี้ เมื่อทำราคจิตรให้บังเกิดขึ้น ประพฤติตามอำนาจกิเลสแล้ว ก็ปรารถนาจะฆ่าบุตรผู้มีอุปการคุณของตนได้ดังนี้

มานพจึงบอกถ้อยคำทั้งปวงนั้นแก่พระโพธิสัตว์ ๆ จึงกล่าวว่า ดูกรมานพ เหตุที่ท่านบอกแก่เรา ก็ชื่อว่าท่านกระทำด้วยดีแล้ว เมื่อพระโพธิสัตว์กล่าวดังนี้แล้ว จึงเล็งแลดูอายุสังขารแห่งมารดา ก็รู้ว่ามารดาของเราจักถึงมรณกาลในวันนี้แท้จริง จึงบอกแก่มานพนั้นว่า ดูกรมานพ ท่านจงมาเถิด เราจักทดลองดูมารดาของเราในกาลนี้ จึงไปตัดไม้มะเดื่อต้นหนึ่ง มาทำเป็นรูปหุ่นประมาณเท่ารูปคน เอามาวางให้นอนอิตตานภาพ (นอนหงาย) อยู่เหนือที่นอนของตน แล้วเอาผ้าคลุมรูปหุ่นนั้นไว้ แลผูกราวเชือกให้เป็นสำคัญ แล้วจึงบอกแก่อันเตวาสิกมานพนั้นว่า ดูกรมานพ ท่านจงถือเอาขวานไป แล้วจงให้สำคัญแก่มารดาของเราเถิด มานพก็ไปบอกแก่มารดาของอาจารย์ว่า ข้าแต่แม่เจ้า อาจารย์ของข้าพเจ้านอนอยู่เหนือที่นอนในบรรณศาลา ความสำคัญคือราวเชือก ข้าพเจ้าผูกไว้แล้ว ถ้าท่านอาจสามารถฆ่าได้ ท่านจงถือเอาขวานเล่มนี้ไปฆ่าอาจารย์ของข้าพเจ้าเสียเถิด มารดาของอาจารย์จึงถามว่า ท่านจักไม่ละทิ้งเราแน่แล้วหรือ มานพก็ตอบว่า ข้าพเจ้าจักละทิ้งท่านเสียด้วยเหตุอะไรเล่า มารดาของอาจารย์นั้นจึงถือขวานลุกขึ้น มีกายสั่นหวั่นไหวอยู่ทั่วสรรพางค์ เดินเกาะราวเชือกไปเป็นสำคัญ ครั้นถึงจึงลูบคลำด้วยมือ สำคัญว่ารูปหุ่นที่นอนอยู่นั้น

เป็นบุตรของตน จึงเปลื้องผ้าสาฎกออกจากหน้าแห่งรูปหุ่น คิดว่าเราจักฆ่าบุตรของเราให้ตาย ด้วยประหารพลันทีเดียว จึงพลันทำคอรูปหุ่น พอเสียงแข็งกระด้างยังเกิดกระเทือนถึงมือ ก็รู้ว่ารูปนั้นเป็นรูปหุ่น ในขณะนั้นพระโพธิสัตว์จึงร้องถามว่า **อมฺม** ข้าแต่มารดา ท่านกระทำอะไรอย่างนี้ มารดานั้นก็รู้สึกว่าตัวเราถูกลวงแล้ว ก็ล้มลงถึงแก่ความตายในที่นั้น

กิร ดังได้รู้มา มารดาของพระโพธิสัตว์นั้น แม้ถึงจะนอนอยู่ในบรรณศาลาก็ดี ก็พึงถึงซึ่งความตายในขณะนั้นแท้จริง พระโพธิสัตว์ได้ทราบว่า มารดากระทำกาลกิริยาแล้ว จึงกระทำสรีรกิจปลงศพมารดาครั้นให้ทำฌาปนกิจนั้นสิ้นเพลิงแล้ว ก็บูชาด้วยบุปผชาติอันมีในป่า แล้วก็พามานพนั้นมานั่งในบรรณศาลา จึงกล่าวสอนมานพนั้นว่า **ตาต** ดูกรพ่อ ชื่อว่าอสาตมนต์ที่จะต่างออกไปมิได้มี **อิตฺถิโย อสาตา นาม** ก็แต่ว่า หญิงทั้งหลายชื่อว่าอสาตา คือเป็นหญิงไม่มีสติ เป็นหญิงลามกไม่มีความยำเกรง มีอยู่โดยมาก ข้อที่มารดาของท่าน ส่งท่านให้มาเรียนอสาตมนต์ในสำนักแห่งเรานี้ ก็เพื่อจะให้ท่านรู้จักโทษของหญิงทั้งหลายที่ไม่มีสติ ก็เดียวนี้โทษแห่งมารดาของเรา ท่านก็ได้เห็นโดยประจักษ์แล้ว ท่านพึงรู้เถิดว่า หญิงทั้งหลายเป็นผู้ไม่มีสติและลามกเลวทรามด้วยเหตุนี้ ครั้นพร่ำสอนเสร็จแล้ว ก็ให้มานพนั้นกลับไป

โส ปน มาณโว ฝ่ายมานพนั้นกราบไหว้ลาอาจารย์แล้ว ก็ไปสู่สำนักแห่งมารดาบิดา มารดาจึงถามว่า **ตาต** ดูกรพ่อผู้เป็นบุตร อสาตมนต์เจ้าได้เรียนแล้วหรือ ฯ **อมฺม** ข้าแต่แม่ อสาตมนต์นั้น

ข้าพเจ้าได้เรียนแล้ว ฯ ดูกรพ่อผู้เป็นบุตร ก็เดี๋ยวนี้เจ้าจะคิดอย่างไร เจ้าจักบวชบูชาไฟหรือ ฯ เจ้าจักอยู่ครองบ้านเรือนเล่า ฯ อมฺม ข้าแต่แม่เจ้า โทษของหญิงทั้งหลายที่ไม่มีสติ ข้าพเจ้าได้เห็นโดยประจักษ์แล้ว กิจที่จะอยู่ครองเรือนมิได้มีแก่ข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจักบวชบูชาไฟหละ เมื่อมานพจะประกาศความอดิบายของตน จึงกล่าวคาถานี้ว่า

อสา โลกิตฺถิโยนาม เวลา ตาสุ น วิชฺชติ
สารตฺตา จ ปคพฺภา จ สิขี สพฺพมโส ยถา
ตา หิตฺวา ปพฺพชิสฺสามิ วิเวกมนุพฺรูหยํ

ความว่า ชื่อว่าหญิงทั้งหลายในโลก มักเป็นผู้ไม่มีสติ เวลาคือเขตรแดนขีดขั้นของหญิงผู้ไม่มีสติเหล่านั้นย่อมไม่มี หญิงผู้ไม่มีสติเหล่านั้น ประกอบไปด้วยความกำหนัดยินดีด้วย ประกอบไปด้วยความคนองด้วย หญิงผู้ไม่มีสตินั้น เปรียบประดุจดังว่าเปลวเพลิงอันไหม้กินซึ่งวัตถุทั้งปวง ข้าพเจ้าจะละหญิงเหล่านั้นเสีย จักไปบวชเพื่อวิเวก ความสังเขปในคาถาดังนี้

ความในอรรถกถาว่า อสาติ อสติโย ลามิกา หญิงในโลกนี้เป็นผู้ไม่มีสติ คือเป็นหญิงลามกมักมาก (มีความปรารถนาไม่จืดจาง) อีกนัยหนึ่งว่า ความสุขที่เรียกว่า สาตา คือความสุขที่อาศัยอารมณ์จืดจางของหญิงเหล่านั้นย่อมไม่มี เพราะเหตุนี้ หญิงเหล่านั้นจึงชื่อว่าอสาตา ผู้ไม่มีความสุขที่อาศัยอารมณ์อันจืดจาง อีกนัยหนึ่งว่า หญิงเหล่านั้นย่อมให้ซึ่งความทุกข์แก่ผู้ที่รักใคร่ตน เพราะเหตุนี้ หญิงเหล่านั้นจึง

ชื่อว่าอสาตา ผู้ให้ความทุกข์แก่ผู้ที่รักใคร่ตน คือหญิงนั้นเป็นวัตถุที่ตั้งแห่งความทุกข์ของบุรุษผู้มีความรักใคร่ในตน

อนึ่งพระสูตรที่จะกล่าวต่อไปนี้ ขัณฑิตพึงนำมาสาธกเข้าด้วยกัน เพื่อจะแสดงเนื้อความเรื่องหญิงผู้ไม่มีสติ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์เป็นต้นนั้นให้แจ้งชัดว่า

มายาเจสา มริจิ จ โสกา โรคา อุปทฺทวา
ขรา จ พนฺธนา เจตา มจฺจุปาสา คุหาสยา
ตาสุ โย วิสฺสเส โปโส โส เนเรสุ นราธโม

ความว่า หญิงผู้ไม่มีสตินั้น เป็นผู้มีเล่ห์กลมายาต่าง ๆ ด้วย เป็นผู้มีกิริยาอาการคุ้ยพยับแคดด้วย อธิบายว่า พยับแคดนั้น เมื่อบุคคลแลดูในที่ไกล ก็มีสันถานอาการเป็นอย่างหนึ่ง ครั้นเข้าไปใกล้ก็มีสันถานอาการเป็นอย่างอื่นไป หญิงผู้ไม่มีสตินั้น เป็นวัตถุที่ตั้งแห่งความโศกโรคภัยด้วย แลเป็นที่ตั้งแห่งอุปัทวันตรายด้วย อนึ่งหญิงผู้ไม่มีสติทั้งหลายนั้น เป็นผู้กระด้างหยาบช้าด้วย เป็นผู้เหมือนเครื่องผูกพันธนาการอันมั่นคงด้วย เป็นบ่วงแร้วแห่งมัจจุราชด้วย แลดุจถ้ำเป็นที่อยู่อาศัยของภูตรูปด้วย บุรุษใดพึงคุ้นเคยคบหาในหญิงผู้ไม่มีสติเหล่านั้น บุรุษนั้นชื่อว่าเป็นนระต่ำช้าคือไม่ฉลาดตน ในนรชนทั้งหลาย

ต่อนี้ไป พระคันถรจนาจารย์ กล่าวอธิบายความในคาถาตอนต้นอีกโดยวรรณนาวิธีว่า เวลา ตาสๆ น วิชฺชติ เวลาคือเขตรแดนขีดขั้นหรือความสำรวมระวัง แลความรู้จักประมาณก็ดี ย่อมไม่มีแก่หญิงผู้ไม่มีสติเหล่านั้น คือหญิงผู้ไม่มีสติเหล่านั้น เมื่อกิเลสเกิดขึ้นก็ไม่

ยั้งใจ ปล่อยใจไปตามกิเลส เพราะเหตุนี้ หญิงผู้ไม่มีสติ จึงชื่อว่าไม่มีเขตรแดนที่จะกำหนดขีดขั้น

สารตฺตา จ ปคพฺภา จ อนึ่งหญิงผู้ไม่มีสติ ชื่อว่าประกอบด้วยความกำหนัดยินดีนั้น เพราะเหตุที่เป็นผู้ประกอบไปด้วยความกำหนัดยินดี ในกามคุณทั้งห้ามีรูปเสียงกลิ่นรสเป็นต้น มีความลุ่มหลงเพลิดเพลินไปในกามารมณ์นั้น ๆ และชื่อว่าเป็นหญิงมีความคนองนั้น เพราะประกอบไปด้วยความคนอง ๓ ประการ คือ คนองกาย คนองวาจา คนองใจ ฯ ความคนองกายนั้น คือไม่รักษาสงวนกาย และไม่สำรวมกายินทรีย์แห่งตน ดังนารีทั้งหลายมีสัญมะความสงวนกายโดยสุภาพเรียบร้อยเป็นต้น ฯ ความคนองวาจานั้น คือกล่าวคำคนองอย่างสัตรีที่เป็นหญิงนักเลงพึงกล่าว ไม่ใช่วาจาของสัตรีทั้งหลาย นารีทั้งหลายย่อมกล่าววาจาไพเราะอ่อนหวาน และวาจาปราศจากโทษเป็นต้น ฯ ความคนองใจนั้น คือคิดคนองไปในกามวิตกต่าง ๆ ซึ่งนารีทั้งหลายไม่ควรจินตนาการเป็นต้น

แท้จริง เมื่อรูปารมณ์เป็นต้น มาถึงจักขุทวารเป็นต้น ของหญิงผู้ไม่มีสติเหล่านั้นแล้ว ความสำรวมระวังกายวาจาใจ ย่อมไม่มีแก่หญิงผู้ไม่มีสติเหล่านั้นเลย หญิงผู้ไม่มีสติสำรวมระวังกายวาจาใจนั้น ย่อมมีกิริยาอาการอันหลุกหลิก ดุจกิริยาอาการของกาที่หลอกแหลกเป็นต้น

สิงฺคี สพฺพมโส ยถา อนึ่งหญิงผู้ไม่มีสติ เปรียบเหมือนกับเปลวเพลิงอันกินวัตถุทั้งปวงมิได้เลือกนั้น มีอรรถาธิบายว่า ธรรมดา

ไฟที่เรียกว่าศิขี เพราะมีเปลวอันรุ่งเรือง ไฟนั้นได้ชื่องวัตถุไม่สอาด มีวัตถุอันตั้งอยู่ในคูถเป็นต้นก็ดี หรือได้ชื่องวัตถุอันสอาด มีเนยใส และน้ำผึ้งน้ำอ้อยเป็นต้นก็ดี หรือได้ชื่องวัตถุใด ๆ อันเป็นที่ปรารถนาก็ดี ไม่เป็นที่ปรารถนาก็ดี ย่อมไหม้ย่อมกินสรรพวัตถุทั้งปวงนั้น ๆ โดยเหตุนั้น ไฟนั้นบัณฑิตจึงเรียกว่า สพฺพมโส คือกินซึ่งสรรพวัตถุทั้งปวง ยถา ข้อนี้มีอุปมาฉันใด

หีนชจฺจา หีนกมฺมนฺตา บุคคลที่มีชาติต่ำและมีการงานอันต่ำช้า มีคนเลี้ยงช้างเลี้ยงโคเป็นต้นก็ดี หรือบุคคลที่เป็นอุดมชาติมีการงานอันอุดมสูงสุด มีกระยัตริย์เป็นต้นก็ดี ฝ่ายหญิงในโลกผู้ไม่มีสติเหล่านั้น มิได้เลือกว่าบุคคลมีชาติต่ำและชาติสูง ครั้นเมื่อกิเลสสันถวะยังเกิดขึ้นด้วยสามารถแห่งความยินดีในโลกแล้ว ได้บุคคลใด ๆ ก็ย่อมคบเสพซึ่งบุคคลนั้น ๆ โดยเหตุนั้น หญิงในโลกผู้ไม่มีสติเหล่านั้น จึงชื่อว่าเช่นกับด้วยเปลวเพลิง อันไหม้กินซึ่งวัตถุทั้งปวงมิได้เลือก ตถาเอว ก็มีอุปมัยฉันนั้นนั่นและ

เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงรู้เถิดว่า เปลวเพลิงอันกินซึ่งวัตถุทั้งปวง มิได้เลือกฉันใด หญิงในโลกผู้ไม่มีสติ ก็มิได้เลือกบุคคลฉันนั้น

ตา หิตฺวา ปพฺพชิสฺสามิ วิเวกมนุพฺรูหยํ โดยเหตุนี้ มาณพจึงได้กล่าวแก่มารดาว่า ข้าพเจ้าจะละหญิงผู้ลามก อันเป็นวัตถุที่ตั้งแห่งความทุกข์เหล่านั้นเสีย แล้วจักเข้าไปสู่ป่า บรรพชาเป็นฤาษี

เจริญวิเวก **ตโย วิเวกา** วิเวก คือความสงัดมี ๓ ประการ คือ **กายวิเวโก** ความสงัดกายประการ ๑ **จิตตวิเวโก** ความสงัดจิตประการ ๑ **อุปธิวิเวโก** ความสงัดจากอุปธิคือกิเลสประการ ๑ ในวิเวก ๓ ประการนั้น กายวิเวกก็ดี จิตตวิเวกก็ดี มานพประสงค์กล่าวในที่นี้ แต่อุปธิวิเวกนั้น หาได้ประสงค์กล่าวในที่นี้ไม่

รวมความว่า มานพนี้ได้ขอแก่มารดาของตนว่า **อมฺม** ข้าแต่แม่ ข้าพเจ้าจักละหญิงจำพวกที่ไม่มีสติเหล่านี้เสีย แล้วจักเข้าไปสู่บรรพชาเจริญกสิณ ให้อภิญญาห้าแลสมาบัติแปดยังเกิดขึ้นแล้ว จักทำกายให้สงัดจากหมู่ด้วย จักทำจิตให้สงัดจากกิเลสทั้งหลายด้วย เมื่อข้าพเจ้ายังกายวิเวกเป็นต้นนี้ ให้เจริญอยู่ ๆ ก็จักมีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ก็ที่จะอยู่ครองเรือนไม่ควรแก่ข้าพเจ้าแล้ว

เอวํ อิตฺถิโย ครหิตฺวา เมื่อมานพนี้ติเตียนหญิงทั้งหลายอันไม่มีสติ ด้วยประการอย่างนี้แล้ว จึงกราบไหว้มารดาบิดา ออกบรรพชาเจริญวิเวกดังที่กล่าวมาแล้ว ครั้นทำลายขันธ์ ก็มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

สตฺถา อิตฺถินํ อคุณํ กเถตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงแสดงโทษของหญิงทั้งหลายอย่างนี้แล้ว จึงตรัสนิคมพจน์ว่า ดูกรภิกษุ หญิงทั้งหลายบางจำพวกเป็นผู้ไม่มีสติ แลลามกเป็นที่สุด แลให้ซึ่งความทุกข์ แก่ผู้ที่รักใคร่ในตน ด้วยประการอย่างนี้ แล้วจึง

ทรงประกาศอริยสัจทั้งหลาย **สจฺจปริโยสาเน** ครั้นจบพระอริยสัจแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า **ตทา มาตา ภทฺทกาปิลานี** มารดาของทิสาปาโมกข์ในครั้งนั้น ครั้นประวัติขันธ์กลับชาติมา คือนางภัทรกาปิลานี **ปิตา มหากสฺสโป** บิดาของทิสาปาโมกข์ในครั้งนั้น ประวัติขันธ์กลับชาติมา คือพระมหากัสสปสังฆวุฒาจารย์ **อนุเตวาสิโก อานนฺโท** มานพผู้อันเตวาสิกของทิสาปาโมกข์ในครั้งนั้น ประวัติขันธ์กลับชาติมา คือพระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก **อาจริโย ปน อหเมว** ฝ่ายทิสาปาโมกขอาจารย์ในครั้งนั้น ประวัติขันธ์เนื่องมา คือเราผู้ตถาคตนี้แล

จบสาตมันตชาดก

---

๒ อัณฑภูตชาดก

ยํ พฺราหฺมโณ อวาเทสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุกฺกณฺฐิตเมว อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระวิหารเชตวัน **อารพฺภ** ทรงพระปรารภภิกษุผู้กระสันรูปหนึ่ง ให้เป็นอุปัตติเหตุ **กเถสิ** จึงทรัสเทศนาอัณฑภูตชาดกนี้ให้เป็นผล มีคำเริ่มต้นว่า **ยํ พฺราหฺมโณ อวาเทสิ** เป็นอาทิปฐมบาท

แท้จริง เมื่อสมเด็จพระบรมโลกนารถศาสดา ได้ทรงทราบว่าภิกษุนั้นมีความกระสัน จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสเรียกภิกษุนั้นมาถามว่า ดูกรภิกษุ ได้ยินว่าเธอมีความกระสันจริงหรือ ภิกษุนั้นทูลรับว่า

สจฺจํ ภนฺเต ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ข้าพระองค์มีความกระสันจริง พระพุทธเจ้าข้า ฯ จึงมีพระพุทธดำรัสว่า ดูกรภิกษุ เธอมีความกระสันเพราะเหตุอะไร ภิกษุนั้นทูลว่า ข้าพระองค์มีความกระสันเพราะมาตุคาม พระพุทธเจ้าข้า ฯ จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า ดูกรภิกษุ **อิตฺถิโย นาม อรกฺขิโย** ชื่อว่าหญิงทั้งหลาย อันใคร ๆ ไม่พึงรักษาไว้ได้ **ปุพฺเพ ปณฺฑิตาปิ** แม้ถึงบัณฑิตทั้งหลายในปางก่อน **ได้รักษาหญิงไว้ตั้งแต่ยังอยู่ในครรภ์** ก็ยังไม่อาจรักษาไว้ได้ มีพระพุทธดำรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำเรื่องในอดีตกาลมาตรัสเทศนา ดังต่อไปนี้ว่า

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในกาลเบื้องอดีตภาคล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ทรงครองรัชยสมบัติเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้สมภพแต่ครรภ์พระอรรคมเหษีของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ครั้นทรงพระเจริญวัยแล้ว ได้เรียนสำเร็จในศิลปสาตร์ทั้งปวง เมื่อพระราชบิดาเสด็จล่วงทิวงคตก็ได้ดำรงในรัชยสมบัติ สืบเสวยศิริรัชย์แทนพระราชบิดาโดยทศพิธราชธรรม พระราชาโพธิสัตว์นั้น พอพระไทยทรงสกากับปุโรหิตาจารย์ แต่ทว่าเมื่อจะทรงเทลูกบาศลงณแผ่นกระดานนั้น ย่อมทรงขับเพลงสกาเสียก่อน เป็นคาถาดังนี้ว่า

สพฺพา นที วงฺกคตี สพฺเพ กฏฺฐมยา วนา
สพฺพิตฺถิโย กเร ปาปํ ลภมาเน นิวาตเก

ความว่า แม่น้ำทั้งปวงมีกระแสน้ำอันไปเสมอ ย่ำทั้งปวงแล้วไปด้วยไม้ หญิงทั้งหลายโดยมาก เมื่อได้ที่ลับแล้วมักทำกรรมอันลามก

ครั้นตรัสขับเพลงสกาเป็นคาถาฉันนี้แล้ว จึงทรงเทลูกยาตทองลงเหนือแผ่นกระดานเงิน เมื่อพระราชาโพธิสัตว์ทรงสกาด้วยวิธีอย่างนี้ ย่อมมีไชยชนะเป็นนิจ ฝ่ายข้างพราหมณ์ปุโรหิต มีแต่ปราไชย พ่ายแพ้ทุกกระดาน

โส ปุโรหิโต จินฺเตสิ พราหมณ์ปุโรหิตาจารย์นั้น ครั้นทรัพย์ในเรือนของตนหมดร่อยหรอไป เพราะแพ้สกาพระราชาโพธิสัตว์โดยลำดับ จึงมาคิดว่า เมื่อเราแพ้ด้วยวิธีของพระราชาเช่นอย่างนี้ ถ้าเราขืนเล่นไปทรัพย์ทั้งปวงในเรือนของเรา ก็จักหมดสิ้นไปไม่มีเหลืออยู่โดยแท้ เราจำจักแสวงหามาตุคามคนหนึ่ง ที่ยังไม่ได้คบหายุรุษอื่นมาตั้งแต่งให้เป็นภรรยาอยู่ในเรือน (ล้างคำของพระราชา) เสียก่อน แล้วจึงไปเล่นสกาเมื่อภายหลังเถิด

อถสฺส เอตทโหสิ ในลำดับนั้น ความปริวิตกนี้ได้บังเกิดขึ้นแก่พราหมณ์ปุโรหิตนั้นว่า ถ้าเราเลี้ยงหญิงที่ได้เคยเห็นบุรุษอื่นมาแล้ว ก็จะไม่อาจรักษาหญิงนั้นไว้ในอำนาจของเราได้ เราควรจะหาหญิงคนหนึ่งที่พ้นออกจากครรภ์มาเลี้ยงรักษาไว้ จนกว่าจะเจริญไวขึ้น เราก็จักตั้งหญิงนั้นไว้ในอำนาจ คือให้เป็นยาทยริจาริกา จักจัดแจงการป้องกันรักษาให้มั่นคง ให้เป็นหญิงมีแต่เราผู้เดียวเป็นสามี

แล้วจักไปทูลเชิญพระราชาให้ทรงสกา คืนเอาพระราชทรัพย์มาจากราชตระกูลให้จงได้

โส องฺควิชาย เฉโก แท้จริงพราหมณ์ปุโรหิตนั้นเป็นผู้ฉลาดในองควิชา คือรู้ตำนายอวัยวะร่างกายแห่งชายและหญิงเป็นต้น อยู่มาวันหนึ่ง ปุโรหิตพราหมณ์นั้น ได้เห็นหญิงทุคคตะเข็ญใจมีครรภ์คนหนึ่ง ก็รู้ชัดว่าหญิงนี้จักคลอดบุตรเป็นธิดา จึงให้คนเรียกหญิงเข็ญใจนั้นมา แล้วให้ทรัพย์เป็นเสบียงและให้อยู่ในบ้านเรือนของตน ในกาลเมื่อหญิงเข็ญใจนั้นคลอดลูกเป็นธิดาแล้ว พราหมณ์ปุโรหิตก็ให้ทรัพย์ขอนางทาริกานั้นไว้ แล้วก็ให้หญิงเข็ญใจนั้นกลับไป จึงมอบนางทาริกาให้หญิงทั้งหลายเลี้ยงรักษาไว้ในเรือนของตน มิให้นางกุมารีนั้นเห็นบุรุษอื่น เมื่อนางกุมารียังไม่เจริญวัยตราบใด พราหมณ์ปุโรหิตก็ยังไม่เล่นสกากับพระราชาตราบนั้น ครั้นนางกุมารีมีวัยอันเจริญสมควรแล้ว พราหมณ์ปุโรหิตจึงตั้งนางกุมารีนั้นให้เป็นภรรยาอยู่ในอำนาจของตน แล้วจึงไปเฝ้าพระราชาทูลว่า **มหาราช** ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมหาราช ข้าพระบาทขอเชิญพระองค์ทรงสกาเทอญ พระพุทธเจ้าข้า

ราชา สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา พระราชาโพธิสัตวตรัสว่า ดีแล้ว จึงทรงสกากับพราหมณ์ปุโรหิต เมื่อจะทรงเทลูกยาตก็ตรัสคำขับเพลงสกาตามเคย เป็นคาถาอันมีเนื้อความดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แล้วจึงเทลูกยาตลงณแผ่นกระดาน ในทันใดนั้นพราหมณ์ปุโรหิตาจารย์จึงกล่าวว่า **ฐเปตฺวา มาณวิกำ** เว้นไว้แต่นางมาณวิกา (หญิงสาว)

ซึ่งเป็นภรรยาของข้าพระองค์เท่านั้น ตั้งแต่นั้นมาพราหมณ์ปุโรหิตก็มีไชยชนะทุกนัก ฝ่ายพระราชาโพธิสัตว์มีแต่ปราชัยทุกครั้ง

อเถกทิวสำ โพธิสตฺโต ต่อมาวันหนึ่ง พระราชาโพธิสัตว์จึงทรงกำหนดด้วยพระปรีชาว่า หญิงที่มีบุรุษเป็นสามีแต่ผู้เดียวจะพึงมีอยู่ในเรือนของปุโรหิตนี้หรือไฉน ครั้นทรงทราบชัดว่า หญิงผู้หนึ่งมีบุรุษเป็นสามีแต่ผู้เดียว มีอยู่ในเรือนของปุโรหิตนั้น จึงทรงพระดำริว่า เราจักให้บุรุษไปทำลายศีล คือความปรกติของหญิงผู้นั้นเสียเถิด **เอกำ ธุตฺตำ ปกฺโกสาเปตฺวา** จึงรับสั่งให้หาบุรุษนักเลงคนหนึ่งเข้ามาเฝ้า แล้วมีพระราชดำรัสถามว่า เจ้าอาจจะทำลายศีล คือความปรกติของหญิงที่อยู่ในเรือนของปุโรหิตนั้นได้หรือไม่ บุรุษนักเลงนั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวราช ข้าพระองค์สามารถจะทำตามรับสั่งได้พระพุทธเจ้าข้า พระราชาโพธิสัตว์จึงพระราชทานทรัพย์แก่บุรุษนักเลงนั้น แล้วมีพระราชโองการตรัสกำชับว่า เจ้าจงรีบไปทำการให้สำเร็จโดยพลันเถิด

โส ธุตฺตปุริโส บุรุษนักเลงนั้น ได้รับพระราชทานพระราชทรัพย์แล้ว ก็ถวายบังคมลาออกมาจัดซื้อสิ่งของต่าง ๆ มีเครื่องหอมและอุปกรณ์การบูรเป็นต้น แล้วจึงไปตั้งร้านขายเครื่องหอมอยู่ณที่ใกล้บ้านของพราหมณ์ปุโรหิตนั้น

ก็เรือนของพราหมณ์ปุโรหิตนั้น มีพื้น ๗ ชั้น มีซุ้มประตู ๗ แห่ง และมีผู้รักษาประตูทั้งปวงล้วนแล้วไปด้วยหญิงทั้งนั้น บุรุษอื่นนอกจากพราหมณ์ปุโรหิตแล้ว ที่จะได้เข้าไปสู่เรือนนั้นมิได้เลย ชนทั้งหลาย

ผู้ชำระเท้าถ่ายสิ่งที่รกเรื้อ มีหยากเยื่อและใยไม้เป็นต้น ก็ต้องเป็นผู้หญิงจึงจะเข้าไปชำระกวาดเทได้ แท้จริง คนที่ได้เห็นนางมาณวิกามีอยู่สองคนเท่านั้น คือพราหมณ์ปุโรหิตผู้เป็นสามีคนหนึ่ง กับหญิงบริจาริกาผู้รับใช้สอยของนางมาณวิกานั้นอีกคนหนึ่ง นอกจากคนทั้งสองนี้แล้ว มิได้มีใครได้เห็นนางมาณวิกานั้นเลย

ในลำดับนั้น หญิงบริจาริกาผู้รับใช้สอยถือเอาทรัพย์เป็นมูลค่าที่สำหรับซื้อของหอมและดอกไม้เป็นต้น เดินไปทางที่ใกล้ร้านของบุรุษนักเลงนั้น ส่วนบุรุษนักเลงนั้นรู้ว่าหญิงนั้นเป็นบริจาริกา คนสำหรับใช้สอยของนางมาณวิกา วันหนึ่งบุรุษนักเลงนั้น พอเห็นนางบริจาริกาเดินมา ก็ออกจากร้านไปซบหน้าลงในที่ใกล้เท้าของนางบริจาริกานั้น แล้วกอดเท้าด้วยมือทั้งสองร้องไห้ร่ำไรว่า อมฺม ข้าแต่แม่ ท่านไปอยู่ที่ไหนจนล่วงกาลมีประมาณเท่านี้ ฝ่ายบุรุษเป็นนักเลงอื่น ๆ ที่บุรุษนักเลงนั้นนัดหมายไว้ ก็พากันไปยืนอยู่ณที่ใกล้ จึงแสร้งกล่าวว่า มารดากับบุตรนี้มีสัณฐานมือแลเท้าแลหน้า ทั้งอากัปกิริยาก็เหมือนกันดุจเป็นพิมพ์เดียว เมื่อพวกนักเลงนั้น ๆ กล่าวอยู่อย่างนี้ นางบริจาริกาก็เข้าใจว่า บุรุษผู้นี้จักเป็นบุตรของเราแน่หละ จึงก้มหน้าลงปรารภร้องไห้ ชนทั้งสองก็ร้องไห้คร่ำครวญสร้วมกอดซึ่งกันและกัน บุรุษนักเลงนั้นจึงถามว่า ข้าแต่แม่ เดี๋ยวนี้แม่อยู่ที่ไหนเล่า ฯ ดูกรพ่อ เรารับใช้สอยอยู่กับหญิงสาวผู้มีรูปงาม มีลักษณะกิริยาราวกับว่านางกินรี นางนั้นเป็นภรรยาของพราหมณ์ปุโรหิตในบ้านนี้ ฯ ข้าแต่แม่ บัดนี้แม่จะไปที่ไหนเล่า ฯ ดูกรพ่อ เราจะไปซื้อสิ่งของต่าง ๆ

มีเครื่องหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น มาให้แก่หญิงสาวภรรยาของพราหมณ์นั้น ฯ ข้าแต่แม่ ต้องการอะไรที่แม่จะไปในที่อื่นเล่า ตั้งแต่นี้ไปแม่จงมานำสิ่งของที่ร้านข้าพเจ้าไปเถิด ว่าแล้วก็ให้สิ่งของมีหมากพลูยานัตถุ์เป็นต้น ทั้งเครื่องหอมและดอกไม้ต่าง ๆ เป็นอันมาก โดยไม่เรียกเอาราคาค่าสิ่งของนั้น ๆ นางบริจาริการับสิ่งของต่าง ๆ แล้วก็นำมาให้แก่นางมาณวิกามากกว่าธรรมดาที่เคยให้

ฝ่ายนางมาณวิกาได้เห็นสิ่งของต่าง ๆ มีของหอมและดอกไม้เป็นต้น ซึ่งนางบริจาริกานำมาให้เป็นอันมากดังนั้น จึงถามว่า ดูกรแม่ วันนี้ท่านปุโรหิตเกิดปรานีในตัวเราหรือ ฯ ข้าแต่แม่เจ้า เหตุไฉนท่านจึงถามดังนั้น ฯ ดูกรแม่ ที่เราถามดังนี้ เพราะเห็นของเหล่านี้มากเกินปรกติธรรมดา ฯ ข้าแต่แม่เจ้า พราหมณ์ปุโรหิตมิได้ให้ทรัพย์มากกว่าปรกติ คือได้ให้ตามธรรมดา แต่สิ่งของเหล่านี้ข้าพเจ้านำมาแต่สำนักแห่งบุตรข้าพเจ้า เพราะฉะนั้นจึงได้มากกว่าปรกติธรรมดา

ตโต ปฏฺฐาย จำเดิมแต่นั้นมา นางบริจาริกาก็ถือเอาทรัพย์มูลค่าเครื่องหอมเป็นต้น ที่พราหมณ์ปุโรหิตให้นั้นไว้เป็นส่วนของตนเอง แล้วไปนำวัตถุมีของหอมและดอกไม้เป็นต้น มาแต่สำนักแห่งนักเลงผู้ปลอมเป็นบุตรนั้นโดยนิยมดังนี้ทุก ๆ วัน

โส กติปาหจฺจเยน ฝ่ายบุรุษนักเลงนั้น ครั้นกาลล่วงไปได้สองสามวัน ก็แสร้งทำกิริยาเหมือนเป็นไข้นอนอยู่ นางบริจาริกาไปที่ร้านมิได้เห็นบุรุษนักเลงนั้น จึงถามชาวบ้านใกล้เคียงว่า บุตร

ของข้าพเจ้าไปไหน ครั้นได้ฟังเขายอกว่าบุตรนั้นไม่สบายนอนเป่นไข้อยู่ จึงเข้าไปหาบุตรนั้นถึงที่นอน ลูบคลำหลังแล้วจึงถามว่า เจ้าไม่สบายมีอาการให้เป่นอย่างไร บุรุษนักเลงก็แสร้งนิ่งเสีย นางบริจาริกาจึงเผ้าซักถามว่า เจ้าป่วยไข้ไม่มีความผาศุกอย่างไร เหตุไฉนจึงไม่บอกให้แม่รู้เล่า ฯ ข้าแต่แม่ ถึงข้าพเจ้าจะตายก็ไม่อาจจะบอกแม่ได้ ถึงจะบอกให้แม่รู้ แม่ก็คงช่วยข้าพเจ้าไม่ได้ ฯ ดูกรพ่อ ถ้าเจ้าไม่อาจจะบอกให้แม่รู้แล้ว เจ้าจะบอกใครเล่า เจ้าจงบอกให้แม่รู้เถิด ฯ บุรุษนักเลงได้โอกาศดังนั้นจึงบอกว่า ข้าแต่แม่ ความป่วยไข้ไม่ผาศุกอย่างอื่นมิได้มีแก่ข้าพเจ้า แต่ทว่าจำเดิมแต่ข้าพเจ้าได้ฟังกิตติคุณของนางมาณวิกา ก็ให้มีจิตรปฏิพัทธ์ผูกพันรักใคร่ไม่เป่นอันกินอันนอนเลย ถ้าข้าพเจ้าได้นางมาณวิกานั้นแลจึงจักมีชีวิตอยู่ได้ ถ้าข้าพเจ้าไม่ได้นางมาณวิกา ก็จักตายอยู่ณที่นอนนี้โดยแท้

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา นางบริจาริกานั้น ครั้นได้ฟังคำของบุรุษนักเลงดังนั้น จึงพูดโลมเล้าเอาใจว่า ดูกรพ่อ เรื่องนี้เป่นภารธุระของแม่ เหตุเท่านี้เจ้าอย่ามีความวิตกเลย แม่จะช่วยเจ้าให้ได้สมดังความปรารถนา เจ้าจงลุกขึ้นบริโภคอาหารเสียให้สบายเถิด ครั้นพูดเล้าโลมดังนี้แล้ว ก็ถือเอาสิ่งของต่าง ๆ มีเครื่องหอมและดอกไม้เป่นต้น จากร้านนั้นไปสู่สำนักนางมาณวิกา แล้วบอกว่า อมฺม ข้าแต่แม่เจ้า บุตรของข้าพเจ้าจำเดิมแต่ได้ฟังกิตติคุณของท่าน แต่สำนักแห่งข้าพเจ้า ก็มีความปฏิพัทธ์รักใคร่มีใจผูกพันถึงแก่ไม่เป่นอันกินอันนอน นอนซบผอมตรอมใจนอนเป่นไข้อยู่ บัดนี้ข้าพเจ้าควร

จะกระทำอย่างไร บุตรของข้าพเจ้าจึงจะหายความตรอมใจได้ นางมาณวิกาจึงตอบว่า ดูกรแม่ ถ้าท่านอาจจะนำบุตรของท่านเข้ามาได้ โอกาสนั้นก็เป็นอันสำเร็จ นางบริจาริกาได้ฟังดังนั้นก็คิดใจคิดว่า บุตรของเราจะได้นางสมดังความปรารถนาละ

ตโต ปฏฺฐาย ตั้งแต่นั้นมา นางบริจาริกาก็นำหยากเยื่อมาเป็นอันมากจากมุมเรือนนั้น ๆ แล้วแกล้งทิ้งโปรยลงบนสีสะแห่งหญิงผู้เฝ้ารักษา หญิงผู้เฝ้ารักษานั้น ๆ ถูกนางบริจาริกาทำให้อับอาย มีความเบื่อหน่ายก็พากันหลีกเลี่ยงไป ถ้าหญิงผู้เฝ้ารักษาคนใดพูดว่ากล่าวขึ้นสักหน่อยหนึ่ง นางบริจาริกาก็ยิ่งทิ้งหยากเยื่อลงบนสีสะแห่งหญิงผู้เฝ้ารักษานั้น หญิงเหล่านั้นมีความเบื่อหน่ายก็หลีกไป ๆ โดยนิยมดังนี้ แต่นั้นมา นางบริจาริกาก็นำหยากเยื่อเพื่อผ่อยเข้ามาข้างนำออกไปข้างด้วยตนเอง หญิงคนใดคนหนึ่งไม่อาจเอื้อมเข้ามาชำระเทถ่ายหยากเยื่อนั้นได้ ฝ่ายหญิงทั้งหลายที่เฝ้ารักษา ก็เกรงอำนาจไม่อาจที่จะตรวจตรา ภายหลังนางบริจาริกาก็ให้บุรุษนักเลงนั้นลงซ่อนในกระเช้าหยากเยื่อ แล้วนำเข้าไปสู่สำนักนางมาณวิกา

ธุตฺโต มาณวิกาย ตปสีลํ ภินฺทิตฺวา บุรุษนักเลงนั้น ก็ทำลายศีล คือคบชู้กับนางมาณวิกาด้วยเมถุนสังวาส แล้วแลอยู่ในปราสาทนั้น ครั้นเวลาพราหมณ์ปุโรหิตออกไปจากบ้าน ชนทั้งสองก็ร่วมอภิรมย์ต่อกัน ครั้นพราหมณ์ปุโรหิตนั้นกลับมา บุรุษนักเลงก็เข้าไปซ่อนเร้นเสียในที่ลับแห่งใดแห่งหนึ่ง

กติปาหจฺจเยน ครั้นกาลล่วงไปได้สองสามวัน นางมาณวิกาจึงพูดว่า **สามิ** ข้าแต่เจ้า กาลนี้ควรที่ท่านจะกลับออกไปเสียบ้าง บุรุษ

นักเลงจึงตอบว่า เรามีความปรารถนาจะใคร่ประหาร (โขก) สีสะพราหมณ์ปุโรหิตก่อน แล้วจึงจะออกไป นางมาณวิกาจึงว่า ถ้ากระนั้นก็ได้ซิ เราจะให้สมความปรารถนาของท่าน จึงให้บุรุษนักเลงซ่อนตัวอยู่ ครั้นเวลาพราหมณ์ปุโรหิตเข้ามาหา นางจึงกล่าวว่า **อยฺย** ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า เมื่อท่านคิดพิณอยู่ ข้าพเจ้าอยากจะฟ้อนรำเล่น พราหมณ์ปุโรหิตจึงตอบว่า **ภทฺเท** ดูกรเจ้าผู้มีภักดีอันเจริญ ดีแล้ว ถ้ากระนั้นเราจะคิดพิณให้เจ้าฟ้อนรำเล่น ว่าแล้วก็หยิบพิณมาคิดทันที นางมาณวิกาจึงว่า เมื่อท่านแลดูอยู่อย่างนี้ ข้าพเจ้ามีความละอายไม่อาจที่จะฟ้อนรำได้ ข้าพเจ้าจะขอผูกตาท่านด้วยผ้าสาฎกก่อน แล้วจึงจะฟ้อนรำได้ พราหมณ์ปุโรหิตจึงให้อนุญาตว่า ถ้าเจ้ามีความละอายเจ้าจงทำตามความประสงค์ของเจ้าเถิด

มาณวิกา ถูลสาฏกํ คเหตฺวา นางมาณวิกาจึงเอาผ้าสาฎกที่เนื้อหนา มาผูกหน้าปิดตาพราหมณ์ปุโรหิตเสีย แล้วก็ให้พราหมณ์ปุโรหิตนั้นคิดพิณอยู่ ส่วนตัวก็ฟ้อนรำอยู่ประเดี๋ยวหนึ่ง แล้วจึงวอนว่า **อยฺย** ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้ามีความปรารถนาจะใคร่โขกสีสะท่านสักวาระหนึ่ง ขอท่านได้อนุญาตแก่ข้าพเจ้าเถอญ

อิตฺถิโลโล พฺราหฺมโณปิ ฝ่ายพราหมณ์ปุโรหิตเป็นคนโลเล มีความลุ่มหลงในสตรี จึงให้อนุญาตว่า เจ้าปรารถนาจะโขกสักทีก็ตามเถิด นางมาณวิกาจึงพยักหน้า ให้สัญญาแก่บุรุษนักเลงซึ่งซ่อนอยู่นั้น ส่วนบุรุษนักเลงนั้น ก็เข้าไปยืนอยู่ณที่ใกล้ข้างหลังพราหมณ์ปุโรหิต แล้วประหาร (ถอง) ลงที่สีสะปุโรหิตนั้นด้วยศอก ขณะนั้นในตา

ทั้งสองของปุโรหิต ก็ถึงซึ่งอาการเหมือนจะประทุษร้าย สีสะก็นูนโนขึ้นทันที พราหมณ์ปุโรหิตนั้น ครั้นได้รับเวทนาความเจ็บปวดจึงว่าเจ้าจงส่งมือของเจ้ามาให้เราจับดูหน่อยเถิด นางมาณวิกาก็ยกมือของตนวางลงในมือของพราหมณ์ปุโรหิต ๆ จึงว่า **หตฺโถ มุทุโก ปหาโร ปน ถทฺโธ** มือของเจ้าก็อ่อนนุ่มนิ่ม แต่ทว่าการที่ประหารนั้นแข็งกระด้างเกินประมาณ

ฝ่ายบุรุษนักเลงนั้น ครั้นประหารสีสะพราหมณ์ปุโรหิตได้แล้ว ก็กลับเข้าไปซ่อนตนอยู่ พอบุรุษนักเลงซ่อนตนแล้ว นางมาณวิกาจึงเปลื้องผ้าสาฎกออกจากหน้าพราหมณ์ปุโรหิต แล้วเอาน้ำมันมาทาประคบสีสะให้ ครั้นเวลาพราหมณ์ปุโรหิตออกไปนอกบ้านแล้ว ฝ่ายนางบริจาริกาจึงให้บุรุษนักเลงลงซ่อนในกระเช้าหยากเยื่อ แล้วนำออกไปภายนอกบ้าน บุรุษนักเลงนั้นก็ไปเฝ้าพระราชา กราบทูลประพฤติเหตุทั้งปวงที่ตนได้กระทำแล้วทุกประการ

พระราชาโพธิสัตว์ก็ทรงพระราชทานรางวัลแก่บุรุษนักเลงนั้นตามสมควรแล้ว ครั้นเวลาพราหมณ์ปุโรหิตเข้ามาเฝ้า จึงมีพระราชดำรัสว่า ดูกรพราหมณ์ปุโรหิต เรามาเล่นสกากันอีกเถิด ครั้นพราหมณ์ปุโรหิตทูลว่า แล้วแต่จะทรงโปรดเถิดพระพุทธเจ้าข้า จึงรับสั่งให้ตั้งมณฑลสกาแล้ว ก็ทรงสกากับปุโรหิต เมื่อพระองค์จะทรงเทลูกยาต จึงทรงขับคาถาเพลงสกาดุจนัยหนหลัง แล้วทรงเทลูกยาตลง

ฝ่ายพราหมณ์ปุโรหิตมิได้รู้ว่า ตยะเคชะของนางมาณวิกานั้นถูกทำลายเสียแล้ว จึงกล่าวว่า **ฐเปตฺวา มาณวิกำ** เว้นไว้แต่นางมาณวิกา ดังนี้เป็นต้นกล่าวมาแล้วแต่หลัง **เอวำ วทนฺโตปิ** เมื่อพราหมณ์ปุโรหิตกล่าวอยู่อย่างนี้ ก็มีแต่แพ้ฝ่ายเดียว

ราชา โพธิสตฺโต พระราชาโพธิสัตว์ทรงชนะสกาแล้ว จึงมีพระราชดำรัสว่า ดูกรพราหมณ์ ท่านมากล่าวอะไรในที่นี้ ศัลยกิตตยะเคชะแห่งนางมาณวิกาของท่าน ถูกเขาทำลายเสียแล้ว ท่านแสวงหามาตุคามมาพิทักษ์รักษาไว้ ตั้งแต่ยังไม่ออกจากครรภ์ ภายหลังกระทำการรักษาย้องกันในสถานทั้ง ๗ แห่ง และให้อยู่ในปราสาทถึง ๗ ชั้น สำคัญใจว่าจะรักษามาตุคามนั้นไว้ได้ ธรรมดามาตุคามนั้นแม้ถึงโดยที่สุด ใครๆ จะเก็บรักษาไว้ในที่ใดๆ ก็ดี ก็ไม่อาจสามารถที่จะรักษาไว้ได้ ชื่อว่าหญิง ที่จะมีบุรุษเช่นสามีแต่ผู้เดียว ย่อมไม่ใคร่จะมี นางมาณวิกาของท่าน ลวงให้ท่านคิดพิณและยอกว่าจะฟ้อนรำเล่น ครั้นท่านคิดพิณประสงค์จะให้นางฟ้อนรำเล่น นางก็พูดมายาผูกหน้าท่านเสียด้วยผ้าสาฎก ให้ชายชู้ของตนถองสีสะท่านด้วยศอก แล้วก็ส่งชายชู้ให้กลับออกไป ในกาลต่อไปนี้ ท่านจะรักษาย้องกันนางด้วยอุบายอย่างไรอีก พระราชาโพธิสัตว์มีพระราชดำรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสคาถานี้ว่า

ยำ พฺราหฺมโณ อวาเทสิ วีณำ สมฺมุขเวฏฺิโต
อณฺฑภูตา ภตา ภริยา ตาสุ โก ชาตุ วิสฺสเส

ความว่าพราหมณ์ปุโรหิตนั้น เป็นผู้มีหน้าอันภรรยาเอาผ้าผูกเสีย แล้วให้คิดพิณอยู่ด้วยเหตุใด ก็มิได้รู้ซึ่งเหตุนั้น ภรรยาที่พราหมณ์ปุโรหิตนำมาเลี้ยงไว้ ตั้งแต่ยังไม่ออกจากครรภ์ ยังนอกใจได้ถึงเพียงนี้ ใครเล่าจะพึงคุ้นเคยคบหาในภรรยาเหล่านั้นได้

พระคันถรจนาจารย์ กล่าวอธิบายความในคาถานั้นว่า พราหมณ์ปุโรหิตนั้น ถูกภรรยาเอาผ้าที่หนาทึบผูกหน้าไว้ แล้วให้คิดพิณอยู่ด้วยเหตุใด พราหมณ์ปุโรหิตก็มิได้รู้ซึ่งเหตุนั้น คือไม่รู้ว่าที่ภรรยาเอาผ้าผูกหน้าเสียแล้วให้คิดพิณอยู่นั้น เพราะเหตุอะไร แท้จริงภรรยานั้นมีความประสงค์จะลวงพราหมณ์ปุโรหิต ให้ชายชู้ของตนประหารสิ้นชีวิต จึงได้ทำอย่างนี้ แต่พราหมณ์ปุโรหิตหารู้ความประสงค์นั้นไม่ มีความเข้าใจเสียว่า เพราะภรรยานี้อายเรา จึงได้ผูกหน้าเราเสียด้วยผ้าสาฎกดังนี้

พระราชาโพธิสัตว์ เมื่อจะทรงแสดงอรรถ คือเหตุที่ปุโรหิตพราหมณ์มิได้รู้เท่าทันภรรยา จึงได้ตรัสพระคาถาว่า **ยํ พฺราหฺมโณ อวาเทสิ วีณํ สมฺมุขเวฏฺฐิโต** ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น

ภรรยาที่พราหมณ์นำมาเลี้ยงไว้ ตั้งแต่ยังไม่ออกจากครรภ์นั้น มีอรรถาธิบายว่า ภรรยานั้นคือใคร ภรรยานั้น ได้แก่หญิงที่มีชื่อเรียกเป็น ๓ อย่าง คือเรียกว่า ภริยาอย่าง ๑ ปชายคือย่าง ๑ ปาทปริจาริกาอย่าง ๑ รวมเป็น ๓ ชื่อดังนี้

หญิงที่เรียกว่าภริยานั้น โดยเนื้อความว่า เพราะเป็นหญิงอันบุรุษพึงเลี้ยงบำรุงด้วยเครื่องบริหาร มีเข้ากินแลผ้านุ่งห่มเป็นต้น

ประการ ๑ เพราะเป็นหญิงอันบุรุษทำลายออกจากความระวังรักษาของมารดาบิดาเป็นต้น ประการ ๑ เพราะเป็นหญิงอันบุรุษพึงเลี้ยงบำรุงโดยธรรมดาของโลก ประการ ๑ มีอรรถเป็น ๓ อย่างดังนี้ ชื่อว่าภริยา (หญิงอันบุรุษพึงเลี้ยง)

หญิงที่เรียกว่า ปชาบดีนั้น โดยเนื้อความว่า เพราะหญิงนั้นเป็นใหญ่หรือเป็นเจ้าแห่งหมู่สัตว์คือยุตรและธิดา อันอาศัยตนยังเกิดหรือยังเกิดแต่ตน มีนัยดังนี้ ชื่อว่าปชาบดี (หญิงผู้เป็นเจ้าแห่งหมู่สัตว์)

หญิงที่เรียกว่า ปาทปริจาริกานั้น โดยเนื้อความว่า เพราะเป็นหญิงบำเรอเท้า คือนวดฟั้นคั้นยาทาสามีโดยเคารพ มีนัยดังนี้ ชื่อว่าปาทปริจาริกา (หญิงผู้บำเรอเท้า)

ก็เมื่อหญิงภรรยาที่พราหมณ์นำมาเลี้ยงไว้ ตั้งแต่ยังอยู่ในครรภ์ยังถึงซึ่งความวิการคือประพฤติผิดนอกใจ เห็นปานดังนี้ได้ เมื่อมีตัวอย่างอยู่อย่างนี้ ใครเล่าจะพึงคุ้นเคยคบหาในหญิงภรรยาเหล่านั้นได้ อธิบายว่า บุรุษผู้มีปัญญาคนไรเล่า จะพึงเชื่อถือได้ว่า นิพฺพิการา เอกา มยิ ภรรยาของเรานี้ มีน้ำหนึ่งใจเดียวในเรา ไม่มีวิการ คือ ทำผิดนอกใจเราเลยดังนี้

แท้จริง อธรรมดามาตุคาม เมื่อมีผู้เรียกร้องหรือเชื้อเชิญชักชวนอยู่ ด้วยสามารถแห่งอสัทธรรมประเวณีแล้ว ก็มักไม่มีใครอาจสามารถที่จะรักษาไว้ได้เลย

พระราชาโพธิสัตว เมื่อจะทรงแสดงอรรถให้รู้ว่า แต่ภรรยาที่พราหมณ์ปุโรหิตนำมาเลี้ยงไว้ตั้งแต่ยังอยู่ในครรภ์ ก็ยังถึงซึ่งความวิการคือประพฤตินอกใจได้ บุรุษผู้มีปัญญาไม่ควรคุ้นเคยเชื่อถือในภรรยาพวกนั้น จึงได้ตรัสพระคาถาว่า **อณฺฑภูตา ภตา ภริยา ตาสุ โก ชาตุ วิสฺสเส** ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น

พฺราหฺมโณ ตำ ธมฺมเทสนำ สุตฺวา พราหมณ์ปุโรหิตได้ฟังพระธรรมเทศนา แต่พระราชาโพธิสัตวดังนี้แล้ว ก็กราบถวายบังคมลากลับไปสู่เรือนตน จึงเรียกนางมาณวิกามาถามว่า ได้ยินว่ากรรมอันลามก อย่างนี้ด้วย อย่างนี้ด้วย เจ้าได้ทำแล้วหรือ

นางมาณวิกาจึงตอบว่า **อยฺย** ข้าแต่ท่านผู้เช่นเจ้า ใครเล่าเป็นผู้บอกแก่ท่านอย่างนี้ ข้าพเจ้ามิได้กระทำกรรมอันลามกเห็นปานดังนี้เลย อนึ่งข้าพเจ้านี่เองเป็นผู้ประหารสีสะท่าน บุคคลผู้อื่นมิได้ประหารสีสะท่าน ถ้าท่านไม่เชื่อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะขอทำความสัจว่า นอกจากท่านผู้เดียวแล้ว ข้าพเจ้ามิได้รู้สัมผัสมือของบุรุษอื่นเลย เมื่อข้าพเจ้ากระทำความสัจดังนี้แล้ว ข้าพเจ้าจะเข้าสู่กองเพลิง (ลุยไฟ) ให้เป็นทิพพยานของข้าพเจ้า

พราหมณ์ปุโรหิตจึงว่า การที่เจ้าจะกระทำสัจกิริยาลุยไฟให้เป็นทิพพยานนั้น เป็นการดีแล้ว ว่าดังนั้นแล้วก็ให้คนจัดการก่อฟืนติดไฟขึ้น จึงเรียกนางมาณวิกามาสั่งว่า ถ้าเจ้าเชื่อความสัจของเจ้า เจ้าจงเข้าสู่กองเพลิงลุยไปเถิด

ฝ่ายนางมาณวิกานั้น ได้สั่งหญิงบริจาริกาของตนไว้ก่อนแล้วว่า ดูกรแม่ ท่านจงบอกบุตรของท่านว่า ถ้ามหาชนประชุมกันจะดูลุยไฟณที่ใด ก็ให้ไปคอยอยู่ณที่นั้น ถ้าเห็นว่าข้าพเจ้าจะเข้าสู่กองเพลิง ก็ให้วิ่งไปจับข้อมือข้าพเจ้าไว้ให้จงได้ นางบริจาริกาก็ไปบอกเหมือนดังนั้น บุรุษนักเลงนั้น ก็ไปยืนอยู่ณท่ามกลางมหาชนที่ประชุมกันในที่นั้น

ส่วนนางมาณวิกานั้น ปรารถนาจะทำกลอุบายลวงพราหมณ์ปุโรหิต จึงเข้าไปยืนณท่ามกลางบริษัท แล้วจึงกล่าวว่า ข้าแต่ท่านปุโรหิตผู้เป็นสามี นอกจากท่านผู้เดียวแล้ว ข้าพเจ้ามิได้รู้สัมผัสมือของบุรุษอื่นเลย อิมินา สจฺเจน ด้วยเดชะอำนาจแห่งความสัจนี้ ขอเพลิงจงอย่าได้ไหม้ข้าพเจ้าเลย ว่าดังนี้แล้วก็ทำกิริยาจะเข้าสู่กองเพลิง

ในขณะนั้น บุรุษนักเลงจึงร้องขึ้นว่า ปสฺสถ โภ ดูกรชาวเราทั้งหลายผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจงเห็นเถิด การที่พราหมณ์ปุโรหิตจะให้มาตุคามเห็นปานดังนี้ เข้าไปในกองเพลิงนั้นควรแล้วหรือ ว่าดังนี้แล้วก็วิ่งเข้าไปจับข้อมือนางมาณวิกานั้นไว้

ส่วนนางมาณวิกา ให้บุรุษนั้นปล่อยข้อมือคนแล้ว จึงบอกพราหมณ์ปุโรหิตว่า อยฺย ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า สัจจกิริยาของข้าแตกทำลายเสียแล้ว ข้าพเจ้าไม่อาจเข้าสู่กองเพลิงได้ พราหมณ์ปุโรหิตจึงถามว่า เพราะเหตุอะไร เจ้าจึงได้กล่าวถ้อยคำดังนี้ นางมาณวิกาจึงบอกว่า วันนี้ข้าพเจ้าได้กระทำสัจกิริยาว่า ข้าพเจ้ามิได้รู้สำผัสมือแห่งบุรุษอื่น เว้นไว้แต่ท่านผู้เดียวดังนี้ ยังมีบุรุษอีกคนหนึ่งมาจับมือข้าพเจ้า ทำให้สัจจ

กิริยาของข้าพเจ้าแตกทำลายเสียแล้ว เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่อาจจะเข้าสู่กองเพลิงได้ พราหมณ์ปุโรหิตก็รู้เท่าว่า เราถูกหญิงผู้นี้ทำเล่ห์กลหลอกลวงแล้ว จึงโยนตีนางมาณวิกานั้น แล้วให้คนนำออกไปเสียจากที่นั้น มิได้เลี้ยงให้เป็นภรรยาในเรือนอีกต่อไป

กิร ดังได้รู้มา หญิงทั้งหลายที่ประกอบด้วยอสัทธรรมนั้น เมื่อกระทำกรรมอันลามกแล้ว ย่อมกล่าวคำสบถอยู่ทุกวัน ๆ เพื่อจะลวงสามีของตนว่า ข้าพเจ้ามิได้กระทำกรรมอันลามกเห็นปานดังนี้

เตน วุตฺตํ เพราะเหตุนั้น สมเด็จพระมหามุนีผู้เป็นศาสดา จึงได้ทรงตรัสประพันธ์คาถาทั้งสาม ดังต่อไปนี้

โจรีนํ พหุพฺพิธินฺ ยาสุ สจฺจํ สุทุลฺลภํ
ถีนํ ภาโว ทุราชาโน มจฺฉสฺเสโวทเก คตํ
มุสา ตาสํ ยถา สจฺจํ สจฺจํ ตาสํ ยถา มุสา
คาโว พหิ ติณสฺเสว โอมสนฺติ วรํ วรํ
โจฑิโย กฏินา เหตา พาลา จปลสกฺขรา
น ตา กิญฺจิ น ชานนฺติ ยํ มนุสฺเสสุ วญฺจนํ

ความว่า สัจจะคือความจริง ในหญิงโจรทั้งหลายเหล่าใด อันบุคคลพึงได้โดยยากที่สุด ความสัจจริงของหญิงโจรทั้งหลายเหล่านั้น เนื่องด้วยอุบายเล่ห์กลเป็นอันมาก สภาพ (กิริยาอาการ) ของหญิงโจรทั้งหลาย อันบุคคลรู้ได้โดยยาก คือยากที่จะรู้เห็นได้ ดุจกิริยาอันไปของปลาในน้ำ อันยากที่บุคคลจะรู้เห็นได้ฉะนั้น

คำพูดเท็จของหญิงโจรเหล่านั้น เหมือนกับคำพูดจริง คำพูดจริงของหญิงโจรเหล่านั้น เหมือนกับคำพูดเท็จ ถ้อยคำของหญิงโจรเหล่านั้น มีอาการคุจโคทั้งหลายอันเลือกกินแต่ยอดแห่งหญ้าอย่างเดียว อธิบายว่า หญิงโจรนั้นเลือกพูดแต่คำที่ดี เหมือนกับโคที่เลือกกินแต่หญ้าที่ดี คือเลือกกินแต่ยอดแห่งหญ้าฉะนั้น

แท้จริงหญิงโจรทั้งหลายนั้น เป็นหญิงมีใจกระด้างคือด้าน แลเป็นหญิงใจพาลกลับกลอก ดุจก้อนกรวดอันกลอกกลิ้งฉะนั้น อนึ่ง ความล่อลวงอันใด ที่มีอยู่ในมนุษย์ทั้งหลาย ความล่อลวงอันนั้นที หญิงโจรจะไม่รู้จักสักอย่างหนึ่งมิได้มีเลย คือหญิงโจรเหล่านั้นรู้จักอุบายความล่อลวงทั้งสิ้น บรรดาที่มีอยู่ในมนุษย์ทั้งหลายนั้น

อันนี้ เป็นเนื้อความในพุทธภาษิต ซึ่งทรงประพันธ์ไว้เป็นสามคาถา เพื่อให้ยักษ์ทั้งหลายรู้จักเล่ห์กลมายาต่าง ๆ ของหญิงโจรเหล่านั้น โดยนัยดังที่ได้พรรณามา

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงนำอดีตนิทานนี้มาตรัสเทศนาแล้ว จึงตรัสนิคมวจนะซ้ำความหลังว่า **เอวํ อรกฺขิโย นาม มาตุคาโม** อิตถีธรรมดามาตุคามอันใครใครไม่พึงรักษาไว้ได้ ด้วยประการดังนี้ แล้วจึงทรงประกาศอริยสัจ **สจฺจปริโยสาเน** ครั้นจบพระอริยสัจลงแล้ว ภิกษุผู้กระสันนั้น

ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล สมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า **ตทา พาราณสิราชา** พระยาพาราณสีในครั้งนั้น ประวัติขันธ์สืบเนื่องมา **อหเมว** คือเราผู้ตถาคตนั่นแล

จบอัณฑภูตชาดก

---

๓ ตักกชาดก

โกธนา อกตญฺญู จาติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุเยว อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จประทับอยู่ณพระวิหารเชตวัน ทรงพระปรารภภิกษุผู้มีความกระสัน ให้เป็นอุปัตติเหตุจึงตรัสเทศนาชาดกนี้ให้เป็นผล มีคำเริ่มต้นว่า **โกธนา อกตญฺญู จ** เป็นอาทิ

สตฺถา หิ แท้จริง สมเด็จพระบรมศาสดา มีพระพุทธฎีกาตรัสถามภิกษุนั้นว่า ดูกรภิกษุ ได้ยินว่าเธอเป็นผู้มีความกระสันจริงหรือ ฯ ภิกษุนั้นรับพระพุทธฎีกาว่า **สจฺจำ ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ข้าพระองค์มีความกระสันจริง พระพุทธเจ้าข้า ฯ จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า **อิตฺถิโย นาม** ชื่อว่าหญิงทั้งหลาย มักเป็นคนอกตัญญู มิได้รู้อุปการคุณของบุคคลที่กระทำแก่ตน และมักเป็นคนประทุษร้ายต่อมิตร เธอมามีความกระสันเพราะอาศัยหญิงนั้น ด้วยเหตุไร มีพระพุทธฎีกาตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดง ดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในกาลเป่นอดีตภาคล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสด็จเถลิงถวัลยราชย์ณเมืองพาราณสี พระโพธิสัตวออกบรรพชาเป่นฤาษี สร้างอาศรมบทอยู่ณที่ใกล้ฝั่งแห่งแม่น้ำคงคา ทำสมาบัติแลอภิญญาให้เกิดขึ้นแล้วก็ยังยั้งอยู่ด้วยความสุขในฌาน

ตสฺมึ สมเย ในสมัยนั้น อิตถีของเศรษฐีในเมืองพาราณสีคนหนึ่ง มีนามว่าทุฏฐกุมารี เป่นหญิงดุร้ายหยาบช้า มักบริภาษด่าว่าแลโบยตี ซึ่งทาสกรรมกรแลทาสีทั้งหลาย เกินปรกติธรรมดา อยู่มาวันหนึ่ง พวกมนุษย์ที่เป่นบริวารพานางทุฏฐกุมารีนั้นไปเล่นน้ำในแม่น้ำคงคา เมื่อชนทั้งหลายมีอิตถีเศรษฐีเป่นต้น เล่นน้ำอยู่ในแม่น้ำนั้น พอเวลาพระอาทิตย์จะอัฐงคต ก็มีเมฆตั้งขึ้น พวกมนุษย์บริวารเห็นเมฆตั้งขึ้นดังนั้น ก็พากันรีบหนีไปจากที่นั้น ๆ

เสฏฺฐิธีตาย ทาสกมฺมกรา ฝ่ายพวกทาสกรรมกรของเศรษฐีอิตถีจึงพูดกันว่า วันนี้และ เราทั้งหลายจะได้เห็นหลังของนางกุมารีผู้ดุร้ายหยาบช้าแก่พวกเรา พูดดังนั้นแล้ว ก็ละทิ้งเศรษฐีอิตถีนั้นไว้ในแม่น้ำ ต่างคนต่างก็ขึ้นบกไปสิ้น ขณะนั้นฝนก็ตกลงมา ฝ่ายพระอาทิตย์ก็อัฐงคต ความมืดมนอนธการก็ยังเกิดปรากฏขึ้นทันใด ฝ่ายทาสกรรมกรทั้งหลายก็พากันกลับไปสู่เรือน ครั้นมารดาอิตถีของนางกุมารีถามว่า นางกุมารีนั้นหายไปไหน จึงบอกว่า นางกุมารีนั้นขึ้นมาจากแม่น้ำก่อนแล้ว เมื่อเป่นดังนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายหารู้ไม่

ว่านางกุมารินั้นจะไปณที่ใด พวกญาติทั้งหลายได้ฟังดังนั้นก็ตกใจ จึงพากันเที่ยวค้นหาในที่นั้น ๆ ก็มิได้พบนางกุมาริกา

สา อุทเกน วุยฺหมานา เศรษฐีธิดานั้น อันกระแสน้ำพัดพาไป ก็ร้องอื้ออึงด้วยเสียงอันดัง เพราะกลัวมรณภัยในแม่น้ำนั้น ครั้นเวลาเที่ยงคืน นางก็ลอยไปถึงที่ใกล้บรรณศาลา อันเป็นที่อยู่ของพระดาบสโพธิสัตว์

โส ตสฺสา สทฺทํ สุตฺวา พระดาบสโพธิสัตว์นั้น ครั้นได้ยินเสียงร้องของเศรษฐีธิดา ก็รู้ว่าเสียงนั้นเป็นเสียงมาตุคาม จึงคิดว่าเราควรจะกระทำความช่วยกัน คือช่วยเหลือมาตุคามนั้น ให้พ้นภัยอันตราย คิดดังนั้นแล้ว จึงถือคบเพลิงไปสู่ฝั่งแม่น้ำ ครั้นเห็นธิดาเศรษฐีนั้นแล้ว จึงปลอบเอาใจว่า มาภายิ มาภายิ ท่านอย่ากลัวเลย ท่านอย่ากลัวเลย ดังนี้

แท้ที่จริงพระโพธิสัตว์นั้น ทรงกำลังเรี่ยวแรงดุจกำลังคชสาร เพราะฉะนั้น จึงอาจข้ามนทีธารซึ่งมีกระแสอันเชี่ยว ไปช่วยเศรษฐีธิดานั้นจากน้ำได้ แล้วนำไปสู่อาศรมบท ก่อกองไฟให้นางผิง ครั้นนางหายหนาวแล้ว พระโพธิสัตว์ก็นำผลไม้ที่มีรสหวานมาให้บริโภค ครั้นนางบริโภคแล้ว จึงถามนางว่า ท่านอยู่ณบ้านเมืองไหน เหตุใดจึงได้ตกลงในแม่น้ำคงคาลอยมาดังนี้ ธิดาเศรษฐีจึงบอกแจ้งประพฤติเหตุนั้น พระโพธิสัตว์มีความสงสารจึงว่า ท่านจงพักอยู่ในที่นี่ก่อนเถิด ว่าแล้วก็ให้นางอยู่ในบรรณศาลา ส่วนพระองค์เองนั้นสู้ออกไปอยู่ในอัพ

โภกาศที่แห้ง ครั้นล่วงไปได้สองสามวัน พระโพธิสัตวเหนว่านางหายปลกเปลี้ยแล้ว จึงบอกนางว่า กาลนี้ถ้าท่านปราถนาจะไปก็จงไปเถิด

สา เสฏฐิธีตา ฝ่ายอิตาเศรษฐีนั้นเกิดประติพัทธ์ในพระโพธิสัตว จึงคิดว่า เราจักยังพระกายสให้ถึงศีลวิบัติแล้วจักพากายสนี้ไป คิดดังนี้แล้วก็ยังไม่ไปจากที่นั้น ครั้นกาลล่วงไปภายหลัง นางก็แสดงจริตกิริยาโดยมารยาของหญิง จนกายสวิบัติจากศีลและเสื่อมจากฌานในกาลนั้น

โส ตำ คเหตฺวา พระกายสโพธิสัตวนั้น ครั้นวิบัติจากศีลเสื่อมจากฌานแล้ว ก็พาอิตาเศรษฐีไปอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ภายหลังอิตาเศรษฐีจึงพูดว่า **อยฺย** ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า ต้องการอะไรที่เราทั้งสองจะอยู่ในป่านี้ เรามาพากันไปอยู่ในหมู่มนุษย์เถิด พระโพธิสัตวได้ฟังดังนั้น ก็พานางไปสู่บ้านปัจจันตคามแห่งหนึ่ง สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้างขายเปรียง มาเลี้ยงอิตาเศรษฐีนั้น เพราะเหตุนั้นชนทั้งหลายจึงเรียกนามพระโพธิสัตวนั้นว่า ตักกยัณฑิต คือยัณฑิตผู้ขายเปรียง

อถสฺส คามวาสิโน ในลำดับนั้น ชนชาวบ้านก็ให้เสบียงอาหารแก่ตักกยัณฑิตโพธิสัตว และให้อยู่เรือนกระท่อมข้างประตูบ้านแล้วสั่งว่า ท่านจงคอยบอกเหตุการณ์ ที่บุคคลจะประกอบความดีหรือความชั่วร้ายให้เราทั้งหลายรู้แล้วก็อยู่ณที่นี้เถิด

เตน จ สมเยน ก็ในสมัยนั้น พวกโจรทั้งหลายมักลงมาจากภูเขา เที่ยวปล้นปัจจันตคามอยู่เนือง ๆ อยู่มาวันหนึ่ง พวกโจร

เหล่านั้น มาปล้นบ้านที่ตักกบัณฑิตโพธิสัตว์อาศรัยอยู่นั้น ครั้นเก็บรวบรวมทรัพย์สิ่งของได้แล้ว ก็ใช้ให้พวกชาวบ้านนั้นขนสิ่งของไปส่ง แลเมื่อจะไปนั้น จับเศรษฐีธิดาภรรยาของพระโพธิสัตวนั้นไปด้วย ครั้นถึงที่อยู่แล้ว โจรก็ปล่อยพวกชาวบ้านทั้งปวงให้กลับมา เอาไว้แต่เศรษฐีธิดาคนเดียว ฝ่ายนายโจรผู้ใหญ่ชอบใจรูปโฉมของเศรษฐีธิดานั้น จึงเลี้ยงนางไว้เป็นภรรยาของตน

โพธิสตฺโต ปน ฝ่ายพระโพธิสัตว์ในเวลาเมื่อโจรมาปล้นนั้นไม่อยู่ ครั้นกลับมาไม่เห็นภรรยา จึงถามชาวบ้านว่า ภรรยาของข้าพเจ้าไปอยู่ที่ไหน ครั้นได้ฟังเขาบอกว่า โจรจับเอาไปเป็นภรรยาเสียแล้ว จึงคิดว่า นางนั้นคงจะไม่ละทิ้งเรา การที่ไปอยู่กับโจรในที่นั้นก็เพราะเป็นการจำเป็นจำใจ ถ้ามีโอกาศเวลาใด ก็เห็นจะหนีกลับมาหาเรา ในเวลานั้น ครั้นคิดดังนี้แล้ว ก็คอยแลดูทางที่จะมาของเศรษฐีธิดา แลคอยท่าอยู่ที่บ้านนั้น

เสฏฐิธีตาปี ฝ่ายข้างเศรษฐีธิดานั้นคิดว่า เราอยู่กับโจรในที่นี้ก็เป็นศุขสบายดี ยางที่ตักกบัณฑิตผัวเก่าของเรา จักอาศรัยเหตุอันใดอันหนึ่ง แล้วจะมาพาเราไปเสียจากที่นี่ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว เราก็จะเสื่อมจากความศุขที่ได้อยู่บัดนี้ **ยนฺนูนาหำ** อย่ากระนั้นเลย เราจะทำประหนึ่งว่ารักใคร่สามีเก่า ให้คนไปเรียกมาหาเราแล้ว เราจึงให้นายโจรสามีใหม่ฆ่าเสียเถิด ครั้นนางคิดดังนี้แล้ว จึงเรียกบุรุษ

คนหนึ่งมาแล้วสั่งไปถึงตักกยัณฑิตว่า ข้าพเจ้าอยู่ในทุกข์ความทุกข์ยากลำบากนัก ขอให้ท่านมาพาข้าพเจ้าไปเสียเถิด

โส ตำ สาสนำ สุตฺวา พระโพธิสัตว์ได้ฟังคำสั่งของนางดังนั้น ก็เชื่อ จึงไปยังบ้านของโจรนั้น ไปยืนอยู่แทบประตูบ้าน แล้วสั่งคนเข้าไปขอกเศรษฐีธิดา ๆ ก็ออกมา ครั้นพบตักกยัณฑิตสามีเก่าแล้ว จึงพูดว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า ถ้าเราจักพากันไปในเวลานี้ นายโจรก็จักตามจับเราทั้งสองฆ่าเสีย เราคอยพากันหนีไปในเวลากลางคืนเถิด พูดดังนี้แล้ว ก็พาตักกยัณฑิตไปบริโภคโภชนาหาร แล้วให้ซ่อนตัวอยู่ที่ซุ้มอันหนึ่ง ครั้นเวลาเย็น นายโจรกลับมาเสพย์สุราเมาแล้ว เศรษฐีธิดาจึงถามว่า สามี ข้าแต่เจ้า ถ้าท่านได้พบเห็นสัตรูของท่านในเวลานี้ ท่านจะกระทำอย่างไร นายโจรจึงบอกว่า ถ้าเราได้พบสัตรูของเรา เราจักกระทำการประหารอย่างนี้ ๆ เศรษฐีธิดาจึงว่า ก็สัตรูของท่านนั้น อยู่ณที่ไกลเมื่อไรเล่า สัตรูของท่านนั่งอยู่ณซุ้มนี้นมิใช่หรือ นายโจรได้ฟังดังนั้น จึงถลาลงเพลิงไปที่ซุ้มนั้น ครั้นพบตักกยัณฑิตในที่นั้น ก็ผลักให้ล้มลง แล้วทุบถองโยยีด้วยเครื่องประหาร มีท่อนไม้และศอกเป็นต้น ตามความชอบใจของตน

โส โปถิยมาโน ตักกยัณฑิตโพธิสัตว์นั้น เมื่อถูกนายโจรโยยีอยู่ ก็มิได้กล่าวคำอย่างอื่นสักคำหนึ่ง กล่าวแต่คำมีประมาณเท่านี้ว่า **โกธนา อกตญฺญู จ ปิสุณา มิตฺตทุพฺภิกา หญฺเญมกโรธ** เป็นผู้อกตัญญูด้วย เป็นผู้กล่าวคำส่อเสียดด้วย เป็นผู้ประทุษร้ายทำลายมิตรด้วย ดังนี้

โจโรปี ตำ โปเสตฺวา ฝ่ายนายโจรโยยพระโพธิสัตว์แล้ว ก็มัดไว้ให้นอนอยู่ณที่นั้น ส่วนตนไปยบริโภคอาหารที่จะพึงกินในเวลาเย็น แล้วก็นอนหลับอยู่ ครั้นตื่นขึ้นมาสร่างเมาแล้ว ก็ไปโยยพระโพธิสัตว์อีก พระโพธิสัตว์ก็กล่าวคำแต่ยททั้งสี่นั้นเท่านั้น นายโจรจึงคิดว่า บุรุษผู้นี้ถูกเราทุบถองโยยตีถึงเพียงนี้ ก็มิได้กล่าวซึ่งคำอย่างอื่นเลย กล่าวอยู่แต่ยททั้งสี่อย่างเดียวเท่านั้น จำเราจักถามบุรุษนี้ให้รู้เหตุก่อน ครั้นคิดดังนี้แล้ว จึงถามพระโพธิสัตว์ว่า **อมฺโภ ปุริส** ดูกรบุรุษผู้เจริญ เหตุไฉน เมื่อท่านถูกเราโยยตีอยู่อย่างนี้ จึงกล่าวคำแต่ยททั้งสี่อย่างเดียวเท่านั้น

โพธิสตฺโต พระโพธิสัตว์จึงตอบว่า ถ้ากระนั้นท่านจงคอยฟัง เราจะเล่าให้ท่านฟัง ว่าดังนี้แล้ว จึงเล่าเหตุจำเดิมแต่เยื่องต้นว่า เดิมเราเป็นดาบสบำเพ็ญพรตอยู่ในป่า จนได้ฌานสมาบัติ เราได้ช่วยหญิงผู้นี้ อันน้ำพัดมาในแม่น้ำคงคา ให้ขึ้นจากน้ำได้แล้วนำไปเลี้ยงไว้ ครั้นต่อมาหญิงนี้ประโลมเรา ทำเราให้เสื่อมจากฌาน เราจึงได้ละอรัญญสถาน พาหญิงนี้มาเลี้ยงบำรุงอยู่ในบ้านจันตคามนั้น ภายหลังหญิงนี้ถูกพวกโจรจับมาไว้ในที่นี้ แล้วสั่งไปถึงเราว่า ข้าพเจ้ามาอยู่ในที่นี้มีความทุกข์ยากลำบากนัก ขอให้ท่านมารับข้าพเจ้าไป ดังนี้ ครั้นเรามาถึงที่นี่ หญิงนี้กลับส่งเรามาอยู่ในเงื้อมมือท่านในกาลนี้ เพราะเหตุนี้ เราจึงได้กล่าวยททั้งสี่ ดังที่กล่าวมาแล้ว

โจรเชฏฺฐโก ตำ สุตฺวา นายโจรได้ฟังดังนั้นจึงคิดว่า หญิงใดปฏิบัติผิดอย่างนี้ในสามีอันมีคุณ ผู้อุปการแก่ตนเห็นปานดังนี้ได้ หญิง

นั้นจะไม่พึงทำอุปัททวันตรายแก่เรา เพราะเหตุอะไรเล่า นานไปคงจะทำอันตรายแก่เราเหมือนกัน จำเราจะฆ่าหญิงนี้เสียเถิด เมื่อนายโรรคิดดังนี้แล้ว จึงพูดเล้าโลมตักกยัณฑิต แล้วไปปลุกนางนั้นให้ตื่นขึ้น แล้วถือดาบพานางออกมา ยอกว่าเราจะไปฆ่าบุรุษนั้นเสียที่ประตูบ้าน ครั้นออกมานอกบ้านแล้ว จึงจับหญิงนั้นในมือข้างหนึ่ง ให้ตักกยัณฑิตจับมือหญิงนั้นข้างหนึ่ง แล้วแกว่งดาบทำอาการเหมือนจะประหารตักกยัณฑิต จึงฟันหญิงนั้นขาดออกเป็นสองท่อน แล้วไปอาบน้ำดำเกล้าสำเร็จแล้ว จึงพาตักกยัณฑิตไปเลี้ยงไว้ ให้บริโภคอิ่มหนำด้วยโภชนาหารอันประณีต ครั้นล่วงไปได้สองสามวัน จึงถามตักกยัณฑิตโพธิสัตวนั้นว่า กาลนี้ท่านจะไปณที่ไหน พระโพธิสัตวจึงตอบว่า กิจที่จะอยู่เป็นฆราวาสครองเรือน มิได้มีแก่เราอีกแล้ว เราจักไปบวชเป็นฤาษีอยู่ในอรัญญประเทศ อันเป็นที่อยู่ของเราแต่เดิมนั้น นายโรรจึงว่า ถ้ากระนั้น เราก็จักไปบวชบ้างเหมือนกัน

อุโภปิ ปพฺพชิตฺวา ซนทั้งสองคือพระโพธิสัตวและนายโรรนั้น ก็พากันไปสู่อรัญญประเทศ ถือบรรพชาเพศเป็นฤาษี ยังอภิญญาห้าและสมาบัติแปดให้บังเกิดแล้ว ครั้นสิ้นชีพทำลายขันธ์ ก็เป็นผู้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

สตฺถา อิมานิ เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงแสดงวัตถุทานทั้งสองเรื่องนี้แล้ว พระองค์เป็นอภิสัมพุทธผู้ตรัสรู้ชอบยิ่ง จึงโปรดประทานพระธรรมเทศนา เป็นยาทพระคาถาดังนี้ว่า

โกธนา อกตญฺญู จ บีสุณา จ วิเภทิกา
พฺรหฺมจริยํ จร ภิกฺขุ โส สุขํ น วิหายติ

ความว่า หญิงทั้งหลายบางจำพวก เป็นผู้มักโกรธและอกตัญญูด้วย เป็นผู้ส่อเสียดและทำลายมิตรด้วย ดูกรภิกษุท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด ท่านอย่าละความสุขเสียเลย

ต่อนี้ไป พระคันถรจนาจารย์อธิบายความในคาถาพุทธภาษิตนั้นโดยวรรณนาวิธี รวมกล่าวว่า ดูกรภิกษุ หญิงทั้งหลายในโลกนี้ ที่เป็นหญิงมักโกรธนั้น คือเป็นหญิงไม่สามารถจะห้ามความโกรธอันบังเกิดขึ้นแล้วให้สงบระงับได้ ฯ ที่เป็นหญิงอกตัญญูนั้น คือเป็นหญิงไม่ระลึกรู้อุปการคุณอันใหญ่ ที่บุคคลได้กระทำแล้วแก่ตน ฯ ที่เป็นหญิงส่อเสียดนั้น คือเป็นหญิงกล่าวถ้อยคำ อันเป็นเหตุยุยงความรักของบุคคล ให้ละลายสูญหายไป ฯ ที่เป็นหญิงทำลายมิตรนั้น คือเป็นหญิงมักกล่าวถ้อยคำ อันเป็นเหตุทำลายมิตรให้ร้าวรานจากกัน

เอวรูเปหิ ปาปธมฺเมหิ สมนฺนาคตา หญิงทั้งหลายเหล่านั้น เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมลามกเห็นปานดังนี้ ท่านจะประโยชน์อะไรด้วยหญิงทั้งหลายเหล่านั้นเล่า ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด เพราะว่า เมถุนวิรัติ ความงดเว้นจากเมถุนธรรม ที่เรียกว่าพรหมจรรย์นั้น ด้วยอรรถว่าเป็นธรรมบริสุทธิ์สอาด เพราะเหตุนั้น ท่านจงตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์ อันบริสุทธิ์สอาดนั้นเถิด เมื่อท่านนั้นอยู่พรหมจริยวาส คือประพฤติพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์สอาดนั้น ก็จะได้ความสุข ๓ ประการ

คือสุขในฌานประการ ๓ สุขอันบังเกิดแต่มรรคประการ ๓ สุขคือผล ประการ ๓ แลหักไม่เสื่อมจากสุขทั้ง ๓ ประการดังพรรณามา

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนาคือชาดกนี้ มาแสดงแล้ว จึงประกาศสัจจทั้งหลาย **สจฺจปริโยสาเน** ครั้นจบสัจจลงแล้วภิกษุผู้กระสันนั้นก็ได้สำเร็จพระโสดาปัตติผล สมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า **ตทา โจรเชฏฺฐโก อานนฺโท** นายโจรผู้ใหญ่ในครั้งนั้น สืบขันธสันดานมา คืออานนท์ พุทธอนุชาในกาลนี้ **ตกฺกปณฺฑิโต ปน อหเมว** ตักกบัณฑิตโพธิสัตว์ในครั้งนั้น สืบขันธสันดานมา คือเราผู้ตถาคตนี้แล

จบตักกชาดก

---

๔ ทุราชานชาดก

มาสุ นนฺทิ อิจฺฉติ มนฺติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกำ อุปาสกำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวันมหาวิหาร **อารพฺภ** ทรงพระปรารภอุบาสกคนหนึ่ง ให้เป็นอุปัตติเหตุ **กเถสิ** จึงตรัสเทศนาทุราชานชาดกนี้ ให้เป็นผลอันพระสังคีติกาจารย์กำหนดด้วยยาทิตันพระคาถาว่า **มาสุ นนฺทิ อิจฺฉติมํ** เป็นอาทิดังนี้

กิร ดังได้สดับมา มีอุบาสกคนหนึ่งอยู่ในเมืองสาวัตถี เป็นผู้ตั้งอยู่ในสรณาคมน์แลศีลห้า แลมีความนับถือพระรัตนไตรว่า **พุทฺธมามโก ธมฺมมามโก สงฺฆมามโก** พระพุทธเจ้าเป็นของเรา พระธรรมเจ้าเป็นของเรา พระสังฆเจ้าเป็นของเรา ดังนี้

สา ปนสฺส ทุสฺสีลา ฝ่ายภรรยาของอุบาสกนั้น เป็นหญิงทุศีล แลมีธรรมอันลามก ถ้าประพฤติมิชอบในวันใด ในวันนั้นก็กระทำกิริยาอาการอันอ่อนน้อม ดุจหญิงทาสีที่เข้าเงินถ่ายมาด้วยทรัพย์ประมาณร้อยตำลึง ถ้าแลในวันที่ไม่ได้กระทำมิชอบ ก็ประพฤติกิริยาอาการดุร้ายหยาบช้า ดุจดังว่าเป็นเจ้าของเรือน อุบาสกสามีเห็นภรรยาคุ้มดีคุ้มร้ายดังนั้น ไม่รู้อายแยบคายของภรรยา ก็มีความรำคาญใจ จึงมิได้ไปสู่ที่พุทธอุปัฏฐาก ปฏิบัติบำรุงพระพุทธเจ้า

อเถกทิวสํ อยู่มาวันหนึ่ง อุบาสกนั้นถือเครื่องสักการบูชา มีของหอมแลดอกไม้เป็นต้น ไปยังพระเชตวันมหาวิหาร ถวายนมัสการพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่งอยู่ในที่ควรส่วนข้างหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามว่า ดูกรอุบาสก ท่านหายไปไหนถึงเจ็ดแปดวันจึงมิได้มาสู่สำนักเรา อุบาสกจึงทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ หญิงแม่เรือนของข้าพระองค์ บางวันทำกิริยาอาการอ่อนน้อม ดุจหญิงทาสีที่เข้าเงินถ่ายมาด้วยทรัพย์ร้อยตำลึง บางวันก็มีกิริยาอาการดุร้ายหยาบช้า ประดุจดังว่าหญิงที่เป็นเจ้าของบ้านเรือน ข้าพระองค์ไม่ทราบอุบายแยบคายของหญิงนั้น ก็เกิดความรำคาญวุ่นวายใจ จึงมิได้มาสู่ที่พุทธอุปัฏฐาก พระพุทธเจ้าข้า

อถ สตฺถา ลำดับนั้นสมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า **ภูตปุพฺพนฺ** ในกาลก่อน **มาตุคามสฺส** ภาโว นาม สภาพคือกิริยาอาการของมาตุคามนั้น บุคคลรู้ได้โดยยาก แม้ถึงในชาติปางก่อนมา บัณฑิตผู้มีปัญญาก็ได้ยกเหตุนี้แก่ท่านแล้ว ก็แต่ว่าท่านไม่อาจกำหนดเหตุนั้นได้ เพราะตัวท่านเกิดดับ ๆ ในภพนั้น ๆ ระหว่างภพที่ต่อภพหากกำบังไว้ เมื่อสมเด็จพระบรมบรมราชสามีพระพุทธดำรัสดังนี้แล้ว อุบาสกทูลอาราธนาขอทรายเรื่อง จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเทศนา ดังต่อไปนี้ว่า

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในอดีตกาลล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ครองกิริราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นทิศาปาโมกขอาจารย์สอนมานพห้าร้อยให้ศึกษาศิลป์ศาสตร์อยู่ในเมืองนั้น ในกาลนั้นมีมานพบุตรพราหมณ์คนหนึ่ง มีปรกติอยู่ภายนอกเมือง มาเรียนศิลปสาตร์ในสำนักทิศาปาโมกข์นั้น มานพนั้นมีจิตรปฏิพัทธ์รักใคร่ในหญิงคนหนึ่ง ครั้นได้หญิงนั้นเป็นภรรยา จึงเข้ามาอยู่ในเมืองพาราณสี

สา ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา หญิงภรรยาของมานพนั้น เป็นหญิงทุศีลมีธรรมเป็นยาปลามก ในวันที่คนประพฤติมิจฉาจารนอกใจสามีแล้ว ก็ถ่อมตนดุจหนึ่งว่าเป็นทาสี ส่วนในวันที่มิได้ทำมิจฉาจารแล้ว ก็มีกิริยาอาการดุร้ายหยายซ้า ดุจดังว่าหญิงที่เป็นเจ้าของเรือน มานพผู้เป็นสามี ไม่อาจรู้แยบคายอุบายของภรรยานั้นได้ ก็มีความหนักใจและมีจิตรขุ่นมัวเศร้าหมอง จึงมิได้ไปปฏิบัติบำรุงอาจารย์

อถ สตฺตฏฺฐทิวเส ครั้นภายหลัง เมื่อกาลล่วงไปได้เจ็ดแปดวันแล้ว มานพนั้นจึงไปสู่ที่อยู่ใกล้อาจารย์ อาจารย์จึงถามว่า ดูกรมานพ ท่านหายไปไหนหลายวัน จึงมิได้มาในที่นี้ มานพจึงบอกว่า ข้าแด่อาจารย์ ภรรยาของข้าพเจ้า ในวันหนึ่งทำกิริยาอาการรักใคร่ข้าพเจ้า อ่อนน้อมถ่อมตนดุจหญิงที่เป็นทาสี ในวันหนึ่งทำกิริยาอาการกระด้างหยาบช้า ดุจดังว่าหญิงที่เป็นเจ้าของเรือน ข้าพเจ้าไม่อาจรู้อุบายแยบคายของภรรยานั้นได้ ก็เกิดความรำคาญใจมิจิตรเศร้าหมอง เพราะเหตุนี้ จึงมิได้มาปฏิบัติบำรุงท่าน

อถ อาจริโย ในลำดับนั้น อาจารย์จึงบอกมานพผู้เป็นศิษย์ให้รู้ว่า ดูกรมานพ ธรรมดาชื่อว่าหญิงทั้งหลาย ผู้ประพฤติอนาจารแลเป็นหญิงทุศีลนั้น ในวันที่ประพฤติมิชอบนอกใจสามี ก็มีมานะเสื่อมถอยถ่อมตน ทำกิริยาดุจหญิงทาสีที่ช่วยมาใช้ ถ้าในวันใดมิได้ประพฤติมิชอบ ก็แสดงกิริยาอาการอันหยาบคาย มิได้เอื้อเฟื้อต่อสามี ธรรมดาของหญิงที่อนาจารแลทุศีล ย่อมมีอาการอย่างนี้

ตาสำ ภาโว ทุราชาโน สภาพคือกิริยาอาการของหญิงเหล่านั้นอันบุคคลรู้ได้โดยยาก คือยากที่จะรู้กิริยาอาการของหญิงเหล่านั้นได้ เมื่อเป็นดังนี้ ท่านพึงเป็นคนมัธยัสถ์เพิกเฉยเป็นกลาง คือเป็นผู้ปราถนาบ้าง ไม่ปราถนาบ้าง อย่าเอาใจใส่ยึดถือในหญิงเหล่านั้นเลย ครั้นอาจารย์กล่าวแนะนำสั่งสอนดังนี้แล้ว เมื่อจะให้โอวาทแก่มานพผู้เป็นศิษย์นั้นอีก จึงกล่าวคาถานี้ว่า

มาสุ นนฺทิ อิจฺฉติ มํ มาสุ โสจิ น อิจฺฉติ
ถีนํ ภาโว ทุราชาโน มจฺฉสฺเสโวทเก คตํ

ความว่า ท่านอย่ายินดีเพลินใจว่า หญิงนี้ปรารถนาในเรา ท่านอย่าเศร้าโศรกเสียใจว่า หญิงนี้ไม่ปรารถนาเรา สภาพของหญิงทั้งหลาย อันบุคคลรู้ได้โดยยาก ดุจดังกิริยาที่ไปของปลาในน้ำ อันพรานเบ็ดรู้ได้โดยยากฉนั้น

พระคันถรจนาจารย์อธิบายความในคาถานั้นว่า พระโพธิสัตว์ผู้เป่นอาจารย์ได้สอนมานพผู้เป่นศิษย์ว่า ดูกรมานพ ท่านอย่ายินดีเพลิดเพลินว่า หญิงนี้มีความปรารถนาเรา คือมีความสิเนหาเยื่อใยรักใคร่ในเรา อนึ่งท่านอย่าเศร้าโศรกเสียใจว่า หญิงนี้ไม่มีความปรารถนาเยื่อใยรักใคร่ในเรา ท่านจงเป่นผู้มีจิตรเพิกเฉย วางใจให้เป่นกลาง ๆ เถิด แท้จริงสภาพของหญิงเหล่านั้น อันบุคคลรู้ได้โดยยาก คือยากที่บุคคลจะรู้เห็นได้ เพราะว่าสภาพของหญิงนั้น อันกลมารยาหญิงปกปิดไว้

มีคำถามว่า ที่ว่าสภาพของหญิงอันบุคคลรู้ได้โดยยาก เพราะกลมารยาหญิงปกปิดไว้นั้น มีอุปมาเหมือนอะไร นิทัศนคือตัวอย่างที่จะนำมาอ้างนั้นเป่นไฉน มีอุทาหรณ์อย่างไร

มีคำวิสัชนาว่า สภาพของหญิงที่บุคคลรู้ได้โดยยาก เพราะกลมารยาหญิงปกปิดไว้นั้น มีอุปมาเหมือนกิริยาที่ไปของปลาในน้ำ อันยากที่พรานเบ็ดจะรู้จะเห็นได้ เพราะกิริยาที่ไปของปลานั้น อันน้ำปกปิดกำบังอยู่

แท้จริง ธรรมดาปลาทั้งหลายที่ในน้ำ เมื่อเห็นพรานเบ็ด หรือพรานแหมา ก็รีบหนีไปเสียในน้ำนั้น แลปกปิดทางไปเสียด้วยน้ำยถา ข้อนี้มีอุปมาฉันใด ธรรมดาหญิงทั้งหลายที่ทุศีล เมื่อกระทำกรรมอันลามกแล้ว ก็ปกปิดกรรมที่ตนกระทำ ด้วยเล่ห์กลมารยาหญิง คือลวงสามีด้วยกลมารยาว่า ข้าพเจ้ามิได้กระทำกรรมอันลามกดังนี้ เอวํ เอว ก็มีอุปมัยฉันนั้นนั่นและ

อิตฺถิโย นาเมตา ดูกรมานพ ธรรมดาหญิงทั้งหลายที่มีธรรมลามกนั้น ย่อมประพฤติอนาจารดังแสดงมานี้ เพราะฉนั้นท่านจงประพฤติเพิกเฉย วางใจเป็นกลางในหญิงเหล่านั้น แล้วจงมีความศุขเถิด

เอวํ โพธิสตฺโต พระโพธิสัตวทิศาปาโมกข์ ให้โอวาทคำสั่งสอนแก่มานพผู้เป็นศิษย์ ด้วยประการดังนี้ ทำเนียมแต่นั้นมา มานพอันเตวาสิก ก็ประพฤติมัธยัตรเพิกเฉย วางใจเป็นกลางในหญิงนั้น

สาปิสฺส ภริยา ฝ่ายหญิงภรรยาของมานพนั้น จึงคิดว่า กิรดังได้รู้มา ความที่เราเป็นคนทุศีลนี้ ทิศาปาโมกขอาจารย์ของสามีเราได้รู้แล้ว แต่นั้นมาก็มิได้ประพฤติอนาจารอีกต่อไป

ตสฺส อุปาสกสฺส ภริยา ส่วนหญิงภรรยาของอุบาสก ซึ่งเป็นต้นอุบัติเหตุในวัตถุนั้น ก็คิดว่า ความทุราจารของเรา องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทรายแล้ว ตั้งแต่นั้นก็มิได้กระทำกรรมอันลามก ดังที่ตนได้ประพฤติมา

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจจธรรม สจฺจ ปริโยสาเน ครั้นจบอริยสัจลงแล้ว อุบาสกนั้นก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล สมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า ตทา ชายปติกา ชายปติกา เยว ผัวเมียทั้งสองในครั้งนั้น ครั้นประวัติชันษากลับชาติมา คือผัวเมียทั้งสองในบัดนี้นั่นแหละ อาจริโย ปน ฝ่ายทิสาปาโมกขอาจารย์ในครั้งนั้น ประวัติชันษาเนื่องมา คือเราผู้ตถาคต มีพุทธพจน์ให้ทศนาจบลง ด้วยประการดังนี้

จบทุราชานชาดก

---

๕ อนภิรตชาดก

ยถา นที จปณฺโฑ จาติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ตถา รูปญฺเญว อุปาสกำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อทรงสำราญพระอิริยายถอยู่ณพระวิหารเชตวัน ทรงพระปรารภอุบาสกคนหนึ่ง มีรูปความอย่างเดียวกันกับอุบาสกที่ได้แสดงมาแล้วในทุราชานชาดกนั้น ให้เป็นเหตุเบื้องต้น จึงทรงแสดงผลคือชาดกนี้ มีคำเริ่มต้นว่า ยถา นที จ ปณฺโฑ จ เป็นอาทิ

เรื่องเบื้องต้นของชาดกนี้ เหมือนกับเรื่องในทุราชานชาดก แต่ในชาดกนี้มีความแปลกออกไปว่า โส ปน ปริคฺคณฺหนฺโต อุบาสกคน

นั้นพิจารณากำหนดรู้ว่า ภรรยาของตนเป็นหญิงทุศีลดังนั้น ก็มีจิตรวิปริตขุ่นมัว หมกมุ่นไปด้วยความโกรธ จึงมิได้ไปสู่ที่พุทธอุปัฏฐาก ล่วงกาลประมาณเจ็ดแปดวัน อยู่มาวันหนึ่ง อุบาสกนั้นไปสู่วิหาร ถวายนมัสการสมเด็จพระศาสดาแล้ว นั่งอยู่ณที่ควรส่วนข้างหนึ่ง สมเด็จพระศาสดาจึงตรัสถามว่า ดูกรอุบาสก ท่านมิได้มาสู่สำนักเราหลายวันเพราะเหตุไร อุบาสกจึงทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ทราบว่าภรรยาของข้าพระองค์เป็นหญิงทุศีล ก็มีจิตรขุ่นหมองหมกมุ่นไปด้วยความโกรธ เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์จึงมิได้มาสู่ที่พุทธอุปัฏฐาก พระพุทธเจ้าข้า

อถ สตฺถา ลำดับนั้น สมเด็จพระศาสดาจึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า ดูกรอุบาสก ท่านอย่ากระทำความโกรธในหญิงนั้น ว่าเขาประพฤติอนาจารดังนี้เลย ท่านพึงประพฤติเพิกเฉย มัจฉริยจิตเป็นกลางในหญิงนั้นเถิด แม้ถึงในบุรพชาติอย่างก่อน บัณฑิตผู้มีปัญญาก็ได้ให้โอวาทสั่งสอนท่านแล้ว แต่ท่านไม่อาจกำหนดโอวาทนั้นได้ เพราะว่าโอวาทนั้นอันระหว่างภพปกปิดกำบังไว้ ท่านจึงได้ลืมเสีย ไม่สามารถจะจำมาถึงภพนี้ได้ มีพระพุทธฎีกาตรัสดังนี้แล้ว อุบาสกนั้นจึงทูลอาราธนาเพื่อจะสดับอดีตนิทาน สมเด็จพระศาสดาจารย์จึงทรงนำอดีตชาดกมาแสดง ดังต่อไปนี้ว่า

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในอดีตสมัยล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเถลิงถวัลยราชย์ณเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นดาบสาปาโมกขอาจารย์ โดยบุรพนัยที่กล่าวมา

แล้ว ในกาลนั้นมานพผู้เป็นอันเตวาสิก ของทิสาปาโมกข์โพธิสัตว รู้ว่าภรรยาของตนประพฤติอนาจาร ก็มีจิตรำคาญถูกลุ้มกลัดไปด้วยความโกรธ จึงมิได้ไปปฏิบัติบำรุงอาจารย์ ครั้นกาลล่วงไปได้สองสามวัน มานพนั้นจึงไปหาอาจารย์ ครั้นอาจารย์ถาม จึงบอกความตามที่เป็นไปนั้นทุกประการ

ลำดับนั้น พระโพธิสัตวผู้เป็นอาจารย์ จึงกล่าวสอนมานพนั้นว่า ดูกรมานพ ชื่อว่าหญิงทุศีลลามก ย่อมเป็นสรรพสาธารณ์ทั่วไปแก่บุรุสชนทั้งปวง บัณฑิตผู้มีปัญญาย่อมไม่โกรธเคืองในหญิงนั้น ด้วยมาคิดเห็นว่า **ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา** หญิงทั้งหลายที่เป็นผู้ทุศีลย่อมมีความลามกเป็นธรรมดา เมื่อพระโพธิสัตวทิสาปาโมกข์ให้โอวาทความสั่งสอน แก่มานพผู้เป็นอันเตวาสิกดังนี้แล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ยถา นที จ ปณฺโฐ จ ปานาคารํ สภาปปา
เอวํ โลกิตฺถิโย นาม นาสฺสุ กุชฺฌนฺติ ปณฺฑิตา

ความว่า แม่น้ำก็ดี หนทางก็ดี โรงชายสุรายานก็ดี ศาลาที่ประชุมก็ดี ย่อหรือสระก็ดี ยถา มีอุปมาฉันใด **เอวํ โลกิตฺถิโย นาม** ชื่อว่าหญิงทั้งหลายในโลก (บางจำพวก) ก็มีอุปมัยฉันนั้น บัณฑิตทั้งหลายผู้บริบูรณ์ด้วยปัญญา ย่อมไม่โกรธหญิงเหล่านั้นเลย

พระคันถรจนาจารย์ กล่าวอธิบายความในคาถานั้นว่า ธรรมดาแม่น้ำ จะมีท่าขึ้นลงแต่แห่งเดียวหามิได้ **สพฺเพสํ สาธารณา** แม่น้ำนั้นเป็นที่สาธารณ์ทั่วไปแก่ชนทั้งหลายทุกชนิด คือชนที่มีชาติต่ำมีคนจัณฑาลเป็นต้นก็ดี หรือชนที่มีชาติสูงมีกระษัตริย์เป็นต้นก็ดี เมื่อมาถึงแม่น้ำนั้นแล้ว จะอาบและโสรสรงในแม่น้ำนั้น ก็ได้ตามความ

ปรารถนาทั้งสิ้น อธิบายว่า ในแม่น้ำนั้น บุคคลจะลงอาบได้แต่บางคน บางชนิดก็หามิได้ หรือบุคคลบางคนบางชนิดจะลงอาบไม่ได้ก็หามิได้ ชนทั้งหลายทุกหมู่ทุกเหล่า ย่อมลงอาบและโสรสรงในแม่น้ำนั้นได้ทั้งสิ้น

มหามคฺโคปิ แม้ถึงมรรคาทางใหญ่ก็ดี ก็เป็นสาธารณ์ทั่วไปแก่ชนทั้งปวงเหมือนกัน คือคนที่มีชาติต่ำหรือคนที่มีชาติสูงก็ดี ย่อมเดินในทางนั้นได้ทั้งสิ้น อธิบายว่า หนทางใหญ่นั้น ที่ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งจะเดินไม่ได้เป็นอันไม่มี ย่อมเดินได้ด้วยกันทั้งสิ้น

สุราเคหมฺปิ แม้ถึงโรงสุราก็ดี ก็เป็นที่สาธารณ์ทั่วไปแก่ชนทั้งปวงเหมือนกันดังนั้น คือชนทั้งหลายทุกหมู่ทุกเหล่า มีนักเลงสุราเป็นต้น ปรารถนาจะซื้อหรือดื่มสุราแล้ว ก็ย่อมเข้าไปในโรงสุรายานนั้นได้ ตามความปรารถนา

สภาปิ แม้ถึงศาลาเป็นที่ประชุมสนทนากัน หรือเป็นที่หยุดพักอาศรัยนั่งนอน ที่บุคคลผู้ปรารถนาบุญกุศลเขาสร้างขึ้นไว้ ให้เป็นที่อาศรัยของมนุษย์ทั้งหลายก็ดี ศาลานั้นก็เป็นที่สาธารณ์ทั่วไปแก่ประชุมชนทั้งปวง คือบุคคลทุกชนิดย่อมเข้าไปอาศรัยในศาลาได้ ตามความประสงค์ของตน ๆ

ปปาปิ แม้บ่อสระ ที่บุคคลผู้หวังประโยชน์ต่อการบุญ ขุดทำก่อสร้างขึ้นไว้ใกล้ทางใหญ่ก็ดี ก็เป็นที่สาธารณ์ทั่วไปแก่ชนทั้งปวง คือประชุมชนทุกชนิด ย่อมตักน้ำในสระนั้นได้ด้วยกันทั้งสิ้น

ดูกรมานพ หญิงทั้งหลาย (บางจำพวก) ในโลกนี้ เป็นผู้สาธารณ์ทั่วไปแก่ชนทั้งปวง เหมือนเช่นกับแม่น้ำและหนทาง และโรงเป็นที่ดื่มสุรา และศาลาเป็นที่ประชุมและย่อสระ อันเป็นที่สาธารณ์ทั่วไปแก่ชนทั้งปวงทุกชนิด ดังนี้

เพราะเหตุนี้ บัณฑิตผู้ฉลาดทั้งหลายผู้บริบูรณ์ไปด้วยพุทธิ คือ ปัญญา ได้คิดเห็นแล้วว่า **ลามิกา อนาจารา ทุสฺสีลา สพฺพสาธารณา** หญิงทั้งหลายอันลามกทุศีลประพฤติอนาจารนั้น เป็นหญิงสาธารณ์ทั่วไปแก่ชนทั้งปวงดังนี้ จึงมิได้มีความโกรธแก่หญิงเหล่านั้นเลย

โพธิสตฺโต โอวาทำ ททนฺโต เมื่อพระโพธิสัตวทิสาปาโมกข์ให้โอวาทคำสั่งสอน แก่มานพอันเตวาสิกด้วยประการดังนี้ มานพอันเตวาสิกนั้น ได้ฟังโอวาทความพร่ำสอนแล้ว ก็ประพฤติตนเป็นผู้มีอัธยัตรเพิกเฉย วางใจเป็นกลางในหญิงภรรยาของตน ฝ่ายหญิงภรรยาของมานพนั้น จึงคิดว่า การที่เราประพฤติอนาจารนั้น ทิสาปาโมกขอาจารย์ได้รู้แล้ว ตั้งแต่นั้นมา นางก็มิได้กระทำกรรมอันลามกอีกต่อไป

ตสฺสาปี อุปาสกสฺส ภริยา แม้ถึงภรรยาของอุบาสกนั้น ก็คิดว่า การที่เราเป็นหญิงทุศีลอนาจาร สมเด็จพระพิชิตมารผู้ศาสดาได้ทรงทรายแล้ว ตั้งแต่วันนั้นมา นางก็มิได้กระทำกรรมอันเป็นยาลามกเหมือนดังที่ได้ประพฤติมา

สตฺถา อิมำ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนาคือ ชาดกนี้มาแสดงแล้ว จึงทรงตรัสเทศนาพระจตุราริยสัจ **สจฺจ ปริโยสาเน** เมื่อจบพระจตุราริยสัจแล้ว จึงทรงประชุม

ชาดกว่า ตทา ชายปติกา เอตรหิ ชายปติกาเยว สามีภรรยาในครั้งนั้น คือสามีภรรยาทั้งสองในกาลนี้ อาจริยพฺราหฺมโน ปน ฝ่ายพราหมณ์ผู้เป่นทิสาปาโมกขอาจารย์ในครั้งนั้น อหเมว คือเราผู้ตถาคตนี้แล

ขยอนภิรตชาดก

---

๖ มุทุลักขณชาดก

เอกา อิจฉา ปุเร อาสิ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สกิเลสำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวันมหาวิหาร อารพฺภ ทรงพระปรารภสังกิเลสธรรม คือสภาพอันทำสัตว์ให้เศร้าหมอง ให้เป่นเหตุเบื้องต้น กเถสิ จึงทรงแสดงผลคือชาดกนี้ มีคำเริ่มว่า เอกาอิจฺฉา ปุเร อาสิ เป่นอาทิดังนี้

กิร ดังได้สดับมา มีกุลบุตรผู้หนึ่งอยู่ในเมืองสาวัตถี ได้ฟังธรรมเทศนาแต่สำนักพระศาสดาแล้ว ก็มีศรัทธาความเลื่อมใส จึงบรรพชาถวายชีวิตในพระพุทธศาสนา แล้วเรียนกรรมฐานภาวนาเป่นอารมณ์ เป่นโยคาวจรสำสมในภาวนา แลสำรวมกายินทรีย์มิได้สละพระกรรมฐาน

อเถกทิวสํ อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุนั้นเที่ยวไปภิกขาจารในเมืองสาวัตถี ได้เห็นสัตรีภาพคนหนึ่งมีกายอันทรัยอันตกแต่งด้วยเครื่องประดับ จึงทำลายอินทรียสังวร แลดูด้วยสามารถแห่งสุภนิมิตร คือถือเอาว่าอารมณ์นั้นงามเช่นที่พึงใจ ขณะนั้นกิเลสในจิตรอันเป่นภายในของภิกษุนั้นก็กำเริบฟุ้งสร้าน มีอาการดังต้นชิรพฤกษ์[๑] ที่บุคคลสัยพ่นลงด้วยมีด แล้วแลมียางไหลออกจากลำต้นฉนั้น

ตโต ปฏฺฐาย จำเดิมแต่นั้นมา พระภิกษุนั้นก็มีจิตรลุอำนาจแก่กิเลส ไม่ได้มีความยินดีในกายแลจิตรดังแต่ก่อน เพราะอารมณ์ไปข้องอยู่ในสัตรีภาพนั้น ด้วยสามารถแห่งสุภนิมิตรที่ถือเอาว่าดีว่างาม เมื่อภิกษุนั้นปล่อยจิตรให้เป่นไปตามอำนาจแห่งกิเลสอย่างนี้ ก็เกิดมีความกระสัน มิได้ยินดีที่จะประพฤติพรหมจรรย์ในพระศาสนา ครั้นกาลต่อมา ก็ปล่อยให้ผมแลหนวดเจริญขึ้นแลมีเล็บยาว มีผ้าจีวรอันเศร้าหมองปราศจากความสุย้อม แลมีกายซูบผอมผิดปรกติ

อถ ภิกฺขู สหายกา ในลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายที่เป่นมิตรสหายเห็นอินทรัยวิการของภิกษุนั้น จึงถามว่า **อาวุโส** ดูกรท่านผู้มีอายุ อินทรัยของท่านไม่เหมือนอย่างแต่ก่อน เพราะเหตุอะไรหนอ ภิกษุนั้นจึงบอกว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย เพราะเรามีความกระสันมิได้ยินดีที่จะประพฤติพรหมจรรย์ในพระศาสนา จึงเป่นดังนี้ ภิกษุผู้เป่นสหายทั้งหลาย จึงพาภิกษุนั้นไปสู่สำนักสมเด็จพระศาสดา สมเด็จพระมหากรุณาจึงตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย

---

๑ ต้นไม้ชนิดหนึ่งมียางคล้ายน้ำนม

ท่านทั้งหลายพาภิกษุรูปนี้มาด้วยเหตุอะไรหรือ ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ภนฺเต ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ภิกษุรูปนี้เป็นผู้มีความกระสัน ข้าพระองค์ทั้งหลายจึงได้พามาเฝ้าพระพุทธเจ้าข้า ฯ ครั้งนั้น พระพุทธฎีกาตรัสถามภิกษุนั้นว่า ดูกรภิกษุ ท่านเป็นผู้มีความกระสันจริงหรือ ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ข้าพระองค์มีความกระสันจริงพระพุทธเจ้าข้า ฯ ดูกรภิกษุ ท่านมีความกระสันด้วยเหตุไร ใครทำให้ท่านเกิดความกระสันเล่า ฯ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ วันหนึ่ง ข้าพระองค์เที่ยวไปบิณฑบาต ได้เห็นสัตรีคนหนึ่ง จึงทำลายอินทรีย์สังวรแลดู เมื่อแลดูอยู่อย่างนั้น กิเลสของข้าพระองค์ก็กำเริบฟุ้งซ่าน ข้าพระองค์มีความกระสันด้วยเหตุนั้น พระพุทธเจ้าข้า

อถ สตฺถา ลำดับนั้น สมเด็จพระศาสดาจึงมีพุทธฎีกาตรัสว่า ดูกรภิกษุ การที่ท่านทำลายอินทรีย์สังวรแลดูวิสภาคารมณ์ (อารมณ์ที่เป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์) ด้วยสามารถสุภนิมิตร แล้วแลมีความกระสันหวั่นไหวเพราะกิเลสในกาลนี้ ยังไม่เป็นอัศจรรย์ ปุพฺเพ ในกาลข้างก่อนนั้น แม้บุคคลเป็นโพธิสัตว์ผู้ได้อภิญญาห้าแลสมาบัติแปด ข่มกิเลสไว้ได้ด้วยกำลังฌาน มีจิตรสันดานอันบริสุทธิ์สอาด ทั้งเหาะเหินเดินได้ในอากาศวิถี แต่พอละการสำรวมอินทรีย์แลดูวิสภาคารมณ์ ก็เสื่อมจากฌาน มีจิตรกำเนาการหวั่นไหวเพราะกิเลส แล้วได้เสวยซึ่งความทุกข์อันใหญ่ ข้อนี้เป็นอัศจรรย์มากกว่า

แท้จริงลมพายุใหญ่ที่แรงกล้ามี ๓ จำพวก สิเนรุอุปฺปาฏนกวาโต คือลมอันสามารถที่จะพัดภูเขาสิเนรุราช ให้เพิกถอนหักทำลายได้ เรียก

ว่า สิเนรุปปาฏนกวาต จำพวก ๑ ลมนั้นจะได้เออเพื่อ คือไม่พัดภูเขาโล้นมีประมาณเท่าตัวช้างให้เพิกถอนทำลายนั้นหามิได้

มหาชมฺพุอุมฺมูลกวาโต คือลมอันสามารถที่จะพัดทำลายไม้หว้าใหญ่อันประจำชมพูทวีป ให้มีรากกลับขึ้นเบื้องบนได้ เรียกว่า มหาชมฺพุอุมฺมูลกวาต จำพวก ๑ ลมนั้นจะได้เออเพื่อ คือไม่พัดกอไม้อันงอกขึ้นในที่ใกล้เขาขาดให้หักทำลายนั้นหามิได้

มหาสมุทฺทํ สุสฺสนกวาโต คือลมอันสามารถที่จะพัดน้ำในมหาสมุทให้เหือดแห้ง เรียกว่า มหาสมุทฺทสุสฺสนกวาต จำพวก ๑ ลมนั้นจะได้เออเพื่อต่อสระน้อย คือไม่พัดน้ำในสระน้อยนั้นให้แห้งหามิได้

ยถา พลวาตา ลมกล้า ๓ จำพวก มิได้เออเพื่อต่อวัตถุอะไร ๆ ย่อมพัดทำลายวัตถุนั้น ๆ ให้หักโค่นเหือดแห้งไปตามกำลังสามารถของลมนั้น ๆ มีอุปมาฉันใด **เอวํ อญาณภาวกรา** กิเลสทั้งหลายอันกระทำบุคคลให้ปราศจากญาณปรีชา ก็มิได้เออเพื่อ คือไม่ละเว้นซึ่งบุคคลเป็นโพธิสัตว ผู้มีพุทธิปัญญาอันอุดม และมีจิตรอันบริสุทธิ์สอาดให้เหือดอยู่ ย่อมกระทำให้เป็นผู้ปราศจากญาณปรีชา มิได้เลือกว่าผู้ใด มีอุปมัยฉันนั้น

ภูกรภิกษุ ในกิเลสเหล่านั้นจะพึงละเว้นท่านเล่า แต่สัตวทั้งหลายที่มีจิตรบริสุทธิ์แล้ว กิเลสยังทำให้เศร้าหมองได้ แม้ถึงบุคคลทั้งหลายผู้พร้อมเพรียงด้วยยศอันสูงสุด ก็ย่อมถึงซึ่งความเสื่อมยศ เพราะกิเลสทั้งหลาย มีพระพุทธภาคทรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำเรื่องในอดีตกาลมาตรัสเทศนาดังต่อไปนี้ว่า

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชย์สมบัติอยู่ณเมืองพาราณสี ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ยังเกิดในตระกูลพราหมณ์ผู้มหาศาลในกาสิกรัษฎ์ อันเป็นจังหวัดพระราชอาณาเขตรแห่งเมืองพาราณสี ครั้นเจริญวัยรู้ความแจ้งชัดแล้ว ก็ได้เรียนบรรลุศิลปศาสตร์ทั้งปวง ภายหลังจึงละกามคุณออกบรรพชาเป็นดาบส เจริญกะสิณบริกรรมให้อภิญญาแลสมาบัติบังเกิดแล้ว ก็ยังยั้งอยู่ด้วยความสุขในฌานสำเร็จนิวาศสถานอยู่ในหิมวันตประเทศ

เอกสฺมึ กาเล อยู่มาในกาลหนึ่ง พระดาบสโพธิสัตว์ปรารถนาจะเสพย์อาหารอันมีรศเคมแลเปรี้ยว จึงออกจากป่าหิมพานต์มาบรรลุถึงเมืองพาราณสี ก็เข้าอาศรัยอยู่ในพระราชอุทยาน ครั้นรุ่งขึ้นเช้าชำระสรีรกายสำเร็จแล้ว จึงนุ่งห่มผ้าอันแล้วไปด้วยเปลือกไม้ สพักผ้าหนังเสือเฉียงบ่าข้างหนึ่ง ผูกชฎาให้เป็นปริมณฑลแล้ว ถือภาชนะสำหรับภิกขาหาร เข้าไปภิกขาจารในเมืองพาราณสี จนบรรลุถึงทวารพระราชนิเวศ

ราชา ตํ ทิสฺวา พระเจ้าพาราณสีทอดพระเนตรเห็นดาบสโพธิสัตว์ก็ทรงเลื่อมใสในอิริยาบถ จึงตรัสใช้ให้ราชบุรุษไปนิมนต์มา แล้วอาราธนาให้นั่งเหนืออาสน์อันมีค่ามาก ทรงถวายขาทนียโภชนียาหารคือของควรเคี้ยวแลควรบริโภคอันประณีต ให้พระดาบสโพธิสัตว์ฉันอิ่มหนำสำราญแล้ว จึงอาราธนาให้อยู่ในพระราชอุทยาน แลปวารณาให้มาฉันโภชนาหารในพระราชนิเวศเนืองนิจ พระดาบสโพธิสัตว์รับ

อาราธนาแล้ว ก็ไปสำนักอยู่ในพระราชอุทยาน ครั้นได้เวลาก็ไปฉันภัตตาหารในพระราชเรือนหลวง แลให้โอวาทคำสั่งสอนแก่ราชตระกูลทั้งปวง โดยนัยมีดังนี้ถึงสิบหกพรรษา

อเถกทิวสำ พาราณสิราชา อยู่มาในภายหลังวันหนึ่ง พระเจ้าพาราณสีมีราชกิจจะเสด็จยาตราโดยพยุหโยธาทัพ ออกไปปรายับยั้งนัตชนบทอันกำเริบให้สงบราบคาย จึงมีพระราชดำรัสสั่งพระอรรคมเหษีผู้ทรงพระนามว่ามุทุลักขณาเทวีว่า **อปฺปมตฺตา อยฺยสฺส อุปฏฺฐานำ กโรหิ** พระน้องอย่าได้มีความประมาท จงกระทำอุปัฏฐานกิจบำรุงพระผู้เป็นเจ้าคายสของเรา ให้เหมือนกับพี่อยู่อย่าให้ขาดได้ มีพระราชดำรัสสั่งดังนี้แล้วก็เสด็จเคลื่อนพยุหโยธาทัพไป

รญฺโญ คตกาลโต ปฏฺฐาย ฝ่ายพระโพธิสัตว จำเดิมแต่พระเจ้าพาราณสีเสด็จไปจากพระนครแล้ว ก็ไปสู่พระราชนิเวศโดยเวลาชอบใจของตน มิได้กำหนดจัดคันเหมือนเมื่อพระราชาเสด็จอยู่นั้น อยู่มาวันหนึ่ง พระนางมุทุลักขณาราชเทวี ทรงตกแต่งอาหารสำหรับพระคายสโพธิสัตวสำเร็จแล้ว จึงดำริห์ว่า วันนี้พระผู้เป็นเจ้ากว่าจะมาเห็นจะช้า พระนางจึงไปโสรจสรงพระองค์ด้วยน้ำหอม แล้วประดับพระกายด้วยเครื่องสรรพอลังการ แล้วให้นางพนักงานตกแต่งที่ไสยาศน์น้อย บรรจงมทอดพระเนตรดูทางที่จะมาแห่งพระคายสโพธิสัตว

โพธิสตฺโตปี ฝ่ายพระคายสโพธิสัตวกำหนดเวลาของพระองค์แล้ว ก็เข้าฌานเหาะไปสู่พระราชนิเวศโดยทางนภากาศ พระนางมุทุลักขณาราชเทวี ได้ทรงฟังเสียงผ้าเปลือกไม้ ก็ทราบว่าพระคายสนั้น

มา จึงรีบเสด็จอุฏฐาการจากที่พระแท่นน้อยโดยเร็วพลัน ส่วนพระภูษาที่พระนางทรงนั้นก็เลื่อนลุ่ยลง พอพระดาบสแลเข้าไปโดยสีหยัญชรช่องพระแกล เห็นวิสภาคารมณ์ของพระราชเทวี ก็ละการสำรวมอินทรีย์ แลดูด้วยสามารถสุภนิมิตร

ในลำดับนั้น กิเลสในภายในจิตรของพระดาบสก็พุ่งซ่าน มีอาการคุกคั่นชิรพฤกษ์อันยุคคลลัยพัดลงด้วยมือ ในขณะนั้นฌานของพระดาบสก็เสื่อมสูญอันตรธาน พระดาบสนั้นก็มีอาการปรากฏดุจดังว่ากากสกุณชาติซึ่งมีปีกทั้งสองอันขาดแล้วฉะนั้น พระผู้เป็นเจ้ายืนทรงกายรับอาหารแล้ว ก็หาได้บริโภคในที่นั้นเหมือนแต่ก่อนไม่ มีจิตรหวั่นไหวอยู่ด้วยกิเลส จึงลงจากปราสาทพระราชนิเวศ แล้วเดินไปสู่พระราชอุทยานเข้าไปในบรรณศาลา จึงตั้งภัตตาหารไว้ภายใต้กระดานเลียยอันเป็นที่นอน มีใจผูกพันอยู่แต่ในวิสภาคารมณ์ อันเพลิงกิเลสเผาให้ร้อนระงมเกรียมตรอม จนมีสรีรกายอันซูบผอมเพราะปราศจากอาหาร แต่พระดาบสนอนอยู่เหนือแผ่นกระดาน โดยอาการดังนี้ถึงเจ็ดวัน ภัตตาหารที่เก็บไว้นั้นก็บูดราค้างอยู่ในภาชนะมิได้ชำระล้างเท

สตฺตเม ทิวเส ครั้นวันเดือพเจ็ด พระเจ้าพาราณสีทรงปรายบ่วงบัดชนยทสงบรายคายแล้ว ก็เสด็จเคลื่อนโยธาทัพกลับมาถึงพระนคร ทรงกระทำปทักษิณพระนครแล้ว ยังไม่เสด็จเข้าสู่พระราชนิเวศ โดยตั้งพระไทยว่า จะไปเยี่ยมเยือนพระผู้เป็นเจ้าดาบสก่อน จึงเสด็จพระราชดำเนิรไปยังพระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นพระดาบสนิ่งนา

การนอนอยู่ในบรรณศาลา ก็ทรงพระราชดำริห์ว่า ชรอยความไม่ผาศุกสบายจะมีแก่พระกายส จึงรับสั่งให้คนชำระยกกวาดบรรณศาลาแล้วเสด็จเข้าทรงนวดฟั่นยาทาพระกายส จึงตรัสถามว่า ความไม่ผาศุกสบายยังเกิดมีแก่พระผู้เปนเจ้าหรือ ฯ มหาราช ดูกรบพิตรผู้เปนมหาราช ความไม่ผาศุกอย่างอื่นมิได้มีแก่อาตมาภาพ ก็แต่อาตมาภาพยังเกิดมีจิตรปฏิพัทธด้วยสามารถแห่งกิเลส ฯ อยฺย ข้าแต่พระผู้เปนเจ้า จิตรของพระผู้เปนเจ้าปฏิพัทธ์ผูกพันในบุคคลใดเล่า ฯ มหาราช ดูกรมหาบพิตร จิตรของอาตมาภาพผูกพันรักใคร่ในพระนางมุทุลักขณาราชเทวี ฯ อยฺย ข้าแต่พระผู้เปนเจ้า ดีแล้ว โยมจะถวายนางมุทุลักขณาเทวีแก่พระผู้เปนเจ้า พระผู้เปนเจ้าอย่ามีความวิตกเลย พระเจ้าพาราณสีมีพระราชดำรัสดังนั้นแล้ว จึงให้พระกายสลุกขึ้นบริโภคอาหารอิ่มหนำแล้ว ก็พาเข้าไปยังพระราชนิเวศ จึงตรัสสั่งให้พระราชเทวีตกแต่งพระองค์ประกับด้วยเครื่องสรรพอลังการ แล้วโปรดพระราชทานพระราชเทวีแก่พระกายส ก่อนที่จะพระราชทานนั้น ได้ทรงตรัสให้สัญญานัดหมายแก่พระราชเทวีว่า ตยา วายมิตพฺพำ พระน้องควรจะพยายามรักษา คือคัดแปลงพระผู้เปนเจ้าของเราโดยกำลังปัญญาของตน พระราชเทวีก็ทูลรับพระราชดำรัสว่า สาธุ รกฺขิสฺสามิ กระหม่อมฉันจะรักษาคัดแปลงพระผู้เปนเจ้า ฉลองพระเดชพระคุณเห็นพอจะได้

(อธิบายความว่า พระเจ้าพาราณสีกับพระราชเทวีนั้น ทรงทรายในพระหฤทัยว่า พระกายสนั้นมีสติหลงพั้นเพื่อนไป จึงได้ทรงสัญญาต่อกันในการที่จะรักษาคือทรมานคัดแปลง ให้พระกายสกลับมีสติคงคืนดังเก่า)

ฝ่ายพระกายสก็พาพระราชเทวีออกจากพระราชนิเวศ ครั้นเมื่อจะออกจากประตูพระราชวัง พระราชเทวีจึงตรัสว่า อยุย ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เราควรจะได้คฤหสถานที่ใดที่หนึ่งสำหรับเป็นที่อยู่ ท่านจงไปทูลขอคฤหสถานพระราชาสักหลังหนึ่งเถิด พระกายสก็กลับเข้าไปทูลขอเรือนเป็นที่อยู่ พระเจ้าพาราณสีก็พระราชทานเรือนร้างหลังหนึ่ง ซึ่งมนุษย์ทั้งหลายอาศัยทำเป็นเวจกุฎี พระกายสก็พาพระราชเทวีไปณที่นั้น พระราชเทวีไม่ทรงปรารถนาจะเข้าไป พระกายสถามว่า เหตุไรจึงไม่เข้าไปเล่า ฯ ข้าพเจ้าไม่เข้าไปเพราะเป็นที่ไม่สอาด ฯ ในกาลนี้เราควรจะกระทำอย่างไรเล่า ฯ อยุย ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ท่านจงชำระสิ่งของที่ไม่สอาดนั้นเสียซิ

พระราชเทวีมีพระเสาวนีดังนี้แล้ว จึงส่งกายสไปสู่สำนักพระราชา ตรัสสั่งว่า ท่านจงนำกระเช้าแลเครื่องชำระของโสโครกมา ครั้นพระกายสนำของเสียมแลกระเช้ามาแล้ว พระนางเธอก็ให้พระกายสชำระเททิ้งของโสโครกแลหยากเยื่อเสีย แลให้นำโคมัยมาฉาบทาณที่นั้น ๆ แล้วจึงตรัสว่า ท่านจงไปนำเตียงแลตั่งมา ครั้นพระกายสนำเตียงแลตั่งมาแล้ว ก็ตรัสยังคับอีกเล่า เพื่อประโยชน์จะให้ตักน้ำมาเป็นต้น

พระกายสนั้นก็ถือหม้อไปตักน้ำมาเทกรอกลงให้เต็มตุ่ม ตกแต่งน้ำสรงแล้วก็ไสยาศน์เสร็จแล้วก็ขึ้นนั่งณที่นั้น

ในลำดับนั้น แต่พอพระกายสนั่งเหนือที่ไสยาศน์ร่วม พระราชเทวีจึงทรงขับสี่ข้างพระกายสฤดลากมา ให้น้อมตัวลงณที่เฉพาะพระภักตร์แล้ว จึงมีพระเสาวนีตรัสให้สติว่า **ตว สมณภาวำ วา พฺราหฺมณภาวำ วา น ชานาสิ** ท่านไม่รู้สึกตนว่า ตัวท่านเป็นสมณะหรือเป็นพราหมณ์บ้างเลยหรือไฉน ในกาลนั้นพระกายสก็กลับได้สติคืนทันทีความปราศจากญาณปัญญาของพระกายสโพธิสัตว ได้มีแล้วตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ **เอวำ อญฺญาณการณา กิเสสา นาม** ชื่อว่ากิเลสทั้งหลาย เป็นเหตุกระทำให้ปราศจากปัญญาปรีชาญาณ โดยอาการอย่างนี้

ในที่นี้ นักปราชญ์ควรนำพุทธภาสิตมาอ้างไว้ โดยพุทธวจนะว่า **กามฉนฺธนิวรณำ ภิกฺขเว อนฺธการณำ อญฺญาณการณำ** ดังนี้เป็นต้น ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย นิวรณ์คือความพอใจในกาม เป็นเหตุทำให้มืด เป็นเหตุทำให้ปราศจากปัญญา

โส สตึ ปฏิลภิตฺวา พระกายสโพธิสัตวนั้นครั้นกลับได้สติแล้ว จึงคิดว่า **อยำ ตณฺหา วฑฺฒมานา** ตัณหาคือความปรารถนา หรือความดิ้นรนอันนี้ เจริญอยู่ตราบใด จักไม่ให้ราบคลี่คลายจากอายได้ตราบนั้น ในวันนี้ เราจักพาพระราชเทวีเข้าไปถวายคืนพระราชา แล้วเข้าไปสู่ป่าหิมพานต์เถิด พระกายสคิดดังนี้แล้ว จึงพาพระราชเทวี

ไปเฝ้าพระเจ้าพาราณสี ทูลถวายพระพรว่า ดูกรมหาราชยพิตร ประโยชน์ด้วยพระราชเทวีมิได้มีแก่อาตมาภาพแล้ว ความปรารถนาหรือความคิดนั้นได้เกิดขึ้นแล้วแก่อาตมาภาพ ก็เพราะอาศัยพระราชเทวีทั้งสิ้น อาตมาภาพขอถวายพระราชเทวีคืนในกาลนี้ พระดาบสทูลถวายพระพรดังนี้แล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า

เอกา อิจฺฉา ปุเร อาสิ อลทฺธา มุทุลกฺขณึ
ยโต ลทฺธา อหารกฺขึ อิจฺฉาอิจฺฉึ วิชายถ

ความว่า ในกาลก่อน เมื่ออาตมาภาพยังไม่ได้รับพระราชทานซึ่งพระนางมุทุลักขณาราชเทวี ความปรารถนาอย่างเดียวได้มีแล้วแก่อาตมาภาพ ครั้นอาตมาภาพได้รับพระราชทานซึ่งพระราชเทวีผู้มีดวงพระเนตรอันกว้างงามในกาลใด ความปรารถนาในกาลก่อนนั้น ก็ยังความปรารถนาน้อยใหญ่ให้บังเกิดในกาลนั้น

พระคันถรจนาจารย์กล่าวอธิบายความในคาถา โดยวรรณนาวิธีว่า พระดาบสโพธิสัตว์เมื่อจะถวายพระราชเทวีคืน จึงทูลถวายพระพรแด่พระเจ้าพาราณสีว่า มหาราช ดูกรมหาบพิตร ในกาลก่อนเมื่ออาตมาภาพยังมิได้รับพระราชทานพระราชเทวีของพระองค์นี้ ความปรารถนาอย่างเดียวได้มีแก่อาตมาภาพ คืออาตมาภาพปรารถนาแต่เพียงว่า ทำไฉนหนอเราจึงจะได้พระราชเทวี ดังนี้ อย่างเดียวเท่านั้น ครั้นอาตมาภาพได้รับพระราชทานพระราชเทวีผู้มีดวงพระเนตรอันงามแด่สำนักมหาบพิตรแล้ว ที่นั้นความปรารถนาที่มีในกาลก่อนนั้น ก็ทำ

ความปรารถนาอื่น ๆ มีประการต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นโดยลำดับ คือปรารถนาอยากได้เคหสถาน และปรารถนาอยากได้อุปกรณ์ เครื่องมือสำหรับทำการงาน และปรารถนาอยากได้เครื่องอุปโภคใช้สรอยเป่นต้น **สา โข ปน วฑฺฒมานา** ก็เมื่อความปรารถนานั้น ๆ เจริญอยู่อย่างนี้ ก็จักไม่ให้ยกสัสะขึ้นจากอยายได้ การมีภรรยาไม่สมควรแก่อาตมาภาพแล้ว ขอยรมบพิตรองรับคืนพระราชเทวีของพระองค์เทอญ อาตมาภาพจักขอถวายพระพรลาไปอยู่ป่าหิมพานต์

ตาวเทว นฏฺฐึ ฌานํ อุปฺปาเทตฺวา ในขณะนั้นพระศาสโพธิสัตวก็ยังฌานที่เสื่อมแล้วให้บังเกิดขึ้น แล้วนั่งอยู่ณอากาศ แสดงธรรมถวายราโชวาทแด่พระเจ้าพาราณสีแล้ว ก็เหาะไปสู่ป่าหิมพานต์โดยทางนภากาศ แต่นั้นมาก็มิได้มาสู่ทางมนุษย์อีกเลย ตั้งเจริญพรหมวิหารทั้งสี่ มีเมตตาพรหมวิหารเป่นต้น มีฌานมิได้เสื่อมคลาย ครั้นสิ้นชีพก็มีพรหมโลกเป่นที่ไปในเบื้องน่า

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงนำเรื่องในอดีตกาลมาเทศนาดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงพระอริยสัจทั้งสี่ประการ **สจฺจปริโยสาเน** ครั้นจบพระอริยสัจลงแล้ว พระภิกษุนั้นก็ได้สำเร็จพระอรหัตตผล สมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า **ตทา ราชา อานนฺโท** พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ครั้นประวัติขันธ์กลับชาติมา คืออานนทภิกษุพุทธอุปฐากในกาลนี้ **มุทุลกฺขณา**

อุปฺปลวณฺณา เถรี พระนางมุทุลักขณาเถรีในครั้งนั้น ครั้นประวัติขันธ์กลับชาติมา คือนางอุบลวรรณาเถรีในกาลนี้ **อิสี ปน อหเมว** ฝ่ายพระดาบสโพธิสัตว์ในครั้งนั้น ครั้นประวัติขันธ์สังสรณาการมา คือเราผู้ตถาคต ผู้ทรงรู้ทุราจริยสัจจธรรมในกาลนี้.

จบมุทุลักขณชาดก

---

๗ อุจจังกชาดก

อุจฺจงฺเก เทว เม ปุตฺโตติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรำ ชนปทิตฺถึ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวันมหาวิหาร **อารพฺภ** ทรงพระปรารภสตรีชาวชนบทผู้หนึ่ง ให้เป็นเหตุเบื้องต้น **กเถสิ** จึงทรงแสดงผลคืออุจจังกชาดกนี้ มีคำเริ่มว่า **อุจฺจงฺเก เทว เม ปุตฺโต** ดังนี้เป็นอาทิ

เอกสฺมิ หิ สมเย แท้จริงในสมัยหนึ่ง มีคน ๓ คนเป็นชนชาวโกศลรายหนึ่ง พากันไปทำไร่ไถนาอยู่ณที่ป่ากดงแห่งหนึ่ง ในสมัยนั้น พวกโจรทั้งหลายที่อยู่ในดง พากันออกมาปล้นชาวบ้านทั้งหลายแล้วก็พากันหนีไป ฝ่ายพวกพนักงานผู้ขับโจรทั้งหลาย ก็พากันเที่ยวสืบจับพวกโจรเหล่านั้น เมื่อไม่พบพวกโจรในที่นั้น ๆ แล้วก็พากันมาถึงที่ป่ากดงนั้น ครั้นพบคนทั้ง ๓ ในที่นั้น จึงกล่าวคุกคามว่า เจ้าทั้ง ๓

คนนี้แหละไปปล้นชาวบ้าน แล้วมาทำอาการเป็นคนทำไร่ไถนาอยู่ณที่นี้ เจ้าพวกนี้แหละเป็นโจรโดยแท้ ว่าดังนี้แล้วก็ผูกมัดคนทั้ง ๓ นั้น นำไปถวายพระเจ้าโกศลราช

อเถกา อิตฺถี อาคนฺตฺวา ในลำดับนั้น มีหญิงคนหนึ่งมาร้องไห้ปริเทวนาการด้วยถ้อยคำว่า **อจฺฉาทนํ เม เทถ** ขอพระองค์จงโปรดพระราชทานเครื่องปกปิดกาย แก่เกล้ากระหม่อมฉันเถิด พระพุทธเจ้าข้า หญิงนั้นเดินเวียนไปโดยรอบพระราชนิเวศเนือง ๆ โดยอุบายดังนี้

ราชา ตสฺสา สุตฺวา พระเจ้าโกศลราชได้ทรงฟังเสียงแห่งหญิงนั้น จึงตรัสแก่ราชบุรุษว่า ท่านทั้งหลายจงให้ผ้าเครื่องนุ่งห่มแก่หญิงนั้นเถิด ราชบุรุษก็ไปนำผ้าสาฎกมาให้ หญิงนั้นครั้นเห็นผ้าสาฎกจึงบอกแก่ราชบุรุษว่า ข้าพเจ้ามิได้ขอพระราชทานผ้านี้เป็นเครื่องปกปิดกาย ข้าพเจ้าขอสามีเป็นเครื่องปกปิดต่างหาก ราชบุรุษจึงไปทูลพระราชาว่า หญิงนั้นว่ามิได้ทูลขอผ้าเป็นเครื่องปกปิดกาย ทูลขอสามีเป็นเครื่องปกปิด พระพุทธเจ้าข้า

อถ นํ ราชา ปกฺโกสาเปตฺวา ขณะนั้นพระเจ้าโกศลราชจึงตรัสสั่งให้หาหญิงนั้นมาเฝ้า แล้วมีพระราชดำรัสถามว่า ได้ยินว่าเจ้าขอสามีเป็นเครื่องปกปิดกายจริงหรือ หญิงนั้นจึงทูลว่า **เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสมมติเทวดา เกล้ากระหม่อมฉันขอพระราชทานสามีเป็นเครื่องปกปิดจริง พระพุทธเจ้าข้า เพราะว่าธรรมดาสามีเป็นผู้เหมือน

เครื่องยึดยังของหญิง หญิงที่ไม่มีสามีนั้น แม้ถึงจะนุ่งผ้าราคาสักพันหนึ่ง ก็ชื่อว่าเหมือนหญิงเปลือยโดยแท้จริง

อนึ่งคำที่ประพันธ์เป็นคาถานี้ ยัณฑิตฟังนำมาสาธก เพื่อจะยังเนื้อความที่หญิงนั้นกล่าวให้แจ้งชัด ดังต่อไปนี้ว่า

นคฺคา นที อโนทกา นคฺคํ รฏฺฐํ อราชิกํ
อิตฺถิโย วิธวา นคฺคา ยสฺสาปิ ทส ภาตโร

ความว่า แม่น้ำอันหาน้ำมิได้ ก็ชื่อว่าแม่น้ำเปลือย (เปล่า) แว่นแคว้นคือเมืองหรือประเทศที่ไม่มีพระราชปกครอง ก็ชื่อว่าเมืองเปลือย (เปล่า) หญิงใดถึงจะมีพี่ชายสักสิบคน แต่หญิงนั้นเป็นหม้าย (หาสามีมิได้) ก็ชื่อว่าเป็นหญิงเปลือยเปล่า ดังนี้เป็นต้น

ราชา ตสฺสา ปสนฺโน พระเจ้าโกศลราชทรงเลื่อมใสในถ้อยคำของหญิงนั้น จึงตรัสถามว่า ชนทั้งสามนี้เป็นอะไรกับเจ้าเล่า ฯ **เทว** ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า คนทั้งสามนั้น คนหนึ่งเป็นสามีของกระหม่อมฉัน คนหนึ่งเป็นพี่ชายของกระหม่อมฉัน คนหนึ่งเป็นบุตรของกระหม่อมฉัน พระพุทธเจ้าข้า ฯ จึงมีพระราชดำรัสว่า ในคนทั้งสามนี้ เรายินดีจะให้แก่เจ้าคนหนึ่ง เจ้าจะปรารถนาคนไหนเล่า ฯ **เทว** ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า เมื่อกระหม่อมฉันยังมีชีวิตอยู่ ก็คงจักหาสามีได้ แม้ถึงบุตรก็ดี กระหม่อมฉันก็ยังพอจะหาได้ แต่ทว่าพี่ชายนั้น กระหม่อมฉันจะหาอีกไม่ได้ เพราะเหตุว่ามารดาบิดาของกระหม่อมฉันตายเสียหมดแล้ว ขอพระองค์จงโปรดพระราชทานพี่ชายแก่กระหม่อมฉันเถิด พระพุทธเจ้าข้า ฯ พระเจ้าโกศลราชทรง

ยินดีในถ้อยคำนั้น จึงโปรดปล่อยทั้งสามคน คนทั้งสามนั้นได้พ้นจากความทุกข์ เพราะอาศัยหญิงคนเดียวนั้น ด้วยประการดังนี้ เหตุอันนี้นี้ก็ปรากฏรู้ทั่วไปในหมู่ภิกษุพุทธบริษัท

อเถกทิวสํ ภายหลังมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันณโรงธรรมสภา จึงกล่าวกถาปรารภคุณของหญิงนั้นว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย ชนทั้งสามนั้นได้พ้นแล้วจากความทุกข์ เพราะอาศัยหญิงคนหนึ่ง

สตฺถา อาคนฺตวา ขณะนั้นพอสมเด็จพระศาสดาเสด็จมาถึงทรงประทับณพุทธอาศน์แล้ว จึงตรัสถามว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งปวงสนทนาถึงเรื่องอะไรกันในกาลนี้ ภิกษุทั้งหลายก็ทูลความตามที่ได้สนทนากันนั้นให้ทรงทราบ จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า **น ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย หญิงนั้นจะได้เปลื้องชนทั้งสามให้พ้นจากทุกข์แต่ในกาลนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ถึงในกาลข้างก่อน หญิงนั้นก็ได้ช่วยเปลื้องชนทั้งสามให้พ้นจากความทุกข์เหมือนกัน มีพระพุทธฎีกาตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตชาดกมาแสดงดังต่อไปนี้ว่า

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหมฺทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ

ในกาลเบื้องอดีตภาคล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองรัชยสมบัติณเมืองพาราณสี ครั้งนั้นมีคนสามคนทำไร่ไถนาอยู่ที่ป่ากดงแห่งหนึ่ง เรื่องราวทั้งปวงเหมือนกับเรื่องที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ที่แปลกออกไปนั้น มีความว่าหญิงนั้น เมื่อพระเจ้าพาราณสีตรัสถามว่า ในชนทั้งสามนั้นเจ้าจะปรารถนาคนไหน กลับกราบทูลถามว่า **เทว** ข้าแต่พระองค์

ผู้เป็นสมมติเทวราช พระองค์ไม่อาจพระราชทานทั้งสามคนหรือพระพุทธเจ้าข้า ฯ จึงมีพระราชดำรัสตอบว่า เออเราไม่อาจจะให้เจ้าทั้งสามคน เจ้าจงเลือกรับไปแต่คนเดียวเถิด ฯ หญิงนั้นกราบทูลว่า ถ้าพระองค์ไม่อาจพระราชทานทั้งสามคนแล้ว ขอพระองค์ทรงโปรดพระราชทานพี่ชายแก่กระหม่อมฉันเถิด พระพุทธเจ้าข้า ฯ จึงมีพระราชดำรัสว่า เจ้าจงเลือกรับเอาบุตรหรือสามีไปดีกว่า เจ้าจะประโยชน์อะไรด้วยพี่ชายเล่า ฯ หญิงนั้นจึงกราบทูลว่า เทว ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสมมติเทวราชเจ้า บุตรและสามีนั้นกระหม่อมฉันหาได้โดยง่าย ฝ่ายพี่ชายนั้นกระหม่อมฉันจะหาอีกไม่ได้แล้ว เมื่อกราบทูลดังนี้แล้ว จึงกล่าวคาถาว่า

อุจฺจงฺเก เทว เม ปุตฺโต ปเถ ธาวนฺติยา ปติ
ตญฺจ เทสฺ น ปสฺสามิ ยโต โสทริยมานเย

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสมมติเทวดา บุตรนั้นกระหม่อมฉันหาได้โดยง่าย เช่นกับด้วยผักที่ในพก สามีนั้นกระหม่อมฉันแล่นไปในทางก็ได้โดยง่าย อนึ่ง กระหม่อมฉันจะนำผู้ที่ร่วมอุทรมาแต่ที่ใดที่นั้นกระหม่อมฉันมิได้แลเห็นเลย

พระคันถรจนาจารย์ กล่าวอธิบายความในคาถานั้นว่า จริงอยู่ เมื่อหญิงจะเข้าไปสู่ป่า กระทำผ้าให้เป็นพกแล้วเลือกเก็บผักใส่พก ผักที่ในพกนั้น เป็นของชื่อว่าอันหญิงได้โดยง่าย มีอุปมาฉันใด บุตรอันหญิงนั้นได้โดยง่าย มีอุปมัยเช่นกับผักที่ในพกฉันนั้น เพราะเหตุนี้

หญิงนั้นจึงได้ทูลพระเจ้าพาราณสีว่า บุตรนั้นกระหม่อมฉันหาได้โดยง่ายเช่นกับผักที่ในพกฉนั้น

อนึ่งชื่อว่าผัว อันหญิงผู้ขึ้นสู่ทางเดินไข่อยู่แต่ผู้เดียว ก็พึงได้โดยง่าย คือว่าย่อมมีได้ในเหล่าบุรุษทั่วไปเห็นแล้ว เพราะเหตุนี้ หญิงนั้นจึงทูลพระเจ้าพาราณสีว่า สามีนั้นกระหม่อมฉันแล่นไปในทางก็หาได้โดยง่าย ดังนี้

อนึ่งมารดาบิดาของหญิงนั้นมิได้มี คือว่าตายเสียหมดแล้ว เพราะเหตุนี้ หญิงนั้นจึงทูลพระเจ้าพาราณสีว่า มารดาบิดาของกระหม่อมฉันไม่มีแล้ว กระหม่อมฉันจะพึงนำพี่ชายที่เรียกว่าร่วมอุทร เพราะเกิดในอุทรเดียวกันมาแต่ประเทศคือท้องใด ประเทศคือท้องของมารดานั้น กระหม่อมฉันมิได้แลเห็นเลยในกาลนี้ โดยเหตุนี้ ขอพระองค์จงโปรดพระราชทานพี่ชาย แก่กระหม่อมฉันเถอญพระพุทธเจ้าข้า

ราชา ตำ สุตฺวา พระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับคำหญิงนั้นก็มีพระหฤทัยยินดี ด้วยทรงพระดำริห์ว่า หญิงผู้นี้กล่าวคำจริง จึงให้นำคนทั้งสามมาจากเรือนจำ แล้วโปรดยกโทษพระราชทานแก่หญิงนั้น หญิงนั้นได้รับพระราชทานคนทั้งสามแล้ว ก็กราบถวายบังคมลากลับไปที่อยู่ของตน

สตฺถา อิมำ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำเรื่องในอดีตกาล มาตรัสเทศนาดังนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า **อตีเต จตฺตาโร เอตรหิ จตฺตาโร** คนทั้ง ๔ ในอดีตกาลครั้ง

นั้น ครั้นประวัติขันธ์กลับชาติมา คือคนทั้ง ๕ ในบัดนี้ ครั้นราชา ปน อหเมว ฝ่ายพระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ครั้นประวัติขันธ์เนื่องมา คือเราผู้ตถาคต ทรงพุทธพจน์ให้เทศนาขยายดังนี้.

จบอุทังกชาดก

---

๙ สาเกตชาดก

ยสฺมึ มโน นิวีสตีติ อิทํ สตฺถา สาเกตํ อุปนิสฺสาย อญฺชนวเน วิหรนฺโต เอกํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระวิหารอัญชนวัน (วิหารตั้งอยู่ในป่าไม้อัญชัน) อาศรัยเมืองสาเกตเป็นที่ทรงบิณฑบาต **อารพฺภ** ครั้งนั้นพระโลกนารถทรงพระปรารภพราหมณ์ผู้หนึ่ง ให้เป็นอุบัติเหตุ **กเถสิ** จึงตรัสเทศนาสาเกตชาดกนี้ให้เป็นผล มีคำเริ่มต้นว่า **ยสฺมึ มโน นิวีสติ** เป็นอาทิปฐมบาท

กิร ดังได้สดับมา ในกาลเมื่อสมเด็จพระโลกนารถ มีหมู่ภิกษุสงฆ์แวดล้อมเป็นพุทธบริวาร จะเสด็จคมนาการไปยังเมืองสาเกตเพื่อทรงบิณฑบาตโดยลำดับโคจรคาม ขณะนั้นมีพราหมณ์แก่ผู้หนึ่งอยู่ในเมืองสาเกต ออกไปภายนอกเมืองด้วยกรณียกิจอันใดอันหนึ่ง ได้เห็นพระทศพลณระหว่างแห่งประชุ จึงหมอบฟุบลงแทบพระยาทยุคลแล้วจับข้อพระยาทไว้มั่นทูลว่า **ตาต** ดูกรพ่อ ธรรมดามารดาบิดาที่

แก่เฒ่าชราแล้ว บุตรทั้งหลายพึงปฏิบัติบำรุงมิใช่หรือ เหตุไฉน พ่อไม่แสดงตนให้เราเห็น จนล่วงกาลมีประมาณเท่านี้ เราพึงเห็นเดี๋ยวนี้เท่านั้น พ่อจงมาเถิดไปเยี่ยมเยือนมารดาของพ่อด้วยกัน ทูลดังนี้แล้ว จึงนำเสด็จสมเด็จพระศาสดาไปสู่เรือนของตน สมเด็จพระทศพลก็ทรงประทับณบัญญัติตาอาศน์ พร้อมด้วยหมู่ภิกษุสงฆ์

พราหมณีบี ฝ่ายนางพราหมณีได้เห็นสมเด็จพระพุทธองค์ ก็กล่าวว่า บุตรของเรามาแล้วในกาลนี้ แล้วมาหมอบฟุบลงแทบพระยาทั้งสองของพระศาสดา แล้วทูลรำพรรณว่า **ตาต** ดูกรพ่อ พ่อไปอยู่ณที่ไหนมาตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ธรรมดามารดาบิดาบุตรพึงปฏิบัติบำรุงเมื่อภายแก่มิใช่หรือ กล่าวดังนี้แล้ว จึงเรียกบุตรและธิดาทั้งหลายว่า เจ้าทั้งหลายจงมาให้พี่ชายของเจ้า ครั้นให้บุตรและธิดาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้ว พราหมณ์กับนางพราหมณีสองสามีภริยาก็มีจิตรชื่นชมโสมนัส จึงถวายทานวัตรเป็นอันมากแก่พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์

สตฺถา กตภตฺตกิจฺโจ สมเด็จพระพุทธองค์ทรงกระทำภัตตกิจสำเร็จแล้ว จึงโปรดประทานพระธรรมเทศนาชราสูตรแก่สองสามีภริยานั้น ครั้นจบพระสูตรลงแล้ว สองสามีภริยาก็ได้ตั้งอยู่ในพระอนาคามิผล สมเด็จพระยรมทศพลก็เสด็จอุฏฐาการจากอาศน์ ทรงพระพุทธดำเนิรไปสู่ยรมพุทธอาธิวาศอัญชนวัน

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ ฝ่ายภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันณโรงธรรมสภา จึงสนทนากันว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย พราหมณ์กับนางพราหมณี

ก็รู้อยู่ว่า พระเจ้าสุทโธทนมหาราชเป็นพระพุทธบิดา พระนางศิริมหามายาเป็นพระพุทธมารดา แต่ไฉนจึงมาร้องเรียกพระตถาคตเจ้าว่าเป็นบุตรของตน ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาก็ทรงรับคำนั้น **กินฺนุโข การณา** นี่เพราะเหตุอะไรหนอ น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก

สตฺถา เตสํ กถิ สุตฺวา สมเด็จพระผู้มีพระภาคผู้เป็นธรรมศาสดา ได้ทรงสดับคำแห่งภิกษุเหล่านั้น จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์ทั้งสองสามีภริยานั้น เรียกบุตรของตนจริง ๆ ว่าเป็นบุตรของตนดังนี้ มีพระพุทธฎีกาดังนี้แล้ว จึงทรงนำเรื่องในอดีตกาลมาตรัสเทศนาให้ภิกษุทั้งปวงฟังว่า

อตีเต กาเล ในกาลเป็นอดีตล่วงแล้ว พราหมณ์ผู้นั้นได้เป็นบิดาของตถาคตถึงห้าร้อยชาติ ได้เป็นจุลบิดาคือเป็นอาของตถาคตก็ห้าร้อยชาติ ได้เป็นมหาบิดาคือเป็นลุงของตถาคตก็ห้าร้อยชาติ ว่ามานี้โดยเป็นนิรันดรมิได้มีระหว่างคั่น ฝ่ายนางพราหมณีนั้น ได้เป็นมารดาของตถาคตสิ้นห้าร้อยชาติ ได้เป็นจุลมารดาคือเป็นน้าของตถาคตก็ห้าร้อยชาติ ได้เป็นมหามารดาคือเป็นย่าของตถาคตก็ห้าร้อยชาติ โดยเป็นนิรันดรมิได้มีระหว่างคั่นเหมือนกัน ตถาคตได้เจริญในมือของพราหมณ์ผู้นั้นตลอดพันห้าร้อยชาติ แลได้เจริญในมือของนางพราหมณีผู้นั้น ก็ตลอดพันห้าร้อยชาติเหมือนกัน

ตีณิ ชาติสหสฺสานิ กเถตฺวา อภิสมฺพุทฺโธ สมเด็จพระศาสดาผู้ตรัสรู้ชอบยิ่ง ทรงแสดงพระชาติสามพันชาติดังนี้แล้ว จึงทรงตรัสเทศนาเป็นยาทพระคาถาว่า

ยสฺมึ มโน นิวีสติ จิตฺตญฺจาปิ ปสีทติ
อทิฏฺฐปุพฺพเก โปเส กามํ ตสฺมิปิ วิสฺสเส

ความว่า ใจย่อมเข้าไปตั้งแนบแน่นอยู่ในบุคคลใดก็ดี อนึ่งจิตรย่อมเลื่อมใสยินดีรักใคร่ในบุคคลใดก็ดี ที่ไม่ได้เคยพบเห็นกันมาแต่กาลก่อน ครั้งได้พบเห็นกัน ก็ให้มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ยอใยรักใคร่กัน บุคคลนั้นพึงได้คุ้นเคยกันมาแล้วแต่ในชาติก่อนโดยแท้ ในบุคคลที่พึงได้พบเห็นกันนั้น ๆ

พระคันถรจนาจารย์กล่าวอธิบายความตามคาถาพุทธภาษิตว่า จิตรบุคคลที่เข้าไปตั้งแนบแน่น หรือติดต่อผังอยู่ในบุคคลใด มาทว่าแต่พอได้พบเห็นกันเท่านั้นก็ดี อนึ่งจิตรของบุคคลที่เลื่อมใสชื่นแช่มหรืออ่อนน้อมรักใคร่ในบุคคลใดแต่เพียงว่าได้พบเห็นกันเข้าก็ดี บุคคลนั้นพึงวิสาสคุ้นเคยกันมากับบุคคลที่คนได้พบเห็นนั้น ๆ แต่ในชาติปางก่อนแล้วโดยแท้

สรุปความในคาถาทั้งอรรถกถารวมกันว่า บุคคลที่ยังไม่ได้เคยพบเห็นกันมาแต่ก่อนเลย แต่พอได้พบเห็นกันเข้า ก็มีจิตรยินดีรักใคร่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ยอใยต่อกัน เป็นดังนี้ เพราะอำนาจความคุ้นเคยเยื่อใยรักใคร่กันมา แต่ในบุรพชาติปางก่อนแล้วโดยแท้

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึงทรงสืบต่ออนุสนธิคือประชุมชาดกว่า ตทา พฺราหฺมโณ จ พฺราหฺมณี จ พราหมณ์และนาง

พราหมณ์ในกาลครั้งนั้นครั้นประวัติขันธ์เนื่องมา เอเต เอว คือพราหมณ์แลนางพราหมณ์ในกาลนั้น ปุตฺโตปี อหเมว ฝ่ายบุตรในกาลนั้นประวัติขันธ์สันดานเนื่องมา คือเราผู้ตถาคตแท้จริง.

ขยสาเกตชาดก

---

๙ วิสวันตชาดก

ธิรตฺถุ ตำ วิสำ วนฺตนฺติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ธมฺม เสนาปตึ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระยรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวันมหาวิหาร อารพฺภ ทรงพระปรารภพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร ให้เป็นเหตุเบื้องต้น กเถสิ จึงทรงแสดงผลคือชาดกนี้ มีคาถาเริ่มต้นว่า ธิรตฺถุ ตำ วิสำ วนฺตำ ดังนี้เป็นอาทิ

กิร ดังได้สดับมา ในกาลเมื่อพระสารีบุตรเถรเจ้า ปรารถนาจะฉันขนมที่ควรเคี้ยวอันทำด้วยแป้ง อยู่มาวันหนึ่ง มนุษย์ทั้งหลายถือเอาขนมที่ควรเคี้ยวอันทำด้วยแป้งมาสู่วิหาร ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระสารีบุตรเป็นประธาน เมื่อภิกษุสงฆ์รับขนมเป็นส่วนของตน ๆ เสร็จแล้ว ขนมนั้นยังเหลืออยู่มาก มนุษย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า ภนฺเต ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ขอพระผู้เป็นเจ้าจงรับขนมนี้ไว้ เพื่อภิกษุที่ยังไปอยู่ณภายในแลวกบ้านเทอญ

ในขณะนั้น ภิกษุหนุ่มองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถรเจ้า ยังไปยืนขบฉันอยู่ณภายในแลวกบ้าน มนุษย์ทั้งหลายจึงถือเอาขนมที่เป็นส่วนของภิกษุหนุ่มนั้น ไปถวายพระสารีบุตรเถรเจ้าแลบอกว่า ภิกษุหนุ่มนั้นยังไม่มา เวลาก็สายหนักแล้ว พระผู้เป็นเจ้าจงรับไว้ฉันเทอญ พระสารีบุตรเถรเจ้าก็รับขนมนั้นฉัน ครั้นเมื่อพระสารีบุตรเถรเจ้าบริโภคขนมนั้นแล้ว ภิกษุหนุ่มนั้นก็พอมาถึงพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรจึงบอกว่า ดูกรอาวุโส ขนมส่วนหนึ่งซึ่งท่ายกมอยไว้เพื่อท่าน เราบริโภคเสียหมดแล้ว ภิกษุหนุ่มจึงกล่าวว่า **ภนฺเต** ข้าแต่พระเถรผู้เจริญ ธรรมดาขนมที่มีรสหวานหรืออร่อยนั้นจะไม่เป็นที่ชอบใจของใครเล่า เมื่อภิกษุหนุ่มกล่าวดังนี้ พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถรเจ้า ก็ยังเกิดความสังเวชสลดจิตร จึงอธิษฐานว่า จำเดิมแต่นี้ไป เราจะไม่บริโภคขนมของเดียวที่ทำด้วยแป้งอีกเลย

กิร ดังได้ยินว่า ตั้งแต่วันนั้นมา ขนมชื่อว่าขนมของเดียวที่บุคคลกระทำแล้วด้วยแป้ง พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถรเจ้า ก็มิได้บริโภคขบฉันต่อไปอีกเลย

สวสฺส ปฏิฐขาทนิยํ อขาทนภาโว ความที่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถรเจ้า เป็นผู้ไม่ขบฉันขนมของเดียวทำด้วยแป้งนั้น ก็ปรากฏรู้ทั่วไปในหมู่ภิกษุสงฆ์มณฑล วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรมสภา จึงกล่าวอารัมภกถา ปรารภเรื่องนั้นให้เป็นเหตุ

อถ สตฺถา ในลำดับนั้น สมเด็จพระบรมโลกเชษฐผู้ศาสดาเสด็จมาถึง ทรงประทับณพุทธอาศน์ในโรงธรรมสภาแล้ว จึงตรัสถามว่า **กายนุตฺถ ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งปวงนั่งประชุมสนทนาถึงเรื่องอะไรกันในกาลนี้ ครั้นภิกษุทั้งหลายทูลความ ตามคติที่ได้สนทนากันนั้นให้ทรงทราบ จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าสาริบุตรนี้ แม้ถึงจะต้องสละชีวิตินทรีย์ของตน ก็ไม่ขอกลับถือเอาสิ่งที่ตนละแล้วสักว่าระหนึ่งเลย มิพระพุทธดำรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเทศนาดังต่อไปนี้ว่า

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในอดีตสมัยล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองรัชยสมบัติในเมืองพาราณสี ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ยังเกิดในตระกูลแพทย์ผู้แก้พิษสำเร็จการเลี้ยงชีวิตด้วยเวชชกรรม (การของหมอ)

ในกาลนั้น มีสัปปชาติคืองูพิษตัวหนึ่ง มาขบกัดมนุษย์ชาวชนบทผู้หนึ่ง ฝ่ายพวกญาติของมนุษย์ผู้นั้นไม่มีความประมาท จึงนำมนุษย์ผู้ถูกงูกัดนั้นไปหาแพทย์โดยเร็ว แพทย์จึงถามว่า งูนั้นเป็นงูชนิดใด มีสันถานเช่นไร มนุษย์นั้นจึงตอบว่า เป็นงูชนิดนั้นมีสันถานเช่นนั้น ๆ แพทย์นั้นจึงบอกว่า เราจะประพรมด้วยยาสำหรับถอนพิษ และจะเรียกงูตัวที่ขบนั้นมาให้ดูดพิษออกจากปากแผล

ให้ดังได้ พวกญาติของมนุษย์นั้นจึงว่า ขอท่านได้เรียกงูนั้นมาให้ดูดพิษออกเถิด แพทย์นั้นจึงร้องเรียกมนต์เรียกงูนั้นมาถามว่า ท่านกัดมนุษย์ผู้นี้หรือ งูก็แสดงกิริยาเหมือนจะยอกว่า ข้าพเจ้าได้กัดมนุษย์ผู้นี้ แพทย์จึงว่า ท่านจงดูดพิษออกจากปากแผลที่ท่านกัดด้วยปากของตนในกาลนี้เถิด งูจึงตอบว่า พิษที่ข้าพเจ้าได้คายสละออกไปแล้ว ข้าพเจ้าไม่เคยกลับถือเอาด้วยปากสักวาระหนึ่งเลย เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าไม่ยอมดูดพิษที่ได้คายออกไปแล้วให้กลับคืนมาด้วยปากอีกโดยแท้ แพทย์จึงให้คนนำฟืนมาก่อไฟขึ้นแล้ว จึงบังคับงูนั้นว่า ถ้าท่านไม่ดูดพิษของตนออก ท่านจงเข้าไปสู่กองเพลิงนี้เถิด

สปฺโป ตํ กถํ สุตฺวา งูได้ฟังคำบังคับนั้นจึงตอบว่า ข้าพเจ้าจักยอมเข้าสู่กองเพลิง ข้าพเจ้าจักไม่ยอมดูดพิษที่คายออกไปแล้วให้กลับคืนมาด้วยปากอีก เมื่อตอบดังนี้แล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ธิรตฺถุ ตํ วิสํ วนฺตํ ยมฺหิ ชีวิตการณา
วนฺตํ ปจฺจาหริสฺสามิ มตํ เม ชีวิตา วรํ

มีเนื้อความว่า พิษที่คายออกไปแล้วนั้น เป็นของน่ารังเกียจ ข้าพเจ้าจักดูดพิษที่คายออกแล้วให้กลับคืนมา เพราะเหตุเห็นแก่ชีวิตใด ชีวิตคือความเป็นอยู่นั้นไม่ประเสริฐ ความตายของข้าพเจ้าคือข้าพเจ้าเข้ากองเพลิงตายเสีย ประเสริฐกว่าชีวิตคือความเป็นอยู่นั้น

เอวญฺจ ปน วตฺวา ครั้นงูนั้นกล่าวคาถาดังนี้แล้ว ก็เลื้อยไปเพื่อจะเข้ากองเพลิง ในขณะนั้นแพทย์จึงห้ามงูนั้นไว้ และรักษาบุรุษนั้น

ให้ปราศจากพิษด้วยยาแลมนต์แล้ว จึงให้โอวาทแก่งูนั้นว่า จำเดิมแต่นี้ไป ท่านอย่าได้เบียดเบียนขยักผู้ใดผู้หนึ่งอีกเลย แล้วก็ปล่อยงูนั้นไป.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแล้ว จึงตรัสนิคมวจนะซ้ำความหลังว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าสารีบุตรนั้น แม้ถึงจะต้องสละชีวิตของตน ก็ไม่กลับถือเอาสิ่งที่ตนสละแล้วอีกเลย มีพุทธดำรัสดังนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า **ตทา สปฺโป สาริปุตฺโต** งูในครั้งนั้น ครั้นประวัติขันธ์กลับชาติมา คือพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร ผู้เป็นพุทธอรรคสาวกในกาลนี้ **เวชฺโช ปน อหเมว** ฝ่ายแพทย์ในครั้งนั้น ครั้นประวัติขันธ์สืบเนื่องมา คือเราผู้ตถาคตในกาลนี้แล.

จบวิสวันตชาดก

---

๑๐ กุททาลกชาดก

น ตำ ชิตำ สาธุ ชิตนฺติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต จิตฺต หตฺถสารีปุตฺตำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ในพระเชตวันวิหาร **อารพฺภ** ทรงพระปรารภภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่าจิตตหัตถสารีบุตร ให้เป็นอุบัติเหตุ **กเถสิ** จึงตรัสพระธรรมเทศนาชาดกนี้ให้เป็นผล มีคำเริ่มต้นว่า **น ตำ ชิตำ สาธุ ชิตำ** ดังนี้เป็นอาทิ

กิร ดังได้สดับมา พระภิกษุจิตตหัตถสาริบุตรนั้น เป็นบุตรตระกูลอันหนึ่งในเมืองสาวัตถี อยู่มาวันหนึ่ง กุลบุตรนั้นไปไถนาของตนแล้ว เมื่อเดินกลับมาจึงแวะเข้าไปในวิหาร ครั้นได้บริโภคโภชนะอันประณีตมีรสอร่อย แต่ยาตรแห่งพระเถรองค์หนึ่ง จึงคิดว่าเราทำการงานต่าง ๆ ด้วยมือของตนทั้งกลางคืนแลกลางวัน ก็ยังไม่ได้อาหารมีรสอร่อยเห็นปานดังนี้ เราพึงบวชเป็นสมณะเสียบ้างเถิด เมื่อกุลบุตรนั้นคิดดังนี้แล้ว ก็บวชเป็นภิกษุ แต่มิได้กระทำกรรมฐานไว้ในใจโดยแยบคาย เป็นผู้ประพฤติเป็นไปตามอำนาจแห่งกิเลส พอล่วงไปได้กึ่งเดือนเศษ ก็สึกออกด้วยความรำคาญ ครั้นไปได้ความลำบากเพราะภัตตาหาร ก็กลับมาบวชเป็นภิกษุเรื่อยนพระอภิธรรมอีก แต่กุลบุตรนั้นบวช ๆ สึก ๆ อยู่โดยอุบายนี้ถึงหกหน ครั้นบวชเป็นภิกษุภาวะในวาระที่เจ็ด ก็เป็นผู้ทรงพระอภิธรรมทั้งเจ็ดพระคัมภีร์ ได้บอกธรรมแก่ภิกษุเป็นอันมาก แล้วทำวิปัสสนาให้เจริญ ก็ได้บรรลุถึงพระอรหรรตเป็นองค์พระอรหันต์.

อถสฺส สหายกา ภิกฺขู ในลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายที่เป็นสหายของพระจิตตหัตถภิกษุนั้น จึงพากันกล่าวคำเยาะเย้ยว่า ดูกรอาวุโสจิตตหัตถสาริบุตร ในกาลนี้ กิเลสทั้งหลายไม่เจริญขึ้นแก่ท่านดุจดังในกาลก่อนอีกหรือ. พระจิตตหัตถสาริบุตรภิกษุจึงตอบว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย จำเดิมแต่นี้ไป เราไม่ควรเป็นคฤหัสถ์อีกแล้ว

เอวๆ ตสฺมึ อรหตฺตๆ ปตฺเต ครั้นเมื่อพระจิตตหัตถสาริบุตรนั้นได้บรรลุถึงพระอรหรรตแล้วอย่างนี้ เสียงกล่าวกันก็มีขึ้นในโรงธรรมสภาว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย เมื่อธรรมเป็นอุปนิสัยแห่งพระอรหรรตเห็นปานดังนี้มีอยู่ พระจิตตหัตถสาริบุตรผู้มีอายุ ก็ยังบวช ๆ สึก ๆ ถึงหกหน **อโห มหาโทโส ปุถุชนภาโว** โอความที่เป็นปุถุชนนี้มีโทษเป็นอันมากเกินประมาณ

สตฺถา อาคนฺตฺวา ขณะนั้น สมเด็จพระศาสดาจารย์เสด็จมาถึง จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสถาม ครั้นภิกษุทั้งหลายทูลความตามที่ได้สนทนากันนั้นให้ทรงทราบ จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าจิตรของปุถุชน เป็นจิตรเร็วเป็นจิตรกลับกลอกยากที่จะทรมานข่มขี่ได้ เมื่อจิตรนั้นเล่นไปติดอยู่ด้วยสามารถแห่งอารมณ์แล้ว ปุถุชนก็ไม่อาจสามารถจะปลดเปลื้องให้หลุดได้โดยพลันความทรมานจิตรเห็นปานดังนี้ได้นั้น เป็นคุณทำประโยชน์ให้สำเร็จ เพราะว่าจิตรที่บุคคลทรมานแล้ว ย่อมนำมาซึ่งประโยชน์และความสุข ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงโปรดประทานพระธรรมเทศนา เป็นพระคาถาดังนี้ว่า

ทุนฺนิคฺคหสฺส ลหุโน ยตฺถ กามนิปาติโน
จิตฺตสฺส ทมโถ สาธุ จิตฺตๆ ทนฺตๆ สุขาวหๆ

ความว่า การทรมานจิตรที่กลับกลอกเร็ว อันบุคคลข่มขี่ได้โดยยาก ที่มีปรกติตกไปในอารมณ์ ตามความใคร่อย่างไรได้นั้น เป็นการดี คือเป็นการทำประโยชน์ให้สำเร็จได้ เพราะว่าจิตรที่บุคคล

ทรมานได้แล้วนั้น นำมาซึ่งความสุขได้ เพราะเหตุนั้น การที่ทรมานจิตรได้นั้น จึงเรียกว่าทำประโยชน์ให้สำเร็จ แต่การที่จะทรมานจิตรนั้นเป็นของยาก

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคยรมศาสดา โปรดประทานพระธรรมเทศนาดังนี้แล้ว จึงมีพุทธดำรัสว่า **ตสฺส ปน ทุนฺนิคฺคหณตาย** เพราะความที่จิตรนั้นยากที่บุคคลจะข่มขี่ได้ ยักษ์ทั้งหลายในข่างก่อนได้อาศัยจอบเล่มหนึ่งแล้ว จึงไม่อาจสามารถที่จะละจอบเล่มนั้นได้ แต่เวียนสิกอยู่ด้วยอำนาจแห่งความโลภถึงหกครั้ง ต่อบวชในวาระที่เจ็ดจึงยังฌานให้บังเกิดขึ้นข่มขี่ความโลภนั้นได้ มีพุทธดำรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำเรื่องในอดีตกาล มาตรัสเทศนาดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯลฯ ในกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสด็จเถลิงถวัลยรัชย์ณเมืองพาราณสี ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลแห่งบุคคลผู้ปลูกผักขาย ครั้นเจริญวัยเป็นวิญญูรู้ความแข็งขัด ก็ได้นามบัญญัติชื่อว่ากุททาลกบัณฑิต ดังนี้

โส กุทฺทาลปณฺฑิโต กุททาลกบัณฑิตโพธิสัตว์นั้น ครั้นจวนกาลที่เป็นฤดูฝน ก็ถากพื้นพวนดินด้วยจอบ แล้วปลูกผักพืชพรรณต่าง ๆ มีน้ำเต้าแลพักเขียวพักเหลืองเป็นต้น ครั้นผักแลพืชพรรณเหล่านั้นงอกงามเจริญผล ก็เก็บขายเลี้ยงชีวิต แท้จริงการเลี้ยงชีพของกุททาลกบัณฑิตโพธิสัตว์นั้น ถ้าเว้นจอบเล่มเดียวนั้นเสียแล้ว ที่จะได้ทรัพย์ทางอื่นมาเลี้ยงชีพก็มิได้มีเลย

โส เอกทิวสํ อยู่มาวันหนึ่ง กุททาลกบัณฑิตโพธิสัตว์นั้น จึงคิดว่า ต้องการอะไรที่เราจะมาอยู่เป็นฆราวาสดังนี้ เราจักไปบวชเสียดีกว่า เมื่อคิดดังนี้แล้ว จึงเก็บขอบนั้นไว้ในที่กำบังแห่งหนึ่ง แล้วก็ออกบวชเป็นฤาษี ครั้นระลึกถึงขอบนั้นขึ้นมา ก็ไม่อาจที่จะตัดความโลภนั้นเสียได้ จึงสึกออกมาปลูกพืชพรรณต่าง ๆ ต่อไปอีก เพราะอาศัยขอบเล่มนั้นเป็นมูลเหตุ

แต่กุททาลกบัณฑิตโพธิสัตว์ เก็บขอบซ่อนไว้ในที่กำบังแล้ว แลบวช ๆ สึก ๆ อยู่อย่างนี้ถึงหกครั้ง ครั้นสึกออกมาเป็นวาระคำรบเจ็ด จึงคิดว่า เราต้องสึกออกมาบ่อย ๆ ก็เพราะอาศัยขอบกร่อนเล่มนี้ ในกาลนี้เราจักทิ้งขอบกร่อนนั้นเสียในแม่น้ำใหญ่ แล้วจึงไปบวชเถิด ครั้นกุททาลกบัณฑิตโพธิสัตว์คิดดังนี้แล้ว ก็ไปยังที่ฝั่งแห่งแม่น้ำ จึงรำพึงต่อไปว่า ถ้าเราเห็นที่อันเป็นที่ตกของขอบนี้ ความปรารถนาที่จะมางมขอบเล่มนี้ขึ้น ก็จะพึงมีแก่เราอีก เมื่อรำพึงดังนี้แล้ว จึงขับตามขอบนั้นขึ้นแกว่งณเบื้องบนสีสะของตนสิ้นวาระสามครั้ง โดยความที่มีกำลังอันเรี่ยวแรงดังกำลังคชสาร หลับตาทั้งสองแล้วก็ควางขอบนั้นไปณท่ามกลางแม่น้ำ แล้วจึงเปล่งคำบรรฦๅเสียงสิ้นวาระสามครั้งว่า **ชิตํ เม ชิตํ เม ชิตํ เม** เราชนะแล้ว เราชนะแล้ว เราชนะแล้ว ดังนี้

ตสฺมึ ขเณ พาราณสิราชา ในขณะนั้น พระราชาผู้ครองเมืองพาราณสี ได้เสด็จโดยพยุหโยธาทัพออกไปปราบปรามชนบทให้สงบราบคาบแล้ว ก็เสด็จกลับมาถึงแม่น้ำนั้น จึงลงสรงสนานชำระพระเศียรเกล้าแล้ว ทรงประดับเครื่องอลังการทั้งปวง เสด็จขึ้นประทับ

เหนือคอช้างพระที่นั่ง ครั้นได้ทรงฟังเสียงบรรฦาของพระโพธิสัตว์นั้น ก็ระคายพระกรรณ จึงมีพระราชดำรัสว่า บุรุษผู้นี้มากล่าวว่า เราชนะแล้ว เราชนะแล้ว ดังนี้นั้น ใครหนอที่บุรุษผู้นี้ได้ชนะแล้ว เจ้าทั้งหลายจงไปเรียกบุรุษนั้นมาหาเรา ครั้นราชบุรุษนำพระโพธิสัตว์มาเฝ้าแล้ว จึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า ดูกรบุรุษผู้เจริญ เราเป็นผู้ไปชนะสงคราม แล้วถือเอาความชนะมาในกาลนี้ ส่วนท่านเป็นผู้ได้ชนะใครเล่า จึงได้เปล่งคำบรรฦาเสียงว่า เราชนะแล้ว เราชนะแล้ว ดังนี้

พระโพธิสัตว์จึงกราบทูลว่า มหาราช ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมหาราช สงฺคามสตมฺปิ สงฺคามสหสฺสมฺปิ สงฺคามสตสหสฺสมฺปิ การชนะสงครามสักร้อยครั้งก็ดี หรือสักพันครั้งแสนครั้งก็ดี ที่พระองค์ได้ทรงชนะแล้ว ยังไม่เป็นการชนะแท้ เพราะว่ากิเลสทั้งหลายพระองค์ยังมิได้ทรงชนะ ส่วนข้าพระองค์นั้น ได้ข่มขี่ความโลภภายในจิตรของข้าพระองค์ได้ ได้ชื่อว่าชนะแล้วซึ่งกิเลสทั้งหลาย เมื่อพระโพธิสัตว์กราบทูลอยู่ดังนี้ จึงแลดูแม่น้ำนั้น ครั้นยังฌานมีอาโปกสิณเป็นอารมณ์ให้เกิดขึ้นแล้ว จึงลอยขึ้นไปนั่งอยู่ณอากาศ ด้วยอานุภาพแห่งฌานสมาบัติ เมื่อจะแสดงธรรมแก่ยรมกระษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในเมืองพาราณสี จึงกล่าวพระคาถานี้ว่า

น ตำ ชิตำ สาธุ ชิตำ ยำ ชิตำ อวชียติ
ตำ โข ชิตำ สาธุ ชิตำ ยำ ชิตำ นาวชียติ

ความว่า ความชนะใด ที่บุคคลผู้แพ้ยังกลับชนะคืนได้ ความชนะนั้น ไม่เป็นความชนะดี ไม่ใช่ความชนะทำประโยชน์ให้สำเร็จได้

ความชนะใด ที่บุคคลผู้แพ้จะกลับชนะคืนไม่ได้อีก ความชนะนั้นแล เป็นความชนะดี เป็นความชนะทำประโยชน์ให้สำเร็จได้

พระคันถรจนาจารย์กล่าวอธิบายว่า ความชนะแว่นแคว้นบ้านเมืองใด อันพระราชามหากระษัตริย์ทรงปราบกระษัตริย์ผู้เป็นข้าศึกให้พ่ายแพ้ เรียกว่ามีไชยชนะอันได้มาแล้ว กระษัตริย์ผู้เป็นข้าศึกผู้แพ้นั้นอาจจะกลับรบชนะคืนเอาไปได้ ความชนะนั้น ไม่เรียกว่าเป็นความชนะดี คือไม่เรียกว่าความชนะทำประโยชน์ให้สำเร็จ เพราะเหตุไรจึงว่าดังนั้น เพราะเหตุว่าความชนะนั้น อันข้าศึกอาจจะกลับชนะคืนไปได้ ความชนะนั้นจึงไม่เรียกว่าความชนะดีงาม อนึ่งความชนะที่ได้ย่ำยีข่มขี่ข้าศึกเสียแล้ว แลไม่ให้ข้าศึกนั้นกลับชนะได้อีกอันใดก็ดี หรืออีกอย่างหนึ่งความชนะที่บุคคลชนะแล้วคราวเดียวไม่กลับปราชัยพ่ายแพ้อีกอันใดก็ดี ความชนะนั้น ๆ เป็นความชนะอันดีงาม เป็นความชนะทำประโยชน์ให้สำเร็จได้ เหตุไรจึงว่าดังนั้น เพราะเหตุว่าความชนะนั้น อันข้าศึกจะกลับชนะคืนไม่ได้อีก ความชนะนั้นจึงเป็นความชนะอันดีงามดังนี้

ครั้นพระโพธิสัตวกล่าวคาถาดังนี้แล้ว จึงกราบทูลต่อไปว่า มหาราช ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมหาราช ถึงแม้ว่าพระองค์ได้ทรงชนะสงครามแล้วสักพันครั้งหรือแสนครั้งก็ดี พระองค์จะได้ทรงพระนามว่าเป็นจอมพลในสงครามนั้นหามิได้ เพราะเหตุใด เพราะเหตุว่ากิเลสทั้งหลายของพระองค์นั้น อันพระองค์ยังชนะไม่ได้ อนึ่งบุคคลผู้ใด

ชนะกิเลสในภายในจิตรสันดานของตนได้ แม้แต่เพียงสักครั้งเดียว เท่านั้น บุคคลผู้นั้น ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้อดมสูงสุดกว่านักรบในสงคราม

อากาเส นิสินฺนโกว แท้จริงพระโพธิสัตวนั่งอยู่ณอากาศ แสดงธรรมแก่พระเจ้าพาราณสี โดยพุทธลีลาศ คือตามลักษณทำนองของสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้

อนึ่ง พระสูตรอันเป็นเหตุสาธกให้เห็นว่า บุคคลผู้ชนะกิเลสในจิตรของตน เป็นผู้อดมกว่านักรบในสงครามนั้น บัณฑิตควรนำมาอ้างไว้ในที่นี้ ดังเป็นคาถาต่อไปนี้ว่า

โย สหสฺสํ สหสฺเสน สงฺคาเม มานุเส ชิเน
เอกญฺจ ชยมตฺตานํ สเว สงฺคามชุตฺตโม

ความว่า บุคคลผู้ใด พึงชนะมนุษย์นักรบทั้งหลายในการสงคราม โดยพันครั้งอันคูณด้วยพันหน คือเป็นสี่แสนครั้ง หรือล้านครั้งก็ดี บุคคลผู้นั้น ก็ได้ชื่อว่าเป็นนักรบผู้ชนะในสงครามเป็นอย่างสูง ถึงกระนั้นก็ดี ถ้าบุคคลผู้ใด เป็นผู้ชนะตน คือชนะกิเลสในภายในจิตรสันดานของตนเพียงครั้งเดียวเท่านั้น บุคคลผู้นั้นชื่อว่าเป็นผู้อดมสูงสุดกว่านักรบผู้ชนะสงครามตั้งแสนครั้งนั้น

รญฺโญ ธมฺมํ สุณนฺตสฺส เมื่อพระเจ้าพาราณสีทรงสดับธรรมเทศนาอยู่ พระองค์ก็ทรงละกิเลสทั้งหลายได้ด้วยสามารถแห่งตทังคปหาน คือละได้ในขณะนั้น ก็มีพระกมลจิตรน้อมไปเพื่อจะทรงบรรพชา ฝ่ายพลนิกายของพระราชา ก็ละกิเลสได้แลน้อมจิตรไปเพื่อจะบรรพชาเหมือนดังนั้น พระเจ้าพาราณสีจึงตรัสถามพระโพธิสัตว

ว่า ดูกรท่านผู้เป็นบัณฑิต บัดนี้ท่านจะไปณที่ไหน ฯ **มหาราช** ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมหาราช ข้าพระยาทจะเข้าไปสู่ป่าหิมพานต์ แล้วจักบวชเป็นฤาษี ฯ ดูกรท่านผู้เป็นบัณฑิต ถ้ากระนั้น เราก็จักออกบวชเหมือนกัน ตรัสดังนี้แล้ว ก็เสด็จไปกับพระโพธิสัตว์นั้น ฝ่ายมหาชนทั้งปวงคือ กองพลทวยหาญแลพราหมณ์คฤหบดี พร้อมทั้งอำมาตย์ราชเสนีทั้งหลาย ก็ประชุมพร้อมกันในขณะนั้น ต่างพากันตามเสด็จพระเจ้าพาราณสีไปด้วย

พาราณสิวาสิโน ฝ่ายชนทั้งหลายที่อยู่ในเมืองพาราณสี จึงพูดกันว่า ได้ยินว่าพระราชาของเราทั้งหลาย ได้ทรงฟังพระธรรมเทศนาแต่กุททาลกบัณฑิต แล้วย่ายพระภักตร์อุทิศต่อยรรพชา เสด็จออกไปสู่ป่าพร้อมด้วยพลนิกาย เมื่อเป็นดังนั้น เราทั้งหลายต้องการอะไรที่จะอยู่ไปในเมืองนี้ ชนชาวเมืองพาราณสีทั้งสิ้น พูดกันดังนี้แล้ว ก็ออกจากเมืองพาราณสีอันมีปริมณฑลกว้างยาวได้ ๑๒ โยชน์ หมู่ปริสชนที่ออกไปณครั้งนั้น มีปริมณฑลแผ่ออกไปในที่ประมาณ ๑๒ โยชน์ พระโพธิสัตว์ก็พาปริสมีประมาณเท่านั้น พร้อมด้วยพระราชาไปสู่ป่าหิมพานต์

ตสฺมึ ขเณ ขณะนั้น ทิพอาศน์อันเป็นที่นั่งของท้าวสักกเทวราช ก็แสดงอาการร้อนผิดปรกติ ท้าวสักกเทวราชทรงพิจารณาดู ก็เห็นด้วยทิพจักษุว่า กุททาลกบัณฑิตจะออกสู่มหาภิเนษกรม จึงทรงเทวดำริห์ว่า การสมาคมใหญ่จักมีในป่าหิมพานต์ กาลนี้กุททาลกบัณฑิตควรได้นิวาศถานอันเป็นที่อยู่ในหิมวันตประเทศ เมื่อท้าวสักก

เทวราชทรงดำริห์เห็นเหตุดังนี้ จึงมีเทวบัญชาตรัสสั่งพระวิศุกรรมเทพบุตรว่า ตาต ดูกรพ่อ ยักษ์กุฑทาลกยักษ์ทิตออกสู่มหาภิเนษกรมควรได้สถานอันเป็นที่อยู่ ท่านจงไปสู่ป่าหิมพานต์ นฤมิตรอาศรมบทอันเป็นที่สร้างพรตพรหมจรรย์ของดาบส โดยยาวประมาณสามสิบโยชน์ โดยกว้างประมาณสิบห้าโยชน์ ลงในพื้นปฐพีอันเป็นที่เรียบรายเสมอ.

สาธุ เทวาติ ปฏิสุณิตฺวา พระวิศุกรรมเทพบุตรก็รับเทวโองการว่า เทว ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเทวาธิราช สาธุ เทวบัญชานั้นเป็นการดีแล้ว ข้าพระองค์จะนฤมิตรตามเทวประสงค์ ทูลดังนี้แล้วจึงลงไปสู่ป่าหิมพานต์ นฤมิตรอาศรมบทให้สำเร็จตามเทวโองการนั้น

ข้อความในกุฑทาลกชาดกนี้ เป็นความย่อ ความพิศดารจักมีแจ้งในหัตถิปาลชาดก ซึ่งเป็นชาดกที่ ๑๓ ในวิสติบาตนั้น

วิสฺสกมฺโมปิ ฝ่ายพระวิศุกรรมเทพบุตร ครั้นนฤมิตรอาศรมบทแลบรรณศาลาในอาศรมบทแล้ว จึงขับไล่นกทั้งหลายที่มีเสียงชั่วร้าย แลอมนุษย์ทั้งหลาย ให้ถอยห่างออกไป แล้วนฤมิตรทางแต่พอเดินได้ผู้เดียว ในทิศาภาคนั้น ๆ เสร็จแล้ว ก็กลับไปสู่ทิพยพิมานอันเป็นนิวาศสถานที่อยู่ของตน

ฝ่ายกุฑทาลกยักษ์ทิตพาบริสชนมีพระราชาเป็นประธาน เข้าไปสู่ป่าหิมพานต์นั้น ครั้นถึงอาศรมบทที่ท้าวสักกให้สร้างไว้ จึงถือเอาบรรพชิตบริขาร ที่พระวิศุกรรมเทพบุตรนฤมิตรไว้ให้ บวช

ตนก่อน แล้วจึงให้ยริยัททั้งป่วงบวชต่อภายหลัง แล้วก็แย่งอาศรมบทให้แก่ยริยัททั้งป่วงนั้นอยู่ตามสมควร

สตฺถ ราชาโน ฝ่ายพระราชาทั้งหลายอีกเจ็ดพระองค์ ครั้นได้ทรงทรายเหตุนั้น จึงละราชสมบัติทั้งหลายออกทรงผนวช ตามกุททาลกบัณฑิตโพธิสัตว์ ที่อาศรมบทอันยาวประมาณสามสิบโยชน์นั้น ก็เต็มบริบูรณ์ด้วยพระดาบสทั้งหลาย

ฝ่ายกุททาลกดาบสโพธิสัตว์นั้น ก็กระทำยริกรรมในกสิณทั้งหลาย แล้วเจริญพรหมวิหารทั้งสี่ มีเมตตาพรหมวิหารเป็นต้น จึงยอกกรรมฐานแก่ดาบสทั้งหลายที่เป็นปริสของตน ให้กระทำยริกรรมภาวนา **สพฺเพตาปสา** พระดาบสทั้งหลายทั้งป่วง ก็เป็นผู้มีอันได้ซึ่งสมาบัติแปดสิ้นด้วยกัน แล้วเจริญพรหมวิหารทั้ง ๔ มีเมตตาพรหมวิหารเป็นต้น ครั้นสิ้นชีพ ก็ไปเกิดในพรหมโลก ใช่แต่เท่านั้น ชนทั้งหลายเหล่าใด ที่ได้กระทำการบำเรอปฏิบัติแก่ดาบสทั้งหลายหมู่นั้น ชนทั้งหลายเหล่านั้น ก็ได้ไปยังเกิดในเทวโลกอันเป็นฉกามาพรสวรรค์

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงนำอดีตนิทานนี้ มาตรัสเทศนาแล้ว จึงตรัสว่า **เอวำ ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ เมื่อยังซุ่มอยู่ด้วยอำนาจแห่งกิเลสแล้ว เป็นของยากที่บุคคลจะปลดเปลื้องได้ ด้วยประการดังนี้ **อุปฺปนฺนา โลภธมฺมา ทุปฺปชหา** ธรรมคือความโลภทั้งหลายอันเกิดขึ้นแล้ว ยาก

ทุคคลละได้ ธรรมคือความโลภนั้น ย่อมกระทำบัณฑิตผู้มีปัญญาเห็นปานดังนี้ให้เป็นผู้หาปัญญามิได้ มีพระพุทธฎีกาตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงประกาศสัจจทั้งหลาย สจฺจปริโยสาเน ครั้นจบสัจจลงแล้ว ภิกษุทั้งหลายบางพวกได้บรรลุพระโสดาปัตติผล บางพวกได้บรรลุพระสกิทาคามิผล บางพวกได้บรรลุพระอนาคามิผล บางพวกได้บรรลุพระอรหัตตผล สมเด็จพระทศพลจึงทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น กลับชาติมาคืออานนท์พุทธอนุชา ภูทตาลกบัณฑิตดาบสในครั้งนั้น กลับชาติมาคือตถาคตนแล.

จบภูทตาลกชาดก

จบอิติวุตตกวรรคที่ ๗

วรุณวรรคที่ ๙
เรื่องที่ ๑ ถึงเรื่องที่ ๖

พระเจ้ายรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงเรียง

---

๑ วรุณชาดก

โย ปุพฺเพ กรณียานีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กุฏุมฺพิก บุตฺตํ ติสฺสตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระศาสดา เมื่อเสด็จประทับอยู่ในพระเชตวันวรมหาวิหาร ทรงพระปรารภกุฏุมพิกปุตตติสสัตเถร คือพระเถรมีนามว่าติสสะเป็นบุตรผู้มีทรัพย์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำว่า **โย ปุพฺเพ กรณียานิ** ดังนี้เป็นต้น

มีเรื่องกล่าวมาว่า ในวันหนึ่ง บุตรผู้มีตระกูลชาวเมืองสาวัตถี ประมาณสามสิบคนเป็นสหายกัน ถือสิ่งของมีเครื่องหอมดอกไม้ผ้าเป็นต้น คิดว่าจะไปฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระสัพพัญญูเจ้า มีชาวชนบทใหญ่แวดล้อมไปยังพระเชตวนาราม นั่งพักหน่อยหนึ่งในที่พักทั้งหลาย มีโรงฉันาคมาพักแลสาลามาพักเป็นต้นในเวลาเย็น

เมื่อสมเด็จพระอนาวรณญาณ เสด็จออกจากพระคันธกุฎีอันอบด้วยกลิ่นเป็นที่รื่นรมย์ เสด็จไปยังธรรมสภาประทับเหนือพุทธอาศน์

อันประดับประดา กุลบุตรเหล่านั้น พร้อมทั้งบริวารก็ไปยังธรรมสภา แล้วบูชาสมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยเครื่องหอมและดอกไม้แล้วกราบทูลพระบาท อันมีผ้าเป่นลายจักรประกอบด้วยดอกบัวบานเป่นศิริ แล้วนั่งอยู่ส่วนสุดข้างหนึ่ง แล้วฟังพระธรรมเทศนา

ขณะนั้นความดำริหมดขึ้นแก่กุลบุตรเหล่านั้นว่า เราทั้งหลายรู้ทั่วถึงธรรมที่สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคทรงแสดงแล้ว เราจงบวชกันเถิด กุลบุตรทั้งหลายเหล่านั้นก็เข้าไปใกล้สมเด็จพระตถาคตเจ้า ในเวลาพระองค์เสด็จออกจากธรรมสภา ถวายวันทนาการแล้วกราบทูลขอบรรพชา

สมเด็จพระมหากรุณา ก็ประทานบรรพชาแก่กุลบุตรเหล่านั้น กุลบุตรที่บวชแล้วเหล่านั้น กระทำให้พระอาจารย์และอุปัชฌาย์มีความพอใจแล้ว ก็ได้อุปสมบทา แล้วอยู่ในสำนักของพระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์สิ้นห้าพรรษา กระทำมาติกาทั้งสองให้แคล่วคล่อง ทราบการที่ควรและไม่ควรแล้ว เรียนอนุโมทนาสามอย่าง เย็บย้อมจีวร แล้วคิดว่า เราทั้งหลายจะกระทำสมณธรรมดังนี้ แล้วจึงลาพระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระอนันตญาณ ถวายวันทนาการแล้วนั่งอยู่ในที่ควร กราบทูลวิงวอนว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าเดือดร้อนในภพทั้งหลาย กลัวแต่ภัยคือความเกิดความแก่ความไข้ความตาย ขอพระองค์จงทรงบอกพระกรรมฐานเพื่อประโยชน์ที่จะพ้นจากสังสารทุกข์ แก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น

เทอญ

สมเด็จพระมุนินทรยพิตร ทรงเลือกสรรพระกรรมฐานที่ควรแก่อัธยาศัยในพระกรรมฐานสามสิบแปดประการแล้ว ทรงบอกพระกรรมฐานอย่างหนึ่งแก่พระภิกษุเหล่านั้น

พระภิกษุเหล่านั้นก็เรียนพระกรรมฐานในสำนักของสมเด็จพระโลกุตตมาจารย์ แล้วถวายวันทนาการแด่สมเด็จพระสุคตเจ้า กระทำประทักษิณแล้วไปยังบริเวณที่อยู่ แล้วไปหาพระอาจารย์แลพระอุปัชฌาย์ถือเอาบาตรและจีวรแล้วออกไป ด้วยคิดว่า เราจะทำสมณธรรมดังนี้

ครั้งนั้นมีพระภิกษุรูปหนึ่งในหมู่พระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่าพระกุฏุมพิกบุตรติศเถร เป็นผู้เกียจคร้านมีความเพียรเลวทราม ติดในรสอาหาร พระกุฏุมพิกบุตรติศเถรนั้น คิดขึ้นอย่างนี้ว่า ตัวเราอาจที่จะไม่ต้องอยู่ในป่าเลย อาจที่จะไม่ต้องตั้งความเพียร อาจที่จะไม่ต้องเที่ยวภิกขาจารเลี้ยงชีวิต จะต้องการอะไรแก่เราด้วยการที่จะไป เราจะกลับเสียละ พระกุฏุมพิกบุตรติศเถรนั้นก็สละความเพียรลงเสียตามภิกษุเหล่านั้นไปแล้วก็กลับ

ฝ่ายพระภิกษุเหล่านั้น ก็เที่ยวจาริกไปในแว่นแคว้นโกศล ไปยังหมู่บ้านชื่อจันตคามแห่งหนึ่ง เข้าอาศัยหมู่บ้านนั้น จำพรรษาในที่อยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ไม่มีความประมาท กระทำกรรมฐานสืบต่อไป พยายามอยู่ตลอดสามเดือน ถือเอาห้องพระวิปัสสนา กระทำฌานปฏิบัติให้บรรลุอัน อยู่ก็บรรลุพระอรหัต ครั้นออกพรรษาปวารณาแล้วจึงคิดว่า เราทั้งหลายจะกราบทูลแด่สมเด็จพระนราสภ ถึงคุณที่ตน

ได้จำเพาะแล้วดังนี้ จึงออกจากที่นั้นมาโดยลำดับก็บรรลุถึงพระเชตวันเกียตรแลวิวรแล้ว ไปพบพระอาจารย์แลพระอุปัชฌาย์แล้ว มิประสงค์ใคร่จะเฝ้าสมเด็จพระพิชิตมาร จึงไปยังที่ประทับของพระองค์ ถวายวันทนาการแล้วนั่งเฝ้าอยู่

สมเด็จพระธรรมสามิศร ก็ทรงทักทายปราไสด้วยพระวาจาอันไพเราะกับพระภิกษุเหล่านั้น พระองค์ทรงกระทำปฏิสันถารแล้ว พระภิกษุเหล่านั้น ก็กราบทูลคุณที่ตนได้แล้วแก่สมเด็จพระศรีสุคต สมเด็จพระองค์ศรีสก็ตรัสสรรเสริญพระภิกษุเหล่านั้น

ฝ่ายพระกุฎุมพิกบุตรติศเถร เห็นสมเด็จพระพุทธองค์ตรัสพรรณาคุณของพระภิกษุเหล่านั้น ความอยากจะทำสมณธรรมก็เกิดขึ้นเอง

ส่วนพระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ก็กราบทูลลาสมเด็จพระบรมโลกเชฐว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าจะไปยังที่อยู่ในป่าตำบลนั้นแล้วแลอยู่ดังนี้ สมเด็จพระชินสีห์ก็ตรัสว่าดีแล้วทรงอนุญาตพระภิกษุเหล่านั้นถวายวันทนาการแล้ว ก็กลับไปยังบริเวณที่อยู่

ครั้งนั้นพระกุฎุมพิกบุตรติศเถรนั้น เป็นผู้มีความเพียรปรารภแล้วเหลือเกิน กระทำสมณธรรมอยู่โดยรวดเร็วเกินเหตุ ในระหว่างคืน ยืนอาศัยกระดานพิงหลับอยู่ พอพลิกตัวก็ล้มลงกระดูกขาหักออกไป ในระหว่างเวลายามกลาง เวทนาก็เกิดขึ้นอย่างใหญ่ การที่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นจะไปก็เป็นอันงด ต้องอยู่ปฏิบัติพยาบาลพระกุฎุพิกบุตรติศเถร

ครั้งนั้นสมเด็จพระมาราภิภู ตรัสถามพระภิกษุเหล่านั้น ที่มาเฝ้าในเวลาอุปัฏฐากว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอำลาเมื่อวานนี้ว่าจะไปพรุ่งนี้ดังนี้ไม่ใช่ฤๅ พระภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า เป็นดังนั้นจริง ก็แต่ว่าพระกุฏุมพิกยุตรคิคเถรผู้เป็นสหายของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย กระทำสมณธรรมอยู่โดยด่วนเหลือเกินในอันใช่กาล ความหลับครอบงำพลิกตัวลงกระดูกขาของเธอหัก อาศัยเหตุนั้น การที่จะไปของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงต้องงด

สมเด็จพระนรสีห์จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุกุฏุมพิกยุตรคิคนี้ กระทำความเพียรรวดเร็วเหลือเกินในอันใช่กาล เพราะการที่คนมีความเพียรอันเลวทราม กระทำอันตรายแก่การไปของท่านทั้งหลาย ในบัดนี้อย่างเดียวก็หาไม่ เธอนี้ได้กระทำอันตรายแก่การไปของท่านทั้งหลาย ในกาลก่อนด้วยดังนี้ พระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นกราบทูลวิงวอนขอทรายเรือง จึงทรงนำเรื่องที่มีมาในกาลอันล่วงไปแล้ว มาตรัสเทศนาดังนี้

อตีเต คนฺธารรฏฺเฐ ตกฺกสิลายํ โพธิสตฺโต ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย หุตฺวา ปญฺจมาณวกสตานิ สิปฺปํ อุคฺคณฺหาเปติ

ในอดีตสมัย พระโพธิสัตว์เป็นทิสาปาโมกขอาจารย์ณเมืองตักกศิลาในอาณาเขตรคันธารรายฎ์ สอนศิลปศาสตร์มานพห้าร้อยคนอยู่มาในกาลวันหนึ่ง มานพเหล่านั้นไปสู่ป่าเพื่อจะหาฟืนมาให้อาจารย์

เที่ยวตัดฟืนกันทั้งนั้น ในระหว่างมานพเหล่านั้น มีมานพเกียจคร้านอยู่คนหนึ่ง เห็นต้นกุ่มยกต้นใหญ่ หมายว่าเป็นต้นไม้แห้ง จึงคิดในใจว่า เราจะนอนเสียสักครู่หนึ่งก่อน ภายหลังจึงจะขึ้นต้นไม้ตัดฟืนแล้วนำไป คิดดังนี้แล้วจึงปูผ้าอุตตรสาฏกคือผ้าห่มเฉียงบ่า แล้วก็นอนกรนหยั่งลงสู่ความหลับ

ฝ่ายมานพนอกจากมานพเกียจคร้านนั้น ผูกฟืนเป็นมัดถือไว้แล้ว เมื่อจะไปจึงเอาเท้าเตะหลังมานพเกียจคร้านนั้น ปลุกให้ตื่นขึ้นแล้วก็พากันไป มานพเกียจคร้านก็ลุกขึ้นเซถลาตายังไม่หายง่วง ก็ยืนขึ้นต้นกุ่มยกจับกิ่งกระชากมาตรงน่าของตนแล้วหักกิ่งอยู่ ปลายกิ่งที่กระชากขึ้นก็กระทุ้งตาของตนแตก จึงเอามือกุมตาไว้ข้างหนึ่ง อีกข้างหนึ่งก็หักเอาไม้สด ลงจากต้นไม้ผูกฟืนเป็นมัดแล้วก็วิ่งตามไปโดยเร็ว นำฟืนไปวางไว้ข้างยนของฟืนที่มานพเหล่านั้นกองไว้ก่อนนั้น

ตำ ทิวสญฺจ ชนปทคามโต เอกำ กุลำ เสว พฺราหฺมณวาจกำ กริสฺสามีติ วันนั้นตระกูลของบ้านชนบทแห่งหนึ่ง เชิญอาจารย์ว่า ข้าพเจ้าจะมีการสวดมนต์พราหมณ์พรุ่งนี้

อาจารย์พูดกับมานพทั้งหลายว่า พ่อเอ๋ยพรุ่งนี้เราจะต้องไปหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ฝ่ายเจ้าทั้งหลายไม่มีอาหารกินก่อนแล้วก็ไม่อาจจะไปได้ เจ้าจงไปหุงเข้าแต่เช้าเทียว แล้วจึงไปในหมู่บ้านนั้น แล้วจงถือเอาส่วนที่ตนได้และส่วนที่ถึงแก่เรามา

มานพเหล่านั้นจึงปลุกนางทาสีขึ้นแต่เช้าทีเดียว เพื่อจะให้หุงเข้ายาคูกล่าวกำชับว่า เจ้าจงหุงเข้ายาคูให้แก่เราเร็วพลัน นางทาสี

นั้นเมื่อจะถือเอาฟืน ก็ถือเอาไม้กุ่มยกสดที่อยู่ข้างบนกองฟืนมาติดไฟ ถึงว่าก่อไฟอยู่บ่อย ๆ ก็ไม่อาจให้ไฟติดได้ พระอาทิตย์ก็อุทัยขึ้นมา มานพทั้งหลายคิดว่า ยักนี้สายมากแล้วเราไม่อาจจะไปได้ จึงไปยังสำนักของอาจารย์

อาจารย์จึงถามว่าพ่อเอ๋ย เจ้าทั้งหลายไม่ไปหรือ มานพตอบว่า ข้าแต่พระอาจารย์เจ้าข้า ข้าพเจ้าทั้งหลายไม่ได้ไป อาจารย์ถามว่า เพราะเหตุไรเล่า มานพทั้งหลายตอบว่า มานพเกียจคร้านคนโน้น ไปยากับข้าพเจ้าทั้งหลายเพื่อต้องการฟืน ไปนอนหลับที่โคนต้นกุ่มยก ภายหลังยันขึ้นไปโดยด่วนจนไม้กระทุ้งตาแตกแล้ว นำฟืนไม้กุ่มยกที่สดมาวางไว้บนกองฟืนที่ข้าพเจ้าทั้งหลายนำมาแล้ว นางทาสีผู้หงเข้ายาคูถือเอามาด้วยสำคัญว่าฟืนแห้ง ก็ไม่อาจจะติดไฟได้จนแตดขึ้น เพราะเหตุนั้น จึงเกิดอันตรายขึ้นแก่การที่จะไป อาจารย์ได้ฟังถึงการที่มานพกระทำ จึงกล่าวว่า บุทคลที่อาศัยการงานของคนอันธพาล ความเสื่อมเหนย่านดังนี้ก่อมมีขึ้นดังนี้ แล้วจึงกล่าวคาถานี้ ว่าดังนี้

โย ปุพฺเพ กรณียานิ ปจฺฉา โส กาตุมิจฺฉติ
วรุณกฏฺฐภญฺโชว ส ปจฺฉา มนุตปฺปติ

บุทคลผู้ใดปรารถนาจะทำกิจที่ควรทำก่อนในภายหลัง บุทคลผู้นั้นย่อมตามเดือดร้อนในภายหลัง ดังมานพที่หักกุ่มยกฉะนั้น

พระอรรถกถาจารย์อธิบายความในคาถา ให้พิสดารออกไปว่า คำที่ว่าตามเดือดร้อนในภายหลังนั้น เช่นบุทคลผู้ใดผู้หนึ่งไม่พิจารณาว่า กิจนี้ควรทำก่อน กิจนี้ควรทำภายหลังดังนี้แล้ว ย่อมกระทำกิจที่

ควรทำก่อน คือการงานที่ควรทำที่แรกที่เดียวนั้น ในภายหลังบุคคลผู้นั้น ก็ดังมานพของเราทั้งหลายผู้หักไม้กุ่มยกนี้ ย่อมตามเดือดร้อน คือว่าย่อมเสร้าโศก ย่อมคร่ำครวญในภายหลังดังนี้ พระโพธิสัตว์กล่าวเหตุนี้แก่อันเตวาสิกทั้งหลายเช่นนี้แล้ว กระทำบุญต่อไปมีให้ทานเป็นต้น ในเวลาถึงที่สุดชีวิตก็ไปตามยถากรรม

สตฺถา น ภิกฺขเว อิทาเนว ตุมฺหากํ คมนนฺตรายํ กโรติ ปุพฺเพปี อกาสิ เยวาติ สมเด็จพระศาสดาเจ้าตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้จะได้กระทำอันตรายแก่การไปของท่านทั้งหลายในบัดนี้ก็หามิได้ ถึงในกาลก่อนก็เหมือนกัน ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงสืบต่ออนุสนธิประมวญชาดกว่า มานพที่ตามแตกในครั้งนั้น มาเกิดเป็นภิกษุชาหัก มานพนอกนั้น มาเกิดเป็นพุทธบริษัทฝ่ายพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ มาเป็นเราผู้ตถาคต พระองค์ตรัสเทศนาจบเท่านี้แล

จบวรุณชาดก

---

๒ สีลวนาคราชชาดก

เอกตฺวญฺญุสฺส โปสถสฺสาติ อิทำ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อพระองค์เสด็จประทับสำราญพระอิริยาบถอยู่ในพระเวฬุวนาราม ทรงพระปรารภถึงพระเทวทัต จึงตรัสพระสัทธรรมเทศนานี้ มีคำว่า **เอกตฺวญฺญุสฺส โปสถสฺส** เป็นต้น

คำเนิรความว่า พระภิกษุทั้งหลายนั่งในธรรมสภากล่าวกันอยู่ว่า ดูกรอาวุโส พระเทวทัตเป่นคนอกตัญญู ไม่รู้จักพระคุณพระตถาคตเจ้า สมเด็จพระโลกนารถเสด็จมาทรงตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายนั่งพร้อมกันกล่าวเรื่องอะไรกันหนอในกาลนี้ ครั้นพระภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่าพวกกันเรื่องนี้แล้ว พระองค์จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านเทวทัตจะได้เป่นคนอกตัญญูในบัดนี้ก็หาไม่ ถึงแม้ในกาลก่อนก็เป่นคนอกตัญญูเหมือนกัน เธอไม่รู้คุณของเราในเวลาใดเวลาหนึ่งเลย ตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำเรื่องเก่ามาตรัสเล่าดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต หิมวนฺตปเทเส หตฺถิโยนิยำ นิพฺพตฺติ ในกาลเป่นอดีตภาค เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติเป่นพระเจ้าแผ่นดินในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตวอุบัติในกำเนิดช้างอยู่ในหิมวันตประเทศ พระยาช้างโพธิสัตวนั้น เมื่อคลอดจากครรภ์มารดา ก็ประกอบด้วยความงามห้าอย่างคือ มีสีกายขาวทั้งตัวคล้ายกับเงิน ส่วนดวงตาทั้งสองปรากฏดังดวงแก้วมณี ปากแดงเช่นกับผ้ากัมพลสีแดง งวงราวกับพวงเงินประเทือง เท้าทั้งสี่สีดังย้อมครั่ง อัตตภาพของพระยาช้างอันยามีสิยประการบริบูรณ์ประดับประดาให้ถึงความงามเลิศอย่างนี้

ครั้งนั้นฝูงช้างในป่าหิมพานต์ทั้งหมด ก็มาทำนุบำรุงพระยาช้างอันเป่นช้างมีความรู้ดีชั่ว ท่องเที่ยวอยู่ พระยาช้างจึงมีช้างแปดหมื่นเป่นบริวาร อยู่ในหิมวันตประเทศอย่างนี้ ครั้นกาลภายหลังเห็น

โทษในหมู่ จึงไปยังที่ซึ่งจะทำกายให้สงบสงัดจากหมู่ อยู่ในป่าแต่เฉพาะตัวเดียวเท่านั้น เพราะพระยาช้างนั้นเป็นผู้มีศีล จึงมีนามปรากฏว่า พระยาสีลวนาคราช

อเถโก พาราณสิวาสิโก วนจรโก หิมวนฺตๆ ปวิสิตฺวา ครั้งนั้น ยังมีพรานพเนจร เป็นชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่ง เข้าไปยังป่าหิมพานต์แสวงหาของเครื่องเลี้ยงชีพของตน พรานนั้นจำทิศไม่ได้หลงทาง ก็มีความกลัวต่อมรณภัยเป็นกำลัง ยกแขนขึ้นเช็ดน้ำตาคร่ำครวญเที่ยวเดิรอยู่ในป่า

พระยาช้างโพธิสัตว์ได้ยินเสียงคร่ำครวญของพรานนั้น ความกรุณาเกิดขึ้นในใจจึงคิดว่า ข้าเราจะช่วยบุรุษผู้นี้ให้พ้นจากทุกข์ จึงไปยังสำนักของพรานนั้น ฝ่ายพรานเห็นพระยาช้างเข้าก็ตกใจกลัวออกวิ่งหนี พระโพธิสัตว์เห็นพรานวิ่งหนีก็ยืนหยุดเสีย พรานนั้นครั้นเห็นพระโพธิสัตว์ยืนหยุดอยู่ก็หยุดบ้าง ครั้นพระโพธิสัตว์เดิรเข้าไปหาอีก พรานก็หนีต่อไปอีกดังนั้น

ในเวลาพระยาช้างหยุดยืน พรานนั้นก็ยืนแล้วคิดว่า ช้างตัวนี้ยืนหยุดอยู่ในเวลาเราวิ่งหนี ตามมาในเวลาเราหยุดยืน ช้างนี้เห็นจะไม่ปรารถนาจะทำร้ายแก่เรา น่าจะเป็นผู้อยากช่วยเราให้พ้นทุกข์ดอกกระมัง คิดดังนี้แล้วก็ยืนหยุดอยู่มิได้หนีต่อไป พระโพธิสัตว์เข้าไปใกล้พรานนั้นแล้วถามว่า ดูกรบุรุษผู้เจริญ ตัวท่านเที่ยวเดิรคร่ำครวญอยู่เพราะเหตุไร พรานตอบว่า ข้าแต่พ่อเจ้า ข้าพเจ้าจำทิศไม่ได้หลงทางอยู่ในป่า จึงคร่ำครวญเพราะกลัวความตาย

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์จึงชวนพรานนั้นไปยังที่อยู่ของตน ให้บริโภคผลาผลอันหนำแล้วให้พักอยู่สองสามวัน แล้วจึงกล่าวว่า ดูกรบุรุษผู้เจริญ ท่านอย่ากลัวเลย เราจะพาท่านไปส่งยังหนทางของมนุษย์ กล่าวดังนี้แล้ว ก็ให้พรานขึ้นนั่งบนหลังของตน แล้วพาไปยังหนทางคนเดิร

ขณะนั้นพรานผู้ประทุษร้ายมิตรคิดว่า ถ้าหากว่าใครจะถามถึงที่อยู่ของช้างตัวนี้ เราจะพึงต้องบอก คิดดังนี้แล้ว เมื่อนั่งบนหลังพระโพธิสัตว์ ก็สังเกตที่หมายต้นไม้และภูเขาไว้

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ก็นำพรานนั้นออกจากป่า ให้ยืนอยู่ในหนทางหลวงที่จะไปเมืองพาราณสี แล้วจึงสั่งว่า ดูกรบุรุษผู้เจริญ ท่านจงไปตามทางนี้เถิด แม้มีผู้ถามถึงที่อยู่ของเราไซ้ ท่านอย่าบอกแก่ใครเลย สั่งแล้วก็ส่งพรานนั้นไป แล้วก็กลับไปยังที่อยู่ของตน

อถ โส ปุริโส พาราณสึ คนฺตฺวา อนุวิจรนฺโต ครั้งนั้นพรานนั้นก็ไปยังเมืองพาราณสี แล้วเที่ยวไปมาอยู่ ไปถึงถนนช่างงา เห็นช่างงากำลังทำเครื่องงาอยู่ จึงถามว่า แนะท่านผู้เจริญ ถ้าท่านได้งาช้างที่ยังเป็น ท่านจะถือเอาฤาไม่ ช่างงาตอบว่า ดูกรท่านผู้เจริญ ท่านพูดอะไรเช่นนั้น งาเจริญสิมีราคากว่างาช้างตายมาก พรานจึงว่า ถ้าเช่นนั้น ข้าพเจ้าจะนำงาช้างเป็นมาขายให้ท่าน ว่าแล้วก็รีบเสียงอาหารถือเอาเลื่อยอย่างแข็ง แล้วตรงไปยังสำนักของพระยาช้างโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์เห็นพรานกลับไปจึงถามว่า ท่านกลับมาเพื่อประโยชน์อันใดฤา พรานจึงตอบว่า ข้าแต่พ่อเจ้า ข้าพเจ้าเป็นคนทุกข์ยากเข็ญใจ ไม่สามารถจะเลี้ยงชีพอยู่ได้ ข้าพเจ้ามาคิดหมายว่าจะขอทอนงาท่าน ถ้าท่านให้ข้าพเจ้า ๆ จะได้นำงานั้นไปขายเลี้ยงชีวิต พระโพธิสัตว์จึงว่า เอาเถิดบุรุษผู้เจริญ เราจะให้งาแก่ท่าน ถ้าหากว่าท่านมีเลื่อยที่จะเจริญงามาด้วย พรานตอบว่า ข้าแต่พ่อเจ้า ข้าพเจ้าเอาเลื่อยมาด้วยแล้ว พระโพธิสัตว์จึงว่า ถ้าเช่นนั้นท่านจงตัดงาด้วยเลื่อยแล้วนำไปขายเถิด กล่าวดังนี้แล้วก็งอเท้าเทาลงอย่างโคหมอบ พรานก็เลื่อยตัดปลายงาของพระโพธิสัตว์นั้น พระโพธิสัตว์ถือเอาปลายงานั้นด้วยงวงแล้ว กระทำปณิธานตั้งใจต่อพระสัพพัญญุตญาณกล่าวว่า ดูกรบุรุษผู้เจริญ เราจะได้คิดว่า งานี้ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเราแล้วจึงให้เสียนั้นก็หาไม่ แท้จริงงานี้มีคุณนับร้อยนับพันนับหมื่นแก่เรา แต่หากพระสัพพัญญุตญาณ อันสามารถที่จะตรัสรู้ตลอดธรรมทั้งปวง เป็นของรักของเรายิ่งกว่างา ขอการให้ทานงานี้จงเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่การตรัสรู้ตลอดซึ่งพระสัพพัญญุตญาณแก่เรานั้นเทอญ กล่าวดังนี้แล้ว ก็ให้ทานงาทั้งคู่นั้นไปแก่พราน

ฝ่ายพรานนั้นเอางาไปขายได้เงินมาใช้สอยหมดแล้ว ก็ไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์อีก กล่าวดังนี้ว่า ข้าแต่พ่อเจ้า เงินที่ขายงาของท่านได้นั้น พอเพียงแต่ใช้หนี้ของข้าพเจ้าเท่านั้น ท่านจงให้งาที่ยังเหลืออยู่แก่ข้าพเจ้าเถิด พระโพธิสัตว์ก็รับคำว่าดีแล้ว ก็ให้พรานเจริญงาเหมือนอย่างคราวก่อน แล้วให้ทานงาที่เหลืออยู่นั้นแก่พราน

เหมือนหนหลัง พรานชายงานั้นแล้วก็กลับไปอีก กล่าวว่า ข้าแต่พ่อเจ้า ข้าพเจ้ายังไม่อาจที่จะเลี้ยงชีพได้ ท่านจงให้โคนงาแก่ข้าพเจ้าเถิด พระโพธิสัตวกล่าวว่าดีแล้ว จึงหมอบเทาลงอย่างคราวก่อน พรานผู้ใจยาปนั้น ก็เหยียบงวงของพระโพธิสัตวอันเหมือนกับพวงเงินขึ้นไปบนตระพองอันเช่นเดียวกับยอดภูเขาเงิน แล้วเอาสันเท้ากระทืบปลายงาทั้งสอง ทำเนื้อตรงสนับงาให้ฉีกออกแล้วก็ลงมา เจริญโคนงาด้วยเลื่อยแล้วก็เอางาไป

โพธิสตฺตสฺส ทสฺสนูปจารํ วิชฺชหนฺเตเยว ปน ตสฺมึ ปาปปุริเส

ครั้นเมื่อพรานใจยาปนั้น เดินพ้นคลองจักษุของพระโพธิสัตวไปแล้ว พื้นปถพีอันเป็นแท่งทึบหนาได้สองแสนสหัสโยชน์ มีอาการสามารถทรงไว้ซึ่งของอันหนัก มีเขาสิเนรุและเขายุคันธรเป็นต้น และสามารถจะทรงไว้ซึ่งของเหมือนอันพึงเกลียด มีคูถและมูตรเป็นต้นก็ดี ก็ไม่อาจจะทรงไว้ซึ่งอคุณราศี คือความชั่วร้ายของพรานใจยาปนั้นได้ ย่อมแยกออกเป็นช่อง เปิดเปลวเพลิงออกมาจากอวีจิมหานรก ล้อมรอบตัวพรานผู้ประทุษร้ายมิตรนั้น เปรียบประหนึ่งว่าคลุมด้วยผ้าแดงอันเป็นของตระกูลให้ฉะนั้น

ในกาลเมื่อธรณีสูบบุคคลใจยาอย่างนี้ ฝ่ายพฤกษเทวดาอันสิงอยู่ในพนสัณฑ์นั้น ก็บรรลือให้กึกก้องตลอดป่าว่า บุทคลผู้ใดผู้หนึ่งถึงว่าจะให้สมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ก็ไม่อาจจะทำให้บุทคลอกตัญญูผู้ประทุษร้ายมิตร ให้ชื่นชมยินดีได้ เมื่อจะสำแดงธรรมจึงกล่าวคาถานี้ว่า

อกตญฺญุสฺส โปสสฺส นิจฺจํ วิวรทสฺสิโน
สพฺพญฺเจ ปฐวิ ทชฺชา เนว นํ อภิราธเย

ความว่า ถ้าหากว่าบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง จะพึงให้แผ่นดินทั้งหมดแก่บุรุษอกตัญญู ผู้เห็นช่องอยู่เป็นนิจ ก็ไม่พึงจะให้บุรุษนั้นยินดีได้เลย

มีคำอธิบายความในคาถาว่า คนอกตัญญู คือผู้ไม่รู้คุณที่ท่านกระทำแก่ตน เป็นผู้คอยหาโอกาส (ที่จะทำร้ายท่าน) อยู่เสมอนั้น ถึงหากว่าจะมีผู้ใดผู้หนึ่งให้สมบัติพระยาจักรพรรดิทั้งหมด หรือจะพึงพลิกแผ่นดินอันใหญ่นี้นำโอชารสในแผ่นดินมาให้ก็ดี ถึงทำเช่นนี้อยู่ ก็ไม่พึงอาจจะให้คนผู้ขจัดเสียซึ่งคุณอันท่านทำแก่ตนเห็นปานนี้ ให้มีความชื่นชมยินดีแล ให้มีความเลื่อมใสได้ เทวดานั้นกระทำย่อให้บรรลัยลันแล้ว แสดงธรรมดังนี้ พระโพธิสัตว์ตั้งอยู่จนสิ้นอายุแล้วก็ไปตามยถากรรม

สตฺถา ปน ภิกฺขเว เทวทตฺโต อิทาเนว อกตญฺญู ปุพฺเพปิ อกตญฺญูเยวาติ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสซ้ำว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตจะได้เป็นคนอกตัญญูแต่ในกาลนี้อย่างเดียวก็หาไม่ ถึงในกาลก่อนก็เป็นคนอกตัญญูอย่างเดียวกันดังนี้ ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงสืบต่อเรื่องราวประชุมชาดกดังนี้ บุรุษประทุษร้ายมิตรในครั้งนั้น มาเป็นพระเทวทัตในบัดนี้ รุกขเทวดาเป็นพระสารีบุตร พระยาสัลวนาคราชเป็นตัวเราดังนี้ พระองค์ตรัสเทศนาขยายเพียงนี้แล

จบสัลวนาคราชชาดก

---

๓ สัจจกิรชาดก

สจฺจํ กิเรว มาหํสุ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเสด็จอยู่ในพระอารามชื่อเวฬุวัน ทรงพระปรารภความพยายามของพระเทวทัต ที่จะทำลายพระชนมชีพของพระองค์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคาถาว่า **สจฺจํ กิเรว มาหํสุ** ดังนี้เป็นต้นไป

คำเนริดความว่า ในเมื่อพระภิกษุสงฆ์นั่งในโรงธรรมสภา กล่าวโทษพระเทวทัตอยู่ว่า ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระเทวทัตไม่ทรายพระคุณของพระยรมครู พยายามที่จะทำลายพระชนมชีพดังนี้ สมเด็จพระทศพลเสด็จมาถึงตรัสถามว่า แนะภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายนั่งพร้อมกันอยู่ พูดกันด้วยเรื่องอะไรในเวลานี้ พระภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าพระองค์พูดกันด้วยเรื่องนี้ แล้วพระองค์จึงตรัสว่า แนะภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตจะได้พยายามที่จะฆ่าเราแต่ในกาลนี้ก็หามิได้ ถึงแม้ว่าในกาลก่อน เธอก็พยายามเหมือนกัน ตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาทรงแสดงดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺโต รชฺชํ กาเรสิ ฯลฯ ในกาลล่วงก่อน พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในพระนครพาราณสี มีพระราชบุตรพระนามว่าทุฏฐกุมาร มีกิริยาอยายคายร้ายกาจ เปรียบดังอสรพิษ

ที่ต้องประหาร เมื่อไม่ได้ด่าว่าหรือเฆี่ยนตีผู้ใดแล้วไม่ตรัสกับใคร พระราชกุมารนั้น ไม่เป็นที่เจริญใจแลเป็นที่สยดแสยงทั้งคนภายในแลคนภายนอก เปรียบดังอุลลองอันติดอยู่ในจักษุ ฤาเปรียบดังยี่ศาที่มาคอยกินเนื้อฉะนั้น อยู่มาวันหนึ่ง พระราชกุมารนั้นเสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำ พร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก เพื่อจะเล่นน้ำในแม่น้ำ

ในขณะนั้นมหาเมฆตั้งขึ้นมา เกิดมืดมนอันธการไปทั่วทิศ พระราชกุมารนั้นจึงสั่งกับมหาดเล็กว่า ดูราพวกเจ้ามาไปด้วยกันเถิด เจ้าทั้งหลายพยุดเราพาไปกลางแม่น้ำ อายน้ำในที่นั้นแล้วจงพาเรากลับมา พวกข้าไทก็นำพระราชกุมารนั้นไปกลางแม่น้ำ แล้วลอยปรึกษากันว่า เราจะให้พระราชกุมารผู้เป็นคนชั่วนี้ตายเสียในกลางแม่น้ำ พระเจ้าแผ่นดินจะทำอะไรแก่เรา คิดกันดังนี้แล้วก็กล่าวว่า เจ้าคนกาลกัณณี เจ้าจงไปในกลางน้ำเถิด แล้วก็ปล่อยพระราชกุมารนั้นลอยไปตามสายน้ำ แล้วกลับเข้ามายืนอยู่แทบฝั่ง เมื่อมีผู้ถามขึ้นว่า พระราชกุมารไปข้างไหน ก็ตอบว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายไม่เห็นพระราชกุมารนั้น ข้าพเจ้าคิดว่า ท่านคงจะเห็นเมฆตั้งขึ้นจึงดำน้ำลงแล้วเสด็จกลับมาก่อนแล้ว อำมาตย์ทั้งหลายก็กลับไปยังราชสำนัก

พระราชาตรัสถามว่า บุตรของเราอยู่ที่ไหน กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์เจ้า ข้าพระองค์หาทราบไม่ เมื่อเมฆตั้งขึ้นข้าพระองค์หมายว่าพระราชกุมารเสด็จกลับมาแล้ว ข้าพระองค์จึงได้กลับมา พระเจ้าแผ่นดินรับสั่งให้เปิดประตู แล้วเสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำ ตรัสสั่งให้เที่ยวแสวงหาในที่นั้น ๆ ผู้ใดผู้หนึ่งก็ไม่ได้พบพระราชกุมารเลย

โสปิ โข เมฆนฺธกาเร เทเว วสฺสนฺเต นทิยา วุยฺหมาโน พระราชกุมารนั้นลอยไปในแม่น้ำ เมื่อเพลาพยับเมฆฝนตก เหนขอนไม้อันหนึ่งจึงเข้าเกาะไม้ขอนนั้น สดุ้งกลัวต่อมรณภัย ก็คร่ำครวญลอยไปตามกระแสน้ำ

ตสฺมึ ปน กาเล ในกาลครั้งนั้น เศรษฐีผู้หนึ่งเป็นชาวเมืองพาราณสี ฝังทรัพย์สี่สิบโกฏิไว้ริมฝั่งแม่น้ำ ด้วยความห่วงใยในทรัพย์นั้น ครั้นสิ้นชีพก็ไปบังเกิดเป็นงูเฝ้าทรัพย์นั้นอยู่

เศรษฐีคนอื่นอีก ฝังทรัพย์สามสิบโกฏิไว้ในประเทศนั้นเหมือนกัน ด้วยความห่วงใยในทรัพย์ ครั้นสิ้นชีพก็ไปบังเกิดเป็นหนูอยู่ที่ขุมทรัพย์นั้น น้ำท่วมเข้าไปในขุมทรัพย์ซึ่งเป็นที่อยู่ของงูแลหนูนั้น งูแลหนูนั้นก็ออกมาทางช่องที่น้ำไหลเข้าไป ว่ายน้ำตัดกระแสมาถึงขอนไม้ที่พระราชกุมารเกาะมานั้น ต่างก็ขึ้นเกาะอาศัยขนปลายขอนไม้นั้นข้างละคน

ตสฺสาเยว โข ปน นทิยา ตีเร เอโก สิมฺพลิรุกฺโข อตฺถิ ยังมีต้นงิ้วต้นหนึ่งอยู่แทบฝั่งแม่น้ำนั้น มีลูกนกแขกเต้าตัวหนึ่งอยู่ที่ต้นไม้นั้น ถูกน้ำเซาะรากต้นไม้นั้นก็โค่นลงในน้ำ ครั้นเมื่อฝนตก สุวโปตกกระโดดขึ้นก็ไม่อาจที่จะบินไปได้ ก็ลอยไปเกาะซบอยู่ที่ขอนไม้นั้นข้างหนึ่ง พระกุมารนกแขกเต้างูหนูทั้งสี่ลอยไปด้วยกันอย่างนี้

โพธิสตฺโตปิ โข ตสฺมึ กาเล กาสิรฏฺเฐ อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลอุทิจจพราหมณ์ อยู่ข้างเหนือในพระราชอาณาเขตรกาสี เมื่อเจริญวัยแล้วบวชเป็นฤาษี สร้างบรรณศาลาอยู่ใกล้น้ำวนในแม่น้ำแห่งหนึ่ง พระฤาษีนั้นจงกรมอยู่ในเวลาเที่ยงคืน ได้ยินเสียงพระราชกุมารนั้นคร่ำครวญเต็มกำลัง จึงดำริห์ว่า เมื่อตายสผู้ถึงพร้อมด้วยเมตตากรุณาเช่นเรายังอยู่ จะให้บุรุษนั้นถึงแก่ความตายนั้นไม่ควร เราจะให้บุรุษนั้นขึ้นจากน้ำ เป็นการให้ทานชีวิตเถิด ดำริห์ฉันนี้แล้ว จึงกล่าวปลอบประโลมว่า อย่ากลัวเลย ๆ แล้วก็ว่ายน้ำทวนไปจับเอาปลายขอนข้างหนึ่งลากมา เธอมีกำลังเหมือนดังพระยานาค ลากมาโดยเร็วพลันก็ถึงฝั่ง ให้พระราชกุมารขึ้นยืนอยู่บนฝั่ง พระฤาษีเห็นสัตว์สามสัตว์มีงูเป็นต้น จึงให้ขึ้นจากน้ำด้วย แล้วพาไปยังอาสรมบท คิดไฟขึ้นแล้วคิดว่า สัตว์สามสัตว์นั้นมีกำลังน้อยกว่าจึงให้ผิงไฟก่อน ให้พระราชกุมารผิงไฟต่อภายหลัง กระทำให้ปราศจากโรค เมื่อให้อาหารก็ให้แก่สัตว์สามสัตว์มีงูเป็นต้นนั้นก่อน ภายหลังจึงนำเอาผลาผลให้แก่พระราชกุมารนั้น

ฝ่ายพระราชบุตรมีความขัดเคืองว่า ตายสโกงองค์นี้ไม่นับหน้าเราว่าเป็นพระราชกุมาร ทำความนับถือแก่สัตว์เดียรฉานก่อนเรา คิดดังนี้แล้วก็ผูกอาฆาฏพระโพธิสัตว์ แต่กาลนั้นไปสองสามวัน ในเมื่อกุมารแลสัตว์สามสัตว์มีกำลังเรี่ยวแรงพอ น้ำในแม่น้ำก็ลด

งูจึงไหว้พระดาบสแล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านได้ทำความอุปการแก่ข้าพเจ้าแล้ว ฝ่ายข้าพเจ้าหาใช่อยากไร้ไม่ เงินสี่สิบ

โกฏิของข้าพเจ้าฝังไว้ในที่โน้น ถ้ากิจต้องการด้วยทรัพย์ของท่านมีขึ้น ข้าพเจ้าอาจจะให้ทรัพย์ทั้งหมดแก่ท่านได้ ท่านจงไปยังที่นั้นแล้วพึงร้องเรียกว่า ทีฆะ (สัตว์ยาว) ดังนี้เถิด กล่าวแล้วก็ลาไป

หนูก็ให้อาราธนาแก่ตายสเช่นนั้นเหมือนกัน แล้วกล่าวว่า เมื่อความต้องการทรัพย์มีขึ้น ท่านจงไปยืนอยู่ในที่โน้นแล้วพึงเรียกอุนทุระ (หนู) ดังนี้ ว่าแล้วก็ลาไป

ฝ่ายนกแขกเต้า ไหว้พระดาบสแล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ทรัพย์ของข้าพเจ้าไม่มี ก็แต่ว่าในเมื่อความต้องการด้วยเข้าสาลีแดงมีแก่ท่าน ที่อยู่ของข้าพเจ้าอยู่ตรงโน้น ท่านพึงไปในที่นั้นแล้วร้องเรียกว่า สุกะ (นกแขกเต้า) ข้าพเจ้าอาจที่จะบอกกล่าวแก่หมู่ญาติ ให้นำเข้าสาลีแดงประมาณหลายเกวียนมาให้ได้ กล่าวแล้วก็ลาไป

ฝ่ายพระราชกุมารผู้ประทุษร้ายมิตรคิดว่า จะไม่กล่าวอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามธรรมดาในธรรมทั้งหลายแล้วและไปฉันนั้นไม่ควร แล้วคิดอย่างนี้อีกว่า พระฤาษีไปยังสำนักของตนแล้วก็จะฆ่าเสีย คิดดังนี้แล้วจึงกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ในเมื่อข้าพเจ้าตั้งอยู่ในราชสมบัติแล้ว ขอให้ท่านไป ข้าพเจ้าจะอุปถัมภ์ท่านด้วยปัจจัยทั้งสี่ ว่าแล้วก็ลาไป พระราชกุมารนั้นไปแล้ว ไม่ช้านานก็ได้ตั้งอยู่ในราชสมบัติ

โพธิสตฺโต วิมสิสฺสามิ ตาว เนติ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ดำริว่า เราจะทดลองสัตว์เหล่านั้นดูก่อน ก็ไปยังสำนักของงูก่อน ยืนอยู่ไม่

ไกลแล้วร้องเรียกว่า ทิฆะ ดังนี้ งูนั้นก็ออกมาด้วยคำเรียกคำเดียวเท่านั้น ไหว้พระโพธิสัตว์แล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เงินสี่สิบโกฏิอยู่ในที่นี้ ท่านจงนำออกแล้วถือเอาทั้งหมดเถิด พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า ช่างก่อนเถิด เมื่อมีกิจเราจึงจะให้รู้ แล้วให้งูนั้นกลับไป แล้วไปยังสำนักของหนูแล้วกระทำเสียงขึ้น หนูนั้นก็ปฏิบัติเช่นนั้น พระโพธิสัตว์จึงให้หนูนั้นกลับ แล้วก็ไปยังสำนักนกแขกเต้า ร้องเรียกว่า สุกะ ดังนี้ นกแขกเต้านั้นก็ร่อนลงจากยอดไม้ ด้วยคำเรียกคำเดียวเท่านั้น แล้วถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านจะให้ข้าพเจ้าบอกหมู่ญาติ ให้นำเข้าสาลีที่เกิดเองมาแต่ประเทศหิมพานต์ มาให้แก่ท่านหรือ พระโพธิสัตว์ตอบว่า เมื่อมีความต้องการจึงจะให้รู้ จึงให้นกแขกเต้านั้นกลับ แล้วคำริห์ว่า บัดนี้เราจะไปทดลองพระราชา แล้วก็ไปพักอยู่ในพระราชอุทยาน ครั้นวันรุ่งขึ้นกระทำอากัปกิริยาเที่ยวร้องเข้าไปยังพระนคร ด้วยอาการเที่ยวขิณฑยาค

ขณะนั้นพระราชาผู้ประทุษร้ายมิตร ทรงช้างพระที่นั่งต้นอันประดับด้วยเครื่องหัตถาลังการ พร้อมด้วยบริวารหมู่ใหญ่ กระทำประทักษิณพระนคร พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์แต่ไกล จึงทรงพระราชดำริห์ว่า คายสโกงผู้นี้ปรารถนาจะอยู่ในสำนักเราจึงมา เราจะตัดสีสะเสียบัดนี้ มิทันให้ประกาศคุณที่ได้ทำแก่เราในท่ามกลางบริษัทได้ ทรงพระราชดำริห์ดังนี้แล้ว จึงทอดพระเนตรดูราชบุรุษ ครั้นราชบุรุษกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์เจ้า พระองค์จะให้ข้าพเจ้ากระทำอะไร จึง

รับสั่งว่า ดายสโกงองค์นี้ เหนจะต้องการขออะไรแก่เราสักอย่างหนึ่งจึงมา เจ้าทั้งหลายจงอย่าให้ดายสกาพักณีนี้พยเรา แล้วจงจับเอาดายสนี้มัดแขนไพล่หลัง แลทุบตีในทางสี่แพร่งทุกแห่ง แล้วเอาออกไปจากพระนครตัดสีสะเสียในที่ฆ่าคน แลเอาหลาวเสียบตัวประจานไว้ พวกราชบุรุษก็รับรับสั่ง แล้วไปจับพระมหาสัตวผู้หาโทยมิได้ ผูกมัดแล้วทุบตีในทางสี่แพร่งทุกแห่ง แล้วปรารภที่จะนำไปยังที่ฆ่าคน

พระโพธิสัตวไม่ได้ร้องครวญว่าพ่อขาแม่ขา ในที่ถูกตีทุกแห่งไม่มีอาการผิดแปลกอย่างไร จึงกล่าวคาถาว่า

สจฺจํ กิเรวมาหสุ นรา เอกจฺจิยา อิธ
กฏฺฐํ นิปลวิตํ เสยฺโย นเตฺววเกจฺจิโย นโร

ได้ยินว่า นรชนบางพวกในโลกนี้ กล่าวอย่างนี้ว่า เอาท่อนไม้ขึ้นจากน้ำประเสริฐกว่า ไม่ควรจะเอานรชนบางพวกขึ้นจากน้ำ

อธิบายความตามพระคันถรจนาจารย์กล่าวแก้คาถา ให้เนื้อความชัดเจนว่า ได้ยินว่า บุรุษผู้เปนบัณฑิตบางพวกในโลกนี้ กล่าวอย่างนี้เปนความจริงว่า นำเอาท่อนไม้แห้งอันลอยมาในแม่น้ำ ขึ้นตั้งไว้บนบกเปนการประเสริฐกว่า เพราะเอามาใช้เปนฟืนหุงเข้าต้มอาหารได้ เมื่อเวลาหนาวก็ติดไฟผิงได้ แลเปนอุปการแก่การอื่น ๆ อีก บุคคลบางพวกเปนผู้ประทุษร้ายมิตร ไม่มีกตัญญูเปนคนชั่วลอยน้ำมาช่วยให้ขึ้นบกก็ไม่ประเสริฐอะไร เปนความจริงเช่นนั้น เราช่วยบุรุษชั่วผู้นี้ให้ขึ้นจากน้ำ เปนการนำความทุกข์มาใส่ตัว พระดายสกล่าวคาถานี้ในที่ถูกตีทุก ๆ แห่งอย่างนี้.

บุรุษที่เป็นบัณฑิตที่อยู่ในที่เหล่านั้น ได้ฟังคาถานั้นจึงกล่าวว่า ดูกรบรรพชิตผู้เจริญ คุณอันใดอันหนึ่งท่านได้ทำแก่พระราชาของเรามีอยู่หรือ พระโพธิสัตว์จึงบอกเรื่องราวนั้นว่า ข้าพเจ้าช่วยพระราชาผู้นี้ให้ขึ้นจากน้ำ กลับเป็นการนำทุกข์มาใส่ตนเอง ข้าพเจ้ามาระลึกว่า ข้าพเจ้าไม่ได้ทำตามถ้อยคำของบัณฑิตแต่เก่าก่อน ข้าพเจ้าจึงกล่าวคาถาอย่างนี้.

ชาวพระนครที่เป็นชาติกระษัตริย์ชาติพราหมณ์เป็นต้น ได้ฟังคำพระดาบสก็มีความโกรธว่า พระราชานี้เป็นผู้ประทุษร้ายมิตร ไม่รู้พระคุณของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยพระคุณอันเป็นผู้ให้ชีวิตแก่ตน เมื่ออาศัยพระราชาองค์นี้ ความเจริญจะมีมาแต่ไหน คิดอ่านจับพระราชานั้นเถิด จึงพากันลุกขึ้นโดยรอบ ฆ่าพระเจ้าแผ่นดินนั้นซึ่งกำลังทรงคอช้างพระที่นั่งต้นอยู่ ด้วยเครื่องประหารมีศรและหอกและก้อนหินและสากเป็นต้น จับเอาพระยาทลากมาแล้วทิ้งไว้ที่หลังคูพระนคร แล้วก็อภิเษกพระโพธิสัตว์ให้สถิตย์อยู่ในราชสมบัติ

พระโพธิสัตว์นั้นเสวยราชสมบัติโดยยุติธรรม อยู่มาวันหนึ่ง มีพระราชประสงค์จะทดลองสัตว์ทั้งสามมีงูเป็นต้น จึงเสด็จพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมากไปยังที่อยู่ของงู ตรัสเรียกว่า ทิฆะ ดังนี้ งูก็มาเฝ้าถวายบังคมกราบทูลว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า ท่านจงถือเอาทรัพย์ของท่านนี้เถิด พระราชาก็ให้อำมาตย์รับเอาทรัพย์ ๔๐ โกฏินั้นไป แล้วเสด็จไปยังสำนักของหนู ตรัสเรียกว่า อุนทุระ ดังนี้ หนูนั้นก็มาเฝ้าถวายบังคมแล้วมอบถวายทรัพย์ ๓๐ โกฏิ พระราชารับสั่งให้อำมาตย์รับเอาทรัพย์

นั้น แล้วเสด็จไปยังที่อยู่ของนกแขกเต้า รับสั่งเรียกว่า สุกะ ดังนี้ นกแขกเต้านั้นก็มาเฝ้าถวายบังคมแทบพระยาท แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า ท่านจะให้ข้าพเจ้านำเข้าสาลีมาหรือ พระราชาตรัสว่า เมื่อความต้องการเข้าสาลีมีขึ้น เราจึงจักให้ท่านนำมา ท่านจงมาเถิด เรามาไปด้วยกันเถิด ตรัสแล้วรับสั่งให้พาหนุนกแขกเต้าทั้งสามนั้นกับเงิน ๗๐ โกฏิไปยังพระนคร ขึ้นยังพื้นปราสาทอันประเสริฐแล้วให้เก็บพระราชทรัพย์นั้นไว้ แล้วรับสั่งให้ทำทนานทองให้งูอยู่ ทำโพรงแก้วผลึกให้หนูอยู่ ทำกรงทองให้นกแขกเต้าอยู่ ประทานเข้าตอกแลน้ำผึ้งรองด้วยจานทองให้งูแลนกแขกเต้า พระราชทานเข้าสารหอมให้แก่หนูบริโภคทุกวัน แลพระองค์ทรงยำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น พระราชา นกแขกเต้า งู หนู ทั้งสี่มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน อยู่จนตลอดอายุไขย เมื่อสิ้นชีพก็ไปตามยถากรรมด้วยประการดังนี้.

สตฺถา สมเด็จพระสรรเพชญ์พระพุทธเจ้าตรัสในที่สุดเรื่องว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตจะได้พยายามเพื่อจะฆ่าเราแต่ในกาลบัดนี้ก็หามิได้ ถึงแม้ในกาลก่อน เธอก็พยายามเหมือนกัน เมื่อทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงสืบต่ออนุสนธิประชุมชาดกว่า พระราชาผู้ประทุษร้ายในกาลนั้น มาเป็นพระเทวทัต งูมาเป็นสารีบุตร หนูมาเป็นโมคคัลลานะ นกแขกเต้ามาเป็นอานนท์ พระราชาตั้งอยู่ในยุติธรรมได้ครองราชสมบัติในภายหลัง มาเป็นตัวเราในบัดนี้แล

จบสัจจกิรชาดก

---

๔ รุกขธรรมชาดก

สาธุ สมฺพหุลา ญาตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุทก กลเหน อตฺตโน ญาตกานํ มหาวินาสํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ ญตฺวา อากาเส อุคฺคนฺตฺวา โรหินีนทิยา อุปริ ปลฺลงฺเกน นิสีทิตฺวา นีลรสึ วิสชฺเชตฺวา อากาสา โอรุยฺห นทีตีเร นิสินฺโน ตํ กลหํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระศาสดา เมื่อพระองค์เสด็จประทับอยู่ในพระเชตวนาราม ทรงทราบความพินาศใหญ่ อันจะมีแก่พระประยูรญาติของพระองค์ ด้วยการทะเลาะวิวาทแย่งสายน้ำกัน พระองค์เสด็จขึ้นไปสู่อากาศ ทรงนั่งคู้บัลลังก์ขัดสมาธิ เปล่งพระรัศมีสีนิล โอภาสณเบื้องบนแม่น้ำโรหินีนที แล้วเสด็จลงจากอากาศประทับแทบฝั่งแม่น้ำ ทรงปรารภความวิวาทอันนั้น จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้มิยทว่า **สาธุ สมฺพหุลา ญาติ** ดังนี้เป็นต้นไป

เนื้อความที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็นแต่ความสังเขปในเรื่องวิวาทนั้น ส่วนความพิศดารจะมีแจ้งในกุณาลชาดก (ขุ.ชา.) โน้น

ในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระภควันตยพิตร มีพระพุทธฎีกาให้หาพระประยูรญาติทั้งหลายมา แล้วตรัสว่า ดูกรมหาราชทั้งหลาย ท่านทั้งหลายผู้เป็นญาติกัน ควรที่จะเป็นผู้มีสามัคคีรื่นเริงบันเทิงใจพร้อมเพรียงกัน เมื่อความสามัคคีของญาติทั้งหลายมีอยู่ หมู่ปัจจามิตรก็ไม่ได้โอกาสที่จะทำร้าย อย่าว่าแต่มนุษย์เลย ถึงต้นไม้ที่ไม่มีเจตนาก็ควรที่จะได้ความสามัคคี ในอดีตกาลล่วงแล้ว มหาวาต

พยุใหญ่พัดประหารคงรังในหิมวันตประเทศ ก็ไม่อาจจะกระทำต้นไม้แม้สักต้นเดียวให้ล้มได้ เพราะเหตุว่า ไม้ต้นไม้ก่อพุ่มพงเถาวัลในสาลวันนั้น ผูกพันยึดติดต่อกัน ลมก็พัดข้ามไปข้างบน พัดเอาต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่งอันมีกิ่งแลค่าคบบริบูรณ์อันตั้งอยู่กลางทุ่ง ให้ราบถอนขึ้นล้มลงณพื้นภูมิภาค เพราะเหตุนั้น ท่านทั้งหลายควรจะเป็นผู้มีสามัคคีไมตรีจิตรพร้อมเพรียงกัน เมื่อตรัสดังนี้แล้ว พระประยูรญาติทั้งหลายอยากจะทรายเรื่อง จึงกราบทูลขอให้ตรัสเล่า พระองค์จึงทรงนำเรื่องราวอันมีมาแต่โบราณกาล มาทรงแสดงดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ปฐมำ อุปฺปนฺโน เวสฺสวณมหาราชา จวิ สกฺโก อญฺญำ เวสฺสวณำ ฐเปสิ ในอดีตกาล ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองครองกรุงราชย์อยู่ในพระนครพาราณสี ครั้งนั้นท้าวเวสสวัณมหาราชที่ยังเกิดอยู่ก่อนนั้นจุติจากเทวโลก ท้าวสักกเทวราชจึงทรงตั้งท้าวเวสสวัณองค์อื่นขึ้นใหม่ ในเวลาเมื่อเปลี่ยนตัวท้าวเวสสวัณคราวหนึ่ง ท้าวเวสสวัณที่เป็นใหม่ ก็ส่งคำสั่งไปถึงเทวดาผู้อยู่ตามต้นไม้แลกอไม้แลเครือไม้ว่า ให้เทวดาเหล่านั้นเลือกจับของวิมานอยู่ตามชอบใจของคนทุกคนเกิด

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ยังเกิดเป็นรุกขเทวดา อยู่ในดงรังแห่งหนึ่งในหิมวันตประเทศ พระโพธิสัตว์จึงกล่าวแก่เทวดาทั้งหลายที่เป็นญาติ

วงศ์ว่า เมื่อท่านทั้งหลายจะจัยของวิมาน อย่าจัยของในต้นไม้ที่ตั้งอยู่กลางทุ่ง จงจัยของวิมานที่ตั้งล้อมวิมานที่เราจัยของแล้วในป่าสาลวันนั้นเถิด

ในหมู่เทวดาเหล่านั้น ฝ่ายพวกเทวดาที่เป็นบัณฑิตก็ทำตามคำของพระโพธิสัตว จัยของวิมานที่ตั้งล้อมรอบวิมานของพระโพธิสัตว

ฝ่ายพวกเทวดาที่ไม่เป็นบัณฑิตจึงกล่าวว่า จะมีประโยชน์อะไรแก่เราทั้งหลายด้วยวิมานในป่า เราทั้งหลายจงจัยของวิมานในหมู่บ้านแลนิคมแลราชธานีแลประตูเมือง อันเป็นทางของมนุษย์เถิด เทวดาทั้งหลายเมื่ออยู่อาศัยหมู่บ้านเป็นต้น ย่อมเป็นผู้ถึงลาภอันเลิศแลยศอันเลิศ กล่าวดังนี้แล้ว ก็พากันจัยของวิมานที่ต้นไม้ใหญ่อันเกิดในที่ทุ่งกว้าง ซึ่งเป็นหนทางของมนุษย์

ครั้นอยู่มาในกาลวันหนึ่ง ยังเกิดลมแลฝนอย่างใหญ่ขึ้น ต้นไม้ใหญ่ในป่าที่มีรากอันมั่นคง ก็โค่นลงพร้อมทั้งใบกิ่งก้านสาขาแลราก พายุฝนอันแรงนั้นก็พัดไปถึงป่าสาลวัน อันมีต้นไม้เกี่ยวพันกันตั้งอยู่นั้น พัดที่นั้นทีนั้น ก็ไม่อาจจะทำให้ต้นไม้โค่นสักต้นหนึ่งได้.

ฝ่ายเทวดาที่มีวิมานอันหักทำลายแล้ว ก็หาที่พึ่งที่อาศัยมิได้ จึงขุนมือเด็ก ๆ ไปยังป่าหิมพานต์ บอกข่าวของตนแก่เทวดาอันอยู่ในสาลวัน เทวดาในสาลวันเหล่านั้นจึงแจ้งข่าวที่เทวดาเหล่านั้นมาให้พระโพธิสัตวทราบ.

พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า ผู้ที่ไม่ถือตามถ้อยคำของบัณฑิต ก็ย่อมเป็นผู้ไม่มีที่พึ่งเห็นปานดังนี้ เมื่อพระโพธิสัตว์จะแสดงธรรม จึงกล่าวคาถาว่า.

สาธุ สมฺพหุลา ญาติ อปิ รุกฺขา อรญฺญชา
วาโต วหติ เอกฏฺฐำ พฺรหนฺตมปิ วนปฺปตึ

ความว่า ญาติวงศ์มากพร้อมกันเป็นการดี ถึงแม้ว่าต้นไม้ที่เกิดในป่าก็เหมือนกัน ลมย่อมนำไปซึ่งต้นไม้อันใหญ่หลวงเป็นเจ้าป่าซึ่งตั้งอยู่ต้นเดียว.

มีคำพระอรรถกถาจารย์อธิบายความในคาถาว่า ญาติที่ว่ามากนั้น นับตั้งแต่สี่คนขึ้นไปถึงร้อยถึงพัน ชื่อว่ามาก เมื่อญาติเป็นอันมากอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ ก็เป็นการกีดการงามการประเสริฐ คือผู้อื่นไม่อาจจะกำจัดได้ ส่วนผู้ที่เป็นมนุษย์จงยกไว้ ถึงแม้ว่าต้นไม้ที่เกิดในป่าเป็นอันมากผูกพันค้ำชูกันอยู่ ก็ย่อมเป็นสิ่งสมควรที่จะเป็นที่พึ่งกันได้ ลมอันพัดมาต่างทิศมีทิศตะวันออกเป็นต้น ย่อมจะพัดเอาต้นไม้ใหญ่อันมีกิ่งก้านค่าคบพร้อม ตั้งอยู่ต้นเดียวในทุ่งแจ้งให้ถอนขึ้นล้มลงได้ ดังนี้ พระโพธิสัตว์กล่าวเหตุเรื่องนี้แล้ว เมื่อเวลาสิ้นอายุแล้วก็ไปตามยถากรรม.

สมเด็จพระสยัมภูเจ้า ตรัสว่า ดูกรมหาราชทั้งหลาย การที่ญาติทั้งหลายได้ความสามัคคีเพียงนั้น ย่อมเป็นการสมควรอย่างนี้ ท่านทั้งหลายจงมีความสามัคคีกันเถิงจิตร เป็นมิตรภาพพร้อมเพรียงกันอยู่ด้วยกันไปด้วยความรักใคร่กันเทอญ.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา เมื่อพระองค์ทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแล้ว จึงทรงประชุมชาดกกลับชาตินั้น เหล่าเทวดาในครั้งนั้น มาเป็นพุทธบริษัท ฝ่ายเทวดาที่เป็นบัณฑิต คือตัวเราพระตถาคตในกาลนี้แล.

ขยุกขยรรมชาดก

---

๕ มัจฉชาดก

อภิตฺถนยํ ปชฺชุนฺนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อตฺตนา วสฺสาปิตวสฺสํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระผู้ทรงสวัสดิภาค เมื่อพระองค์เสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงพระปรารภฝนที่พระองค์ทรงกระทำให้ตกลง ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำว่า **อภิตฺถนยิ ปชฺชุนฺน** เป็นอาทิ

ดังได้สดับมา ในสมัยอันหนึ่ง ฝนแล้งไม่ตกในโกศลรัฐราชอาณาจักร ต้นเข้าในนาก็เหี่ยวแห้ง ยังย่อสระโบกขรณีที่ขังน้ำทั้งหลายในสถานที่นั้นๆ ก็แห้งทั่วไปหมด น้ำในสระโบกขรณีของพระเชตวันอันอยู่ในที่ใกล้ซุ้มประตูพระเชตวันก็แห้งขาด ฝูงนกทั้งหลายมีกาเป็นต้น ก็จิกเอาปลาและเต่าอันเข้าไปนอนอยู่ในเปือกตม ด้วยจะงอยปากอันแหลมคมดังปลายหอก นำเอาปลาและเต่าออกมาให้คืนวนอยู่แล้วกินเป็นอาหาร

สมเด็จพระสากยมุนี ทอดพระเนตรเหนความพินาศของปลาแล เต่าทั้งหลาย พระมหากรุณาเตือนพระหฤทัยให้ทรงพระอุตสาหะ จึงทรงพระดำริห์ว่า ควรเราจะทำให้ฝนตกในวันนี้ ครั้นล่วงราตรีสว่างแล้ว ทรงกระทำการปฏิบัติพระสรีระแล้ว ทรงกำหนดเวลาที่จะเสด็จเที่ยวภิกขาจาร จึงเสด็จพุทธลีลาเข้าไปยังเมืองสาวัตถี เพื่อทรงรับบิณฑบาต มีพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป่นพุทธบริวาร ครั้นล่วงเวลาบิณฑบาตภายหลังภัตกิจแล้ว เสด็จไปจากเมืองสาวัตถีสู่พระวิหาร ทรงยินดีบันได สระโยกขรณีในพระเชตวัน รับสั่งให้หาพระอานนทเถรมาแล้วตรัสว่า ดูกรอานนท์ ท่านจงนำผ้าอุทกสาฎกมา เราจะอาบน้ำในเชตวันโยกขรณี

พระอานนท์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้ำในเชตวันโยกขรณีแห้งขาดเสียแล้ว เหลืออยู่แต่โคลนตมเท่านั้น พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระมหามุนีจึงตรัสว่า ดูกรอานนท์ ชื่อว่ากำลังของพระพุทธเจ้าแล้ว เป่นกำลังอันใหญ่หลวง ท่านจงนำผ้าอาบน้ำมาเถิด พระเถรก็นำผ้าชุบสรงมาถวาย สมเด็จพระพุทธเจ้า ทรงผ้าอุทกสาฎกด้วยชายข้างหนึ่ง ชายอีกข้างหนึ่งทรงสพักเฉียงพระสรีระ มีพระพุทธพจน์ว่า เราจะอาบน้ำในเชตวันโยกขรณี แล้วเสด็จยืนอยู่ที่บันได

ขณะนั้นบัณฑุกัมพลสิลาอาศน์ของท้าวสักกเทวราช ก็แสดงความเร่าร้อนขึ้น ท้าววัชรินทร์จึงทรงพระดำริห์ว่า จะเป่นเพราะเหตุใดหนอ ทรงตริไปก็ทราบเหตุ จึงรับสั่งให้หาวัสสวลาหกเทวราชมาแล้วตำรัสสั่งว่า ดูกรพ่อเอ๋ย สมเด็จพระมุนินารถเสด็จยืนอยู่ที่บันได

คันต้นตรัสว่า จะสรงน้ำในเชตวันโยกขรณีดังนี้ ท่านจงกระทำเมฆให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วให้ฝนตกทั่วทั้งพระราชอาณาจักรโกศลรัฐโดยเร็วพลันเถิด

วัสสวลาหกเทวราชรับเทวพจน์ว่าดีแล้ว ดังนี้ แล้วจึงนุ่งเมฆก้อนหนึ่ง ห่มเมฆก้อนหนึ่ง ขับเพลงเมฆอยู่ (ทำให้ฟ้าร้อง) ตั้งหน้าจำเพาะปาจีณโลกธาตุทิศตวันออกเหาะไป ก้อนเมฆก้อนหนึ่งประมาณเท่าลานนวกเข้า ตั้งขึ้นในปาจีณทิศาภาค แล้วเป็นชั้นชั้นร้อยชั้นพันชั้น เสียงฟ้าคำรนอยู่ สายฟ้าก็แลบแปลบปลาบอยู่ กระทำให้ฝนตกอยู่โดยอาการดังคว่ำหม้อน้ำ น้ำก็ท่วมโกศลรัฐราชอาณาจักรทั่วไปหมดดังทเลใหญ่ฉะนั้น ฝนตกมิได้ขาดสาย สักครู่เดียวก็ทำให้สระโยกขรณีในพระเชตวันเต็มเปี่ยม น้ำก็ท่วมขึ้นมาถึงขั้นไดคั่นต้น

สมเด็จพระศรีสุคตทศพลก็สรงน้ำในเชตวันโยกขรณี ทรงครองผ้าแดงชั้นสองชั้นพันรัดคตแล้ว ทรงครองสุคตมหาจีวรกระทำให้เฉียงพระอังสา มีพระภิกษุแวดล้อมเสด็จมาประทับเหนือยวรพุทธอาศน์อันตกแต่งไว้ในบริเวณพระคันธกุฎี พระภิกษุสงฆ์แสดงวัตตปฏิบัติแล้วเสด็จขึ้นยืนณพื้นคั่นขั้นไดอันแล้วด้วยแก้วมณี ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์แล้วให้กลับไป พระองค์ก็เสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎีอันมีกลิ่นน่ารื่นรมย์ เสด็จสู่ที่บรรทมโดยเบื้องขวาสำเร็จสีหไสยาศน์

ครั้นเวลาเย็น พระภิกษุทั้งหลายประชุมกันพร้อมในธรรมสภาพูดจาโจทย์กันว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงเห็นพระคุณสมบัติ คือขันติเมตตากรุณาของสมเด็จพระทศพลเถิด ในกาลเมื่อครั้น

เข้ามีพรรณต่าง ๆ เที่ยวแห้งอยู่ ที่อยู่อาศัยในน้ำต่าง ๆ แห้งอยู่ ฝูงปลาและเต่าทนทุกข์ลำยากอันใหญ่หลวงอยู่ พระองค์อาศัยพระกรุณาทรงพระดำริห่วา ะทรงเปลื้องมหาชนจากทุกข์ลำยาก ทรงครองผ้าอุทกสาฎกเสด็จยืนอยู่ที่ขันไดคั่นแรกที่เชตวันโยกขรณี ทรงกระทำให้ฝนตก ดุจดังห้วงน้ำใหญ่ท่วมโกศลรัฐทั่วทั้งหมดในครู่เดียว ทรงเปลื้องมหาชนให้พ้นทุกข์ที่เป็นไปในกายและเป็นไปในจิตร แล้วเสด็จเข้าไปในพระวิหารดังนี้

สมเด็จพระบรมโลกนารถ เสด็จออกจากพระคันธกุฎีมายังธรรมสภาตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายนั่งพร้อมกันพูดเรื่องอะไรกันในบัดนี้ ครั้นพระภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า พูดกันเรื่องนี้ พระองค์จึงตรัสต่อไปว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตะได้ทำฝนให้ตก ในเวลาเมื่อมหาชนได้ความลำยากอยู่ แต่ในกาลนี้ก็หาไม่ ในกาลก่อนพระตถาคตยังเกิดในกำเนิดดิรัจฉาน ก็ได้กระทำให้ฝนตกในกาลเมื่อเป็นพระยาปลา แล้วจึงทรงนำเรื่องที่ล่วงแล้วมาแสดงดังต่อไปนี้

อตีเต อิมสฺมิเยว โกสลรฏฺเฐ อิมิสฺสาว สาวตฺถิยา อิมสฺมิเยว เชตวนโปกฺขรณิฏฺฐาเน เอกา วลฺลิคหนปริกฺขิตฺตา กนฺทรา อโหสิ ในอดีตภาคล่วงแล้ว มีลำห้วยแห่งหนึ่ง มีพุ่มพงเถาวัลย์มรอย อยู่ตรงเชตวันโยกขรณีนี้ ในเมืองสาวัตถีในโกศลรัฐนี้ ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ยังเกิดในกำเนิดปลา มีหมู่ปลาเป็นบริวารอยู่อาศัยในลำห้วยนั้น

ในกาลครั้งนั้น ฝนไม่ตกในแว่นแคว้นนั้น เหมือนกันกับเดียวนี้ ต้นเข้าของมนุษย์ทั้งหลายก็เหี่ยวแห้ง น้ำในที่ซึ่งน้ำทั้งหลายมีย่อมเป็นต้นก็แห้งขาด ปลาและเต่าก็เข้าไปหมกอยู่ในเยื่อกตม ส้องเร้นอยู่ในที่นั้น ๆ นกทั้งหลายมีกาเป็นต้นก็จิกด้วยจะงอยปากกินไป

พระโพธิสัตว์เห็นความพินาศอันนั้นของหมู่ญาติทั้งหลาย จึงดำริห์ว่า ใครอื่นจะเป็นผู้สามารถที่จะเปลื้องความทุกข์อันนี้ของญาติทั้งหลายนั้น นอกจากตัวเราแล้วเป็นอันไม่มี เราจะกระทำสัจกิริยาให้ฝนตก จะให้ญาติทั้งหลายพ้นจากความทุกข์ ดำริห์ดังนี้แล้วจึงคุ้ยขุดตมที่มีสีอันดำออกเป็นสองแยก พระยาปลาใหญ่อันมีสีกายดังยางแก่นไม้อัญชัน ลืมจักษุดังแก้วมณีสีแดงที่แต่งขัดงามดีแลดูอากาศ บันลือเสียงไปถึงท้าวประชุนนะเทวราช กล่าวว่า ดูกรท้าวประชุนนะผู้เจริญ ตัวข้าพเจ้าถึงซึ่งความทุกข์ยากเพราะอาศัยญาติทั้งหลาย ในเวลาเมื่อข้าพเจ้าผู้มีศีลได้ความลำบากอยู่ เหตุไฉนท่านจึงไม่ให้ฝนตก ข้าพเจ้ายังเกิดในที่ซึ่งจะต้องเคี้ยวกินสัตว์ที่มีชาติเสมอกัน แต่จะได้เคี้ยวกินปลาที่สุดจนตัวเล็กประมาณเท่าเม็ดเข้าสารเป็นต้น ก็ไม่มีเลย ถึงว่าสัตว์มีชีวิตอย่างอื่น ข้าพเจ้าก็ไม่เคยแกล้งปลงชีวิตเสียเลย ด้วยความสัจอันนี้ ขอท่านจงให้ฝนตก กระทำหมู่ญาติให้พ้นจากทุกข์เถิดฯ พระโพธิสัตว์กล่าวกับท้าวประชุนนะเทวราชดังนี้ยังคับคนใช้ แล้วกล่าวคาถาอันนี้

อภิตฺถนย ปชฺชุนน นิธึ กากสฺส นาสย
กากึ โสกาย รนฺเธหิ มญฺจ โสกา ปโมจย

ความว่า ดูกรท้าวประชุนนะ ท่านจงให้ฝนลั่นลือลั่น จงกระทำขุมทรัพย์ของกาให้พินาศ จงทำลายฝูงกาเสียด้วยความโศก จงเปลื้องเราให้พ้นจากความโศกเทอญ

คำอรรถกถาจารย์อธิบายความในคาถาว่า ข้อที่พระโพธิสัตว์เรียกท้าวประชุนนะนั้น คือท้าววลาหกเทวราชนั่นเอง

ข้อที่ให้ฝนลั่นลือลั่นนั้น อธิบายว่าชื่อว่าฝนแล้ว ถ้าไม่มีฟ้าร้องไม่มีฟ้าแลบตกเฉย ๆ ก็ไม่เป็นการงาม เพราะฉะนั้น คำที่พระโพธิสัตว์กล่าวนั้น ก็หมายความว่าให้ฟ้าลั่นแลมีแสงสายฟ้าแล้วให้ฝนตกดังนี้

ข้อที่ขุมทรัพย์ของกานั้น คือฝูงปลาที่อยู่ในเยื่อกตมกาจิกกินเป็นอาหาร ที่ให้ทำให้พินาศ คือให้ฝนตกน้ำท่วมโคลนที่ปลาหมกอยู่นั้น ข้อที่ให้ทำลายฝูงกาด้วยความโศกนั้น ก็คือให้ฝนตกนั้นเอง เมื่อน้ำเต็มในลำห้วยนั้นแล้ว กาไม่ได้ปลาก็ย่อมจะมีความโศกเสียใจ

ข้อที่ให้เปลื้องเราจากความโศกนั้น ก็คือให้ฝนตกนั้นเอง คือน้ำท่วมแล้ว พระโพธิสัตว์กับหมู่ญาติก็พ้นจากความโศกคือมรณภัย

เอวำ โพธิสตฺโต พระโพธิสัตว์พูดกับท้าวประชุนนะเทวราช ราวกับยังคับคนใช้อยู่อย่างนี้แล้ว กระทำให้ฝนห่าใหญ่ตกทั่วพระราชอาณาจักรโกศลรัฐ กระทำมหาชนให้พ้นจากมรณทุกข์ดังนี้แล้ว เมื่ออยู่จนเวลาสุดสิ้นอายุแล้ว ก็ไปตามยถากรรม

สตฺถา น ภิกฺขเว ตถาคโต อิทาเนว วสฺสาเปสิ สมเด็จพระบรมสากยมุนีศรีสรรเพชญ์พุทธเจ้า ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตจะได้ให้ฝนตกในบัดนี้ก็หาไม่ ถึงแม้ว่าเมื่อเกิดในกำเนิดปลาในกาลก่อน ก็ได้ให้ฝนตกเหมือนกัน ทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแล้ว ทรงต่อเรื่องประชุมชาดกว่า หมู่มัจฉาชาติในกาลครั้งนั้นมายังเกิดเป็นพุทธบริษัท ท้าวประชุนนะเทวราชเป็นอานนท์ พระยามัจฉราชคือตัวเราพระตถาคตแล

จบมัจฉชาดก

๖ อสังกิยชาดก

อสงฺกิโยมฺหิ คามมฺหีติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกำ สาวตฺถิวาสึ อุปาสกำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมโลกนารถศาสดา เมื่อเสด็จประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงพระปรารภอุบาสกชาวเมืองสาวัตถีผู้หนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำว่า อสงฺกิโยมฺหิ คามมฺหิ เป็นต้นไป

ได้ยินว่า อุบาสกผู้นั้นเป็นพระโสดาบันอริยสาวก ได้เดินไปกับหมู่พ่อค้าเกวียนพวกหนึ่ง ด้วยกิจธุระอย่างใดอย่างหนึ่ง ครั้นเมื่อพ่อค้าทั้งหลายเปลื้องเกวียนแล้ว กระทำที่พักแรมในที่ป่าแห่งหนึ่ง อุบาสกนั้นก็เดินจงกรมอยู่ใต้ต้นไม้แห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลจากที่พักพ่อค้าเกวียนนั้น โจรทั้งหลายประมาณห้าร้อย กำหนดเวลาของคนแล้ว

มีมือถืออาวุธแลตะบองเป็นต้นเดินไป ด้วยคิดว่าเราทั้งหลายจะปล้นที่พักแรมหมู่เกวียนนั้น อุยาสกนั้นก็ยังจงกรมอยู่เช่นนั้น พวกโจรเหนอุยาสกนั้นแล้วจึงคิดว่า คนๆ นี้คงจะเป็นผู้รักษาที่พักแรมเป็นแน่ เราจะปล้นในเวลาเมื่อคนๆ นั้นนอนหลับแล้ว คิดดังนี้แล้ว ก็ยังไม่อาจที่จะกระจายกันออก ยืนซุ่มอยู่ในที่เหล่านั้น อุยาสกนั้นก็จงกรมอยู่ทั้งในปฐมยาม มัชฌิมยาม ปัจฉิมยาม แล้วนอนอยู่ ก็พอถึงเวลารุ่งเช้า พวกโจรเมื่อไม่ได้โอกาส ก็ทิ้งเครื่องมือมีก้อนศิลาแลตะบองเป็นต้นที่ตนถือไปนั้นเสียแล้วก็หนีไป

ฝ่ายอุยาสกเมื่อกระทำกิจธุระของตนเสร็จแล้ว ก็กลับมายังเมืองสาวัตถี แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระศาสดามหามุนี กราบทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลผู้รักษาตนอยู่ นับว่าเป็นผู้รักษาผู้อื่นด้วยหรือ สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า เป็นเช่นนั้นอุยาสก บุคคลรักษาตนอยู่นับว่าเป็นอันรักษาผู้อื่นอยู่ บุคคลรักษาผู้อื่นอยู่นับว่ารักษาตนด้วยแน่แท้ อุยาสกจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคพระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้เดินทางไปกับหมู่พ่อค้าเกวียนหมู่หนึ่ง เดินจงกรมอยู่ใต้ต้นไม้ คิดว่าจะรักษาตน ข้าพระองค์ได้เป็นอันรักษาหมู่เกวียนทั้งสิ้นด้วย สมดังภาสิตนี้

สมเด็จพระชินสีห์มุนินารถจึงตรัสว่า ดูกรอุยาสก บัณฑิตทั้งหลายรักษาตนอยู่ เป็นอันรักษาผู้อื่นด้วย มีในกาลก่อนดังนี้ อุยาสกนั้นกราบทูลขอทรายเรือง พระองค์จึงทรงนำอดีตนิทานมาทรงแสดงดังนี้

อดีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ตทา โพธิสตฺโต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺเตตฺวา ในปางหลัง ครั้งพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ เมื่อเจริญวัยเห็นโทษในกามคุณ จึงไปบวชเป็นฤาษีอยู่ในป่าหิมพานต์ มาสู่ชนบทเพื่อจะเสพย์อาหารรสเค็มและรสเปรี้ยว เดินเที่ยวไปในชนบท เดินทางไปกับหมู่พ่อค้าเดินทางไกลหมู่หนึ่ง เมื่อกองพ่อค้าอยุดพักอยู่ในที่ป่าแห่งหนึ่ง ฤาษีนั้นก็อยู่ล่วงเวลาด้วยความสุขในฌาน นั่งกรมอยู่ในใต้ต้นไม้แห่งหนึ่งในที่ไม่ไกลจากหมู่พ่อค้า แล้วยืนอยู่

ครั้งนั้นพวกโจรประมาณห้าร้อย พากันมาด้วยคิดว่า จะปล้นหมู่เกวียนนั้นในเวลากินอาหารเย็นแล้ว ก็มารายล้อมอยู่ พวกโจรเห็นพระดาบสจึงคิดว่า ถ้าฤาษีองค์นี้เห็นพวกเราแล้ว คงจะบอกพวกที่อยู่ในหมู่พ่อค้า อย่าเลยเราคอยปล้นกันเมื่อเวลาฤาษีนี้เข้านอนหลับเถิด คิดดังนี้แล้วก็ยืนอยู่ในที่นั้น

ฝ่ายพระดาบสก็นั่งกรมอยู่อย่างนั้นเอง จนตลอดสิ้นราตรี พวกโจรไม่ได้โอกาส ก็ทิ้งตะบองและก้อนศิลาที่ถือมานั้นเสีย จึงให้เสียงแก่พวกที่อยู่ในหมู่เกวียนกล่าวว่า ดูกรท่านผู้เจริญผู้อยู่ในหมู่พ่อค้า ถ้าว่าพระดาบสผู้นั่งกรมในใต้ต้นไม้นั่น ไม่ได้มีอยู่ในวันนี้แล้ว พวกพ่อค้าทั้งปวงก็จะถูกปล้นอย่างใหญ่ ท่านทั้งหลายจงกระทำสักการะใหญ่แก่พระดาบสในเวลาพรุ่งนี้เถิด กล่าวแล้วก็พากันหลีกไป

พวกพ่อค้าทั้งหลายเหล่านั้น ครั้นรุ่งราตรี ก็เห็นเครื่องปลั้นมีไม้ตะบองและก้อนศิลาเป็นต้นที่พวกโจรทิ้งไว้ ก็มีความกลัว จึงไปยังสำนักของพระโพธิสัตว ไหว้แล้วจึงถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระคุณได้เห็นโจรหรือไม่ พระดาบสตอบรับคำว่า ภูกรอาวุโส เราได้เห็นแล้ว พ่อค้าเหล่านั้นถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ความกลัวฤาความหวาดหวั่นยังเกิดแก่พระคุณ เพราะเห็นโจรประมาณเท่านั้นฤาไม่ พระโพธิสัตวตอบว่า ภูกรอาวุโส ความกลัวฤาความหวาดหวั่นเพราะเหตุพวกโจรย่อมมีแก่ผู้มีทรัพย์สิน ส่วนตัวเราไม่มีทรัพย์ เราจะกลัวทำไม ความกลัวฤาความหวาดหวั่นย่อมไม่มีแก่เรา ทั้งเมื่ออยู่ในหมู่บ้านฤาอยู่ในป่า กล่าวดังนี้แล้ว เมื่อจะแสดงธรรมแก่พ่อค้าเหล่านั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า

อสงฺกิโยมฺหิ คามมฺหิ อรญฺเญ นตฺถิ เม ภยํ
อุชุมคฺคํ สมารุโฬฺห เมตฺตาย กรุณาย จ

เราไม่มีความระแวง ภัยย่อมไม่มีแก่เราในบ้านในป่า เราขึ้นสู่ทางตรง ด้วยความเมตตาและความกรุณา

พระอรรถกถาจารย์อธิบายความในคาถาว่า เราจะอยู่ในบ้านก็ดี ในป่าก็ดี ก็ไม่มีความระแวงสิ่งใด ภัยความกลัวก็ย่อมไม่มี เราขึ้นสู่ทางที่จะไปยังพรหมโลกอันเป็นทางตรง ด้วยเมตตากรุณาอันประกอบในฌานสามและฌานสี่

อีกนัยหนึ่งแสดงว่า ขึ้นสู่ทางไปเทวโลกอันเป็นทางตรง ปราศจากความคดโกงด้วยกายวาจาใจ เพราะเหตุว่าเป็นผู้มีศีลอันบริสุทธิ์ แล้ว

แสดงให้ยิ่งไปกว่านั้นว่า ชื่นสู่พรหมโลกอันเป็นทางตรง เพราะตั้งมั่นอยู่ในความเมตตาและความกรุณา

แท้จริงพรหมวิหารภาวนา มีเมตตาและกรุณาเป็นต้น ของผู้มีฌานอันไม่เสื่อม ชื่อว่าเป็นทางตรง เพราะมีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้าโดยส่วนเดียว

พระโพธิสัตว์แสดงธรรมด้วยคาถานี้แล้ว มนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้น ก็มีจิตรชื่นชมยินดีกระทำสักการบูชา ท่านก็เจริญพรหมวิหารทั้งสี่ อยู่จนตลอดชีพ แล้วก็ไปยังเกิดในพรหมโลก

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมสุคตทศพลญาณ ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงต่อเรื่องประชุมชาดกกลับชาติดังนี้ หมู่พ่อค้าเกวียนในกาลครั้งนั้น มาเป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนกายสันนั้น คือตัวเราพระตถาคตนี้แล

จบสังกิจจชาดก

เรื่องที่ ๗

หลวงราชาภิรมย์

(แช่ม บูรณนนท์ เปรียญ ๖ ประโยค วัดราชบุรณ) เรียง

๗ มหาสุบินชาดก

ลาวุนิ สีทนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โสฬสมหาสุบินเน อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวันมหาวิหาร **อารพฺภ** ทรงพระปรารภซึ่งมหา

สุบิน ๑๖ ประการให้เป็นเหตุเบื้องต้น กเถสิ จึงทรงแสดงผลคือธรรมเทศนานี้ อันพระสังคีติกาจารย์กำหนดด้วยบาทพระคาถาว่า ลาวุนิ สีหนฺติ เป็นอาทิปฐมบาท

กิร ดังได้สดับมา วันหนึ่งพระเจ้าโกศลราชเสด็จเข้าสู่นิททารมณ์ในราตรี ยนพระแท่นอันเป็นที่ไสยาศน์ ครั้นเวลาปัจฉิมยาม ได้ทรงพระสุบินนิมิตรเห็นเหตุประหลาด ๑๖ ประการ ก็สดุ้งตกพระไทยตื่นจากพระบรรทม จึงทรงพระปรารมภ์รำพึงว่า เหตุการณ์อะไรหนอจะพึงยังเกิดมี เพราะเราได้เห็นสุบิน ๑๖ ประการนี้เป็นมูลเหตุ ทรงพระดำริไปก็ให้หวาดหวั่นต่อมรณภัยเป็นกำลัง เสด็จประทับยังอยู่ยนพระแท่นที่บรรไสยาศน์นั้น จนล่วงราตรีกาล

ปภาตาย รตฺติยา ครั้นราตรีสว่างแจ้งแล้ว พวกพราหมณ์ปุโรหิตพฤฒาจารย์ ก็เข้าเฝ้าตามตำแหน่งของตน ๆ ครั้นเวลาพระเจ้าโกศลยรมกระษัตริย์ เสด็จออกทรงประทับณราชอาศน์ จึงทูลถามว่า **มหาราช** ข้าแต่พระองค์ผู้มหาราช เมื่อคืนนี้พระองค์ทรงไสยาศน์เป็นศุขหรือ พระพุทธเจ้าข้า ฯ จึงมีพระราชดำรัสว่า ดูกรอาจารย์ทั้งหลาย ความผาศุกสบายจะมีมาแต่ไหน เมื่อคืนนี้เวลาปัจจุสมัยจะใกล้รุ่ง เราได้เห็นสุบินนิมิตร ๑๖ ประการ จำเดิมแต่เราได้เห็นสุบินนิมิตรเหล่านั้นแล้ว ก็บังเกิดความสำคาญกลัวภัยเป็นเบื้องหน้า พราหมณ์ปุโรหิตทั้งหลายจึงทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมหาราช ขอพระองค์ได้โปรดตำรัสเล่าพระสุบินนิมิตรเหล่านั้น แก่ข้าพระยาทั้งหลายเถอญ ข้าพระองค์ทั้งปวงก็จะรู้ดีแลร้าย พระพุทธเจ้าข้า

อถโข ราชา ลำดับนั้น พระเจ้าโกศลราชจึงตรัสเล่าสุบินที่ได้ทรงเห็น ให้พราหมณ์เหล่านั้นฟังทุกประการ แล้วจึงตรัสถามว่า ดูกรอาจารย์ทั้งหลาย ผลอันใดแลร้ายเพราะเหตุแห่งสุบินนิมิตรนี้ จะพึงบังเกิดมีบ้างหรือ ฯ พราหมณ์ทั้งหลายก็พากันสลดใจมือตันที ฯ จึงตรัสถามว่า ท่านทั้งหลายพากันสลดใจดังนี้ด้วยเหตุอะไร ฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เป่นมหาราช พระสุบินนิมิตรของพระองค์นี้ เป่นเหตุร้ายแรงกล้าแข็งนัก ฯ จึงมีพระราชโองการตรัสซักว่า ผลสำเร็จของสุบินนิมิตรนั้น คืออะไรที่จะบังเกิดขึ้น ฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เป่นมหาราช ผลสำเร็จของพระสุบินนิมิตรที่จะบังเกิดขึ้นแก่พระองค์นั้นคือ **รชฺชนฺตราโย** อันตรายแก่ราชสมบัติประการ ๑ **มเหสินฺตราโย** อันตรายแก่พระอรรคมเหษีประการ ๑ **ชีวิตนฺตราโย** อันตรายแก่พระชนมชีพของพระองค์ประการ ๑ อันตรายสามประการนี้ มีอย่างไรก็อย่างไรคงจะบังเกิดมีเป่นแท้ ฯ จึงตรัสถามว่า ดูกรอาจารย์ทั้งหลาย อุบายที่จะบำบัดอันตรายเหล่านั้น ให้เสื่อมคลายถอยไปมีบ้างหรือไม่ อนึ่งบุคคลที่สามารถจะกระทำสุบินเหล่านี้ ให้กลับคืนร้ายกลายเป่นดี มีอยู่ที่ไหนบ้าง ฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เป่นมหาราช ผู้อื่นนอกจากข้าพระบาททั้งหลายแล้ว ที่จักกระทำพระสุบินนิมิตรเหล่านี้ให้กลับคืนไม่ได้โดยแท้ เพราะเป่นพระสุบินนิมิตรร้ายแรงกล้าแข็งยิ่งนัก แม้ถึงกระนั้นก็ดี ข้าพระบาททั้งหลายจักกระทำพระสุบินนิมิตรเหล่านี้ ให้เป่นการระงับคืนร้ายกลายเป่นดีถวายได้ เมื่อข้าพระบาททั้งหลายไม่อาจกระทำอันตราย

เหล่านี้ให้กลับถอยไปได้แล้ว **อมฺหากำ กึ กริสฺสติ** วิชาความรู้ที่ข้าพระยาทั้งหลายได้ศึกษามาแล้ว จักกระทำประโยชน์อะไรได้เล่า พระพุทธเจ้าข้า ฯ จึงมีพระราชโองการถามว่า ดูกรอาจารย์ทั้งหลาย ท่านทั้งปวงจักกระทำอย่างไร จึงจะให้อันตรายเหล่านั้นกลับถอยไปได้ ฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมหาราช ข้าพระยาทั้งหลายจักบูชายัญด้วยสัตว์ทั้งหลายสิ่งละสี่ ๆ จึงจะบำบัดอันตรายเหล่านั้นให้กลับถอยไปได้ พระพุทธเจ้าข้า

ภีตสิโต ราชา พระเจ้าโกศลราชสิกกพระไทยสดุ้งกลัวภัยอยู่ จึงมีพระราชดำรัสว่า ดูกรอาจารย์ทั้งหลาย ถ้ากระนั้นเราขอมอบชีวิตของเราไว้ในมือท่านทั้งหลาย ท่านทั้งปวงจงทำความสุขสวัสดิ์ให้แก่เราโดยพลันเถิด พราหมณ์ทั้งหลายได้ฟังพระราชดำรัสดังนั้น ก็พากันยินดี ต่างคิดกันว่า เราทั้งหลายในครั้งนี้จะได้ทรัพย์เป็นอันมาก เราจะให้คนนำของที่ควรเคี้ยวและเครื่องโภชนาหารต่าง ๆ มาให้เราตามความปรารถนา คิดดังนี้แล้ว จึงกราบทูลพระเจ้าโกศลราชว่า **มหาราช** ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมหาราช ขอพระองค์อย่าได้ทรงพระวิตกเลย ข้าพระยาทั้งหลายจักฉลองพระเดชพระคุณ ให้พระองค์พ้นอันตรายจงได้ กราบทูลดังนี้แล้ว ต่างก็พากันถวายบังคมลาออกจากพระราชนิเวศน์ จึงให้กระทำหลุมยัญในภายนอกพระนคร แล้วให้นำสัตว์นิกรเหล่าจตุยทกวิยาท คือสัตว์สี่เท้าและสัตว์สองเท้า มีแพะแกะสุกรไก่เป็นต้น มาเป็นอันมาก กระทำหมู่สัตว์ทั้งปวงเหล่านั้น ให้น้อมเข้าไปใกล้เสาเวฏฐ (คือเสายัญ หรือเสาไพรที่บูชายัญ) สัตว์ที่เหลืออยู่จากยัญพิธีนั้น ก็ให้นำไปยังบ้านของตน ๆ แล้วก็พากันเที่ยวเดินไปมาอยู่เนือง ๆ พูดว่าเราควรได้สิ่งนั้นเราควรได้สิ่งนี้

อถโข มลฺลิกา เทวี ในลำดับนั้น นางมัลลิการาชเทวี จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าโกศลราช ทูลถามว่า ข้าแต่ขรมยาทยพิตร พวกพราหมณ์ทั้งหลายที่เป็นปุโรหิต พากันเที่ยวเดินไปมาอยู่เนือง ๆ ดังนี้ ด้วยเหตุอะไร พระพุทธเจ้าข้า ฯ **ภทฺเธ** ดูกรเจ้าผู้มีภักดีอันเจริญ เจ้าสิตั้งอยู่ในความศุขสำราญเป็นนิจ จึงมิได้รู้ว่าอสรพิษเที่ยวไปมาอยู่ณที่ใกล้หูเรา ฯ **เทว** ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสมมติเทวราชเจ้า ที่พระองค์ทรงตรัสดังนี้ มีเหตุการณ์อะไรหรือ ขอพระองค์ได้ทรงโปรดบรรยายเหตุนั้นแก่กระหม่อมฉันเถิดญ พระพุทธเจ้าข้า

อถโข ราชา ลำดับนั้น พระเจ้าโกศลราชจึงตรัสว่า ดูกรนางเทวี สุบินนิมิตรอันร้ายแรงเห็นปานดังนี้ ได้มีปรากฏแก่เราเมื่อเวลาปัจจุสมัยใกล้รุ่ง เราจึงเล่าให้พราหมณ์ทั้งหลายฟัง พราหมณ์ทั้งหลายเขาทำนายว่า อันตรายสามประการ มีอันตรายอย่างใดก็อย่างหนึ่ง จะพึงบังเกิดมีแก่เราโดยแท้ ยังมีเขาจะบูชายัญเพื่อบำบัดอันตรายทั้งสามประการนั้น ให้อันตรธานระงับไปด้วยยัญญวิธี เขาจึงพากันเที่ยวไปมาอยู่เนือง ๆ ดังนี้

มลฺลิกา ตำ วจนำ สุตฺวา พระนางมัลลิการาชเทวี ได้ฟังพระราชดำรัสดังนั้น จึงทูลถามว่า **มหาราช** ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมหาราช เหตุผลแห่งพระสุบินนิมิตรก็ดี แลการที่จะบำบัดอันตรายเพราะเหตุแห่งสุบินนั้นก็ดี พระองค์ได้ทูลถามพราหมณ์ผู้เลิศในโลกกับทั้งเทวโลกแล้วหรือ พระพุทธเจ้าข้า ฯ จึงมีพระราชดำรัสถามว่า **ภทฺเธ** ดูกรเจ้าผู้มีภักดีอันเจริญ พราหมณ์ผู้เลิศในโลกกับทั้งเทวโลกนั้นคือ

ใครเล่า ฯ **มหาราช** ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมหาราชเจ้า **พระองค์มิได้ทรง** รู้จักพราหมณ์ อันเป็นเอกอรรคบุคคลในโลกกับทั้งเทวโลกหรือ มหาพราหมณ์ผู้เลิศในโลกกับทั้งเทวโลกนั้น คือพระพุทธสัพพัญญูผู้ตรัสรู้เญยยธรรมทั้งปวง หาผู้จะเปรียบเสมอมิได้ **ตถาคตํ โคตมํ** โลกเรียกพระนามของพระองค์ว่าพระตถาคตบ้าง แลเรียกพระนามของพระองค์ว่าโคตมะบ้าง แท้จริง พระสัพพัญญูพุทธเจ้านั้น พระองค์เป็นผู้มีภาคทรงจำแนกธรรมแก่สรรพสัตว์ พระองค์คงจะทรงทราบเหตุผลแห่งพระสุบิน แลการที่จะบำบัดอันตรายโดยแท้ ขอเชิญพระองค์เสด็จไปทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเทอญ พระพุทธเจ้าข้า

ราชา สาธุ เทวีติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา พระเจ้าโกศลราชทรงรับว่า **สาธุ เทวิ** ดูกรนางเทวี การที่เจ้าตักเตือนนี้เป็นการดีแล้ว ตรัสดังนี้แล้ว จึงเสด็จไปสู่พระเชตวันมหาวิหาร พร้อมด้วยราชบริพารเป็นอันมาก ครั้นถึงจึงเข้าไปถวายนมัสการพระผู้มีพระภาค แล้วทรงประทับณที่ควรอันเป็นส่วนข้างหนึ่ง

สตฺถา มธุรสรํ นิจฺฉาเรตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงทรงเปล่งพระสุรเสียงอันไพเราะตรัสถามว่า **มหาราช** ดูกรบพิตรผู้เป็นมหาราช **อติปฺปเคว** ไฉนบพิตรเสด็จมาในเวลาเช้านักดังนี้ มีเหตุอะไรหรือ

ราชา ปสฺเสนทิโกสโล พระเจ้าปเสนทิโกศลราชจึงกราบทูลว่า **ภนฺเต ภควา** ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้เห็นมหาสุบิน

๑๖ ประการ ในเวลาปัจจุสมัยใกล้รุ่ง ก็ยังเกิดความสดุ้งตกใจกลัว ครั้นรุ่งเช้าจึงเล่าความฝันนั้นให้พราหมณ์ทั้งหลายฟัง พราหมณ์เหล่านั้นพร้อมกันทำนายว่า ความฝันนั้นเป็นนิมิตรร้ายแรงหยายช้า เป็นเหตุจะนำมาซึ่งอันตราย ควรบูชายัญด้วยสัตว์ทั้งหลายสิ่งละสี่ๆ จึงจะบำบัดความฝันนั้น มิให้นำมาซึ่งอันตรายได้ เขาทั้งหลายจึงพากันตระเตรียมเครื่องบูชายัญ ด้วยสัตวสองเท้าและสัตวสี่เท้าอันมีชีวิตนั้นเป็นอันมาก ยัญสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ถูกมรณภัยคุกคามแล้วย่อมกลัวแต่มรณภัยนั้นทุกตัวตน **ตุเมฺห อคฺคปุคฺคโล** พระองค์เป็นเอกอรรคบุคคลอันเลิศในโลกกับทั้งเทวโลก อันจะเญยยธรรมที่กำหนดเหตุการณ์ อันเป็นอดีตและอนาคตและปัจจุบันอันใด เญยยธรรมอันนั้นที่จะไม่มาสู่คลองแห่งญาณมุขของพระองค์มิได้มี **ภนฺเต ภควา** ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ โดยเหตุนี้ ขอพระองค์ได้ทรงโปรดแสดงเหตุผลแห่งสุบินนั้นแก่ข้าพระองค์เทอญ พระพุทธเจ้าข้า

อถโข ภควา ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า **เอวเมตำ มหาราช** ดูกรมหาบพิตรมหาราช เหตุที่มหาบพิตรตรัสนั้น ก็เป็นความจริงอย่างนั้น บุคคลอื่นในโลกกับทั้งเทวโลก เว้นจากตถาคตแล้ว ผู้ที่จะสามารถรู้เหตุผลแห่งสุบินนั้นย่อมไม่มี ตถาคตจักแสดงเหตุผลแห่งสุบินนั้น แก่มหาราชบพิตรในกาลนี้ ก็แต่ว่ามหาราชบพิตรจงตรัสเล่าสุบินทั้งหลาย โดยนิยมที่บพิตรได้ทรงประสบแล้วนั้นเทอญ

ราชา สมฺปติจฺฉิตฺวา พระเจ้าโกศลราชรับพระพุทธฎีกาว่า **สาธุ ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ดีแล้วพระพุทธเจ้าข้า เมื่อปรารภจะทูลสุขีนทั้งหลายโดยนัยมีที่พระองค์ได้ทรงเห็นมา จึงทรงตั้งยทมาติกาขึ้นกราบทูลเป็นคาถาว่า

อุสุภา รุกฺขา คาวิโย ควา จ อสฺโส กโส สิงฺคาลี จ
กุมฺโภ โปกฺขรณี จ อปากํ จนฺทนํ ลาวุนิ สีทนฺติ
สิลา ปลวนฺติ มณฺฑูกิโย กณฺหสปฺเป คิลนฺตีฺ
กากํ สุวณฺณา ปริวารยนฺติ ตสาวกา เอฬกานิ ภายนฺติ

แปลความตามคาถาในยทมาติกา เป็นหัวข้อโดยย่อนั้นว่า โคอุสุภราชที่ ๑ ต้นพฤกษาชาติที่ ๒ นางโคที่ ๓ โคสามัญที่ ๔ ม้าพาชีที่ ๕ ถาดทองคำที่ ๖ สันขังจอกที่ ๗ กระออมน้ำที่ ๘ สระโบกขรณีที่ ๙ เข้าสารหุงไม่สุกที่ ๑๐ แก่นจันทน์ที่ ๑๑ น้ำเต้าจมน้ำที่ ๑๒ ศิลาลอยน้ำที่ ๑๓ นางเขียดกลืนกินงูเห่าที่ ๑๔ สุวรรณราชหงษ์ล้อมกาที่ ๑๕ เสือคาวกลัวแพะที่ ๑๖ รวมเป็น ๑๖ ข้อโดยย่อตามคาถาอันเป็นยทมาติกานั้นดังนี้

จึงมีคำปุจฉาถามว่า ลักษณแห่งสุขีน ๑๖ ข้อนั้น มีอธิบายอย่างไร มีคำวิสัชนาแก้ว่า ลักษณแห่งสุขีน ๑๖ ข้อนั้น มีอธิบายดังกล่าวต่อไปนี้ คือ

(๑) พระเจ้าโกศลราช ได้กราบทูลสมเด็จพระศาสดาว่า **ภนฺเต ภควา** ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุขีนที่หนึ่งนั้น ข้าพระองค์ได้เห็นโคอุสุภราชกำลังวิ่งมีกายคุกลีคลอกอัญชัน โคอุสุภราชเหล่านั้น

วิ่งมาแต่ทิศทั้งสี่ ทำอาการเหมือนจะชนกันที่น่าพระลานหลวง ครั้น มหาชนทั้งปวงมาสันนิบาตประชุมกัน ว่าเราทั้งหลายจะดูโคชนกัน ดังนี้ โคอุศุภราชทั้งสี่ก็สำแดงอาการเหมือนจะชนกันจริง บันฦๅเสียงคึกคามโอ่องแล้ว ต่างตัวต่างก็ถอยกลับไปมิได้ชนกัน ข้าพระองค์ได้เห็นความฝันนี้เป็นประถม ผลแห่งความฝันนี้จะเป็นประการใด พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพุทธฎีกาตรัสพยากรณ์ว่า ดูกร มหาราชบพิตร วิบากคือผลแห่งสุบินนิมิตรนี้ จักยังไม่บังเกิดมีในรัชกาลของบพิตร แลในสาสนกาลของศาสดาก่อน อนาคเต ปน ก็แต่ว่าในอนาคตกาลเบื้องหน้า คือในกาลแห่งพระราชามหากระยัติริย์ผู้กำพร้า (ผู้มีบุญญาธิการน้อย) มิได้ประพฤติตั้งอยู่ในธรรมก็ดี แลในกาลเมื่อมนุษย์ทั้งหลายมิได้ประพฤติชอบธรรมก็ดี แลในกาลเมื่ออกุศลสุจริตของสัตวโลกหย่อนลง การอกุศลทุจริตยังเกิดหนาขึ้นก็ดี เมื่อกาลวิปริตเป็นไปดังนี้ เทโว น สมฺมา วสฺสิสฺสติ ฝนจักไม่ตกโดยชอบตามฤดูกาล สรรพสิ่งธัญญาหารก็จะเสื่อมทรามไม่สมบูรณ์ เมฆที่ยังฝนให้ตกตั้งขึ้นในอากาศแล้ว ก็จักละลายเสื่อมสูญไป เข้ากล้าทั้งหลายในไร่นาก็จักเหี่ยวแห้ง ทุพภิกขภัยคือเข้าแพง ก็จักบังเกิดมีขึ้นในอาณาเขตรประเทศมณฑล

อนึ่งในกาลเมื่อสัตรูนำวัตถุมีเข้าเปลือกเป็นต้น ออกตากแผ่ไว้ในกลางแดด เมฆทั้งหลายก็ตั้งขึ้นในทิศทั้งสี่ สำแดงอาการเหมือน

ระให้ฝนตก ทำให้สัตว์นั้นต้องเก็บเข้าเปลือกเป็นต้น เข้าไปไว้ในภายใน ด้วยกลัวว่าจะเปียกฝน ฝนนั้นก็มิได้ตก เป็นแต่เสียงฟ้าลั่นครืนครั่นอยู่ไปมา ทั้งสายฟ้าก็แลบฉวัดเฉวียนอยู่ในอากาศ การที่เมฆทั้งหลายแสดงอาการวิปลาศ ทั้งอากาศวิปริตดังกล่าวมานี้ ก็เปรียบดุจโคอุศุภราชอันทำอาการเหมือนจะชนกัน แล้วแลกลับถอยหนีไปมิได้ชนกัน ที่ปรากฏในพระสุบินของมหาราชยพิตร

อยเมตสฺส วิปาโก วิบากผลของสุบินนิมิตรเป็นปฐมนั้น จักมีอาการดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ก็แต่ว่า อันตรายอันใดอันหนึ่งมิได้มีแก่มหายพิตร เพราะเหตุยังจัยแห่งสุบินนิมิตรนั้นเลย ยพิตรทรงปรารภเหตุในอนาคต จึงได้ทรงสุบินนิมิตรดังนี้ ฝ่ายพราหมณ์ทั้งหลายทูลทำนาย แลแนะนำให้ทำยัญญพลีนั้น ก็เพราะเหตุจะอาศัยการเลี้ยงชีพของตน เมื่อสมเด็จพระศาสดาทรงพยากรณ์ผลแห่งสุบินเป็นปฐมดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า ดูกรมหาราชยพิตร ยพิตรจงทรงแสดงพระสุบินเป็นคำรบสองนั้นเถิด

(๒) พระเจ้ายัสเสนทิโกศลจึงทูลว่า **ภนฺเต ภควา** ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในความฝันเป็นคำรบสองนั้น ข้าพระองค์ได้เห็นต้นไม้แลกอไม้เล็ก ๆ ทั้งหลาย อันผุดทำลายแผ่นดินเจริญขึ้นโดยลำดับ เพียงคืบหนึ่งบ้าง เพียงศอกคูบหนึ่งบ้าง **ปุปฺผนฺติเจว ผลนฺติ จ** ต้นไม้เล็ก ๆ แลกอไม้เล็ก ๆ เหล่านั้น ก็ผลิดอกออกผลในขณะที่ยังเล็ก ๆ อยู่นั้น วิบากผลแห่งสุบินเป็นคำรบสองนี้ จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสทำนายว่า ดูกรมหาราชชยเสน วิบากผลแห่งสุบินเป็นคำรบสองนี้ จักยังเกิดมีในกาลเมื่อโลกเสื่อมทรามลง แลในกาลเมื่อมนุษย์ทั้งหลายมีอายุน้อย **อนาคตสฺมึ หิ สตฺตา ติพฺพราคา** แท้จริง ในอนาคตกาลเบื้องน่า สัตว์ทั้งหลายจักมีราคกำฤษณากล้าแข็ง นางกุมารีที่มีวัยยังไม่สมบูรณ์จักไปสู่บุรุษอื่น จักเป็นหญิงมีฤดูแลมีครรภ์ แล้วแลมีบุตรแลธิดา

แท้จริง การที่นางกุมารีเหล่านั้นมีฤดู ก็อุปมาดุจดังต้นไม้แลกอไม้เล็ก ๆ อันมีดอก การที่นางกุมารีเหล่านั้นมีบุตรแลธิดา มีอุปมาดังต้นไม้แลกอไม้เล็ก ๆ อันมีผล ที่ปรากฏในพระสุบินของมหาชยเสนนั้น ภัยอันตรายแต่เหตุแห่งสุบินเป็นคำรบสองนี้ มิได้มีแก่มหาชยเสนชยเสนจงทรงแสดงพระสุบินเป็นคำรบสามเถิด

(๓) พระเจ้าโกศลราชจึงกราบทูลว่า **ภนฺเต ภควา** ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินเป็นคำรบสามนั้น ข้าพระองค์ได้เห็นนางโคซึ่งเป็นแม่โค ดื่มกินน้ำนมนางลูกโคอันเกิดในวันนั้น วิบากผลแห่งสุบินเป็นคำรบสามนี้จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสพยากรณ์ว่า ดูกรมหาราชชยเสน วิบากผลแห่งสุบินนิมิตรเป็นคำรบสามนี้ จักยังเกิดมีในอนาคตกาลเบื้องน่า คือในกาลเมื่อเชฏฐาปจายิกกรรม การกระทำเคารพนบนอบต่อผู้ใหญ่ ของเหล่ามนุษย์ทั้งหลายเสื่อมสูญไป แท้จริง สัตว์ทั้งหลายในกาลภายน่า จักไม่มีความเอื้อเฟื้อในท่านผู้ใหญ่ มีมารดาบิดาแลพ่อตาแม่ยายเป็นต้น จักจักแจงขวนขวายรวยรวม

ทรัพย์สมบัติของตนด้วยตนเอง ตามความชอบใจ **ททาตุกามา** เมื่อมีความปรารถนาจะให้วัตถุสิ่งของสักว่าเข้ากินแลผ้านุ่งห่ม แก่ผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลายเหล่านั้น ก็จักให้ตามความพอใจของตน **อทาตุกามา** เมื่อไม่มีความปรารถนาจะให้วัตถุมีเข้ากินเป็นต้น ก็จักไม่ให้ตามความปรารถนา คนผู้เฒ่าผู้แก่เหล่านั้นก็จักเป็นคนอนาถาหาที่พึ่งมิได้ จะต้องประกอบทารกให้ยินดีแล้วแลขอเลี้ยงชีพ การที่เป็นไปดังนี้ ก็มีอุปมาดุจดังแม่โคอันดื่มกินน้ำนมของนางลูกโคอันยังเกิดในวันนั้น ที่ปรากฏในพระสุบินของมหาชนพิตร ภัยอันตรายเพราะเหตุแห่งสุบินนิมิตรนี้มิได้มีแก่มหาชนพิตร ยกพิตรจงทรงแสดงพระสุบินเป็นคำรบสี่เถิด

(๔) พระเจ้าปัสเสนทิโกศลราช จึงกราบทูลว่า **ภนฺเต ภควา** ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินเป็นคำรบสี่นั้น ข้าพระองค์ได้เห็นชนทั้งหลาย ปล่อยปละโคใหญ่ที่บริบูรณ์ด้วยกำลัง อันควรบรรทุกลากเข็ญเสีย ไม่เทียมเข้าในระเบียบแห่งแอก กลับไปเทียมโคหนุ่ม (โคที่แรกรุ่น) ที่พึ่งผึกใหม่เข้าในแอกเกวียน โคแรกรุ่นที่ผึกใหม่เหล่านั้น ไม่สามารถจะนำเกวียนไปได้ ก็สลัดแอกทิ้งเสียแล้วยืนอยู่ เกวียนนั้นก็ไม่เคลื่อนจากที่ วิยากผลแห่งสุบินเป็นคำรบสี่นี้จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา มีพระพุทธฎีกาตรัสทำนายว่า ดูกรมหาบพิตร ผู้เป็นมหาราช วิยากผลแห่งสุบินเป็นคำรบสี่นี้ จักมีในกาลแห่งพระราชามหากระษัตริย์มิได้ตั้งอยู่ในธรรม แท้จริงในอนาคตกาลภายหน้านั้น พระราชาผู้มีบุญญาธิการน้อยมิได้ตั้งอยู่ในยุติธรรม จัก

ไม่พระราชทานยศศักดิ์แก่อำมาตย์ผู้ใหญ่ ที่เป็นบัณฑิตมีปัญญาฉลาด รู้รอบคอบในราชประเพณี ทั้งสามารถจะจัดราชกิจที่คิดขัดให้สำเร็จได้ และจักไม่ทรงแต่งตั้งอำมาตย์ผู้ใหญ่ที่เป็นปราชญ์ฉลาดในโวหาร ไว้ในที่วินิจฉัยตัดสินคดีในโรงศาล อนึ่งจักพระราชทานยศศักดิ์แก่อำมาตย์ที่หนุ่ม ๆ แรกรุ่น ที่ไม่รู้จักราชกิจอันลุกซึ้ง และไม่รู้ทั่วถึงในราชประเพณี และจักทรงแต่งตั้งอำมาตย์หนุ่ม ๆ ไว้ในที่วินิจฉัยคดีตามโรงศาล อำมาตย์หนุ่ม ๆ เหล่านั้น เมื่อไม่รู้ระเบียบราชการ และกิจที่ควรประพฤติและไม่ควรประพฤติ ก็จะมีแต่ใจกำเริบคนองไปต่าง ๆ ไม่อาจที่จะดำรงยศไว้ได้ ถึงจะดำรงอยู่ได้ในยศ ก็ไม่สามารถจะทำราชกิจที่คิดขัดให้สำเร็จไปได้ เมื่อไม่สามารถต่อราชกิจแล้ว ก็จักละทิ้งราชการและคดีในโรงศาลนั้น ๆ เสีย หรือทำให้ผิดระเบียบราชประเพณีต่าง ๆ

มหลฺลกาปี ปณฺฑิตา ฝ่ายอำมาตย์ทั้งหลายที่เป็นผู้ใหญ่มีปัญญา แม้ถึงสามารถจะจัดราชกิจที่คิดขัดให้สำเร็จได้ ก็จักกล่าวว่า กึ อมฺหากํ เอเตหิ เราทั้งหลายจะประโยชน์อะไรด้วยกิจการเหล่านี้ ราชกิจที่คิดขัดไม่ใช่น่าที่ของพวกเรา เราทั้งหลายเป็นคนภายนอกเป็นคนชรา พวกหนุ่ม ๆ ที่อยู่ภายในเขารู้คิดกว่า กิจการเหล่านี้เป็นน่าที่ของเขา เมื่อกล่าวดังนี้แล้ว ก็จักไม่ช่วยรักษากิจราชการที่บังเกิดขึ้นนั้น ๆ เมื่อเป็นดังนี้ ความเสื่อมทรามก็จะบังเกิดมีขึ้นโดยลำดับ

การที่พระราชาละเลยอำมาตย์ผู้ใหญ่ที่สามารถในราชกิจ แล ชุบเลี้ยงพวกอำมาตย์หนุ่ม ๆ ที่ไม่สามารถในราชการนั้น ก็มีอุปมาดุจดังกาลแห่งโคใหญ่ ๆ ที่มีกำลังอันจะนำแอกเกวียนไปได้ แต่บุคคลมาละทิ้งเสียหาเทียมเข้าในแอกไม่ กลับไปเทียมลูกโคหนุ่ม ๆ ที่ยังไม่สามารถจะนำแอกเกวียนไปได้ เข้าในที่อันเป็นระเบียบแห่งแอก ที่ปรากฏในสุบินของบพิตรนั้น ภัยอันตรายแต่เหตุคือสุบินนี้ มิได้มีแก่มหาบพิตร บพิตรจงแสดงพระสุบินเป็นคำรบห้าเถิด

(๕) พระเจ้าโกศลราชจึงทูลว่า ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินคำรบห้านั้น ข้าพระองค์ได้เห็นม้าตัวหนึ่งมีปากสองข้าง คนทั้งสองได้ให้กล้าเข้าเหนียวแก่ม้านั้นในปากทั้งสอง ม้านั้นเคี้ยวกินกล้าเข้าเหนียวด้วยปากทั้งสองข้าง วิยากผลแห่งสุบินคำรบห้านี้จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพุทธฎีกาตรัสพยากรณ์ทำนายว่า ดูกรมหาราชบพิตร วิยากผลแห่งสุบินนิมิตรนี้ จักยังเกิดมีในกาลแห่งกระยัตริย์เป็นอธรรมิกราชในอนาคตกาล แท้จริงในอนาคตกาลภายน่า กระยัตริย์ทั้งหลายผู้ไม่ตั้งอยู่ในยุติธรรม จักทรงตั้งมนุษย์ที่โลเลไม่เป็นธรรมไว้ในที่วินิจฉัยคดีความ มนุษย์ผู้วินิจฉัยคดีเหล่านั้นเป็นคนพาล ปาปปุญฺเญสุ อนาทรา เป็นผู้ไม่เอื้อเฟื้อในการบาปและการบุญ จักแนะนำคู่ความทั้งสองฝ่าย รวบรวมกินสินบลทั้งสองข้าง เมื่อนั่งณโรงศาลที่ประชุมแล้ว จักเรียกสินบลจากคู่ความทั้งสองฝ่ายก่อน ครั้นได้

สินบลจากคู่ความโทษย์จำเลยแล้ว ก็ตัดสินคดีความตามชอบใจของตน เอาแต่สินบลเป็นประมาณ.

กิริยาที่ผู้ตัดสินคดีกินสินบลคู่ความทั้งสองข้างนั้น ก็เปรียบดุจดังว่าม้าพาชี อันเคี้ยวกินกล้าเข้าเหนียวด้วยปากทั้งสอง ที่ปรากฏในสุบินของมหาบพิตร ภัยอันตรายเพราะสุบินนิมิตรนี้มิได้มีแก่มหาบพิตร บพิตรจงทรงแสดงพระสุบินเป็นคำรบหกเถิด

(๖) พระเจ้าโกศลราชจึงทูลว่า ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินคำรบหกนั้น ข้าพระองค์ได้เห็นมหาชนเช็ดปัดขัดสีถาดทองคำอันควรค่าได้แสนตำลึง นำเข้าไปให้แก่สุนัขจิ้งจอกชราตัวหนึ่งแล้วบอกว่า ท่านจงถ่ายบัสสาวะลงในถาดทองคำนี้เถิด สุนัขจิ้งจอกคร่ำคร่าตัวนั้น ก็ถ่ายบัสสาวะลงในถาดทองคำนั้น วิยากผลแห่งสุบินเป็นคำรบหกนี้จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสพยากรณ์ว่า ดูกรบพิตรผู้เป็นมหาราช วิยากผลแห่งสุบินนี้ จักมีในอนาคตกาล แท้จริงในอนาคตกาลภายน่า กระยัตริย์ผู้เป็นอธรรมิกราช จักไม่พระราชทานยศยันดาศักดิ์แก่กุลบุตรผู้สมบูรณ์ด้วยชาติตระกูล โดยมิความรังเกียจสงสัย จักพระราชทานยศศักดิ์แก่กุลบุตรผู้ไม่มีตระกูล เมื่อเป็นไปอย่างนี้ ตระกูลใหญ่ ๆ ทั้งหลายจักถึงซึ่งความเข็ญใจยากไร้ ตระกูลอันต่ำช้าสามกทั้งหลายจักได้เป็นใหญ่ ผู้ที่มิตระกูลทั้งหลายเมื่อไม่อาจจะเลี้ยงชีพเป็นอยู่ได้ จึงคิดกันว่า เราทั้งหลายจัก

อาศรัยผู้เป็นอิศระเลี้ยงชีพเถิด เมื่อคิดกันดังนี้แล้ว ก็จักยกธิดาของตนให้แก่ผู้เป็นอิศระที่ไม่มีตระกูล ความสังวาศอยู่ร่วมแห่งธิดาผู้มีตระกูล กับผู้เป็นอิศระไม่มีตระกูล จักมีด้วยประการดังนี้

การที่ธิดาผู้มีตระกูล กับคนเป็นอิศระที่ไม่มีตระกูล อยู่ร่วมสังวาศกันนั้น ก็เหมือนด้วยกาลแห่งสุนัขจิ้งจอกคร่ำคร่า อันถ่ายขี้สสาวะลงในถาดทองคำ ที่ปรากฏในสุบินของยพิตร ผลแห่งสุบินนี้มิได้เป็นไภยอันตรายแก่ยพิตร มหายพิตรจงทรงแสดงพระสุบินเป็นคำรบเจ็ดเถิด

(๗) พระเจ้าโกศลราชจึงทูลว่า ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินคำรบเจ็ดนั้น ข้าพระองค์ได้เห็นบุรุษผู้หนึ่งนั่งพันเชือกเกลียวหนัง (เอาหนังมาพันเป็นเชือกเกลียว) อยู่บนตั่งหย่อนปลายเชือกที่พันแล้วนั้นให้ห้อยลงไปถึงที่ภายใต้ตั่ง มีนางสุนัขจิ้งจอกหิวตัวหนึ่ง นอนอยู่ภายใต้ตั่งที่บุรุษนั่งนั่น เมื่อบุรุษนั้นมิได้รู้นางสุนัขจิ้งจอกหิวนั้น ก็กัดกินต้นเชือกที่บุรุษพันนั้นเรื่อย ๆ ไป ยิ่งพันก็ยิ่งหมดไปทุกที วิยากผลแห่งสุบินเป็นคำรบเจ็ดนี้ จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสทำนายว่า ดูกรมหาราชยพิตร วิยากผลแห่งสุบินนี้ จักยังเกิดมีในอนาคตกาล แท้จริง ในอนาคตกาลภายน่า อิตฺถิโย ปุริสโลลา สัตรีทั้งหลายจักเป็นหญิงโลเลเหลาะแหละในบุรุษ และลุ่มหลงในการเสพย์สุรา และขอหาเครื่อง

ประดับตกแต่งตน จักศึกษาในการผิดมิทำเสน่ห์ยาแฝดเป็นต้น **ทุสฺสีลา ทุราจารภูตา** จักเป็นหญิงชุกชนหาศีลมิได้ จักทัดทรงระเบียบดอกไม้ลูบไล้ทากายด้วยเครื่องหอม แลดื่มกินสุรากับชายชู้ มิได้แลดูกิจการในบ้านเรือนของตน จักไปหาชายชู้โดยข้ามรั้วบ้านบ้าง โดยช่องทางต่าง ๆ บ้าง จักตำเข้าเปลือกเก็บไว้แต่พอหุง จักมัวตั้งหน้าแต่จัดปรุงภัตตาหารแลขนมของเคี้ยวกินอยู่เป็นเบื้องน่า ผลาญทรัพย์ที่สามีได้มาโดยการลำยาก มิการไถนาแลการเลี้ยงรักษาโคเป็นต้น ให้หมดสิ้นเสื่อมสูญอันตรธาน

กิริยาที่ภรรยาประพฤติล้างผลาญทรัพย์ที่สามีได้มาโดยลำยากให้หมดสิ้นไปนั้น ก็เปรียบดุจนางสุนัขซึ่งงอกหิวอันนอนอยู่ใต้ตั่ง เคี้ยวกินเขือกเกลียวที่ขุรุขุพันแล้วแลพันแล้วให้หมดสิ้นไป ที่ปรากฏในสุบินของบพิตร ผลแห่งสุบินนิมิตรเป็นคำรบเจ็ดนี้มิได้เป็นภัยอันตรายแก่มหาบพิตร บพิตรจงทรงแสดงพระสุบินเป็นคำรบแปดเถิด

(๘) พระเจ้าโกศลราชจึงทูลว่า **ภนฺเต ภควา** ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินคำรบแปดนั้น ข้าพระองค์ได้เห็นกละออมใหญ่ใบหนึ่งเต็มด้วยน้ำ มิโอ่งเปล่าเป็นอันมากตั้งแวดล้อมกละออมใหญ่นั้นอยู่ มีคนสี่จำพวกตักน้ำมาด้วยหม้อ จากทิศใหญ่ทั้งสี่และทิศน้อยทั้งสี่ แล้วเทลงในกละออมที่มีน้ำเต็มอยู่แล้ว ให้เต็มล้นไปอย่างเดียว น้ำที่เต็มแล้วแลเต็มแล้วในกละออมนั้น ก็ล้นไหลไปมิได้ขาดสายผ่ายบุคคลทั้งสี่จำพวกนั้น ก็ยังตักน้ำมาเทลงในกละออมใหญ่นั้นเนือง ๆ น้ำในกละออมใหญ่ก็ไหลล้นอยู่อย่างนั้น ผู้ที่จะเหลียวแลดู

โอ่งเปล่านั้นมิได้มี วิยากผลแห่งสุบินนี้ จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสพยากรณ์ว่า ดูกรมหาราชบพิตร วิยากผลแห่งสุบินนิมิตรคำรบแปดนี้ จักยังเกิดมีในอนาคตเบื้องน่า แท้จริงในอนาคตกาลภายน่านั้น โลกจักเสื่อมทรามลงด้วยประการทั้งปวง **รฏฺฐ นิโรธ ภวิสฺสติ** แว่นแคว้นคือเมืองหลวงจักหาโอชะเป็นที่ยินดีมิได้ **ราชาโน ทุคฺคตกปณา** พระราชามหากระษัตริย์ทั้งหลาย จักเป็นกระษัตริย์ทุคตะกำพร้า (มีวาศนาบุญญาธิการน้อย) พระมหากระษัตริย์องค์ใดที่เป็นใหญ่กว่ากระษัตริย์ทั้งปวง ทรัพย์ในเรือนคลังของพระมหากระษัตริย์องค์นั้น จักมีเพียงแสนกหาปณะเท่านั้น กระษัตริย์ผู้ทุคตะทั้งหลายนั้น จักให้รายฎรในหัวเมืองชนบทบ้านนอกทั้งปวง กระทำการงานของพระองค์ **อุปฏฺฐตา มนุสฺสา** มนุษย์ทั้งหลายถูกพระราชาบังคับเบียดเบียน ก็ต้องละการงานของตนเสียต่างคนต่างไปทำการงานให้พระราชา บางพวกปลูกหว่านธุรพรรณชาติแลอปรัณณชาตินา ๆ คือเข้าต่าง ๆ ที่บริโภคก่อน แลพักแฟงแตงน้ำเต้าที่จะบริโภคภายหลัง ตั้งกองเฝ้ารักษาดูแลอยู่ แล้วทำการเกี่ยวนวดส่งให้เข้าไปสู่ยุ้งฉางของพระราชา บางพวกกระทำไร่อ้อยทำการหีบอ้อยแลเคี่ยวน้ำอ้อยเป็นต้น บางพวกกระทำสวนดอกไม้แลสวนผลไม้ต่าง ๆ บางพวกกระทำการหาบขนสิ่งของต่าง ๆ มีธุรพรรณชาติเป็นต้นในที่นั้น ๆ มาใส่ให้เต็มยุ้งฉางของพระราชา มนุษย์เหล่านั้น ไม่มีเวลาที่จะแลดูยุ้งฉางอันเปล่าในบ้านเรือนของตน ๆ

การที่มนุษย์ทั้งหลายต้องละการงานของตนเสีย แล้วแลกระทำกิจการของพระมหากระยัตริย์ ให้ท้องพระคลังเต็มบริบูรณ์ฉันเหลือนั้น ก็เหมือนด้วยสุบินที่บัณฑิตเห็นคนที่จำพวกมิได้แลดูโอ่งเปล่า เอาตักน้ำเทลงในกละออมที่เต็มด้วยน้ำ ให้น้ำไหลล้นอยู่ฉันนั้น ผลแห่งสุบินนี้มิได้เป็นภัยอันตรายแก่มหาบพิตร ขอมหาบพิตรทรงแสดงพระสุบินเป็นคำรบเก้าเถิด

(๙) พระเจ้าโกศลราชทูลว่า ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินเป็นคำรบเก้านั้น ข้าพระองค์ได้เห็นสระโบกขรณีแห่งหนึ่ง มีน้ำลึกตายตาไปด้วยวัวเขญญพรรณ และมีท่าสำหรับขึ้นลงนั้นโดยรอบข้าง เหล่าสัตว์ทวิบทจตุบาทก็ลงดื่มน้ำในสระนั้นโดยรอบ ตสฺสา มชฺเฌ อุทกํ อาวิลํ น้ำในที่ลึกอันเป็นท่ามกลางแห่งสระนั้นกลับขุ่นมัว ตีรปเทเสสุ อุทกํ วิปฺปสนฺนํ น้ำในประเทศที่ริมฝั่ง อันเป็นที่เหยียบย่ำแห่งสัตว์ทวิบทจตุบาท กลับเป็นน้ำใสสอาดปราศจากขุ่นมัว วิบากผลแห่งสุบินนี้ จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสพยากรณ์ว่า ดูกรมหาราชบพิตร วิบากผลแห่งสุบินนิมิตรนี้ จักยังเกิดมีในอนาคตกาล อนาคตสฺมึ แท้จริงในอนาคตกาลภายน่า พระราชาทั้งหลายจักไม่ตั้งอยู่ในธรรม จักดำเนินไปในอคติมีฉันทาคติเป็นต้น จักไม่วินิจฉัยคดีโดยชอบธรรม ลญฺจจิตฺตกา ธนโลลา จักมีพระไทยหลงโลภ

ในทรัพย์ แลพอพระไทยในสินบล ชื่อว่าขันติแลเมตตากรุณาของพระราชานั้น จักไม่มีต่อประชุมชนซึ่งอยู่ในรัฐสีมาคือเมืองหลวงกกุขลา ผรุสา พระราชานั้นจักมีพระไทยหยาบช้ากล้าแข็ง ยินดีมนุษย์ทั้งปวง ดุจบุคคลทิยน้ำอ้อยด้วยยนต์สำหรับหีบอ้อย จักยังเครื่องพลีคือส่วยสาอากรต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น แล้วจักเก็บทรัพย์จากมนุษย์ทั้งหลาย มนุสฺสา พลิพลิตา มนุษย์ทั้งหลายที่ถูกพระราชายินดีด้วยเครื่องพลีของส่วย เมื่อไม่มีทรัพย์สิ่งของที่จะให้ได้ต่างคนก็จักละถิ่นฐานบ้านเรือน ไปอยู่ในปัจจันตชนบทแลปัจจันตคามสำเร็จการอยู่อาศรัยเลี้ยงชีพในที่นั้น ๆ มชฺฌิมชนปโท สุญฺโญ ชนบทอันมีในท่ามกลาง คือราชธานีเมืองหลวง จักว่างเปล่าไม่มีมนุษย์ทั้งปวงอยู่อาศรัย ปจฺจนฺโตปิ ฆนวาโส ฝ่ายปัจจันตชนบทในที่สุดคีนแดนนั้นไซร้ จักเป็นประเทศมีมนุษย์อยู่แน่นหนา

การที่มนุษย์ทั้งหลายต้องละทิ้งบ้านเรือนในราชธานี หนีไปอยู่ในปัจจันตประเทศแลปัจจันตคามนั้น มีอุปมาฉันใด ก็มีอุปมัยดังน้ำในท่ามกลางแห่งสระโบกขรณีอันขุ่นมัว แลน้ำในประเทศริมฝั่งโดยรอบกลับผ่องใสสอาด อันปรากฏในสุบินของยพิศรณนั้น ผลแห่งสุบินนี้มิได้เป็นภัยอันตรายแก่มหายพิศร ยพิศรจงทรงแสดงพระสุบินเป็นคำรบสิบเถิด

(๑๐) พระเจ้าโกศลราชจึงทูลว่า ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินที่คำรบสิบนั้น ข้าพระองค์ได้เห็นเช้า

ที่บุคคลหุงในหม้อใบหนึ่ง (ในหม้อใบเดียวกัน) มิได้สุก ครั้นคิดออกพิจารณาดูก็เห็นเป็นสามอย่าง คือข้างหนึ่งดิบ ข้างหนึ่งเปื่อยเกินไป อีกข้างหนึ่งดิบพอเป็นท้องเสน วิบากผลแห่งสุขินเป็นคำรบสิบนี้จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสพยากรณ์ว่า ดูกรมหาราชบพิตร วิบากผลแห่งสุขินนิมิตนี้ จักมีในอนาคตโดยแท้แท้จริงในอนาคตกาลภายน่า **ราชาโน อธมฺมิกา** ขัตติยราชทั้งหลายจักไม่ตั้งอยู่ในธรรม ครั้นเมื่อกระษัตริย์ทั้งหลายไม่ตั้งอยู่ในธรรมแล้ว พระราชบุตรพระราชธิดาแลพราหมณ์คฤหบดีก็ดี ชนชาวนิคมแลชนชาวชนบทบ้านนอกก็ดี มนุษย์ทั้งปวงตลอดถึงสมณะพราหมณ์เป็นที่สุด ก็จักไม่ตั้งอยู่ในธรรมเหมือนกัน ใช่แต่เท่านั้น ถึงอารักขเทพยดาแลเทพยดาที่รับเครื่องพลีบวงสรวง อีกทั้งฤกษเทพยดาแลอากาสัฐเทพยดา ก็จักไม่ตั้งอยู่ในธรรมเหมือนฉนั้น เมื่อชนทั้งหลายมีกระษัตริย์เป็นต้น มีเทพยดาเป็นที่สุด มิได้ตั้งอยู่ในธรรมโดยนัยที่กล่าวมาแล้วอย่างนี้ **อธมฺมิกราชูนํ รชฺเช** ในรัชกาลแห่งกระษัตริย์ผู้เป็นอธรรมิกราชทั้งหลาย ลมจักพัดไม่เสมอ จักพัดจัดแรงกล้า ลมเหล่านั้นจักพัดวิมานของเทพยดาที่ตั้งอยู่ในอากาศ ให้กำเริบสท้านหวั่นไหว ครั้นวิมานของเทพยดาที่ตั้งอยู่ในอากาศกำเริบหวั่นไหวแล้ว เทพยดาเหล่านั้นก็จักไม่ให้ฝนตก แม้ถึงฝนจะตก ก็จักไม่ตกทั่วไปในแว่นแคว้นประเทศทั้งสิ้น **วสฺสมาโนปิ สพฺพตฺถ** ถึงแม้ว่า

ฝนตกอยู่ในประเทศทั้งปวง ก็จักไม่ตกให้เป็นอุปการคุณแก่การไถแลการหว่านพืชพรรณธัญญาหาร

อีกประการหนึ่ง ฝนนั้นเมื่อตกอยู่ในชนบทหรือในบ้าน หรือในหนองในสระก็ดี ก็จักไม่ตกในคราวเดียวพร้อมกัน คือในภาคเหนือแห่งหนองฝนจักตกเกินไป ในภาคใต้แห่งหนองฝนจักไม่ตก ในภาคแห่งหนองข้างหนึ่งฝนจักตกโดยชอบ เมื่อเป็นดังนี้ เข้ากล้าในส่วนข้างหนึ่งจักฉิบหายเพราะฝนมากเกินไป เข้ากล้าในส่วนข้างหนึ่งจักเหี่ยวแห้งเพราะฝนมิได้ตก เข้ากล้าในส่วนข้างหนึ่งฝนตกพอดี ก็จักงอกงามบริบูรณ์ดี เข้ากล้าในรัชกาลแห่งกระยัตริย์องค์เดียว ซึ่งจักมีในอนาคตกาลภายน่า จักมีเป็นสามอย่างดังพรรณามาฉะนี้

การที่เข้ากล้าในรัชกาลแห่งกระยัตริย์องค์เดียว เป็นไปสามอย่างดังนั้น ก็เปรียบประดุจดังเข้าสุกในหม้อใบเดียวกัน อันมีเป็นสามอย่างซึ่งปรากฏในสุบินของยพิตร ผลแห่งสุบินนิมิตรนี้ มิได้เป็นภัยอันตรายแก่มหายพิตร ยพิตรจงทรงแสดงพระสุบินเป็นคำรบสิบเอ็ดเถิด

(๑๑) พระเจ้าโกศลราชจึงทูลว่า ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินที่คำรบสิบเอ็ดนั้น ข้าพระองค์ได้เห็นคนทั้งหลายเอาแก่นจันทน์อันมีราคาประมาณแสนตำลึง ไปแลกกับเปรียงเน่า (นมโคที่แรมคืนจนบูดเสีย) วิยากผลแห่งสุบินนี้ จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงตรัสพยากรณ์ทำนายว่า วิบากผลแห่งสุขินเป็นคำรบสิบเอ็ดนี้ จักมีเมื่อศาสนาแห่งตถาคตเสื่อมทรามลงในอนาคตนั้น แท้จริงในอนาคตกาลภายน่า **ปจฺจยโลลา อลชฺชี ภิกฺขู** ภิกษุผู้อลัชชีทั้งหลายไม่มีความละอายแก่ยาป เป็นผู้โลเลโลภในจตุปัจจัยจักมีขึ้นเป็นอันมาก ภิกษุพวกอลัชชีเหล่านั้น จักเอาธรรมที่ตถาคตกล่าวดีเตียนความโลภ ไปแสดงให้ชนทั้งหลายอื่นฟัง เพื่อให้ชนทั้งหลายอื่นนั้นละความโลภละความตระหนี่ แล้วแลบริจาคปัจจัยมีจีวรเป็นต้นให้แก่ตน ๆ แต่ส่วนพวกอลัชชีภิกษุเองนั้น จักไม่อาจที่จะเปลื้องตนของตนให้พ้นจากบ่วงลาภ แล้วแลตั้งอยู่ในทางอันเป็นฝักฝ่ายที่จะออกไปจากทุกข์ได้ อนึ่งจักไม่อาจแสดงธรรมกระทำผู้ฟังให้มีหน้าเฉภาะต่อพระนิพพานได้ เมื่อทายกทั้งหลายได้ฟังแต่ยทพยัญชนะอันสมบูรณ์ หรือเสียงอันไพเราะเท่านั้น ก็พากันบริจาคทานมีจีวรอันมีค่ามากเป็นต้น **อปเร** อลัชชีภิกษุทั้งหลายพวกอื่นอีก จักนั่งแสดงธรรมณระหว่างถนน แลทางสี่แพร่งแลประตูหลวงเป็นอาทิ ด้วยเหนแก่รูปิยทั้งหลายมีกหาปณะแลกึ่งกหาปณะ แลยาทหนึ่งแลมาสกหนึ่งเป็นกำหนด

การที่ภิกษุพวกอลัชชีทั้งหลายเหล่านั้น นำเอาธรรมที่ตถาคตแสดงให้สัตว์ถึงนิพพานอันมีค่ามาก ไปแสดงแลกเปลี่ยนเพื่อประโยชน์แก่จตุปัจจัยก็ดี หรือเพื่อรูปิยมีกหาปณะแลกึ่งกหาปณะเป็นต้นก็ดี ดังที่กล่าวมาด้วยประการดังนี้ ก็เหมือนด้วยบุคคลที่เอาแก่นจันทน์อันมีราคาแสนหนึ่ง ไปแลกเปลี่ยนเปรียงอันเหน้ายูด ที่ปรากฏในสุขิน

ของมหาชนพิตรนั้น ผลแห่งสุบินเป็นคำรบสิบเอ็ดนี้ มิได้เป็นภัยอันตราย สิ่งใดแก่มหาชนพิตร ยมพิตรจงทรงแสดงพระสุบินที่คำรบสิบสองเถิด

(๗๒) พระเจ้าโกศลราชจึงทูลว่า **ภนฺเต ภควา** ข้าแด่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินคำรบสิบสองนั้น ข้าพระองค์ได้เห็นน้ำเต้าอันเปล่าทั้งหลาย (คือน้ำเต้าที่คว้านไส้ออกเสียเหลือแต่เปลือกเปล่า) ที่ควรจะลอยอยู่บนหลังน้ำ กลับจมลงไปอยู่ณภายใต้น้ำ วิยากผลแห่งสุบินนี้ จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสพยากรณ์ว่า วิยากผลแห่งสุบินนี้ จักยังเกิดมีในอนาคตกาล คือในกาลเมื่อโลกแปรปรวน แลในกาลเมื่อพระราชามหากระษัตริย์มิได้ตั้งอยู่ในธรรม แท้จริงในอนาคตกาลภายน่า กระษัตริย์ทั้งหลายจักไม่พระราชทานยศศักดิ์แก่กุลบุตรทั้งหลายผู้บริบูรณ์ด้วยชาติตระกูล จักพระราชทานยศศักดิ์แก่กุลบุตรผู้ไม่มีตระกูลทั้งหลาย **อกุลปุตฺตา** บุตรผู้ไม่มีตระกูลทั้งหลายจักได้เป็นใหญ่ **อิตเร ทลิทฺทา** บุตรผู้มีตระกูลทั้งหลายจักเป็นทลิทกคนเข็ญใจยากไร้

ถ้อยคำของบุตรผู้ไม่มีตระกูลทั้งหลาย เหมือนเช่นกับน้ำเต้าอันเปล่าที่ควรจะลอยนั้น จักกลับเป็นถ้อยคำตั้งอยู่มั่นคงประหนึ่งว่าน้ำเต้าอันจมตั้งอยู่ฉนั้น คือว่าจักเป็นถ้อยคำตั้งอยู่เป็นอันดี ในที่เฉภาะพระภักตร์แห่งกระษัตริย์ด้วย ในที่เฉภาะหน้าแห่งอำมาตย์ทั้งหลายด้วย ในสถานที่วินิจฉัยคดีต่าง ๆ ด้วย ฝ่ายถ้อยคำของบุตรผู้มีตระกูล

ทั้งหลาย จักไม่ตั้งอยู่ในที่เฉพาะพระภักตร์แห่งกระยัตริย์เป็นต้น เหมือนดังที่กล่าวมาแล้วนั้น

อนึ่ง ถ้อยคำของบรรพชิตที่เป็นบาปเป็นคนทุศีล จะเป็นถ้อยคำประหนึ่งว่านำคนออกจากทุกข์ได้ ถ้อยคำนั้นจักตั้งอยู่มั่นคงในสงฆสันนิบาตที่ประชุมสงฆ์ด้วย ในที่เป็นที่กระทำสังฆกรรมและคณะกรรมด้วย ในที่วินิจฉัยตัดสินของสงฆ์มีบาตรและจีวรเป็นต้นด้วย ฝ่ายถ้อยคำของภิกษุผู้มีความละอายต่อบาป จักไม่เป็นถ้อยคำนำคนออกจากทุกข์ได้ และจักไม่ตั้งอยู่ได้ ในที่ต่าง ๆ มีที่สงฆสันนิบาตเป็นต้น

การที่จักเป็นไปในอนาคตดังกล่าวมาแล้วนี้ ก็เปรียบดุจดังว่าน้ำเต้าเปล่าอันจมลงในน้ำ ที่ปรากฏในสุบินของบพิตร วิบากผลแห่งสุบินนิมิตรนี้ มิได้เป็นภัยอันตรายแก่มหาบพิตร บพิตรจงทรงแสดงพระสุบินคำรบสี่สามเถิด

(๑๓) พระเจ้าโกศลราชจึงทูลว่า ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินที่คำรบสี่สามนั้น ข้าพระองค์ได้เห็นศิลาแท่งใหญ่ ๆ มีประมาณเท่าเรือนยอดลอยอยู่ในน้ำ ดุจดังว่าสำเภาหรือเรือใหญ่ ๆ เป็นต้นฉะนั้น วิบากผลแห่งสุบินนี้ จักเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระธรรมศาสดา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสทำนายว่า วิบากผลแห่งสุบินนี้ จักมีในอนาคตกาลเช่นนั้นเทียว แท้จริงในอนาคตกาลภายน่า กระยัตริย์ผู้เป็นอธรรมิกราช จักพระราชทานยศศักดิ์แก่ยุตร

ผู้ไม่มีตระกูล บุตรผู้ไม่มีตระกูลเหล่านั้นจักได้เป็นใหญ่ ฝ่ายบุตรผู้มีตระกูลจักเป็นคนเข็ญใจยากไร้ ชนบางพวกจักไม่กระทำความเคารพแก่บุตรผู้มีตระกูล จักกระทำความเคารพในบุตรผู้ไม่มีตระกูล

แท้จริงถ้อยคำของบุตรผู้มีตระกูลทั้งหลาย ผู้ฉลาดในการวินิจฉัยคดีนั้น เปรียบเหมือนศิลาทั้งแท่ง แต่ถ้อยคำนั้นจักไม่หยั่งลงดำรงอยู่ได้ในน่าพระที่นั่งแห่งกระษัตริย์ แลในสถานที่วินิจฉัยคดีต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อบุตรผู้มีตระกูลกล่าวอยู่ซึ่งคำใด บุตรผู้ไม่มีตระกูลจักกล่าวคัดค้านซึ่งคำนั้น แลกล่าวเยาะเย้ยว่า กึ อิเม กเถนฺติ บุตรผู้มีตระกูลเหล่านี้กล่าวคำอะไร ไม่เห็นเป็นประโยชน์

อนึ่ง ถ้อยคำของภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก ผู้ฉลาดในธรรมวินัยควรเคารพ ถ้อยคำนั้นก็จักไม่หยั่งลงดำรงอยู่ในภิกษุสันนิบาต ที่ประชุมแห่งภิกษุ แลในที่ทั้งหลายมีประการอันกล่าวแล้วนั้น เมื่อภิกษุผู้มีศีลทั้งหลายกล่าวอยู่ซึ่งคำใด พวกภิกษุอลัชชีก็จักกล่าวคัดค้านซึ่งคำนั้น ว่าเป็นถ้อยคำหาประโยชน์มิได้

การที่ถ้อยคำของบุตรผู้มีตระกูล แลถ้อยคำของภิกษุผู้มีศีลอันเป็นที่รัก จักไม่หยั่งลงเป็นหลักตั้งอยู่ได้ในที่นั้น ก็เปรียบดุจดังศิลาทั้งแท่งอันมีน้ำหนัก แต่มิได้จมตั้งอยู่ เที่ยวลอยไปในน้ำ ที่ปรากฏในสุบินนั้น ผลแห่งสุบินนิมิตรนี้ มิได้เป็นภัยอันตรายอย่างใดแก่มหาบพิตร บพิตรจงทรงแสดงพระสุบินเป็นคำรบสิบสี่เถิด

(๑๕) พระเจ้าปเสนทิโกศลราชจึงทูลว่า ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินที่ข้าพระองค์ได้เห็นนางเชียคนน้อยตัวหนึ่ง ตัวประมาณเท่าดอกมะทรางเล็ก ไล่ติดตามงูเห่าตัวใหญ่โดยกำลังรวดเร็ว แล้วกัดเนื้องูเห่ากลืนกินประดุจดังว่ากัดก้านดอกอุบลฉะนั้น วิบากผลแห่งสุบินนี้จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสพยากรณ์ทำนายว่า วิบากผลแห่งสุบินนี้ ยังไม่เกิดมีในกาลเมื่อโลกเสื่อมทรามลงในอนาคตกาลนั้น ตทา หิ มนุสฺสา แท้จริงในอนาคตกาลภายน่านั้น มนุษย์ทั้งหลายจักมีราคกล้าแลมีชาติอันชั่ว ประพฤติตัวตามอำนาจแห่งกิเลส จักลุ่มหลงเป็นไปในอำนาจแห่งภรรยาคนที่สาว ๆ นั้น เมื่อเป็นไปดังนี้แล้ว คนทั้งหลายมีทาษแลกรรมกรเป็นต้นก็ดี สัตวพาหนะมีโคแลกระบือเป็นต้นก็ดี สิ่งของทั้งปวงมีเงินแลทองเป็นต้นก็ดี ก็จักเป็นของเนื่องอยู่กับภรรยาสาวนั้น (คือจักไปตกอยู่แก่ภรรยาสาวทั้งสิ้น) ครั้นเมื่อสามีถามถึงเงินทองสิ่งของก็ดี หรือถามถึงที่เก็บเงินทองเป็นต้นก็ดี ภรรยาสาวนั้นจักตอบสามีของตนว่า ต้องการอะไรด้วยเงินแลทอง ท่านมาถามถึงที่เก็บสิ่งของมีเงินแลทองเป็นต้น ด้วยเหตุอะไรหรือ เงินทองสิ่งของนั้น ๆ จะมีอยู่ในที่ไหน ๆ ก็ดี หรือมิได้มีอยู่ในที่ไหน ๆ ก็ดี ช่างมันเถิด มิใช่ธุระของท่านที่จะปกครอง ท่านปรารถนาจะรู้ด้วยเหตุอะไร ภรรยาเหล่านั้นพูดดังนี้แล้ว ก็จักด่าสามีของตนด้วยคำต่าง ๆ จักแทงด้วยหอกคือปากให้สามีได้ความเจ็บอาย จัก

กระทำสามีให้อยู่ในอำนาจทุกทายแลเด็กคนใช้ จักตั้งตัวเป็นใหญ่ข่มขี่สามีตน ตามความชอบใจทุกประการ

การที่กล่าวมาแล้วนี้ ก็เปรียบดุจดังนางลูกเขียดมีตัวเท่าดอกมะทราง อันกลืนกินงูเห่าคืออสรพิษ ที่ปรากฏในสุบินนิมิตรนั้น ผลแห่งสุบินนี้ มิได้เป็นภัยอันตรายแก่มหาชนพิตร ยพิตรจงทรงแสดงพระสุบินคำรบสิบห้าเถิด

(๑๕) พระเจ้าโกศลราชจึงทูลว่า ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินที่คำรบสิบห้านั้น ข้าพระองค์ได้เห็นสุวรรณราชหงส์ซึ่งได้นามว่าหงส์ทอง เพราะขนที่ประดับกายมีสีคล้ายกับทองตามแวดล้อมกาอันเที่ยวอยู่ในบ้าน ซึ่งเป็นสัตว์ประกอบด้วยอสัทธรรม ๑๐ ประการ วิยากผลแห่งสุบินนี้จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสพยากรณ์ทำนายว่า วิยากผลแห่งสุบินนี้ จักมีในกาลแห่งกระยัตริย์ที่มีกำลังวาศนาน้อยในอนาคตกาลนั้น แท้จริงในอนาคตกาลภายน่า กระยัตริย์ทั้งหลายจักไม่ฉลาดในศิลปศาสตร์ต่าง ๆ มีศิลปศาสตร์ช้างเป็นต้น แลจักไม่เป็นผู้แกล้วกล้าในการยุทธสงคราม กระยัตริย์เหล่านั้นจักสงสัยต่อความวิยัติแห่งราชสมบัติของพระองค์ จักไม่พระราชทานอิศริยยศแก่กุลบุตรผู้มีชาติเสมอกัน จักพระราชทานอิศริยยศแก่บุตรแห่งชาวพนักงานเครื่องสรง แลช่างกลยกผู้ตกแต่งพระสกเป็นต้น ซึ่งอยู่ใกล้ชาติมูลของพระองค์ กุลบุตรผู้บริบูรณ์ด้วยชาติแลตระกูล เมื่อไม่ได้

ทพึงพำนักในราชตระกูลแล้ว ก็จักไม่อาจสำเร็จการเลี้ยงชีวิตได้ จึงเที่ยวไปประจบสวามิภักดิ์บำรุงกุลบุตรผู้มีชาติตระกูลอันต่ำช้า ซึ่งเป็นผู้ตั้งอยู่ในอิศริยยศคือความเป็นใหญ่

การที่กุลบุตรผู้มีชาติแลโคตรอันสูง ต้องไปประจบบำเรอกุลบุตรผู้มีชาติแลโคตรอันต่ำนั้น ก็เปรียบดุจดังราชหงส์อันตามแวดล้อมกาที่ปรากฏในสุบินของมหาพิตร ผลแห่งสุบินนิมิตรนี้ มิได้เป็นภัยอันตรายอย่างใดแก่มหาพิตร บพิตรจงทรงแสดงพระสุบินเป็นคำรบสิบหกเถิด

(๑๖) พระเจ้ายัสเสนทิโกศลจึงทูลว่า ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ในสุบินที่คำรบสิบหกนั้น ข้าพระองค์ได้เห็นแพะทั้งหลายไล่ติดตามเสือเหลือง แล้วเคี้ยวกินเสือเหลืองนั้นเสียงดังกร้วม ๆ ภายหลังเสือทั้งหลายมีเสือดาวและเสือแผ้วเป็นต้นอื่น ๆ เห็นแพะแต่ที่ไกล ก็มีความสดุ้งหวาดเสียวกลัวแพะเป็นกำลัง ก็พากันหนีไปหลบซ่อนอยู่ณพุ่มไม้และป่าชัฏเป็นต้น วิยากผลแห่งสุบินนี้จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสพยากรณ์ทำนายว่า วิยากผลแห่งสุบินนี้ จักยังเกิดมีในกาลแห่งกระษัตริย์ผู้เป็นอธรรมิกราชในอนาคตกาล แท้จริงในอนาคตกาลภายน่า บุตรผู้ไม่มีตระกูลจักเป็นราชพัลลภ คือเป็นผู้สนิทสนมในพระราชา และจักได้เป็นใหญ่มีอำนาจมาก ฝ่ายบุตรผู้มีตระกูลทั้งหลาย จักตกอยู่กลับเป็นคนต่ำช้ามีชื่อเสียงมิได้ปรากฏ (จักเป็นคนตกอับลับชื่อเสียง) พวกราช

พลลภเหล่านั้น จักทูลพระราชาให้เชื่อถือถ้อยคำของตนแล้ว จักมีกำลังอำนาจในที่ทั้งหลาย มีไร่นาและที่ดินเรือกสวนเป็นต้น อันเป็นของเนื่องมาตามประเพณีของบุตรผู้มีตระกูล ว่าของเหล่านี้เป็นของของเรา ครั้นบุตรผู้มีตระกูลเหล่านั้น มากล่าวโต้แย้งในที่ทั้งหลายมีโรงวินิจฉัยคดีเป็นต้น ว่าของเหล่านี้มิใช่ของของท่าน เป็นสิ่งของของเราที่เนื่องมาแต่ตระกูล พวกราชพลลภเหล่านั้น ก็จักให้คนโยธีบุตรผู้มีตระกูลนั้น ด้วยเครื่องประหารทั้งหลายมีหวายเป็นต้น แลจักให้คนจับคอไสออกไปจากที่นั้น ๆ แล้วจักคุกคามขู่ว่า ท่านไม่รู้จักประมาณตนของตน ท่านมาวิวาทกล่าวแก่งแย่งกับเราดังนี้ เดี๋ยวนี้เราจักกราบทูลพระมหากระษัตริย์ ให้ลงราชอาญาตัดมือแลเท้าของท่านเป็นต้น ท่านจะว่ากระไร บุตรผู้มีตระกูลเหล่านั้นมีความกลัวก็ต้องมอบสละวัตถุสิ่งของของตนให้แก่พวกราชพลลภนั้น ด้วยถ้อยคำว่า ถ้าฉะนั้น ท่านจงถือเอาสิ่งของเหล่านี้เป็นของของท่านเถิด ว่าดังนี้แล้ว ก็จักพากันไปสู่บ้านเรือนตน แล้วแลนอนซบเซาอยู่ด้วยความเสียดาย

ปาปภิกขุบี ฝ่ายภิกษุผู้เป็นยาปทั้งหลายเล่า ก็จักเบียดเบียนย่ำยีภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ตามชอบใจตน ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักเหล่านั้น เมื่อไม่ได้พระมหากระษัตริย์เป็นที่พึ่งแล้ว ต่างองค์ก็จักหลีกไปสู่ป่า แล้วแลซ่อนเร้นอยู่ในที่อันรกชัฏทั้งหลาย

การที่บุตรผู้มีชาติตระกูลถูกบุตรที่มีชาติต่ำเบียดเบียน แล้วแลต้องหลบหลีกซ่อนเร้นด้วยความกลัวก็ดี แลการที่ภิกษุผู้มีศีลถูกภิกษุผู้เป็นยาบเบียดเบียน แล้วแลเข้าไปซ่อนเร้นอยู่ก็ดี ก็เปรียบดุจดังว่าเสือดาวแลเสือแผ้ว อันหนีแพะด้วยความกลัว ที่ปรากฏในสุบินของมหาบพิตร ผลแห่งสุบินนิมิตรเป็นคำรบสี่นี้ มิได้เป็นภัยอันตรายแก่มหาบพิตร

อยํ หิ สุปีโน อนาคตญฺเญว อารพฺภ ทิฏโฐ แท้จริงสุบินนิมิตรทั้ง ๑๖ ข้อนี้ มหาบพิตรปรารภเหตุในอนาคต จึงได้ทรงนิมิตรเห็นอย่างนี้ ฝ่ายพราหมณ์ทั้งหลายที่กล่าวทายสุบินอย่างนั้น ทำอาการประหนึ่งว่ารักใคร่ในมหาบพิตร แลทูลแนะนำให้บูชายัญ ก็เพราะจะอาศัยการประพฤติเลี้ยงชีพ ด้วยคิดว่า เราทั้งหลายจักได้ทรัพย์เป็นอันมากด้วยประการดังนี้

เอวํ สตฺถา โสฬสนฺนํ มหาสุปีนานํ นิปฺผตฺตึ กเถตฺวา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงพยากรณ์ผลสำเร็จของมหาสุบิน ๑๖ ประการดังนี้แล้ว จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า **มหาราช** ดูกรมหาราชบพิตร สุบินเหล่านี้ทั้ง ๑๖ ประการ บพิตรจักได้เห็นแต่บพิตรผู้เดียวในกาลนี้หามิได้ ถึงโบราณกระยัตริย์ทั้งหลายแต่ปางก่อน ก็ได้ทรงเห็นสุบินเหล่านี้เหมือนกัน ฝ่ายพราหมณ์ทั้งหลายในครั้งนั้น ก็ได้ถือเอาสุบินของโบราณกระยัตริย์ แล้วแลชักไปในการบูชายัญเหมือนอย่างนี้ ภายหลังกระยัตริย์โบราณนั้น ได้เสด็จไปถามพระโพธิสัตว์โดยเหตุที่ยัณฑิตผู้มีปัญญาได้ทูลแนะนำถวาย พระโพธิสัตว์เมื่อทำนาย

สุบินเหล่านั้นฉวยแต่โบราณกระษัตริย์ในครั้งนั้น ก็ได้พยากรณ์สุบินเหล่านั้น โดยนิยมอย่างที่ตถาคตได้พยากรณ์แก่มหาชนพิตรฉนี้ มีพระพุทธฎีกาตรัสดังนี้แล้ว พระเจ้าโกศลราชจึงทูลอาราธนาขอทรายเรื่องพระพุทธองค์จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเทศนา ให้พระเจ้าโกศลราชทรงฟังดังต่อไปนี้ว่า

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้วแต่หลัง ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติอยู่ณเมืองพาราณสี ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ผู้มั่งมีทรัพย์สมบัติมาก อันนับเนื่องในอุทิจจะตระกูล ครั้นเจริญไวแล้วก็ออกบรรพชาเป็นฤาษี ทำอภิญญาแลสมาบัติให้บังเกิดขึ้นแล้ว ก็ประลองเล่นอยู่ในฌาน สำเร็จอิริยายถเป็นผาสุกสำราญอยู่ในหิมวันตประเทศ

ตทา พฺรหฺมทตฺโต ในกาลนั้น พระเจ้าพรหมทัตผู้ครองเมืองพาราณสี ได้ทรงเห็นสุบินนิมิตรเหล่านี้ครบทั้ง ๑๖ ประการ จึงตรัสถามพราหมณ์ปุโรหิตาจารย์ทั้งหลาย พราหมณ์ปุโรหิตทั้งปวงก็ทูลทำนาย แลแนะนำให้บูชายัญเหมือนอย่างในกาลนี้

เตสุ อนฺเตวาสิกมาณโว ในพวกพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น มีมาณพผู้หนึ่ง เป็นอันเตวาสิกศิษย์ของพราหมณ์ปุโรหิต มาณพนั้นเป็นผู้ฉลาดมีปัญญา จึงถามปุโรหิตอาจารย์ของตนว่า **อาจริย** ข้าแต่พระอาจารย์ ตัวข้าพเจ้านี้ ท่านให้เรียนไตรเพทแล้วแลสอนว่า ถ้าคน

ผู้ที่เรียนไตรเพทแล้ว ไปฆ่าคนหรือสัตว์ให้ตาย กิจที่กระทำของผู้ที่เรียนไตรเพทนั้น ไม่เป็นการสวัสดิมงคลมิใช่หรือ อาจารย์ปุโรหิตจึงตอบว่า ตาต ดูกรพ่อ ทรัพย์เป็นอันมากจักยังเกิดขึ้นแก่เรา ด้วยอุบายคือยัญญนี้ ก็แต่ฝ่ายเจ้านั้น ปรารถนาจะรักษาทรัพย์ของพระราชาไว้หรือ มานพศิษย์จึงว่า ถ้ากระนั้นก็ ท่านจงกระทำการของท่านตามปรารถนาเถิด ข้าพเจ้าจักกระทำด้วยกับท่านไม่ได้ เมื่อมานพนั้นพูดดังนี้แล้ว ก็เลี่ยงหลีกออกไปเที่ยวอยู่ในสวนราชอุทยาน

ตำ ทิวสเมว โพธิสตฺโตปิ ในวันนั้นแท้จริง ฝ่ายพระมหาสัตว์โพธิสัตว์ได้ทราบเหตุนั้น ด้วยกำลังฌานสมาบัติ จึงคำริห์ว่า ถ้าเราไปสู่ทางมนุษย์ในวันนี้ การหลุดพ้นจากเครื่องพันธนาการจำจองจักยังเกิดมีแก่หมู่ชนและสัตว์เป็นอันมาก คำริห์ดังนี้แล้ว ก็เข้าฌานเหาะมาโดยอากาศลงในสวนพระราชอุทยาน แล้วนิสัชนาการนั่งอยู่เหนือพื้นมงคลศิลา สุวณฺณปฏิมา วิย เปรียบประดุจดังว่ารูปทองอันงามที่บุคคลหล่อมาตั้งไว้.

โสปิ มานโว ฝ่ายมานพนั้นก็เข้าไปใกล้พระมหาสัตว์โพธิสัตว์นมัสการแล้วก็นั่งอยู่ในที่ควรข้างหนึ่ง จึงปฏิสันถารไต่ถามพระมหาสัตว์โพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ก็กระทำปฏิสันถารตอบด้วยคำอันไพเราะ แล้วจึงถามว่า ดูกรมานพ พระราชามหากระษัตริย์ยังทรงครองราชสมบัติโดยราชธรรมอยู่หรือ มานพจึงตอบว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ พระราชามหากระษัตริย์นั้นทรงตั้งอยู่ในราชธรรม แต่ทว่า

พราหมณ์ทั้งหลายทูลชักนำ ให้พระองค์ดำเนินไปในทางอันผิด ด้วยเหตุเดิมนั้น พระมหากระยัตริย์ทรงเห็นสุบินนิมิตร ๑๖ ประการ จึงทรงตรัสเล่าให้พราหมณ์ทั้งหลายฟัง พราหมณ์ทั้งหลายนั้นทูลทำนายว่า พระสุบินเป็นนิมิตรร้าย ควรบูชายัญด้วยสัตวสองเท้าและสัตวสี่เท้าสิ่งละสี่ ๆ ยัญสัตวทั้งหลายถูกมรณภัยคุกคามแล้ว ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าจะถวายพระพรพระมหากระยัตริย์ให้ทรงทราบผลสำเร็จแห่งสุบินเหล่านั้น ปลดเปลื้องหมู่สัตวให้พ้นจากมรณภัย จะควรแก่พระผู้เป็นเจ้าหรือไม่.

พระดาบสโพธิสัตวจึงตอบว่า ดูกรมานพ เรามิได้รู้จักพระมหากระยัตริย์ของท่าน ฝ่ายพระมหากระยัตริย์ของท่าน ก็มิได้ทรงรู้จักเรา ถ้าหากว่า พระมหากระยัตริย์เสด็จมาถามเรา เราก็จักถวายพระพรให้ทรงทราบผลสำเร็จแห่งสุบินเหล่านั้น ๆ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ข้าพเจ้าจักไปทูลเชิญให้เสด็จมาณที่นี้ พระผู้เป็นเจ้าโปรดนั่งอยู่สักครู่หนึ่งก่อน มานพให้พระดาบสโพธิสัตวรับคำปฏิญญาแล้ว จึงไปเฝ้าพระราชากราบทูลว่า มหาราช ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมหาราช บัดนี้มีพระดาบสองค์หนึ่งเที่ยวมาโดยอากาศ ลงมาอยู่ในพระราชอุทยานของพระองค์ นั่งอยู่ณแผ่นศิลาอันเป็นมงคล ขอกแก่ข้าพระยาว่า จะมาทำนายผลแห่งสุบินนิมิตรของพระองค์ ให้ข้าพระยาทมาทูลเชิญเสด็จในกาลนี้.

ราชา ตำ กถำ สุตฺวา พระเจ้าพาราณสีได้ทรงฟังคำของมานพนั้น ก็มีพระหฤทัยโสมนัส ในขณะนั้นพระองค์มีราชบริษัทเป็นหมู่ใหญ่แวด

ล้อม เสด็จไปสู่สวนราชอุทยาน ครั้นถึงทรงกระทำนมัสการพระกายสโพธิสัตว์แล้ว ทรงประทับที่ควรส่วนข้างหนึ่ง จึงมีพระราชดำรัสถามว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ได้ยินว่า พระผู้เป็นเจ้ารู้ผลสำเร็จแห่งสุบินที่โยมได้เห็นแล้ว จริงหรือ ฯ ดูกรมหาราชบพิตร ขอถวายพระพร อาตมาภาพรู้ผลสำเร็จแห่งสุบินที่บพิตรได้ทรงเห็นแล้ว จริงอย่างนั้น ฯ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ขอพระผู้เป็นเจ้าจงกล่าวผลสำเร็จแห่งสุบินนั้น ให้โยมฟังในกาลนี้เถิด ฯ ดูกรมหาราชบพิตร พระองค์จงทรงแสดงพระสุบินนิมิตรที่ได้ทรงเห็นแล้วให้อาตมภาพฟังก่อน อาตมาภาพจึงจะพยากรณ์ถวาย ฯ พระเจ้าพาราณสีทรงรับคำว่า สาธุ ภนฺเต ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ดีแล้ว พระองค์จึงตรัสบอกสุบินทั้ง ๑๖ ประการโดยนัยมาติกาว่า อุสภา รุกฺขา คาวิโย เป็นต้น โดยนัยที่พระเจ้าปัสเสนทิโกศลราช ได้กราบทูลแด่สมเด็จพระโลกนารถผู้ศาสดานั้น

โพธิสตฺโตปิ ฝ่ายพระกายสโพธิสัตว์ ก็กล่าวพยากรณ์ผลแห่งสุบินนั้นโดยพิศดาร โดยนัยที่สมเด็จพระศาสดาจารย์ ได้ตรัสทำนายแก่พระเจ้าปัสเสนทิโกศลราชฉะนั้น ครั้นปริโยสานที่สุดแห่งการทำนายพระสุบินนั้น พระกายสโพธิสัตว์จึงกล่าวคำต่อไปดังนี้ว่า วิปริยาโส วตฺตติ น ยิธมตฺถิ มีความว่า การที่กระทำยัญพิธีนั้น ย่อมเป็นไปโดยการวิปริต เพราะว่าผลสำเร็จแห่งสุบินนิมิตรนี้จะได้มีในกาลนี้หามิได้ ก็จักมีในอนาคตกาลภายน่า.

อรรถาธิบายความในคำของพระโพธิสัตว์นั้นว่า **มหาราช** ดูกรมหาบพิตร ผลสำเร็จแห่งสุบินนี้ จักยังไม่มีในกาลนี้ **ยัปเนตัง เตสัง ปฏิฆาฏัตถาย** ก็แต่ว่า การกระทำยัญพิธีเพื่อระงับยังโทษแห่งสุบินเหล่านี้ใด การที่กระทำยัญพิธีนั้น ย่อมเป็นไปโดยอาการอันผิด โดยอาการวิปลาส เพราะเหตุว่าผลสำเร็จแห่งสุบินเหล่านี้ จักยังไม่มีในกาลนี้คือ จักยังไม่มีในรัชกาลแห่งมหาบพิตร และจักยังไม่มีในกาลแห่งอาตมาภาพดำรงอยู่ ผลสำเร็จแห่งสุบินเหล่านี้ จักยังเกิดมีในกาลเมื่อโลกแปรผันวิปริตผิดจากธรรมดา[๑] เพราะเหตุนั้นนั่นแหละ การที่กระทำยัญพิธีเพื่อระงับยังโทษแห่งสุบินเหล่านี้ จึงเรียกว่าเป็นไปโดยอาการอันผิด โดยอาการวิปลาสดังนี้ **อิโต นิทานัง ภยัง วา ฉมฺภิตตฺตัง วา** ภัยอันตรายก็ดี หรือเหตุที่จะให้มหาบพิตรสดุ้งตกพระทัยกลัวก็ดี อันเป็นผลแต่สุบินนิมิตรนี้ มิได้มีแต่มหาบพิตรโดยแท้

มหาปุริโส ราชานัง สมสฺสา เสตฺวา พระมหาบุรุษโพธิสัตว์กล่าวเล้าโลมพระเจ้าพาราณสีแล้ว จึงให้ปล่อยสัตว์ทั้งหลายออกจากเครื่องพันธนาการจำจอง แล้วกลับเหาะขึ้นไปประดิษฐานอยู่ณอากาศ จึง

---

๑ โลกแปลผันผิดธรรมดามี ๖ อย่าง คือ (๑) กาลแห่งเหตุอันไม่ควร โลกถือเอาว่าเป็นเหตุอันควร (๒) กาลแห่งเหตุอันควร โลกมาละทิ้งเสียว่าเป็นเหตุอันไม่ควร (๓) กาลแห่งความไม่เป็นจริง โลกถือเอาว่าเป็นจริง (๔) กาลแห่งความเป็นจริง โลกมาละทิ้งเสียว่าไม่เป็นความจริง (๕) กาลแห่งพวกอลัชชีทั้งหลายบังเกิดหนาขึ้น (๖) กาลแห่งพวกอลัชชีผู้ละอายบาปทั้งหลายเสื่อมน้อยลง.

ถวายโอวาทแด่ยรมกระษัตริย์ให้ดำรงอยู่ในเบญจศีล แลแสดงธรรมเทศนาถวายว่า **มหาราช** ดูกรยพิตรมหาราช จำเดิมแต่นี้ไป ยพิตรอย่าได้มีความประมาท อย่าพอพระไทยเชื่อถือในพราหมณ์ทั้งหลาย อันจะทูลแนะนำให้พระองค์บูชายัญ อันเป็นเหตุที่จะฆ่าสัตว์ของเลี้ยงให้ จำตาย ยพิตรจงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมเถิด ครั้นพระดาบสโพธิสัตว์ถวายโอวาท แลแสดงธรรมเทศนาแด่พระราชาดังนี้แล้ว ก็ถวายพระพรลากลับไปยังที่อยู่ของตน โดยทางนภากาศ

ราชาปี ตสฺส โอวาเท ฐตฺวา พระเจ้าพาราณสีทรงตั้งอยู่ในโอวาทคำสอนของพระโพธิสัตว์แล้ว ก็ทรงบำเพ็ญบุญกิริยามีทานเป็นต้น ครั้นถึงกาลทำลายพระชนม์แล้ว ก็เสด็จไปโดยยถากรรมของพระองค์.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงมีพระพุทธดำรัสแก่พระเจ้าโกศลราชว่า ดูกรมหาราชยพิตร ภัยอันตรายแต่เหตุแห่งสุบินนิมิตรนี้ มิได้มีแก่มหาราชยพิตร **หาเรถ ยญฺญ** ยพิตรจงให้รื้อถอนยัญเสียเถิด ครั้นสมเด็จพระพุทธองค์ให้รื้อถอนการบูชายัญลงเสียได้แล้ว ก็ได้ชื่อว่าโปรดประทานชีวิตเป็นทานแก่สัตว์ทั้งหลายมีมนุษย์เป็นต้น สมเด็จพระทศพลจึงประชุมชาดกว่า **ตทา ราชา** พระยาพาราณสีในครั้งนั้น ประวัติขันธ์เนื่องมา คือ อานนทภิกษุพุทธอนุชาในกาลนี้ **มานโว**

สาริปุตฺโต มานพผู้เป็นอันเตวาสิกของพราหมณ์ในครั้งนั้น ประวัติขันธ์เนื่องมา คือภิกษุสารีบุตรผู้เป็นพุทธสาวกเบื้องขวาของตถาคต **ตาปโส ปน** ฝ่ายพระดาบสผู้สำเร็จฌานสมาบัติ ซึ่งได้ทำนายสุบินประวัติ ๑๖ ประการในครั้งนั้น ประวัติขันธ์ท่องเที่ยวมาในสังสารวัฏ **อหเมว ตถาคโต** คือเราตถาคตผู้มาแล้วด้วยประการนั้น.

ปรินิพฺพุตเต ปน ภควติ ก็ครั้นเมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้ว พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย ผู้สังคายนาพระไตรปิฎก จึงยกบททั้งสามมีบทว่า **อุสภา** เป็นต้น ขึ้นสู่อรรถกถา แล้วจึงกล่าวบททั้งห้า มีบทว่า **ลาพูนิ** เป็นต้น ให้เป็นคาถาอันเดียวกัน ยกขึ้นสู่ยาฬิคัมภีร์เอกนิบาตชาดก ในส่วนพระสุตตันตปิฎก ด้วยประการฉะนี้.

จบมหาสุบินชาดก

เรื่องที่ ๘ ถึงเรื่องที่ ๑๐

พระธุรภาคพิจารณ์

(บุศย์ ศรีธรานนท์ เปรียญ ๓ ประโยค วัดรังษีสุทธาวาส) เรียง

๙ อีลลีสชาดก

อุโภ ขญฺชาติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มจฺฉริยเสฏฺฐึ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับอยู่ณพระเชตวันมหาวิหาร ทรงพระปรารภซึ่งเศรษฐีขัตระหนี่ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำว่า **อุโภ ขณฺชา** เป็นต้น

ได้ยินมาว่า มีบ้านตำบลหนึ่งชื่อสุกรนิคม ไม่ไกลจากเมืองราชคฤห์นัก มีเศรษฐีผู้หนึ่งซึ่งอยู่ในบ้านนั้นชื่อโกสิยเศรษฐี เป็นผู้ตระหนี่เหนียวแน่น มีทรัพย์ถึงแปดสิบโกฏิ แต่เศรษฐีนั้นไม่เคยให้แม้ที่สุดเพียงน้ำมันชุบด้วยหญ้าคาสักหยาดหนึ่งแก่ใคร ๆ เป็นอันขาด ถึงตัวเองก็มิได้บริโภคใช้สอย ทรัพย์สมบัติมากถึงเพียงนั้น ก็เป็นทรัพย์ไม่ทำประโยชน์แก่ชนทั้งหลาย มิบุตรและภรรยาเป็นต้นเลย ทั้งไม่มีประโยชน์แก่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย เป็นทรัพย์สมบัติอันใคร ๆ พึงแตะต้องไม่ได้ เหมือนหนึ่งสระโบกขรณีที่มีผู้เสื่อมน้ำเข้าเป็นเจ้าของหวงห้ามฉะนั้น

อยู่มาวันหนึ่งเป็นเวลาเช้ามืด สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จออกจากสมาบัติอันประกอบไปด้วยพระมหากรุณา พระพุทธองค์ทรงทอดพระพุทธจักษุญาณแลดูสัตว์โลก ซึ่งเป็นเผ่าพันธุ์พุทธเวไนยทั้งหลายที่ควรจะตรัสรู้ ได้เห็นอุปนิสัยของเศรษฐีกับทั้งภรรยาผู้อยู่ในที่สุดทาง ๔๕ โยชน์อันควรจักได้โสดาปัตติผล

ในระหว่างนั้นเศรษฐีเข้าไปในเมือง เพื่อเฝ้าพระเจ้ากรุงราชคฤห์เหมือนวันก่อน ๆ ครั้นออกจากที่เฝ้าแล้วเดินกลับมา เห็นชาวชนบทคนหนึ่งนั่งบริโภคขนมเบื้องที่ระคนไปด้วยถั่วกุมมาศ เศรษฐีกำลังหิวก็นึกอยากบริโภคขนมเบื้อง พอไปถึงเรือนแล้วก็รำพึงว่า ถ้าเรา

จะบอกว่าเราอยากบริโภคขนมเบื้องไซ้ ชนทั้งหลายในบ้านเรือนเรา ก็มาก คงพากันมาบริโภคด้วยเรา ถ้าเช่นไปเช่นนั้น สิ่งของทั้งหลายของเรา เช่นต้นว่าเข้าสารแลเนยใสแลน้ำผึ้ง ก็จักหมดจักเปลืองไปมากนัก เราอย่าบอกแก่ใคร ๆ ให้รู้เลย เมื่อเศรษฐีคิดเห็นดังนั้น ก็สู้อดกลั้นความอยากไว้มิได้บอกเล่าแก่ใคร ๆ ครั้นกาลล่วงไปไม่กี่วันนัก เศรษฐีนั้นยังเกิดเป็นโรคผอมเหลือง มีร่างกายลีบสพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่คลายความอยาก จึงเข้าไปในห้องไปนอนซบอยู่บนเตียงมิได้บอกแก่ใคร ๆ ด้วยความกลัวว่าทรัพย์สมบัติจะร่อยหรอหมดไป

ในลำดับนั้น ภรรยาเข้าไปนวดฟั้นอยู่ข้างหลังแล้วถามว่า ท่านไม่สบายมีอาการเป็นอย่างไรขา ๆ เราไม่ได้เจ็บไข้อย่างไรดอก ๆ พระมหากระยัตริย์กริ้วท่านหรือ ๆ พระมหากระยัตริย์ก็หาได้กริ้วเราไม่ ๆ กระนั้นก็ชนทั้งหลายมีบุตรแลภรรยาเป็นต้น ได้ทำความร้อนใจให้แก่ท่านหรือ ๆ ไม่มีใครทำความรำคาญเดือดร้อนให้แก่เราดอก ๆ มิฉนั้นท่านอยากบริโภคของสิ่งใดหรือ ๆ เศรษฐีก็นิ่งเสียหาตอบไม่ เพราะความกลัวจะเสียทรัพย์

ฝ่ายภรรยาเห็นเศรษฐีนอนนิ่งไม่ตอบ ก็เข้าใจว่าคงจะอยากบริโภคอะไร ๆ สักสิ่งหนึ่งเป็นแน่ จึงวิงวอนถามว่า ข้าแต่ท่าน เมื่อท่านอยากจะบริโภคสิ่งไร ก็เชิญท่านบอกข้าพเจ้าเถิด เศรษฐีได้ฟังถ้อยคำภรรยาเจ้าโลภ ราวกับว่าได้กลืนซึ่งวาจาเข้าไป จึงบอกว่าเรามีความอยากบริโภคของสิ่งหนึ่ง ๆ ท่านอยากบริโภคอะไร ๆ อ้อ เราอยากบริโภค

ขนมเบื้อง ฯ ในขณะนั้นภรรยาจึงพูดตอบว่า เมื่อท่านหยากบริโภคขนมเบื้องแล้วก็ไม่บอกจะประโยชน์อันใด ท่านเป็นคนจนขัดสนเมื่อไรมี ครานี้เราจะทำขนมเบื้องให้พอที่จะแจกแก่ชนทั้งหลาย แต่บรรดาที่อยู่ในบ้านสุกรนิคมทั่วถึงกันทั้งสิ้น เศรษฐีจึงว่า ชาวบ้านทั้งหลายเขาทำการงานของเขา จักให้เขากินต้องการอะไร ภรรยาจึงว่า ถ้ากระนั้นก็ จะทำให้พอแจกชาวบ้านที่อยู่ในตรอกเดียวกัน เศรษฐีไม่พอใจจึงพูดประชดว่า ถ้ากระนั้น เรารู้แล้วว่าเจ้าเป็นผู้มีทรัพย์มาก ภรรยาได้ฟังเศรษฐีประชดจึงว่า จะทำให้พอแจกแต่เฉภาะชนที่อยู่บ้านใกล้เรือนเคียงกัน เศรษฐียังไม่พอใจก็ประชดให้อีกว่า เจ้าเป็นผู้มีอัยยาศัยกว้างขวาง เราเข้าใจอยู่แล้ว ภรรยาจึงตอบว่า ถ้ากระนั้น จะทำให้พอบริโภคกันเฉภาะบุตรภรรยาของท่านที่อยู่ในเรือนนี้ เศรษฐีตอบว่า เจ้าจะประโยชน์อะไรกับคนเหล่านั้นด้วยเล่า ภรรยาจึงว่า ถ้ากระนั้น จะทำแต่เฉภาะพอท่านกับข้าพเจ้ากินด้วยกัน เศรษฐีตอบว่า จะเผื่อเจ้าทำไมด้วยเล่า ภรรยาจึงว่า ถ้ากระนั้น ข้าพเจ้าจะทำแต่เฉภาะท่านบริโภคผู้เดียวเท่านั้นและ เศรษฐีจึงว่า ถ้าเราจะทำขนมเบื้องในทีนี้ ชนทั้งหลายโดยมากด้วยกัน ก็จักพากันมาขอบริโภคด้วย เจ้าจงไปเลือกเข้าสารที่เป็นปลายเข้าแล้ว ยกเตาแลกะทะมา รินนมแลเนยใสน้ำผึ้งสิ่งละน้อย ๆ ขนขึ้นไปบนปราสาทชั้นที่ ๗ แล้วทอดขนมเบื้อง เราคนเดียวเท่านั้น จักนั่งกินขนมเบื้องในปราสาทชั้นนั้น ภรรยารับคำว่าดีแล้ว จึงใช้ทาสีให้ขนสิ่งของขึ้นไปบนปราสาทแล้วเชิญเศรษฐีขึ้นไป เศรษฐีพอเข้าไปในปราสาทก็ปิดประตูใส่ลิ่มแลกลอนเสียทุกประตู

ตั้งแต่ประตูที่ ๑ เป็นลำดับไปแล้ว ก็ตรงขึ้นไปถึงชั้นที่ ๗ ปิดประตูแล้ว นั่งอยู่ในปราสาทชั้นที่ ๗ นั้น ส่วนภรรยาเศรษฐี ก็ก่อไฟให้โพลงขึ้นในเตาแล้วยกกะทะขึ้นตั้ง เริ่มการทอดขนมเบื้องณที่นั้น

ลำดับนั้นเป็นเวลาเช้าตรู่ สมเด็จพระบรมศาสดาทรัสเรียกพระมหาโมคคัลลานเถรมา แล้วตรัสว่า ดูกรโมคคัลลาน เดี๋ยวนี้ มัจฉริยเศรษฐีในบ้านสุกรนิคม ไม่สู้ไกลจากเมืองราชคฤห์หนัก จักบริโภคขนมเบื้อง ใช้ให้ภรรยาทอดขนมเบื้องอยู่ในปราสาทชั้นที่ ๗ ด้วยความกลัวว่า ชนทั้งหลายอื่น ๆ จะมาเห็น ท่านจงไปทรมานเศรษฐีในที่ ๆ ทำขนมเบื้องนั่นแล้ว ทำให้สละพยศอันร้ายเสียแล้ว จงยังสามีและภรรยาทั้งสองคนให้ถือเอาขนมเบื้องทั้งหลายด้วย กับนมและเนยใสและน้ำผึ้งทั้งหลายด้วย แล้วจงพามายังเชตวันด้วยกำลังฤทธิ์ของเธอ ในวันนี้เราผัดฉันพร้อมด้วยภิกษุทั้ง ๕๐๐ จักนั่งคอยอยู่ในวิหารนี้ จักทำภัตตกิจด้วยขนมเบื้องทั้งหลายนั้น

พระมหาโมคคัลลานเถรรับพระพุทธฎีกาว่า **สาธุ ภนฺเต** พระพุทธเจ้าข้าดีแล้ว ก็ถวายนมัสการลาไปยังบ้านสุกรนิคมนั้นในขณะนั้น โดยกำลังแห่งฤทธิ์ เป็นผู้มีสบงและจีวรนุ่งห่มดีแล้ว ไปลอยอยู่ในอากาศแทบสิหยัญชรปราสาทของเศรษฐีนั่นทีเดียว มีรูปปรากฏราวกับว่ารูปแก้วมณี

เมื่อมหาเศรษฐีได้เห็นพระเถรแล้ว มีหฤทัยวัตถุหวาดเสียวจึงรำพึงว่า เราได้มาในที่นี้ ก็เพราะความกลัวแก่สมณะมีรูปอย่างนี้และสมณะองค์นี้ ยังมายืนอยู่แทบประตูน่าต่างได้ เศรษฐีไม่เห็นมีอะไรที่

จะพึงจับถือเอา ได้เน้นปากกัดฟันอยู่กรอด ๆ ด้วยความโกรธ ราวกับก้อนเกลือทุบคคลทิ้งลงไปในกองเพลิง แล้วกล่าวว่า ดูกรสมณะท่านมายืนอยู่ในอากาศจักเอาอะไร ถึงท่านจักแสดงรอยเท้าลงไว้ในอากาศในประเทศอันใดก็ตาม แล้วเที่ยวเดินอยู่ ท่านก็คงจะไม่ได้อะไรที่เดียว

ฝ่ายพระเถรก็เดินไป ๆ มา ๆ อยู่ในที่นั้น เศรษฐีจึงว่า ท่านมาเดินอยู่อย่างนี้จักเอาอะไร แม้ท่านจักมีบัลลังก์นั่งอยู่ได้ ในอากาศก็เหนจักไม่ได้เป็นแน่ พระเถรก็คู้เข้าซึ่งบัลลังก์นั่งลงแล้ว ลำดับนั้นเศรษฐีจึงว่า ท่านนั่งลงแล้วจักได้อะไรหรือ ถึงแม้ท่านมายืนอยู่ที่อรณีน่าต่าง ก็เหนว่าท่านจักไม่ได้อะไรโดยแท้ พระเถรก็เข้าไปยืนอยู่ที่อรณีน่าต่าง เศรษฐีก็พูดว่า ถึงท่านมายืนอยู่แล้วที่อรณีน่าต่างจักได้อะไร อย่าว่าแต่เพียงมายืนอยู่ที่อรณีน่าต่างเลย แม้ท่านจักยังหวนควันขึ้นก็คงจักไม่ได้โดยแน่ พระเถรก็ยังหวนควัน ปราสาททั้งสิ้นก็กลบกลุ้มไปด้วยเปลวควันเป็นก้อนเดียวกัน ในตาของเศรษฐีเมื่อกระทบซึ่งเปลวควันก็ให้แสบ มีอาการคุขแทงด้วยเข็ม เศรษฐีไม่กล้าท้าอย่างนี้อีกว่า ถึงท่านจะยังเพลิงให้โพลงอยู่ในปราสาทจักไม่ได้อะไร เพราะความกลัวว่าเพลิงจะไหม้เรือน จึงรำพึงว่า พระสมณะองค์นี้มาเกี่ยวข้องอยู่แล้วด้วยอาการอันดี เมื่อเธอไม่ได้ขนมเบื้องเหนเธอจะไม่กลับไป เราจะบอกภรรยาเราให้นำขนมเบื้องมาถวายพระสมณะองค์นี้สักแผ่นหนึ่งเถิด เมื่อเศรษฐีรำพึงดังนี้แล้วก็บอกภรรยาว่า ดูกรเจ้าผู้เจริญ เจ้าจงทอดขนมเบื้องแผ่นเล็ก ๆ

สักแผ่นหนึ่ง แล้วนำมาถวายพระสมณะ แล้วจักได้อาราธนาให้ออกลับไปเสีย

ส่วนภรรยาเศรษฐีก็ตักเอาแป้งหน่อยหนึ่งหยอดลงไปในกะทะ ก็เป็นขนมเบื้องแผ่นใหญ่ฟูขึ้นเต็มกะทะ เศรษฐีเห็นขนมเบื้องแผ่นนั้นจึงต่อว่าภรรยาว่า เจ้าตักแป้งหยอดลงไปมากนัก ว่าแล้วก็ลุกไปตักแป้งหน่อยหนึ่งด้วยมุมทัพพีด้วยตนเอง แล้วหยอดลงในกะทะ ก็เป็นขนมเบื้องแผ่นใหญ่ขึ้นไปกว่าที่ภรรยาทอด ขนมเบื้องกะทะใด ๆ เศรษฐีทอดอยู่ ขนมเบื้องกะทะนั้น ๆ ก็เป็นขนมแผ่นใหญ่ ๆ ทุก ๆ แผ่น จนเศรษฐีมีความระอาจึงบอกภรรยาว่า ดูกรเจ้าผู้เจริญ เจ้าจงหยิบขนมเบื้องไปถวายพระสมณะนี้สักแผ่นหนึ่งเถิด เมื่อภรรยาเศรษฐีหยิบขนมเบื้องแผ่นหนึ่งจากกระเช้า ขนมเบื้องทั้งนั้นก็ติดเนื่องเป็นแผ่นเดียวกันไปหมด จึงบอกเศรษฐีว่า ข้าแต่ท่าน ขนมเบื้องติดเป็นแผ่นเดียวกันไปหมด ข้าพเจ้าไม่สามารถจะดึงให้ขาดออกจากกันเป็นแผ่น ๆ ได้ เศรษฐีไปดึงขนมเบื้องก็ไม่อาจจะดึงออกจากกันได้

ขณะนั้น ชนทั้งสองก็ช่วยกันจับขนมเบื้องคนละริมแล้วก็ช่วยกันดึง ก็ไม่อาจจะดึงขนมเบื้องให้ขาดออกจากกันได้ ขณะเมื่อเศรษฐีพยายามดึงขนมเบื้องอยู่กับภรรยานั้น เหงื่อก็ไหลออกโชมกาย ความอยากกินขนมเบื้องนั้นก็เสื่อมคลายไป จึงบอกภรรยาว่า ดูกรเจ้าผู้เจริญ ขนมเบื้องนั้นเราหมดความต้องประสงค์แล้ว เจ้าจงถวายแก่พระภิกษุรูปนี้ไปทั้งกระเช้าเถิด ภรรยาเศรษฐีก็นำกระเช้าขนมเบื้องน้อมเข้าไปถวายพระเถร

ส่วนพระเถรก็แสดงธรรมเทศนาแก่ชนทั้งสอง แล้วแสดงคุณพระรัตนไตร แล้วแสดงผลแห่งเครื่องสักการทั้งหลายมีผลทานเป็นต้นว่า ทินฺนํ ผลแห่งทานที่บุคคลได้ให้แล้วย่อมไม่ไร้ผล ราวกะดวงพระจันทร์อันปรากฏเต็มดวงในพื้นอากาศในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ

มหาเศรษฐีนั่งฟังธรรมเทศนานั้นแล้ว กลับเป็นผู้มีจิตรเลื่อมใส จึงอาราธนาพระเถรว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขออาราธนาพระผู้เป็นเจ้ามานั่งที่บัลลังก์นี้แล้ว จงฉันซึ่งขนมเบื้องทั้งหลายเถิดพระเจ้าข้า พระเถรมิได้รับวาจาว่า ดูกรมหาเศรษฐี ยังมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับอยู่ในวิหารพร้อมด้วยภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ รูป มิพระพุทธฎีกาตรัสว่าจะเสวยขนมเบื้อง เมื่อท่านทั้งสองมีความเต็มใจ ท่านจงยอกให้ภรรยาของท่านถือขนมเบื้องทั้งหลายด้วย กับสิ่งของทั้งหลายมีนมเป็นต้นด้วย เราจักพาท่านไปสู่สำนักสมเด็จพระสัพพัญญู เศรษฐีถามว่า พระเจ้าข้า เดี๋ยวนี้สมเด็จพระสัพพัญญูทรงประทับอยู่ที่ไหน พระเถรบอกว่า พระบรมศาสดาทรงประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ในที่สุดหนทาง ๔๕ โยชน์ตั้งแต่ที่บ้านท่านนี้ไป เศรษฐีจึงว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ กาลล่วงไปเสียแล้ว ข้าพเจ้าจักไปยังที่มีหนทางอันไกลเช่นนี้อย่างไรได้เล่า พระเจ้าข้า

พระเถรจึงว่า เมื่อท่านเต็มใจที่จะไปแล้ว เราจักพาท่านไปด้วยกำลังฤทธิ์ของเรา ไม่ให้ท่านได้ความลำบาก สีสะบันไดของท่านที่ปราสาทนี้ เราจักให้คงที่อยู่ ส่วนที่สุดบันไดเบื้องต่ำ เราจักให้ไปหยั่งลงแทบซุ้มประตูเชตวันแล้ว เราจักพาท่านไปสู่พระเชตวัน โดยกาลมาท

ว่าท่านก้าวมาจากปราสาทชั้นบนลงไปสู่ปราสาทชั้นต่ำ เศรษฐีรับว่า **สาธุ ภนฺเต** กระนั้นก็แล้วพระเจ้าข้า พระเถรก็ขันดาลสิ่สะขันไดให้คงที่อยู่ในที่เดิม แล้วก็อธิษฐานว่า เชิงขันไดเบื้องต่ำจงไปหยั่งลงแทยซุ้มประตูพระเชตวัน พอขาดเถราธิษฐานลง เชิงขันไดเบื้องต่ำก็ไปหยั่งลงแทยซุ้มประตูพระเชตวัน โดยคำอธิษฐานนั้น พระเถรก็พาเศรษฐีกับภรรยาไปถึงพระเชตวันโดยฉับพลัน ประหนึ่งว่ากาลดำเนิรจากปราสาทชั้นบนลงมาสู่ปราสาทชั้นต่ำ ชนทั้งสองสามีภรรยา ก็เข้าไปนมัสการพระธรรมศาสดาจารย์แล้วกราบทูลซึ่งเวลา (เชิญเสวยภัตตาหาร)

พระธรรมศาสดาก็เสด็จไปสู่ที่สำหรับทำภัตตกิจ ประทับเหนือพุทธอาศน์อันบุคคลปูลาดไว้แล้วพร้อมด้วยหมู่พระภิกษุ มหาเศรษฐีก็ถวายน้ำทักษิโณทกแก่หมู่พระภิกษุมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ส่วนภรรยาเศรษฐีก็จัดขนมเบื้องถวายพระตถาคต พระพุทธองค์ทรงเสวยขนมเบื้องพอเป็นยาอันมัตร พระภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ รูปก็ฉันขนมเบื้องพอเป็นยาอันมัตร เศรษฐีก็ถวายของฉันทั้งหลาย มีน้ำนมแลเนยใสแลน้ำผึ้งน้ำตาลกรวดเป็นต้น เมื่อสมเด็จพระทศพลพร้อมด้วยภิกษุทั้ง ๕๐๐ สำเร็จภัตตกิจแล้ว ส่วนเศรษฐีกับทั้งภรรยา ก็ช่วนกันบริโภคขนมเบื้องจนพอแก่ความต้องการ ขนมเบื้องนั้นก็มิได้ยกพร่องไป ครั้นเมื่อเศรษฐีนำขนมเบื้องไปถวายแก่พระภิกษุทั้งหลายในวิหารทั้งหมด แล้วแจกแก่ศิษย์ทั้งหลาย ขนมเบื้องก็มิได้ยกพร่องไป

จึงกราบทูลแก่พระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้า ขนมเบื้องยังเหลืออยู่มากจักควรทำประการใด พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ถ้ากระนั้น ท่านทั้งหลายจงขนเอาขนมเบื้องที่เหลือนั้น ไปทิ้งเสียแทบชุมประตูพระเชตวันเถิด ที่นั้นชนทั้งสองสามีภรรยาก็ขนขนมเบื้องไปทิ้ง ลงในที่เป็นเงื้อมไม่สู้ไกลจากชุมประตู ๆ ที่เศรษฐีทิ้งขนมเบื้องนั้นยังปรากฏว่า เงื้อมเป็นที่ทิ้งขนมเบื้องอยู่จนทุกวันนี้

เมื่อเศรษฐีและภรรยาทิ้งขนมเบื้องเสร็จแล้ว ก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์ก็ทรงทำอนุโมทนาทาน เมื่อจบอนุโมทนาลง ชนทั้งสองได้สำเร็จโสดาปัตติผล นมัสการลาพระศาสดาแล้วขึ้นสู่บันไดที่ชุมประตูพระเชตวัน ก็ไปประดิษฐานอยู่ในปราสาทของตนเทียวทำเดิมแต่นั้นมา เศรษฐีก็เรียกทายาทซึ่งทรัพย์แปดสิบโกฏิลงในพระพุทธศาสนาเป็นเนื้องนิจ

ครั้นรุ่งขึ้นวันใหม่ พอสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จจาริกไปเพื่อบิณฑบาตในเมืองสาวัตถีแล้ว เสด็จกลับมายังพระเชตวันประทานซึ่งสุคโตวาทแก่พระภิกษุทั้งหลายแล้ว เสด็จเข้าไปประทับพระองค์อยู่ในคันธกุฎี พอเวลาสายัณห์ตวันเย็น พระภิกษุทั้งหลายมาประชุมพร้อมกันในโรงธรรมสภาคศาลา นั่งพรรณาซึ่งคุณของพระมหาโมคคัลลานเถรว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงเห็นเถิดซึ่งอานุภาพของพระมหาโมคคัลลานเถร ท่านทรมานซึ่งมัจฉริยเศรษฐีเสียได้ มิได้เบียดเบียนซึ่งศรัทธา มิได้แตะต้องซึ่งโภคสมบัติ โดยกาลมาทว่าครู่หนึ่งเท่านั้น ทำให้เศรษฐีละทิ้งพยศอันร้ายเสียแล้ว กลับให้เป็น

ผู้มีความเลื่อมใสถือขนมเบื้องมายังพระเชตวัน เฉภาะพระภักตร์สมเด็จพระบรมศาสดา ได้สำเร็จโสดาปัตติผลไปแล้ว พระมหาโมคคัลลานเถรท่านมีอานุภาพมากจริง ๆ หนอ เมื่อพระภิกษุทั้งหลายสนทนากันอยู่อย่างนี้ ก็พอสมเด็จพระศาสดาเสด็จมาจึงตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายมาประชุมสนทนากัน ด้วยเรื่องอะไรในเดี๋ยวนี้ ครั้นเมื่อพระภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องพระโมคคัลลานเถร ให้ทรงทรายแล้ว พระผู้มีพระภาคก็ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าภิกษุที่เป็นผู้ทรมานซึ่งสกุล เมื่อได้เข้าไปใกล้ซึ่งสกุลใดแล้ว ไม่พึงเยียดเยียดฟันไม่ทำให้สกุลลำบาก มีความประสงค์แต่จะให้สกุลนั้นรู้จักซึ่งคุณพระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น มีอาการเหมือนภมรินที่เที่ยวคลึงเคล้าเกสรจากดอกไม้ เมื่อพระพุทธองค์ทรงสรรเสริญพระเถร ก็ทรงตรัสซึ่งคาถานี้ในพระธรรมบทว่า

ยถาปิ ภมโร ปุปฺผํ วณฺณคนฺธํ อเหฐยํ
ปเลติ รสมาทาย เอวํ คาเม มุนี จเร

ความว่า ภมรินเที่ยวดูดดื่มซึ่งรสในดอกไม้แล้วบินไป มิได้ทำดอกไม้ให้เสื่อมจากสีและกลิ่นแม้ฉันใด นักปราชญ์ย่อมเที่ยวไปในบ้านก็มิได้เยียดเยียฟซึ่งสกุลให้ได้ความเดือดร้อนฉันนั้น เมื่อจะประกาศคุณของพระเถรให้ยิ่งขึ้นไปอีก ก็ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระมหาโมคคัลลานจะได้ทรมานมัจฉริยเศรษฐีให้ละพยศอันร้าย แต่ในครั้งเดียวเท่านี้หามิได้ ถึงในบุรพชาติปางก่อน พระมหาโมคคัลลานก็ได้

เคยทรมานเศรษฐีนั้นมาแล้ว ยังทำให้เป็นผู้รู้จักซึ่งความดีและความชั่ว ว่า เป็นของเนื่องมาด้วยกรรมและผลแห่งกรรม แล้วพระพุทธองค์ทรงนำมาซึ่งอดีตนิทานว่า

อตีเต กาเล พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ

ในอดีตกาลที่ล่วงไปแล้ว ครั้งพระเจ้าพรหมทัตได้ครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี มีเศรษฐีผู้หนึ่งชื่ออิสิสิ ตั้งบ้านเรือนอยู่ในนครพาราณสี มีทรัพย์สมบัติแปดสิบโกฏิ แต่เป็นผู้ประกอบไปด้วยบุรุษโทษทั้งหลายคือ เป็นง่อย เป็นกระจอก ในตาเอก เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใส เป็นผู้ตระหนี่เหนียวแน่น ทรัพย์สมบัตินั้น เศรษฐีไม่ให้ปันแก่ใคร ๆ ถึงตัวของเศรษฐีเองก็มิได้บริโภคใช้สอย เรือนของเศรษฐีนั้นปรากฏประดุจหนึ่งว่า สระโบกขรณีที่มผู้เสือน้ำเข้าไป เป็นเจ้าของหวงห้ามอยู่ฉะนั้น

แต่มารดาแลบิดาของอิสิสิเศรษฐีนั้น เป็นผู้บริจาคทานแลเป็นอุบัติของทานเนื่องมาถึงเจ็ดชั่วสกุล ส่วนอิสิสิเศรษฐีนั้นพอได้รับตำแหน่งเป็นเศรษฐีแล้ว ก็ทำวงศ์สกุลที่เคยบริจาคทานให้ฉิบหาย คือเอาไฟเผาโรงทานเสียแล้ว ยังมิหนำซ้ำตบตีฉุดคร่ากระยาจกทั้งหลายที่เข้าไปในบ้าน คอยสงวนแต่ทรัพย์ไว้เท่านั้น

อยู่มาวันหนึ่ง เศรษฐีนั้นไปเฝ้าพระมหากระษัตริย์แล้ว เมื่อกลับมาสู่บ้านเรือน ได้เห็นชนชาวชนบททั้งหลายเขาถือสุราคนละขวด เล่นกันอยู่ที่หนทางแห่งหนึ่ง แล้วเขาพากันมานั่งเก้าอี้ รินสุราที่เจือไปด้วยรสเปรี้ยวออกจากขวดพอเต็มจอกแล้วเขาดื่มอยู่ มีแกงอ่อม

ปลาลุ่มเน่าเปื่อยกัน เศรษฐีก็อยากเสพย์สุราขึ้นมาบ้าง จึงคิดในใจว่า ถ้าเราจักเสพย์สุราชนทั้งหลายก็จะมาพลอยเสพย์กับเรา ทรัพย์สมบัติของเราก็จักเปลืองจักหมดไป เมื่อเศรษฐีคิดเหนดังนี้ ก็ระงับความอยากนั้นไว้ ครั้นกาลล่วงเลยไปไม่สามารถจะระงับความอยากไว้ได้ มีสรีรกายผอมเหลืองประหนึ่งใบผ้ายที่แก่ สรีรกายแลสพรั่งไปด้วยเส้นแลเอ็น วันหนึ่งเศรษฐีเข้าไปในห้องนอนซบอยู่บนเตียง ส่วนภรรยาเข้าไปปรนนิบัตินั่งนวดอยู่เบื้องหลัง แล้วถามว่า ข้าแต่ท่าน ท่านไม่สบายเป็นอย่างไรไป

บรรดาถ้อยคำทั้งปวงให้ผู้อ่านฟังเข้าใจ โดยถ้อยคำที่ได้กล่าวมาแล้วแต่หลัง ฝ่ายเศรษฐีเมื่อได้ฟังภรรยาพูดอีกว่า ถ้ากระนั้นข้าพเจ้าจักทำสุราแต่เฉภาะท่านดื่มคนเดียวเท่านั้น เศรษฐีก็ใคร่ครวญว่า เมื่อเราจะทำสุราในเรือนเรา ชนทั้งหลายมากด้วยกันจักพากันมากิน ถึงว่าเราจักใช้คนให้ไปซื้อสุรามาจากร้านตลาด เราก็ยังไม่กล้าที่จะนั่งกินสุราที่ในเรือนนี้ได้ เมื่อคิดดังนี้แล้ว ก็ส่งเงินเพื่องหนึ่งให้คนใช้ไปซื้อสุราจากร้านตลาดมาขวดหนึ่งแล้ว ให้ถือพากันออกจากเมืองไปยังฝั่งแม่น้ำ แล้วเข้าไปในสุมทุมพุ่มไม้กอหนึ่งใกล้หนทางใหญ่ ให้คนใช้วางขวดสุราลงแล้วบอกว่า เจ้างดอยไปนั่งเสียให้ห่าง แล้วรินสุราจากขวดเต็มจอกดื่มกิน

ฝ่ายว่ายิดาของอิลลีสเศรษฐีนั้น ได้ทำบุญทั้งหลายมีให้ทานเป็นต้น เมื่อทำลายชนม์แล้วได้ไปยังเกิดเป็นพระอินทร์ในเทวโลก ขณะนั้นพระอินทร์พิจารณาดูว่า ทานของเรายังดำรงอยู่หรือไม่ ได้

เหนทานนั้นมิได้เป็นไปตามเดิม แลได้เห็นบุตรของตนตัดวงศ์สกุลทานเสียแล้ว เผาโรงทานเสียหมดแล้ว เที่ยวฉุดคร่ากระยาจกทั้งหลายให้ออกไปจากบ้าน ตั้งตนเป็นคนตระหนี่ วันนี้เข้าไปนั่งเสพย์สุราอยู่ในพุ่มไม้แต่ผู้เดียว เพราะความกลัวว่า จะต้องแบ่งให้แก่ชนทั้งหลายอื่น กำลังกินสุราอยู่ เมื่อท้าวเทวราชได้เห็นอย่างนี้ก็ดำริห์ว่า เราควรไปสู่ทางมนุษย์ไปชู่เศรษฐีนั้น ให้รู้จักความดีแลความชั่วว่า เป็นของเนื่องมาด้วยกรรมแลผลแห่งกรรม แล้วจักยังคับให้แจกทานทำให้เป็นผู้ควรไปเกิดในเทวโลก ดำริห์ฉนี้แล้ว ก็นิรมิตตนเป็นคนง่อยเป็นกระจอก มีในตาเอก ให้เหมือนกับอิลลิสเศรษฐีแล้ว เข้าไปยังพระนครพาราณสี ไปยืนอยู่แทบประตูพระราชนิเวศน์ ให้อำมาตย์ไปกราบทูลพระมหากระยัตริย์ว่าจะมาเฝ้า เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว เข้าไปถวายบังคมแล้วยืนอยู่ พระเจ้าพาราณสีมีพระราชกระแสรับสั่งว่า มหาเศรษฐี ท่านมาผิดเวลาด้วยเหตุอันใด เศรษฐีกราบบังคมทูลว่า ขอเดชะ ในเรือนของข้าพระพุทธเจ้ามีทรัพย์อยู่แปดสิบโกฏิ ขอพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ มีรับสั่งให้เจ้าพนักงานพระคลัง ไปขนทรัพย์นั้นมาไว้ในท้องพระคลังหลวงเถิด พระพุทธเจ้าข้า

พระมหากระยัตริย์ก็ตรัสว่า อย่าเลยเศรษฐี ทรัพย์ในท้องพระคลังของเรามีมากกว่าทรัพย์ของท่าน ฯ เศรษฐีกราบทูลว่า ขอเดชะ ถ้าแลพระองค์ไม่ต้องพระราชประสงค์ ข้าพระพุทธเจ้าจะขอพระราชานุญาต นำทรัพย์นั้นออกให้ทาน ฯ มหาเศรษฐี ท่านจงให้ทานตามความประสงค์เถิด ฯ เศรษฐีคือพระอินทร์แปลง ถวายบังคมกลับ

ออกไปสู่บ้านเรือนของอิลลีสเศรษฐี บริวารทั้งปวงพากันมาแวดล้อม บรรดาบริวารแม้สักคนหนึ่งก็ไม่มีใครสามารถที่จะรู้จักว่า คนนี้เป็น พระอินทร์หาใช่อิลลีสเศรษฐีไม่ ส่วนพระอินทร์ที่แปลงเป็นอิลลีสเศรษฐี นั้น ก่อนที่จะเข้าไปสู่เรือนไปยืนอยู่ที่ธรณีประตูแล้ว เรียกนายประตู มาสั่งว่า ถ้ามีชายคนใดคนหนึ่งมีรูปร่างลักษณะเหมือนกับเรา จะ มาพูดว่านี้บ้านเรือนของเขา ๆ จะเข้ามา เจ้าจงคิดคนที่มาอ้างว่าเป็น เจ้าของจักเข้าไปในเรือนนั้น ลงที่หลังแล้วขับไล่ออกไปเสียให้พ้น เมื่อ พระอินทร์สั่งนายประตูเสร็จแล้ว ก็ขึ้นไปยนปราสาทนั่งลงที่อาศน์อัน มีราคามากแล้ว ใช้สาวใช้ให้ไปขอภรรยาอิลลีสเศรษฐีมาหา พอ ภรรยาอิลลีสเศรษฐีมา ก็แสดงอาการเหมือนอิลลีสเศรษฐีแล้วพูดว่า ดูกรเจ้าผู้เจริญ วันนี้เราจะให้ทาน

ฝ่ายภรรยาแลบุตรธิดาของเศรษฐี กับทั้งชนบริวารมีทาสแล กรรมกรเป็นต้น เมื่อได้ฟังคำพระอินทร์ที่จำแลงเป็นอิลลีสเศรษฐี ว่าจักให้ทาน จึงพูดกันว่า จิตรของเศรษฐีที่จะเป็นจิตรน้อมไปในทาน แต่ก่อนแต่ไรไม่เคยมีเลย ก็วันนี้คงเป็นเพราะเศรษฐีเสพย์สุราเข้าไป แล้ว เป็นผู้มีจิตรอ่อนเกิดศรัทธาจักให้ทาน ลำดับนั้นภรรยาจึง ตอบว่า ข้าแต่ท่าน ๆ จงให้ทานตามความพอใจของท่านเถิด

อัมรินทราธิราชจึงบอกว่า ถ้ากระนั้น เจ้าจงใช้ผู้ใดไปเรียกคน ตีกลองมา ให้นำเอากลองไปตีป่าวร้องให้ ทั่วในพระนครว่า ชนทั้ง

หลายผู้ใคอยากได้ทองได้เงินได้แก้วมณีแก้วมุกดา ก็จงพากันมาที่บ้านเรือนอิลลิสเศรษฐีดังนี้ คนตีกลองก็นำกลองไปตีป่าวตามคำสั่งนั้น

เมื่อมหาชนทั้งหลายได้ทราบ ต่างก็แยกกระเช้าถือกระสอบพากันมาประชุมอยู่แทบประตูเรือน ท้าวสหัสไนยก็มีเทวบัญชาสั่งนายคลังให้เปิดคลังที่เต็มไปด้วยแก้วเจ็ดประการออกแล้วบอกว่า เราอนุญาตให้แก่ท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงขนเอาไปให้พอแก่ความต้องการของตนเถิด มหาชนก็ช่วนกันขนทรัพย์ออกมากองลงที่สนามใหญ่ แล้วต่างคนก็บรรจุลงในภาชนะที่ตนนำมาจนเต็ม แล้วก็พากันกลับไป

ส่วนว่ามนุษย์ในชนบทอื่น ก็ขับโคลากรถของอิลลิสเศรษฐีนั้น และมาเทียมเข้าแล้ว ก็ขนเอาแก้วเจ็ดประการมาบรรทุกจนเต็มแล้ว ก็ขับรถออกจากเมืองไปตามหนทางใหญ่ เมื่อขับรถไปใกล้พุ่มไม้ที่อิลลิสเศรษฐีนั่งเสพย์สุราอยู่ ก็กล่าวคำให้พรว่า ขอให้ท่านอิลลิสเศรษฐีมีชนมายุยืนนานได้ร้อยปีเถิด ชีวิตของข้าพเจ้าได้อาศัยซึ่งท่านในครั้งนี้ จะไม่ต้องทำการงานอะไรแล้ว จะมีพอเลี้ยงตนไปได้จนตลอดชีวิต รถคันนี้ก็เป็นรถของท่าน โคที่เทียมมานี้ก็เป็นโคของท่าน แก้วเจ็ดประการทั้งหลายเหล่านี้เป็นของในเรือนท่าน มารดาหรือบิดาของข้าพเจ้า ก็มิได้ให้ข้าพเจ้าสักนิดเดียว ข้าแต่ท่าน ข้าพเจ้าได้นำมาแล้วซึ่งสิ่งของเหล่านี้ ก็เพราะได้อาศัยท่าน

เมื่ออิลลิสเศรษฐีได้ยินซึ่งถ้อยคำนั้นก็สลดตุ้งตกใจ จึงรำพึงว่าชนเหล่านี้มาออกชื่อเราแล้วพูดอย่างนี้ ชรอยพระมหากระษัตริย์จักไปริบ

เอาทรัพย์ของเรา มาพระราชทานแก่ชนทั่วโลกละกระมัง จึงออกจากพุ่มไม้ ครั้นเห็นโคแลรถก็จำได้ จึงร้องตวาดไปว่า เฮ้ยเจ้าเด็กคนชั่วคนร้าย โคนี้ก็ของเรา รถนี้ก็ของเรา ว่าแล้วก็ตรงเข้าไปจับสพายโคเหล่านั้นไว้ ฝ่ายคหบดีลงมาจากรถแล้วตอบว่า ท่านอีกเปนคนชั่วคนร้าย ท่านอิลลีสเศรษฐีบริจาคทานแก่ชนชาวพระนครจนทั่วถึงกัน ท่านไปอยู่ที่ไหน ว่าแล้วก็วิ่งไปตำประหนึ่งเปนยิบน้ำตาให้ไหลอยู่แล้ว ตรงเข้าไปคีลงที่คอแล้วขับรถไป ส่วนอิลลีสเศรษฐีให้มีความหวาดเสียว กลับลุกขึ้นอีกยังฝุ่นเสียแล้วก็ไล่จับรถไว้ คหบดีลงมาจากรถจับผมไว้ได้แล้ว เอาศอกถองผลักให้ล้มลงยังแผ่นดินแล้วก็ผินหน้ากลับไป เมื่ออิลลีสเศรษฐีได้ถูกคหบดีมีอาการอย่างนี้ ก็ล่างเมาได้สติขึ้นมาก็มีความหวาดเสียว รีบไปยังพระทวารพระราชนิเวศโดยเร็ว ก็ไปเห็นมหาชนที่มาขนเอาทรัพย์ของตน จึงร้องตวาดไปว่าเฮ้ยนี่ทรัพย์ของเรา พระมหากระษัตริย์เบียดเบียนเอามาหรือ ตวาดแล้วก็ตรงเข้าไปแย่งเอาซึ่งทรัพย์นั้น ชนทั้งหลายพวกนั้นเขาก็ช่วยกันจับไว้ได้แล้ว ก็พากันทุบตีจนล้มลงในแผ่นดินนั้นเทียว

ส่วนอิลลีสเศรษฐีเมื่อได้รับซึ่งความเวทนา ปรารถนาจะไปบ้านเรือน พอไปถึงประตูนายประตูก็ร้องห้ามว่า คนชั่วคนโกงจะไปข้างไหน ว่าแล้วก็ตรงมาตีเอาด้วยซีกไม้ไล่จับคอใสออกไป อิลลีสเศรษฐีจึงรำพึงว่า ครั้งนี้นอกจากพระมหากระษัตริย์แล้ว คนอื่นๆ จะ

ได้เป็นที่พึ่งของเราไม่มีเสียแล้ว เมื่อรำพึงดังนี้ ก็เข้าไปเฝ้าพระเจ้ากรุงพาราณสีกราบบังคมทูลว่า ขอเดชะ นี่พระองค์มีกระแสรับสั่งให้เจ้าพนักงานไปริบทรัพย์ในบ้านเรือนของข้าพระพุทธเจ้าหรือ พระพุทธเจ้าข้า พระเจ้าพาราณสีจึงตรัสว่า อะไรเศรษฐี เราหาได้ใช้ใครไปริบทรัพย์สมบัติของท่านมาไม่ ตัวท่านเองได้เข้ามายอมให้ทรัพย์แก่เรามิใช่หรือ เราว่าเราไม่ต้องการ ท่านยังได้พูดต่อไปว่า ถ้าเราไม่ต้องการท่านจักให้ทาน แล้วท่านยังได้ใช้คนเอากลองไปเที่ยวตีป่าวร้องทั่วทั้งพระนคร แล้วท่านก็ให้ทาน อิลลีสเศรษฐีจึงทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าหาได้เข้ามาเฝ้าไม่ พระองค์ไม่ทรงทรายหรือว่า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นคนตระหนี่ ไม่เคยให้แม้ที่สุดแต่น้ำมันงุ่มด้วยหญ้าคาสักหยาดหนึ่งแก่ใคร ๆ ก็ยุคคลผู้ใดที่เขาให้ทานขอพระองค์ได้ ให้หาซึ่งยุคคลผู้นั้นมาให้ส่วนเถิด พระพุทธเจ้าข้า

พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงตรัสให้หาพระอินทร์ที่แปลงเป็นอิลลีสเศรษฐีเข้ามาแล้ว ทรงสังเกตุไม่ได้ว่า ชนทั้งสองจะต่างกันที่ตรงไหน พวกอำมาตย์ทั้งหลายก็จำไม่ได้ ว่าชนทั้งสองจะแปลกกันอย่างไร

ส่วนอิลลีสเศรษฐีกราบทูลว่า ขอเดชะ พระองค์ทรงจำข้าพระพุทธเจ้าไม่ได้หรือว่า อิลลีสเศรษฐีคนนี้ คนนั้นไม่ใช่อิลลีสเศรษฐี พระเจ้ากรุงพาราณสีตรัสว่า เราจำไม่ได้ ใครที่เขาเป็นคนจำท่านได้มีอยู่หรือ เศรษฐีกราบทูลว่า ภรรยาข้าพระองค์คงเป็นผู้จำได้ ก็ตรัสสั่งให้หาภรรยาอิลลีสเศรษฐีเข้ามาแล้วตรัสถามว่า คนสองคนนี้คนไหนเป็นสามีของเจ้า

ภรรยาอิลลีสเศรษฐีเข้าไปยืนอยู่ใกล้ท้าวเทวราชแล้ว กราบทูลว่า คนนี้และเป็นสามีของข้าพระองค์โดยแท้ แล้วพระมหากระยัติริย์รับสั่งให้หาซึ่งบุตรและธิดาของอิลลีสเศรษฐี ทั้งทาสและกรรมกรทั้งหลายมาพร้อมกันแล้วตรัสถาม บรรดาชนทั้งหลายมีบุตรและธิดาเป็นต้น ก็เข้าไปยืนใกล้องค์ท้าวเทวราชทั้งนั้น

ส่วนอิลลีสเศรษฐีจึงรำพึงไปอีกว่า ต่อมที่ในศีรษะของเรามีอยู่ หากผมปกปิดไว้ไม่มีใครเห็น นายช่างตัดผมคนเดียวเท่านั้นเป็นผู้ที่เคยเห็นต่อมนั้น อย่าเลยเราจะกราบทูลขอให้รับสั่งให้หาซึ่งนายช่างตัดผมนั้นเข้ามาเฝ้า เมื่อรำพึงดังนี้แล้ว ก็กราบทูลว่า ขอเดชะบุคคลที่เป็นผู้จำข้าพระพุทธเจ้าได้แน่นอนนั้น คือนายช่างตัดผมของข้าพระพุทธเจ้า ขอพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้เข้ามาเฝ้า

ก็แลในกาลครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ได้มาอุบัติเป็นนายช่างตัดผมของอิลลีสเศรษฐี เมื่อพระมหากระยัติริย์ตรัสให้หาซึ่งนายช่างตัดผมเข้ามาเฝ้าแล้ว ตรัสถามว่า เจ้าเป็นผู้ที่จำอิลลีสเศรษฐีได้หรือ พระโพธิสัตว์กราบบังคมทูลว่า ขอเดชะ ถ้าข้าพระพุทธเจ้าได้ดูศีรษะแล้วจำได้ จึงตรัสว่า ถ้ากระนั้นเจ้าจงดูศีรษะแห่งชนทั้งสองเถิด

ในขณะนั้นอมรินทราธิราชก็นิรมิตต่อมให้มีในศีรษะ เมื่อพระโพธิสัตว์พิจารณาดูศีรษะชนทั้งสองเห็นต่อมเข้า ก็กราบทูลว่า ชนทั้งสองมีต่อมในศีรษะด้วยกันทั้งสองคน ข้าพระพุทธเจ้า ไม่สามารถที่จะจำได้ว่า ผู้ใดเป็นอิลลีสเศรษฐี แล้วกล่าวซึ่งคาถานี้ว่า

อุโภ ขณฺชา อุโภ กุณี อุโภ วิสมจกฺขุกา
อุภินฺนํ ปีฬกา ชาตา นาหํ ปสฺสามิ อิลฺลีสํ ดังนี้

ความในคาถานี้ว่า เขาทั้งสองสีเป็นง่อย เขาทั้งสองสีเป็นกระจอก เขาทั้งสองสีมีในตาเอก ต่อมในสีสะของเขาทั้งสองก็มีเหมือนกัน ข้าพระพุทธเจ้าจำไม่ได้ว่า ใครเป็นอิลลีสเศรษฐี

ส่วนอิลลีสเศรษฐี เมื่อได้ฟังถ้อยคำของพระโพธิสัตว์แล้ว ให้มีความหวาดเสียวไม่อาจดำรงสติไว้ได้ เพราะมีความเศร้าโศรกที่เนื่องมาจากทรัพย์ ก็ล้มลงตรงหน้าพระที่นั่ง

ในขณะนั้น พระอินทร์ก็ลอยขึ้นไปประดิษฐานอยู่ในอากาศแล้วประกาศด้วยเทพลีลาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นกระษัตริย์อันประเสริฐ ข้าพระองค์จะได้เป็นอิลลีสเศรษฐีหามิได้ ข้าพระองค์เป็นเจ้าพิภพดาวดึงษ์ ส่วนอำมาตย์ทั้งหลายก็ช่วยกันหาน้ำมาให้อิลลีสเศรษฐีล้างหน้า เมื่ออิลลีสเศรษฐีลุกขึ้นได้แล้ว ก็กราบไหว้ซึ่งอมรินทราธิราชเจ้าแล้วยืนอยู่

ลำดับนั้นองค์อมรินทร์จึงว่าแก่อิลลีสเศรษฐีว่า นี่แน่ะเจ้าอิลลีสเศรษฐี ทรัพย์สมบัติทั้งนี้จะได้เป็นของ ๆ เจ้าหามิได้ ทรัพย์ทั้งนี้เป็นสมบัติของเรา เราเป็นบิดาของเจ้า เจ้าเป็นบุตรของเรา แต่ตัวของเราเป็นผู้ทำบุญมีให้ทานเป็นต้น เราได้ถึงแล้วซึ่งความเป็นจอมเทวราช ส่วนตัวของเจ้ามาตัดวงศ์ของเราเสีย เป็นผู้ตระหนี่ไม่อยากให้ทาน แล้วยังมีหน้าซ้ำเอาไฟเผาโรงทานเสียจนหมด แล้วเที่ยวฉุดคร่าพวกกระยาจกทั้งหลาย สงวนแต่ทรัพย์ไว้เท่านั้น ทรัพย์

สมบัตินั้นตัวของเจ้าก็ไม่บริโภคแลไม่เอาไปใช้จ่าย คนอื่นเจ้าก็มิได้ให้ปัน เปนทรัพย์มีอยู่ประหนึ่งว่า สระโบกขรณีที่มีผู้เสือน้ำเข้าเปนเจ้าของหวงห้ามไว้แล้ว ถ้าแลเจ้าทำโรงทานของเราให้คิดเหมือนแต่ก่อนแล้ว เจ้าจักบริโภคทานได้ใช้ กิริยาที่เจ้าบริโภคทานนั้นเปนกุศล ถ้าแลเจ้ายังจะคิดถือทิฐิเจ้าจักไม่ให้ทานใช้ เราจักทำทรัพย์สมบัติของเจ้าทั้งหมด ให้อันตรธานสูญไปเสียจนสิ้นแล้ว เราจักฆ่าเจ้าให้ตายด้วยอาวุธของพระอินทร์นั้น

ส่วนอิลลีสเศรษฐีเปนผู้กลัวความตาย จึงให้ปฏิญาณว่า ตั้งแต่นี้ต่อไปข้าพเจ้าจักให้ทานแล้ว เมื่อพระอินทร์ได้รับปฏิญาณของอิลลีสเศรษฐีแล้วยังนั่งอยู่ในอากาศนั้นเทียว ก็แสดงธรรมยังอิลลีสเศรษฐีนั้นให้ตั้งอยู่ในศีลทั้งหลายแล้ว ก็กลับไปสู่ที่อยู่ของพระองค์ที่เดียว ส่วนอิลลีสเศรษฐีทำบุญทั้งหลายมีให้ทานเปนต้น ก็มีสวรรค์เปนที่ไปในเบื้องหน้า

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำมาซึ่งพระธรรมเทศนานี้แล้ว จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระมหาโมคคัลลานะจะได้เปนผู้ทรมานมัจฉริยเศรษฐีแต่ในครั้งเดียวเท่านี้หามิได้ ถึงในชาติปางก่อน มัจฉริยเศรษฐีคนนี้ พระมหาโมคคัลลานะก็ได้เคยทรมานมาแล้วเหมือนอย่างนี้นั่นแล เมื่อตรัสเทศนาวัตถุสองเรื่องอย่างนี้แล้ว จึงทรงสืบต่ออนุสนธิประชุมชาดกว่า อิลลีส

เศรษฐีในครั้งนั้น ได้มาเป็นมัจฉริยเศรษฐีคนนี้ องค์อัมรินทร์ในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระมหาโมคคัลลานะ พระเจ้ากรุงพาราณสีในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระอานนท์ ส่วนว่านายช่างตัดผม ได้มาเป็นเราผู้ตถาคต พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนา อิลลิสชาดกที่ ๘ ให้จบลงเพียงนี้แล

ขยิลลิสชาดก

๙ ขรัสสรชาดก

ยโต วิลุตฺตา ปหตา จ คาโวติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรำ อมจฺจำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงสำราญพระอิริยาบถอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงพระปรารภอำมาตย์คนหนึ่งให้เป็นเหตุแล้ว ทรงตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ยโต วิลุตฺตา ปหตา จ คาโว** เป็นอาทิ ฉะนี้

ดังได้ยินมาว่า อำมาตย์ของพระเจ้ากรุงโกศลผู้หนึ่งเป็นคนโปรด ได้พระราชทานบ้านยี่สิบตำบลให้เป็นกำลัง แต่อำมาตย์ผู้นั้นเป็นคนทุจริต เมื่อไปอยู่ในบ้านยี่สิบตำบลก็หาซื่อตรงไม่ กลับไปเป็นใจด้วยโจรทั้งหลาย นัดหมายแก่พวกโจรว่า เราจักชวนชาวบ้านทั้งหลายเหล่านี้ไปเที่ยวปล้น เมื่อเราพากันไปจากบ้านแล้ว พวกเจ้าอยู่ข้างหลังจงคุมพวกมาปล้นบ้านเก็บเอาทรัพย์สมบัติเถิด เมื่อได้มากน้อยเท่าใดจงเอามาแบ่งให้เราเสียกึ่งหนึ่ง เมื่ออำมาตย์ผู้เป็นนายบ้าน

ส่วย นัดหมายกับพวกโจรตกลงกันอย่างนี้แล้ว พอเวลาเช้าตรู่ ก็ไปร้องชาวบ้านทั้งหลายให้มาประชุมพร้อมกันแล้ว ก็พากันไปเที่ยวป่า

ครั้นเมื่อพวกโจรทั้งหลายได้ทราบว่า นายบ้านส่วยไม่อยู่ก็คุมพวกมาจับเอาโคไปฆ่า พอได้เนื้อกินดื่มหนำสำราญกันแล้วตรูกันเข้าปล้นบ้าน เก็บเอาทรัพย์สมบัติได้แล้วก็พากันหนีไป พอเวลาเย็นนายบ้านส่วยที่ไปเที่ยวป่าพาบริวารกลับมายังเคหสถาน แต่นายบ้านส่วยประพฤติทุจริตมาอย่างนี้ ครั้นกาลไม่สู้นานเท่าไรนัก กิตติศัพท์นั้นก็เลื่องลือไป จนชาวบ้านทั้งหลายได้ทราบเค้ามูลนั้น จึงนำความขึ้นกราบทูลแด่พระเจ้ากรุงโกศล ๆ มีรับสั่งให้เรียกอำมาตย์ที่เป็นนายบ้านส่วยนั้นเข้ามาแล้วมีรับสั่งให้ไต่สวน ครั้นไต่สวนได้ความสมจริงตามข้อหา ก็ให้ถอดออกเสียจากตำแหน่งนายบ้านส่วย แล้วลงพระราชอาญา แล้วทรงตั้งคนอื่นออกไป เมื่อพระองค์ทรงจัดการเสร็จแล้ว ก็เสด็จไปยังพระเชตวัน ถวายนมัสการพระตถาคตเจ้าแล้ว กราบทูลเนื้อความอันมีมาแด่พระผู้มีพระภาค

สมเด็จพระผู้มีพระภาคก็ตรัสว่า ดูกรมหาบพิตร อำมาตย์ของพระองค์ผู้นี้ จะได้ประพฤติทุจริตอย่างนี้ แต่ในกาลครั้งนี้ก็หามิได้ ถึงในบุรพชาติก่อน ก็ได้เคยประพฤติทุจริตมาแล้วเหมือนอย่างนี้นั่นและ เมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสดังนี้ พระเจ้ากรุงโกศลอยากทรงทราบข้อความ ก็ทรงอาราธนาขอให้ทรงแสดงซึ่งเหตุอันภพอื่นกำบังไว้ พระพุทธองค์จึงทรงนำซึ่งอดีตนิทานมาแสดงดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯลฯ ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัต ได้ครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระองค์ได้พระราชทานบ้านยังชนตคาม ให้เป็นบำเหน็จแก่อำมาตย์ของพระองค์ผู้หนึ่ง

ถ้อยคำทั้งปวงในที่นี้ ให้บัณฑิตพึงเข้าใจเหมือนถ้อยคำที่ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นนั่นเทียว

ในกาลครั้งนั้นพระโพธิสัตว์อุบัติเป็นพ่อค้า เที่ยวค้าขายตามบ้านชนตคาม ไปพักอาศัยค้าขายอยู่ในบ้านยังชนตคาม ซึ่งพระเจ้ากรุงพาราณสีได้พระราชทานแก่อำมาตย์นั้น อำมาตย์ที่เป็นนายบ้านยังชนตคามผู้นี้ เมื่อจะไปในที่ใด ๆ ย่อมมีคนตีกลองนำหน้าแลมีบริวารแวดล้อมไปเสมอ เมื่อพระโพธิสัตว์ไปพักอาศัยค้าขายอยู่ในบ้านนั้น พอเวลาเย็นได้เห็นอำมาตย์ที่เป็นนายบ้านยังชนตคาม มีคนตีกลองนำหน้าแลมีบริวารแวดล้อมพากันกลับมายังเคหสถาน พระโพธิสัตว์ได้เห็นดังนั้นก็กล่าวว่า นายบ้านส่วยผู้นี้เป็นคนทุจริต สมรู้ร่วมคิดด้วยพวกโจรทั้งหลาย เมื่อพวกโจรมันพากันมาปล้นบ้าน เก็บเอาทรัพย์สิ่งของทองแลเงินของชาวบ้านได้แล้ว พากันหนีเข้าป่าเข้าดงไปหมด เที่ยวนี้มีคนตีกลองนำหน้าแลมีบริวารแวดล้อมกลับมายังเคหสถานทำเป็นไม่รู้เสีย เมื่อพระโพธิสัตว์เปล่งวาจาเช่นนี้แล้วก็กล่าวคาถาว่า

ยโต วิลุตฺตา ปหตาย คาโว
ทฑฺฒานิ เคหานิ ชโน จ นีโต
อถาคมา ปุตฺตหตาย ปุตฺโต
ขรสฺสรํ เทนฺทิมํ วาทยนฺโต ดังนี้

ความในคาถานี้ว่า เวลาใดพวกโจรมาฆ่าโคกินแล้วปล้นบ้านแลเผาเรือนเสียแล้วจับเอาชนไปเป็นชะเลย เวลานั้นบุตรที่ถูกมารดายอกศาลาเสียแล้ว กลับมาบ้านตกลองอยู่เสียงอึกทึก มารดาก็มิได้นับว่าเป็นบุตร คำว่าบุตรที่มารดายอกศาลาเสียแล้วนั้น พระโพธิสัตวหมายเอานายบ้านส่วยผู้ทุจริตนั้น

เมื่อพระโพธิสัตวยกภาษิตอำมาตย์ผู้เป็นนายบ้านส่วยด้วยคาถานี้มีใจความอย่างนี้แล้ว ครั้นกาลไม่สู้นานเท่าไรนัก กิตติศัพท์เรื่องนายบ้านส่วยนั้นก็เลื่องลือไป ภายหลังพระเจ้ากรุงพาราณสีทรงทราบก็มีรับสั่งเรียกเข้ามาเฝ้าแล้ว ให้ไต่สวนได้ความสมจริงตามข้อหาก็ให้ลงพระราชอาญาตามโทษานุโทษ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า อำมาตย์ผู้เป็นนายบ้านส่วยผู้นี้ จะได้ประพฤติทุจริตอย่างนี้ แต่ในชาตินี้เท่านี้หา มิได้ แม้ในบุรพชาติปางก่อน ก็ได้เคยประพฤติทุจริตมาแล้วเหมือนอย่างนี้นั่นและ พระพุทธองค์ทรงนำมาซึ่งพระธรรมเทศนานี้แล้ว จึงทรงสืบต่ออนุสนธิประชุมชาดกว่า อำมาตย์ที่เป็นนายบ้านส่วยทุจริตในครั้งนั้น ได้มาเป็นอำมาตย์ผู้ที่เป็นนายบ้านส่วยคนนี้ทีเดียว ฝ่ายบัณฑิตบุรุษที่เป็นผู้กล่าวอุทาหรณ์ด้วยคำเป็นคาถาในครั้งนั้น คือเราผู้ตถาคตแล

จบขรัสสรชาดก

---

๑๐ กิมิลเสนชาดก

ยนฺเต ปวิกตฺถิตำ ปุเรติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรำ วิกตฺถิตำ ภิกฺขุ๋ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงพระปรารภซึ่งภิกษุผู้อวดดีรูปหนึ่งให้เป็นเหตุแล้ว ตรัสพระธรรมเทศนาด้วยยาทยทต้นพระคาถาว่า **ยนฺเต ปวิกตฺถิตำ ปุเร** ดังนี้

ก็ ตามที่ได้ฟังมาว่า มีพระภิกษุรูปหนึ่งเที่ยวพูดอวดอ้างอยู่ในระหว่างแห่งพระภิกษุทั้งหลายที่เป็นพระเถระ และพระภิกษุปานกลางและพระภิกษุที่บวชใหม่ว่า ดูกรอาวุโส ชื่อว่าชาติและโคตรแล้ว ชาติและโคตรของใคร ๆ ที่จะเสมอด้วยชาติและโคตรของเราเป็นไม่มี เราเป็นผู้เกิดในสกุลกระษัตริย์มหาศาลมีชื่ออย่างนี้ ใครผู้ใดผู้หนึ่งจะมาเทียบเสมอด้วยเรา โดยโคตรหรือโดยทรัพย์หรือโดยสกุลและประเทศเป็นอันไม่มี ทรัพย์สมบัติทั้งหลายมีทองและเงินเป็นต้นของเราไม่มีที่สุด ถึงแม้ท้ายและกรรมกรทั้งหลายของเรา ก็บริโภคเข้าสุกล้วนแต่เนื้อเข้าสาลีเป็นพื้น นุ่งห่มผ้าก็ล้วนแต่ผ้าชาวกาสี ประพรมของหอมก็เป็นของหอมแห่งชนชาวกาสี เดี๋ยวนี้เรามายริโภคโภชนะที่เป็นของเลวทราม และนุ่งห่มสบงและจีวรที่คร่ำคร่ามีอาการอย่างนี้ เพราะเรามาบวชเป็นบรรพชิต ภิกษุนั้นเที่ยวอวดอ้างตนเที่ยวติเตียนผู้อื่น ด้วยถ้อยคำมีอวดชาติเป็นต้นอย่างนี้

ครั้งนั้นยังมีพระภิกษุรูปหนึ่ง รักษาสกุลแลประเทศของภิกษุรูปนั้น แล้วนำเอาเนื้อความไปเล่าให้พระภิกษุทั้งหลายฟัง พระภิกษุทั้งหลายทรายเรื่องก็ประชุมพร้อมกันในโรงธรรมสภาแล้ว พากันติโทษพระภิกษุผู้กล่าวอวดนั้นว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย พระภิกษุชื่อโน้น ได้มายวชในพระพุทธศาสนาที่เป็นนิยานิกธรรมเหนปานดังนี้แล้ว ไปเที่ยวพูดอวดอ้างเที่ยวติเตียนเที่ยวปรามาศเขาอยู่

สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมาถึง จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายมาประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร ในบัดนี้ พระภิกษุทั้งหลายก็กราบทูล ตามเนื้อเรื่องที่ได้สนทนากันนั้นให้ทรงทราบ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้จะได้เที่ยวพูดอวดติแต่ในครั้งนี้หามิได้ ถึงในปุรพชาติปางก่อนก็เคยเที่ยวพูดอวด เที่ยวติเตียนเที่ยวปรามาศเขาอยู่เหมือนอย่างนี้ แล้วทรงนำซึ่งอดีตชาดกมาแสดงว่า

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ

ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัต ได้ครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตวได้มายังเกิดในสกุลแห่งอุทิจพราหมณ์ ในบ้านในนิคมแห่งหนึ่ง พอเจริญไวยขึ้นก็ไปเรียนศิลปะ คือวิชาสิยแปดประการแลเวททั้งสาม ในสำนักทิสาปาโมกขอาจารย์ในเมืองตักกศิลา เมื่อเรียนศิลปะทั้งปวงได้สำเร็จแล้วได้ชื่อว่าจุลอนุคคหบัณฑิต ฝ่ายว่า

จุลอนุคคหิยณฑิตโพธิสัตวออกจากเมืองตักกศิลา ไปเที่ยวแสวงหาที่เล่าเรียนศิลปะเพื่อรู้จักลัทธิสมัยทั้งปวง ได้ไปถึงมหิสกประเทศ

อนึ่งตามที่ได้ยินมาในชาดกนี้ว่า พระโพธิสัตวมีร่างกายค่อมเตี้ยหน่อยหนึ่ง พระโพธิสัตวจึงรำพึงว่า ถ้าแลเราจะไปเฝ้าพระมหากระยัตริย์องค์ใดองค์หนึ่งแล้ว กราบทูลว่า ตัวเราเป็นนายขมังธนูไซ้ พระมหากระยัตริย์พระองค์นั้นก็จะทรงติเราว่า เจ้านี่เป็นคนเตี้ยแคละอย่างนี้ จะทำอะไรให้ได้ อย่ากระนั้นเลย เราจะทำบุรุษที่มีรูปร่างงามพร้อมด้วยส่วนสูงแลล่ำคนหนึ่งให้เป็นโล่แล้ว เราจักอาศัยเงาหลังบุรุษนั้นเลี้ยงชีพ เมื่อพระโพธิสัตวรำพึงดังนี้แล้ว จึงเที่ยวเสาะแสวงหาบุรุษที่มีรูปงามเช่นนั้น ได้ไปถึงที่โรงทอหูกของช่างทอผู้หนึ่งชื่อนายภิมเสน พระโพธิสัตวก็ปฏิสันถารปราไสด้วยนายภิมเสนแล้วถามว่า ดูกรสหายท่านชื่อไร นายภิมเสนบอกว่า เราชื่อภิมเสน พระโพธิสัตวจึงว่า ตัวท่านเป็นผู้มีรูปงามร่างกายก็บริบูรณ์เช่นนี้ เออก็เหตุไฉนจึงมาทำการอันเลวทรามอย่างนี้เล่า นายภิมเสนตอบว่า นี่แน่สหายเอ๋ย ตัวของเราไม่มีความสามารถที่จะทำกิจการอย่างอื่นเลี้ยงชีวิตได้ ต้องทำการทอหูกหาเลี้ยงชีพไปเช่นนั้น

พระโพธิสัตวจึงพูดกับนายภิมเสนนั้นว่า นี่แน่สหาย ท่านอย่าทำการทอหูกเลย เราจะเล่าให้ฟัง ตัวของเราเป็นนายขมังธนูหาผู้ใดในชมพูทวีปจะเปรียบไม่ได้ แต่ว่าเราเป็นคนเตี้ยค่อม ครั้นเราจะไปเฝ้าพระมหากระยัตริย์องค์ใดองค์หนึ่งแล้ว กราบทูลให้ทรงทราบ พระ

มหากระษัตริย์พระองค์นั้น ก็คงจะทรงพระพิโรธเราว่า เป็นคนเตี้ยอย่างนี้จะทำอะไรได้ ท่านพึงไปเฝ้าพระมหากระษัตริย์แล้ว กราบทูลว่าตัวท่านเป็นนายช่างธนู พระมหากระษัตริย์ก็จักพระราชทานรางวัลให้ท่านแล้ว จักประทานซึ่งราชกิจแก่ท่านเป็นนิจ เมื่อราชกิจมีแก่ท่านเราจักเป็นผู้ทำเอง เราจักอาศัยเงาหลังท่านเลี้ยงชีพ เราทั้งสองคนจักได้มีความสุขด้วยการอย่างนี้ ท่านจงทำตามถ้อยคำของเราเถิด

นายกิมเสนรับคำพระโพธิสัตว์ว่าดีแล้ว ในลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ก็พานายกิมเสนไปยังพระนครพาราณสี ทำตนลงเป็นคนปฏิบัติยกนายกิมเสนขึ้นเป็นนาย ไปยืนอยู่แทบทวารพระราชนิเวศน์ ให้อำมาตย์ไปกราบทูลพระมหากระษัตริย์ เมื่อได้รับพระราชานุญาตแล้ว ก็พากันเข้าไปเฝ้าถวายบังคมแล้ว ยืนอยู่ในที่อันสมควร พระเจ้าพาราณสีจึงตรัสถามว่า เจ้าพากันมาด้วยกิจอันใด นายกิมเสนกราบทูลว่า ขอเดชะข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ชำนาญธนู ไม่มีใครเปรียบทั่วทั้งชมพูทวีป จึงรับสั่งถามว่า นี่แนะเจ้า ตัวของเจ้ามีความประสงค์อย่างไร จึงจะอยู่ด้วยเรา ฯ ขอเดชะ ถ้าแลข้าพระพุทธเจ้า ได้รับพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นรางวัลพันกหาปนะในกึ่งเดือนเสมอไปแล้ว จักอยู่สนองพระเดชพระคุณ ฯ จึงรับสั่งถามต่อไปว่า เจ้าคนนี้เป็นอะไรกับเจ้า ฯ ขอเดชะเป็นคนใช้ของข้าพระพุทธเจ้า พระมหากระษัตริย์จึงทรงรับนายกิมเสนไว้เป็นข้าเฝ้าสืบมา จำเดิมแต่วันที่นายกิมเสนได้เข้ารับราชการนั้น

บรรดาราชกิจในน่าที่ของนายภิมเสนนั้น พระโพธิสัตวก็จัดทำมิได้คั่งค้าง

ก็แลในสมัยนั้นยังมีเสือร้ายตัวหนึ่ง เที่ยวคอยสกัดทางที่ประชาชนทั้งหลายโดยมากเคยสัญจรไปมาในป่าแห่งหนึ่ง ในแว่นแคว้นแห่งชาวกาสี ขยักดมนุษย์ทั้งหลายกินเสียเป็นอันมาก ประชาชนทั้งหลายจึงนำความกราบทูลพระมหากระษัตริย์ พระองค์มีรับสั่งให้หานายภิมเสนเข้ามาเฝ้าแล้วตรัสว่า นี่แนะเจ้าภิมเสน เจ้าจะไปจับเสือร้ายได้หรือไม่ นายภิมเสนกราบทูลว่า ขอเดชะ ถ้าแลข้าพระพุทธเจ้าไม่กล้าจะไปจับเสือมาถวายพระองค์ได้ไซ้ ข้าพระพุทธเจ้าจักเป็นนายขมังธนูไปกระไรได้ พระพุทธเจ้าข้า

พระมหากระษัตริย์ก็ทรงยินดี พระราชทานรางวัลให้นายภิมเสนแล้ว รับสั่งให้ไปจับเสือ นายภิมเสนได้รับพระราชทานรางวัลแล้วกราบถวายบังคมลากลับไปยังบ้านแล้ว ไปเล่าความที่มีรับสั่งให้ไปจับเสือนั้นให้พระโพธิสัตวฟัง พระโพธิสัตวจึงว่า นี่แนะสหาย ดีแล้วสหายจงไปเถิด นายภิมเสนถามพระโพธิสัตวว่า ก็สหายจะไปด้วยกันหรือไม่ ฯ เราไม่ต้องไปเราจะบอกแต่อุบายให้ท่านไป ฯ กระนั้นก็เชิญท่านบอกมาเถิด

พระโพธิสัตวก็บอกอุบายให้แก่นายภิมเสนว่า ท่านคนเดียวแล้วอย่ากล้าเข้าไปในที่ ๆ เสืออยู่ ท่านจงไปบ่าวร้องมหาชนทั้งหลายให้มาประชุมจงพร้อมกันแล้ว บอกให้ถืออนุสักพันหนึ่งหรือสองพัน แล้วจึงพากันไปที่เสืออยู่ ถ้าท่านรู้ว่าเสือมันลุกขึ้นแล้วจงหนีไปเสีย แล้ว

คลานเข้าไปในพุ่มไม้หมอยให้รายด้วยอก ฝ่ายประชาชนชาวชนบททั้งหลาย ก็จักช่วยกันตีเสือนั้นให้ตายแล้วจักจับเอา เมื่อประชาชนเข้าจับเสือได้แล้ว ท่านจงกัดเถาวัลลักเถาหนึ่งให้ขาดออกด้วยฟันของท่าน แล้วจับปลายลากเดินตรงไปที่ประชาชนเขาจับเสืออยู่นั้น เข้าไปให้ถึงที่ ๆ เสือนอนตายอยู่แล้ว ท่านพึงพูดว่า ดูกรท่านทั้งหลายผู้เจริญ เสือตัวนี้ใครเป็นผู้ที่ให้ตาย เราสิหมายจะจับเสือตัวนี้มัดไปทั้งเป็น ด้วยเถาวัลที่มือเรานี้ ให้เหมือนกับมัดโค แล้วจักนำไปถวายพระมหากระยัตริย์ เมื่อเราเข้าไปในพุ่มไม้เพื่อจะหาเถาวัล เรายังไม่ได้เถาวัลกลับมา ไม่ควรเลยที่ท่านทั้งหลายจะรีบพากันฆ่าเสือตัวนี้ให้ตายเสีย เมื่อท่านพูดอย่างนี้ประชาชนทั้งหลายเหล่านั้น คงมีความตกใจเกรงพระราชอาญา ก็จะพากันวิงวอนท่านว่า นายอย่ากราบทูลเลยว่าพวกข้าพเจ้าฆ่าเสือ ข้าพเจ้าทั้งหลายจักให้ทรัพย์แก่ท่าน ท่านก็จะได้ทรัพย์เป็นอันมาก เสือที่ประชาชนช่วยกันฆ่านั้น ก็จักเลิงลือว่าท่านคนเดียวและเป็นผู้ที่จับได้ คงจักได้รับพระราชทานรางวัลเป็นอันมาก

นายภิมเสนรับเอาอุบายว่าดีแล้ว ครั้นไปจับเสือได้โดยอุบายที่พระโพธิสัตว์บอกให้นั้น ทำให้เป็นที่เกษมปราศจากภัยแล้ว มหาชนก็แวดล้อมเป็นบริวารกลับมายังพระนครพาราณสี เข้าเฝ้าพระมหากระยัตริย์กราบบังคมทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวราช เสือร้ายนั้นข้าพระองค์จับได้แล้ว และได้ทำให้เป็นที่เกษมสำราญปราศจากภัยอันตราย

ด้วยแล้ว พระพุทธเจ้าข้า เมื่อพระมหากระยัตริย์ทรงทรายก็มีพระราชหฤทัยยินดี พระราชทานรางวัลให้นายภิมเสนเป็นอันมาก

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง ประชาชนทั้งหลายกรายบังคมทูลว่า มีกระบือร้ายกระบือหนึ่ง เที่ยวคอยสกัดทางแห่งหนึ่ง คอยทำร้ายแก่มหาชนที่สัญจรไปมา พระมหากระยัตริย์ก็มีรับสั่งให้นายภิมเสนไปจับเหมือนคราวที่ไปจับเสือนั้นและ

ส่วนนายภิมเสนไปจับได้ซึ่งกระบือร้ายตัวนั้น ประดุจจับเสือ โดยใช้อุบายที่พระโพธิสัตว์บอกนั้นแล้ว กลับมากรายบังคมทูล พระมหากระยัตริย์ก็พระราชทานรางวัลอีกเป็นอันมาก เป็นผู้มีอิสริยยศเป็นใหญ่ ส่วนนายภิมเสนนั้นเป็นผู้เมาไปด้วยอิสริยยศ กลับดูหมิ่นพระโพธิสัตว์แลพูดว่า ไม่ได้เชื่อถือถ้อยคำพระโพธิสัตว์ กล่าวผรุสวาทต่างๆ มีคำว่าตนไม่ได้อาศัยพระโพธิสัตว์เลี้ยงชีพ แลกลับติเตียนพระโพธิสัตว์ว่าไม่ใช่ชาย

ลำดับนั้นครั้นกาลล่วงไปได้สองสามวัน มีสามัคคีกระยัตริย์องค์หนึ่ง ยกพลโยธามาแวดล้อมพระนครพาราณสีไว้ โดยรอบแล้วส่งพระราชสาสน์เข้าไปยังพระมหากระยัตริย์เจ้าของพระนคร ท้าให้ยกออกชิงไชย ถ้ามิฉนั้นก็ให้ยกสมัครถวาย เมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทรงทราบพระราชสาสน์ดังนั้น จึงมีรับสั่งให้นายภิมเสนออกไปชิงไชย นายภิมเสนก็ตกแต่งกาย ผูกสอดไปด้วยเกราะเครื่องยุทธ์ทั้งหลาย

---

๑ ฉบับยุโรปว่า สปัตตราชา

แต่งกายเหมือนพระมหากระษัตริย์เสร็จแล้ว ขึ้นขับขี่ช้างชัยมันที่เจ้าพนักงานได้ตกแต่งไว้พร้อมสรรพ

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ก็ตกแต่งกายด้วยเครื่องยุทธ์ทั้งปวงเสร็จแล้ว ขึ้นขี่ช้างเป็นควานท้ายช้าง เพราะเกรงว่า นายภิมเสนจะถึงแก่ความตาย ส่วนช้างชัยมันมีมหาชนแวดล้อมออกไปโดยประตูพระนครไปถึงสนามรบ พอนายภิมเสนได้ยินเสียงกลองรบก็สดุ้งตกใจ พระโพธิสัตว์รู้ในที่จึงดำริห์อยู่ในใจว่า นายภิมเสนนี้ถ้าพลัดตกจากหลังช้างลงในครั้งนี้แล้วก็จักตาย ก็กระหวัดเชือกไปให้พันตัวนายภิมเสนไว้แล้วยึดถือไว้โดยมั่น เพื่อจะไม่ให้นายภิมเสนพลัดตกจากหลังช้าง นายภิมเสนพอแลเห็นที่สนามรบ ก็สดุ้งตกใจกลัวความตาย (จนอุจจาระปัสสาวะราดออกมารดหลังช้าง) ถึงซึ่งเป็นผู้ประทุษร้ายหลังช้างด้วยมูตรแลคูถ

ขณะนั้นและพระโพธิสัตว์จึงพูดว่า นี่แน่นายภิมเสน เมื่อก่อนท่านอวดว่าไม่มีใครดีเสมอท่านมิใช่หรือ แต่ก่อนท่านอวดว่า ตัวท่านเป็นประหนึ่งแม่ทัพในสงคราม เดี๋ยวนี้ท่านประทุษร้ายหลังช้างแล้ว พระโพธิสัตว์ก็กล่าวคาถานี้ว่า

ยนฺเต ปวิกตฺถิตำ ปุเร
อถ เต ปูติสรา สชฺชนฺติ ปจฺฉา
อุภยำ น สเมติ ภิมเสน
ยุทฺธกตา จ อิทญฺจ เต วิหญฺญติ

ความในคาถานี้ว่า นี่แนะนายภิมเสน คำใดที่ท่านได้พูดอวดแต่ก่อน แลว่าเราไม่ใช่ชาย ท่านยกตัวของท่านว่าเป็นชายชาติทหาร เป็นจอมโยธาอันชำนาญยุทธวิธี ภายหลังสรีระของท่านมีมูตรแลคูถซึ่งเป็นของเน่าเหม็นไหลออกมาแล้วเทียว คำทั้งสองคือยุทธวิธีแลความเดือดร้อนในเวลานี้หาสมกันไม่ เป็นด้วยเหตุไร

เมื่อพระโพธิสัตว์ติเตียนนายภิมเสนอย่างนั้นแล้ว จึงปลอบว่า นี่แนะสหายเอ๋ย อย่าตกใจไปเลย เมื่อเรายังอยู่เหตุไรจะให้ท่านมีความเดือดร้อนเล่า แล้วก็ยอกให้นายภิมเสนลงจากหลังช้างแล้ว เตือนว่าท่านไปถึงบ้านเรือนแล้ว จงอาบน้ำชำระกายเสียให้สอาด เมื่อพระโพธิสัตว์ส่งนายภิมเสนกลับไปแล้วก็ดำริห์ว่า วันนี้เป็นวันอันสมควรที่เราจักแสดงคุณวุฒิของเราให้ปรากฏแก่โลก เมื่อดำริห์ดังนี้แล้วจึงไปที่สนามรบ ขันลือซึ่งสีงหนาทออกแล้ว ก็ทำลายซึ่งกองพลข้าศึกให้แตกกระจัดกระจายออกไปแล้ว สั่งให้ โยธาไปจับสามลกระษัตริย์ได้ทั้งเป็นแล้ว นำตัวเข้าไปถวายพระเจ้าพาราณสี ๆ มีพระราชหฤทัยโสมนัศยินดี ก็โปรดพระราชทานมหันตยศเป็นอำเหน็จแก่พระโพธิสัตว์ จำเดิมแต่นั้นมา กิตติคุณของพระโพธิสัตว์ก็ระบือลือไปในชมพูทวีปว่า จุลธนุคคหบัณฑิต ดังนี้ พระโพธิสัตว์ก็แบ่งรางวัลให้แก่นายภิมเสนบ้าง ส่งไปในสำนักของพระองค์บ้าง แลพระโพธิสัตว์ได้ทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น ก็ไปตามยถากรรม

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาผู้พระพุทธฎีกาตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้จะได้กล่าวอวดอ้างแต่ในบัดนี้เท่านี้หามิได้ ถึงในบุรพชาติปางก่อนก็เคยอวดอ้างมาแล้วเหมือนอย่างนี้และ พระพุทธองค์นำธรรมเทศนานี้มาแสดงจบลงแล้ว จึงทรงสืบต่ออนุสนธิประชุมชาดกว่า นายกิมเสนในครั้งนั้น ได้มาเป็นภิกษุผู้กล่าวอวดรูปนี้ ฝ่ายว่าบุลอนุคคหยัณฑิตในครั้งนั้น คือเราผู้ตถาคตนี้แล

จบกิมเสนชาดก

จบวรุณวรรคที่ ๘

อปายิมหาวรรคที่ ๙

เรื่องที่ ๑ ถึงเรื่องที่ ๒

พระยาวินัยสุนทร (วิม พลกุล เปรียญโท วัดพิไชยญาติ) เรียง

---

๑ สุราปานชาดก

อปายิมฺหา อนจฺจิมฺหาติ อิทำ สตฺถา โกสมฺพิยำ อุปนิสฺสาย โฆสิตาราเม วิหรนฺโต สาคตเถรำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา เมื่อสมเด็จพระสุคตทศพลญาณ เสด็จสำราญพระอิริยาบถณโฆสิตารามพระบรมพุทธาธิวาส ทรงอาศรัยพระราชธานีโกสัมพีเป็นที่โคจรสถาน ทรงพระปรารภพระสาคตเถระให้เป็นเหตุ จึงตรัสพระธรรมเทศนาชาดกนี้ มีคำเริ่มต้นว่า อปายิมฺหา อนจฺจิมฺหา เป็นอาทิ

มีเนื้อความพิศดารว่า ครั้งเมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ทรงจำพรรษาอยู่ณพระนครสาวัตถี พอออกพรรษาแล้วเสด็จจาริกไปณเจติยชนบท ได้เสด็จไปสู่บ้านชื่อภัททวติกะ บรรดาคนเลี้ยงโค คนเลี้ยงปสุสัตว์ คนชาวนา และคนเดินทาง เมื่อได้เห็นพระบรมศาสดาเจ้าเสด็จมาแต่ไกล ชนเหล่านั้นก็พากันกราบทูลห้ามพระองค์ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์อย่าได้เสด็จไปสู่ท่าชื่ออัมพะเลย เพราะมีนาคอาศรัย

อยู่ใกล้อาศรมแห่งชฎิลที่ท่านั้นตัวหนึ่ง มีพิษร้ายกาจนัก ถ้าขืนเสด็จไปนาคนั้นจะเบียดเบียนพระองค์

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสดับคำห้ามปรามของชนเหล่านั้นแล้ว ทรงทำพระอาการเหมือนดังหนึ่งว่าไม่ได้ยินนิ่งเฉยเสีย ชนเหล่านั้นได้กราบทูลซ้ำอีกถึงสามครั้ง พระองค์ก็นิ่งเฉยเสียอีก เสด็จเลยไปจนบรรลุถึงภัททวติกคาม ประทับสำราญอิริยาบถอยู่ในป่านั้น

ฝ่ายพระสาคตะเถระเป็นผู้สำเร็จโลกิยฌาน ได้ไปสู่อาศรมแห่งชฎิลซึ่งนาคตัวนั้นอาศัยอยู่ใกล้ พระผู้เป็นเจ้าเข้าไปสู่โรงสำหรับบูชาไฟ เอาหญ้ามาลาดแล้วนั่งขัดสมาธิลงบนหญ้า ตั้งกายให้ตรงแล้วตั้งสติ ครั้นนาคได้เห็นพระสาคตะเข้าไป ก็ขัดใจเหลือที่จะอดกลั้นโทษะไว้ได้ จึงพ่นพิษออกไป พระสาคตะก็เข้าฌานฝ่าฏิหาริย์ให้เป็นพิษพลุ่งออกไปข้าง พิษนาคก็มีอาจจะต่อสู้พิษฤทธิ์ของเธอได้ นาคนั้นจึงกระทำให้พิษลุกโชนเป็นไฟขึ้น พระสาคตะก็เข้าเตโชสมาบัติโพลงเป็นไฟตอบข้าง หักล้างเดชแห่งนาคนั้นได้ด้วยอำนาจฌานของเธอ จนนาคนั้นยอมแพ้ เธอจึงสั่งสอนนาคให้ตั้งอยู่ในสรณาคม แลให้สมาทานศีลเสร็จแล้ว เธอก็มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ภัททวติกคาม

ฝ่ายองค์พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จประทับอยู่ในภัททวติกคามตามพระพุทธอัธยาศัย สมควรแก่เวลาแล้วเสด็จกลับพระนครโกสัมพี

ชาวกรุงโกสัมพีได้ทราบเหตุที่พระสาคตะมีไชยชำนะพระยานาค ต่างคนก็ออกไปต้อนรับพระศาสดาแล้ว ไปหาพระสาคตะนมัสการแล้ว

ยืนอยู่ในที่ควร จึงกล่าวว่า อะไรที่เป็นของหายากแลชอบใจของพระผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าทั้งหลายจะจัดอะไรถวายจึงจะดี ภิกษุฉัพพัคคีย์จึงว่าแก่ชนเหล่านั้นว่า สุราที่อย่างใสมีสีแดงดังสีเท้านกพิราบนั้นและ เป็นของหายากแลเป็นของชอบใจของภิกษุทั้งหลายด้วย ท่านทั้งหลายจงไปจัดสุราชนิดนั้นเตรียมไว้ถวายจึงจะดี

ชนเหล่านั้นเมื่อได้ทราบความประสงค์ของเธอดังนั้นแล้ว ต่างคนก็ต่างจัดสุราชนิดนั้นเตรียมไว้ทุก ๆ เรือน ครั้นพระสาคตะไปเที่ยวบิณฑบาต จึงอาราธนาว่า ขอพระผู้เป็นเจ้าจงดื่มสุราอันใส มีสีแดงดังสีเท้านกพิราบนี้เถิดเจ้าข้า

พระสาคตะก็ดื่มสุรานั้นทุก ๆ เรือน เมื่อออกจากพระนครก็ล้มลงที่ประตูพระนคร โดยความมึนเมาสุรา

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดากับพระภิกษุเป็นอันมาก เสด็จออกจากพระนคร จึงตรัสสั่งให้ภิกษุทั้งหลายช่วยกันพยุงพาเธอไป ภิกษุทั้งหลายจึงเข้าไปพยุงพาพระสาคตะไปสู่พระอาราม ให้เธอนอนหันศีรษะไปข้างพระยาทพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย แต่ก่อนนี้ สาคตะเคยกระทำการเคารพนบนอบในพระตถาคตไม่ใช่หรือ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า เป็นอย่างนั้นพระพุทธเจ้าข้า ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เดี๋ยวนี้สาคตะกระทำการเคารพนบนอบในพระตถาคตมีบ้างหรือไม่ ฯ หามิได้พระพุทธเจ้าข้า ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สาคตะได้สู้กับนาคซึ่งอาศัยอยู่ที่ท่าอัมพะมีใช่ซ้ำนะมาแล้วมิใช่หรือ ฯ

เป็นอย่างนั้นพระพุทธเจ้าข้า ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าประเดี๋ยวนี้ จะให้สาคตะไปสู้แม้กับงูน้ำจะได้หรือไม่ ฯ ไม่ได้พระพุทธเจ้าข้า ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย น้ำที่ยุคคลดื่มเข้าไปแล้วถึงวิสัญญีภาพเมาจนหมดสติเช่นนี้ เป็นน้ำที่ควรดื่มหรือ ฯ ไม่ควรดื่มพระพุทธเจ้าข้า ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย การที่สาคตะดื่มน้ำเมานั้น ไม่ควรแท้แลไม่ใช่กิจของสมณะ ในสาคตะจงดื่มน้ำเมาเล่า เมื่อทรงตรัสฉนี้แล้ว จึงทรงบัญญัติสุราปานสิกขาบทว่า **สุราเมรยปาเน ปาจิตติยं** ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะดื่มสุราและเมรัย แล้วก็เสด็จลุกเข้าพระคันธกุฎี

ภิกฺขู ธมฺมสภายं สนฺนิปติตา ภิกษุทั้งหลายประชุมกันในโรงธรรมสภา เจรจาโทษของการดื่มสุราว่า ดูกรท่านทั้งหลาย การซึ่งดื่มสุรานี้มีโทษมากนัก ดูแต่พระสาคตะเธอสมบูรณ์ไปด้วยปัญญาและฤทธิ์ ยังมิรู้พระคุณของพระธรรมครเจ้า ก็เพราะเหตุที่ดื่มสุราเข้าไปจนถึงวิสัญญีภาพ

พระผู้ทรงพระภาคเสด็จมายังธรรมสภานั้นแล้ว ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอเจรจาด้วยเรื่องอะไรกันอยู่ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลตามเรื่องที่ได้เจรจากันแต่ต้นจนหนหลังมานั้นให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย บรรพชิตที่ดื่มสุราแล้วถึงวิสัญญีภาพเช่นนี้ ใช่จะมีแต่ครั้งนี้ครั้งเดียวก็หามิได้ แต่ก่อน ๆ นี้ก็เคยมีมาเหมือนกัน เมื่อตรัสดังนี้แล้ว พระองค์จึงทรงนำมาซึ่งอดีตชาดก มีเนื้อความตามพระบาฬีว่า

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในกาลล่วงแล้วมานาน ครั้งยรมกระษัตริย์ทรงพระนามว่าพระเจ้าพรหมทัตเถลิงถวัลยราชสมบัติณพระนครพาราณสี ในแผ่นดินพระเจ้าพรหมทัตนั้น พระโพธิสัตวอุบัติในตระกูลพราหมณ์อันสูงศักดิ์ ในแว่นแคว้นกาสีอันเปนพระราชอาณาจักรแห่งพระนครพาราณสี ครั้นพระโพธิสัตวมีวัยอันเจริญแล้ว ก็ได้ไปบวชเปนฤษีกระทำอภิญญาและสมาบัติให้บังเกิดประลองฌานอยู่เสมอ อาศรัยอยู่ในหิมวันตประเทศ มีฤษีอันเตวาสิก ๕๐๐ เปนบริวาร

อยู่มาในกาลครั้งหนึ่งฤดูฝนล่วงไปแล้ว ฤษีอันเตวาสิก ๕๐๐ ก็เข้าไปกราบเรียนพระโพธิสัตวผู้เปนอาจารย์ว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายจะขอกราบลาไปยังที่พวกมนุษย์เขาอยู่กัน เพื่อจะได้แสวงหาอาหารที่มีรสเปรี้ยว ๆ เค็ม ๆ ฉันบ้าง แล้วก็จะกลับมาหาพระอาจารย์

พระโพธิสัตวอนุญาตว่า เธอทั้งหลายจงไปแสวงหาอาหารฉันให้สำราญเถิด พอสิ้นฤดูฝนแล้วจงกลับมาหาเรา ๆ จะคอยเธอทั้งหลายอยู่ที่นี่ อันเตวาสิกได้รับอนุญาตจากพระอาจารย์แล้ว ก็พากันลามายังพระนครพาราณสี อาศรัยอยู่ในพระราชอุทยาน รุ่งขึ้นเช้าก็พากันไปเที่ยวแสวงหาอาหารแถวนอกพระนคร แสวงหาอาหารได้พอฉันแล้วก็กลับมาอยู่ในพระราชอุทยานอย่างเดิม ชาวพระนครพาราณสีพากันรักใคร่นับถือพระฤษีเหล่านั้น พากันไปถวายอาหารแก่พระฤษีเปนอันมาก

ครั้นล่วงกาลมาได้สองสามวัน พระเจ้าพรหมทัตได้ทรงสดับประพฤติเหตุ โดยมีผู้ไปกราบบังคมทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวดา บัดนี้

พระฤาษี ๕๐๐ มาพักอาศรัยอยู่ในพระราชอุทยาน **โฆรตปา** เธอล้วนแต่มีตะบะอันแกล้วกล้า **ปรมชิตินฺทริยา** มีอินทรีย์อันผจญแล้วอย่างดี คือสงบระงับแล้ว **สีลวนฺโต** มีศีลบริสุทธิ์

พระเจ้าพรหมทัตก็เสด็จไปยังพระราชอุทยาน นมัสการพระฤาษีแล้ว มีพระราชดำรัสตรัสปฏิสันถารพอควรแล้ว จึงทรงนิมนต์พระฤาษีให้จำพรรษาอยู่ในพระราชอุทยานนั้นสืบเดือน

ลำดับแต่นั้นมา พระฤาษีทั้ง ๕๐๐ ก็มิได้เที่ยวไปแสวงหาอาหารในที่อื่น ได้พากันเข้าไปรับพระราชทานภัตตาหาร ในพระราชสำนักของพระเจ้าพรหมทัตเป็นนิตยกาล

ครั้นอยู่มาในวันหนึ่ง เป็นวันสุรานักขัตตฤกษ์ พระเจ้าพรหมทัตทรงพระราชดำริว่า สุรานี้เป็นของหายาก ควรที่เราจะนำไปถวายพระฤาษีบ้าง จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้ราชบุรุษจัดหาสุราอย่างดีมาถวายฤาษี พระฤาษีพากันดื่มสุราเสร็จแล้ว กลับมาสู่พระราชอุทยานอย่างเดิม ฤาษีบางองค์ลุกขึ้นแล้วก็เต้นรำ บางองค์ก็ขับขานประสานเสียง บางองค์ก็ลุก ๆ ล้ม ๆ ทับถอไม้มีอาการเมาไปทุกองค์ ครั้นค่อยสร่างเมาแล้วเหนกิริยาพวกของตนแปลกปลาดไปต่าง ๆ จึงตักเตือนซึ่งกันและกันว่า เราทั้งหลายเป็นบรรพชิตประพฤติให้ผิดกิจไม่สมควร แล้วพากันร้องไห้คร่ำครวญเสียอกเสียใจนึกถึงพระอาจารย์ว่า เวลานี้เรามาอยู่ห่างพระอาจารย์แล้ว ยังกลับประพฤติความชั่วอีก แล้วต่างองค์ก็

ต่างกลัวไปจากพระราชอุทยานสู่ป่าหิมวันตประเทศ เข้าไปหาพระอาจารย์ อภิวาทแล้วนั่งลงพร้อมกัน พระฤาษีโพธิสัตว์ถามว่า เธอพากันไปหาอาหาร ต้องเหน็ดเหนื่อยลำยากมีความทุกข์ลำบากประการใดบ้าง พระฤาษีอันเตวาสิกจึงเล่าเรื่องให้พระอาจารย์ฟัง ตั้งแต่ต้นจนหนหลังที่เป็นมาแล้ว ต่างคนก็กล่าวเป็นยาทคาถาขึ้นว่า

อปายิมฺหา อนจฺจิมฺหา อคายิมฺหา รุทิมฺห จ
วิสญฺญากรณี ปีตฺวา ทิฏฺฐานาหุมฺห วานรา

ความว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายเคยอยู่แต่ในอรัญญประเทศ ครั้นได้ดื่มสุราแล้วก็พากันเต้นรำ ร้องลำทำเพลง ร้องไห้คิดถึงความชั่วที่ได้ทำไปแล้วไม่สมควร เมื่อดื่มสุราซึ่งทำผู้ดื่มให้ถึงวิสัญญีภาพ ปราศจากสติกลับเหมือนที่ดีเป็นชั่ว เหมือนที่ชั่วเป็นดี มิได้ประพฤติเหมือนเมื่ออยู่ในสำนักของท่านอาจารย์

พระโพธิสัตว์ เมื่อได้ฟังฤาษีอันเตวาสิกประกาศอธิกรณ์โทษของตน ๆ ดังนี้แล้ว จึงคิดเตือนอันเตวาสิกฤาษีทั้ง ๕๐๐ ว่า การที่ทำอย่างนี้หาสมควรแก่พวกเราที่มายวชเป็นฤาษีอยู่ในอรัญญประเทศไม่ แล้วก็ให้โอวาทว่าเธออย่าทำดังนี้ต่อไป พระโพธิสัตว์ก็อุตส่าห์จำเริญฌานมิให้เสื่อม ครั้นกัยจิตรแล้วก็ไปบังเกิดในพรหมโลก

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา เมื่อพระธรรมศาสดาเจ้า ทรงนำมาซึ่งพระธรรมเทศนานี้แล้ว พระองค์จึงประชุมชาดกโดยพระบาฬีว่า ตทา อิสิคณา พุทฺธปริสา อเหสุ หมู่ฤาษีทั้งหลายในครั้งนั้น

ครั้นปวัตติขันธ์มาในชาตินี้ ก็คือบริษัทของพระตถาคต ส่วนพระโพธิสัตว์ที่เป็นพระอาจารย์ในหมู่ฤาษีเหล่านั้น ครั้นปวัตติกลับชาติมา ก็คือองค์พระตถาคตนี้เอง

จบสุราปานชาดก

---

๒ มิตตวินทุชาดก

อติกมฺม รมณกนฺติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกำ ทุพฺพจฺจำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระวิหารเชตวัน ทรงพระปรารภภิกษุว่ายากรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนา**อติตชาดก**นี้ ที่กำหนดด้วยพระคาถา มีคำเริ่มว่า **อติกมฺม รมณกำ** เป็นอาทิ

วัตถุแห่งมิตตวินทุชาดกนี้ มีมาในครั้งศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ท้องเรื่องนั้นปรากฏอยู่ในคัมภีร์เอกาทสนิบาตมหามิตตวินทุชาดก ข้าพเจ้าได้นำมาแปลไว้ในที่นี้ด้วย มีเนื้อความว่า

กสฺสปพุทฺธกาเล มิตฺตวินฺทุโก นาม เสฏฺฐิปุตฺโต ครั้งศาสนาพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่ากัสสป ยังมีบุตรเศรษฐีคนหนึ่งชื่อว่ามิตตวินทุกะ เป็นผู้ไม่เชื่อไม่เลื่อมใสในศาสนาพระพุทธเจ้า มารดาของเขาได้อ้อนวอนเขาว่า แน่พ่อ วันนี้เป็นวันอุโบสถ เจ้าจงไปฟังพระธรรมเทศนาในพระวิหารสักคืนหนึ่งเถิด แม่จักให้เงินแก่เจ้า

๑๐๐๐ กษาปณ์ เมื่อมารดาได้อ้อนวอนเขาดังนั้นแล้ว ด้วยความอยากได้ทรัพย์เขาจึงได้ไปสมาทานอุโบสถคิดว่า ที่ตรงนี้คงไม่มีใครเข้ามารบกวนได้ แล้วเขาก็เข้าไปนอนหลับอยู่ใต้ธรรมมาศน์ตลอดคืนยังรุ่ง ครั้นรุ่งเช้าก็กลับเข้ามาบ้าน รับเอาเงินจากมารดาของเขา ๑๐๐๐ กษาปณ์แล้วกินเข้ายาคู เขาตั้งใจอยู่ว่า เราจักรวมเงินไว้ดังนี้ ประสงค์เพื่อจะไปทเลด้วยเรือ

ลำดับนั้น มารดาของเขาจึงห้ามว่า แน่พ่อ ในตระกูลของเรานี้มั่งมีทรัพย์ถึง ๔๐ โกฏิกษาปณ์พออยู่แล้วไม่ควรไป ชื่อว่าการเที่ยวทะเลมีอันตรายมากนัก เขาไม่ฟังคำมารดาห้ามจะไปให้ได้ท่าเดียว มารดาลุกขึ้นยืนขวางหน้าเขาเสีย เขาโกรธส่งเสียงขึ้นว่า นี่แม่จะมายืนขวางหน้าข้าทำไม เขาก็ถีบมารดาไปด้วยเท้า ถูกมารดาซุนไปห่างสักสองชั่วก้าว มารดาล้มลงแล้วออกได้ก็ไปลงเรือ พอแล่นไปได้สัก ๗ วัน เกิดอุบัติเหตุ (พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า เป็นด้วยอำนาจยาปที่มิตตวินทุกะได้กระทำแก่มารดา) ลมสงัดไม่พัดไปให้เรือแล่น บรรดาคนที่ไปในเรือจึงทำฉลากกากิณีแจกให้ทั่วกันถึง ๓ เที่ยว ฉลากกากิณีมาตกอยู่แก่มิตตวินทุกะทั้ง ๓ ครั้ง คนเหล่านั้นจึงส่งทุ่น (พ่วงหรือแพเล็ก ๆ เหมือนเรือกำปั่นไฟที่มีพวงมาลัยสำหรับให้คนเกาะเวลาเรืออัปปาง) ให้แก่มิตตวินทุกะแล้วก็ช่วยกันขับโยนลงไปในทะเล มิตตวินทุกะลอยไปถึงเกาะแห่งหนึ่ง ด้วยอำนาจอุโบสถกรรมที่ตนรักษาเพราะมารดาข้างนั้น ได้พบหญิงเวมานิกเปรตสี่นางในวิมานแก้วผลึก ก็ไปเสวยทิพยสมบัติกับนางเปรตเป็นสุข

สำราญ แต่กรรมหากตลใจมิให้พอแต่เท่านั้น ความโลภครอบงำเขานึกว่ายังจะมีสมบัติยิ่งกว่านั้นขึ้นไป เขาละทิ้งนางเวมานิกเปรตทั้งสิ้นนั้นเสีย ไปพบอีกแปดนางในวิมานเงิน ก็เพลิดเพลินอภิรมทิพยสมบัติกับนางเวมานิกเปรตทั้งแปดนั้น แล้วทิ้งเสียอีก ไปพบอีกสิบหกนางในวิมานแก้วมณี ก็อภิรมทิพยสมบัติกับเขาเหมือนคราวก่อน เขาก็ยังไม่พอ เลยไปอีกจนพบสัตวนรกตนหนึ่งจักกรกพัดอยู่บนสีสะ ครั้นกรรมที่ประหารมารดามาตามทัน จักรกรดนั้นปรากฏแก่มิตตวินทุกะดังดอกบัว เขาจึงร้องขอว่า เพื่อนเอ๋ย ขอบัวหลวงดอกนั้นให้แก่เราเถิด สัตวนรกนั้นตอบว่า ไม่ใช่ดอกบัวหลวงดอกเป็นกงจักรกรดต่างหาก มิตตวินทุกะพูดขึ้นว่า เจ้าไม่อยากให้แก่เราแล้วยังกลับมาลวงเราอีกเล่า ทำไมกับดอกบัวหลวงเราไม่เคยรู้ จักเจียวหรือ สัตวนรกนั้นนึกได้ว่า ชรอยเจ้าคนนี้ จะได้ทำกรรมเช่นเดียวกับเราไว้เป็นแน่ จึงขันดาลให้นิยมอยากเสวยผลกรรมเช่นนี้บ้าง สัตวนรกก็โยนกงจักรกรดนั้น ให้ประดิษฐานอยู่บนสีสะมิตตวินทุกะแล้วรีบหนีไป

ตทา โพธิสตฺโต เอโก เทวราชา หุตฺวา ในกาลครั้งนั้น พระโพธิสัตวอุบัติเป็นท้าวเทวราชองค์หนึ่ง กำลังที่พระองค์เสด็จเที่ยวมาในอุสสุทนรกเสด็จถึงที่นั้น มิตตวินทุกะเห็นพระองค์แล้วทูลถามว่า **สามิ เทวราช** ข้าแต่พระเทวราชเจ้า จักรกรดที่พัดอยู่บนสีสะข้าพระยาทนเหมือนโม่ที่บดงา ยาปอะไรหนอที่ข้าพระยาทได้กระทำไว้ พระโพธิสัตวก็แสดงกรรมที่มิตตวินทุกะทำไว้ ให้ปรากฏทุกประการ เนื้อ

ความพิศการจักมีแก่ข้างน่า ในชาตกนี้ พระโพธิสัตวตอยเขาด้วยคาถาว่า

อติกฺกมฺม รมณกำ สทามตฺตญฺจ ทุพฺพกำ
สวาสิ ปาสาณมาสิโน ยสฺมา ชีวำ น โมกฺขสิ

ความว่า เจ้าล่วงปราสาทแก้วผลึก ปราสาทเงิน และปราสาทแก้วมณีมาแล้ว ยังนี้มาถึงจักรกรดสำเร็จด้วยหิน เจ้ายังเป็นอยู่จักรับทรมานอย่างนี้ไป ไม่พ้นจากจักรกรดนี้ได้ อธิบายว่าจักรับทรมานอย่างนี้ไปจนสิ้นกรรมดังนี้

พระโพธิสัตวแสดงกรรมที่มิตตวินทุกะทำไว้ ให้ปรากฏโดยพระคาถานี้แล้ว พระองค์ก็เสด็จไปยังเทพยสถานแห่งพระองค์ ฝ่ายมิตตวินทุกะต้องทรมานอยู่ด้วยจักรกรดเสวยทุกข์อันใหญ่ ครั้นสิ้นบาปกรรมแล้วก็ไปตามยถากรรม

สตฺถา อิมำ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาเจ้าทรงนำมาซึ่งพระธรรมเทศนานี้แล้ว พระองค์จึงประชุมชาดกโดยพระบาลีว่า ตทา มิตตวินฺทโก ทุพฺพจภิกฺขุ อโหสิ มิตตวินทุกะในครั้งนั้น ครั้นกลับชาติมาเป็นภิกษุผู้ว่ายาก ส่วนพระโพธิสัตวซึ่งเกิดเป็นเทวราชเจ้าในครั้งนั้น ครั้นปัจจุบันนี้มาในชาตินี้ คือองค์พระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง

จบมิตตวินทุชาดก

เรื่องที่ ๓ ถึงเรื่องที่ ๕

นายเชย (ชุมากร เปรียญ ๔ ประโยค วัดบวรนิเวศ) เรียง

๓ กาฬกัณณิชาดก

มิตฺโต หเว สคฺคปเทน โหตีติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกำ อนาถปิณฺฑิกสฺส มิตฺตำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับอยู่ณพระเชตวนาราม ทรงพระปรารภสหายของอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี ตรัสพระธรรมเทศนามีอาทิว่า **มิตฺโต หเว สคฺคปเทน โหติ** ดังนี้

ดังได้สดับมา สหายของอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีนั้นชื่อว่า กาฬกัณณิ เคยเป็นสหายเล่นฝุ่นมา (แต่ยังเยาว์อยู่) ด้วยกัน และเคยเรียนศิลปศาสตร์ในสำนักอาจารย์เดียวกัน ครั้นกาลนานมา กาฬกัณณิตกทุกข์ได้ยากขัดสน จนไม่อาจเลี้ยงชีวิตโดยลำพังตนเอง จึงไปหาอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีผู้เคยเป็นสหายกันมาแต่ก่อน

ฝ่ายมหาเศรษฐีก็ปลอบโยนเอาใจ และให้เสบียงอาหารเครื่องใช้สอย แล้วให้นายกาฬกัณณิอยู่เป็นผู้รักษาทรัพย์สมบัติของตน นายกาฬกัณณิจึงตั้งใจกระทำอุปการตอบแก่มหาเศรษฐี มีช่วยกระทำการงานเป็นต้น ในเวลานายกาฬกัณณิมาสู่สำนักของอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี ชนทั้งหลายมักพากันกล่าวว่า แน่กาฬกัณณิ ท่านจงยืนขึ้น ท่านจงนั่งลง ท่านจงบริโภคดังนี้

ภายหลังวันหนึ่ง มิตรและอำมาตย์ของอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี พากันเข้าไปหาเศรษฐีแล้วกล่าวว่า ดูกรเศรษฐี ท่านอย่ารับกาฬกัณณีไว้ในสำนักของท่านเลย เพราะเหตุว่าเสียงที่กล่าวว่า แน่ะกาฬกัณณี ท่านจงยืนขึ้น ท่านจงนั่งลง ท่านจงยกโภค ดังนี้ จะทำให้ยศศักดิ์ของท่านเสื่อมทรามไป อนึ่งเจ้ากาฬกัณณีนี้ เป็นคนทุคคตะเข็ญใจ จะได้เป็นผู้มีสติปัญญาและทรัพย์สมบัติเหมือนอย่างท่านหามิได้ ท่านควรปลีกตัวเสียให้ห่างไกล การที่ท่านสมาคมกับด้วยเจ้ากาฬกัณณีนี้ จะมีประโยชน์อะไร

อนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีจึงตำหนิว่า บัณฑิตทั้งหลายหาถือเอาซึ่งสักว่า เป็นคำร้องเรียกกันเป็นประมาณไม่ นามจะเป็นเหตุประกอบไปด้วยสุตมงคลหาได้ไม่ เราไม่สามารถเพื่อจะละสหายผู้เคยเล่นฝุ่นมาด้วยกัน เพราะเหตุสักว่าชื่อเท่านั้นได้ ครั้นตำหนิแล้ว ก็มิได้เชื่อถือถ้อยคำของมิตรและอำมาตย์เหล่านั้น วันหนึ่งเมื่อมหาเศรษฐีจะไปย้านส่วยของตน จึงให้นายกาฬกัณณีเป็นผู้รักษาบ้านเรือนแล้วจึงไป

โจรา เสฏฺฐี กิร โภคคามํ คโต ฝ่ายพวกโจรได้ข่าวว่ามหาเศรษฐีไปย้านส่วยแล้ว ก็ปรึกษากันคิดจะเข้าปล้นบ้าน เมื่อตกลงกันแล้ว ต่างก็มีอาวุธครบมือพากันมาล้อมบ้านมหาเศรษฐีในเวลาราตรี

ส่วนนายกาฬกัณณีแลลงในเกรงพวกโจรจะมาปล้น จึงนั่งคอยระวังอยู่มิได้หลับนอน เมื่อรู้ว่าพวกโจรมาจึงปลุกมนุษย์ทั้งหลายให้ตื่นขึ้น แล้วทำเสียงให้น่ากลัวว่า ท่านจงเป่าสังข์ ท่านจงตีกลอง เสียง

นั้นดังก็กก้องตลอดบ้าน ราวกะมีการมโหรศพ พวกโจรสำคัญว่ามหาเศรษฐีอยู่ ต่างก็ทิ้งสาตราวุธมีก้อนหินและตระบองเป็นต้นไว้ณที่นั้น ๆ แล้วก็พากันหนีไป

รุ่งขึ้นมนุษย์ทั้งหลาย ได้เห็นเครื่องประหารเหล่านั้น ก็ยังเกิดความสยดสยอง พากันสรรเสริญนายกาฬกัณณิว่า วันนี้ถ้าไม่มีนายกาฬกัณณิผู้คอยตรวจตราดูแลบ้านเรือน อันประกอบด้วยปรีชาญาณเหนปานนี้ พวกโจรคงจะเข้าไปในห้อง เลือกเก็บเอาพัสดุสิ่งของตามชอบใจ นี่อาศรัยสหายผู้มีใจคอมั่นคง ความเจริญจึงยังเกิดแก่มหาเศรษฐี ครั้นมหาเศรษฐีกลับมาจากบ้านส่วย จึงได้ยกประพฤติเหตุทุกประการ

ขณะนั้นอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีจึงกล่าวว่า พวกท่านสิจะให้เราขับไล่สหายผู้ดูแลบ้านเรือนของเราเล่า ถ้าเราขับไล่สหายของเรา ตามถ้อยคำของท่านทั้งหลายแล้วไซ้ วันนี้ทรัพย์สมบัติของเราแม้หน่อยหนึ่งก็จักไม่มีเหลือ อรรมดาว่าชอบจะถือเอาเป็นประมาณไม่ได้ จิตรที่มีเมตตาอารีต่อกันนั้นและควรถือเอาเป็นประมาณ เมื่อมหาเศรษฐีกล่าวดังนี้ แล้วก็ให้รางวัลแก่นายกาฬกัณณิเป็นอันมาก แล้วไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลประพฤติเหตุนั้น แต่ต้นจนอวสาน สมเด็จพระศาสดาจารย์จึงตรัสว่า ดูกรคฤหบดี กาฬกัณณิผู้สหายจะได้รักษาทรัพย์สมบัติในเรือนของสหาย แต่กาลเดียวนี้หามิได้ ถึงกาลก่อน กาฬกัณณิก็ได้เคยรักษาทรัพย์สมบัติของสหายมาแล้ว ครั้นตรัสฉะนี้แล้ว พระองค์จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงว่า

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติณพระนครพาราณสี พระโพธิสัตวได้อุบัติเป็นมหาเศรษฐีในนครนั้น สหายของพระโพธิสัตวชื่อกาฬกัณณี เรื่องทั้งปวงเหมือนดังที่กล่าวมาแล้ว พระโพธิสัตวกลับมาจากบ้านส่วยได้สดับประพฤติเหตุนั้น จึงกล่าวว่า ถ้าเราจะขับไล่สหายเหนปานนี้เสียตามคำของท่านทั้งหลาย วันนี้ทรัพย์ของเราแม้หน่อยหนึ่งก็จักไม่มีเหลือ แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

มิตฺโต หเว สคฺคปเทน โหติ
สหาโย ปน ทฺวาทสเกน โหติ
มาสฑฺฒมาเสน จ ญาติ โหติ
ตทุตฺตริ อตฺตสโมปิ โหติ

ความว่า บุคคลที่ตั้งอยู่ด้วยเมตตาคือกระทำความรักใคร่ต่อกันชื่อว่ามิตร อีกอย่างหนึ่ง บุคคลที่ได้ชื่อว่ามิตร เพราะได้เคยเดินทางร่วมกันนับตั้งแต่ ๗ ย่างเท้าขึ้นไป บุคคลที่ไปด้วยกันในอิริยาบถทั้งหลายด้วยอำนาจกระทำกิจทั้งปวงร่วมกันชื่อว่าสหาย ใช่แต่เท่านั้น บุคคลที่ชื่อว่าเป็นสหาย เพราะได้เคยเดินทางร่วมกันตั้งแต่ ๑๒ ย่างเท้าขึ้นไป คนใดที่มีจิตระลึกถึงกันหรือหมั่นไปมาเยี่ยมเยือนกัน เดือนหนึ่งต่อครั้งก็ดี ครึ่งเดือนต่อครั้งก็ดี คนนั้นชื่อว่าเป็นผู้เสมอด้วยญาติ ส่วนคนที่มีตนเสมอกัน เพราะอยู่ด้วยกัน ยังเยี่ยมกว่ามิตรสหายและชนผู้เสมอด้วยญาติเสียอีก เราจะละสหายเหนปานนี้เสียอย่างไรได้ ตั้งแต่นั้นมาคำกล่าวล่วงเกินมิได้มีแก่เศรษฐีอีกต่อไป

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ
สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงสืบต่ออนุสนธิประชุมชาดกว่า นายกาฬกัณณีในกาลครั้งนั้น ได้มาเป็นพระอานนท์ เศรษฐีในพระนครพาราณสีในครั้งนั้น ได้มาเป็นเราตถาคตเองแล

จบกาฬกัณณีชาดก

๔ อัตถัสสทวารชาดก

อาโรคยมิจฺเฉ ปรมญฺจ ลาภนฺติ อิทํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อตฺถกุสลํ กุลปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เสด็จประทับอยู่ณเชตวนาราม ทรงพระปรารภกุลบุตรผู้ฉลาดในประโยชน์คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีอาทิว่า **อาโรคยมิจฺเฉ ปรมญฺจ ลาภ์** ดังนี้

ความพิสดารว่า ในกรุงสาวัตถีมีบุตรของเศรษฐีผู้มีทรัพย์มากคนหนึ่งอายุได้ ๗ ขวบ เป็นผู้มีปัญญา แลฉลาดในประโยชน์ วันหนึ่งบุตรเข้าไปหาบิดา แล้วถามปัญหาแสดงประตูคือทางมาแห่งประโยชน์บิดามิได้รู้เนื้อความของปัญหานั้น ภายหลังจึงมีความปริวิตกว่าปัญหานี้สุขุมคัมภีรภาพเหลือเกินในโลกคือหมู่สัตว เว้นยนจกภวัตพรหม เว้นต่ำจากอเวจี บุคคลอื่นนอกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นสัพพัญญูแล้ว เหนจะไม่มีใครอาจกล่าวปัญหานี้ได้ จึงให้บุตรถือเอาระเบียบดอกไม้แลของหอม แลเครื่องลูบไล้เป็นอันมากพาไป

สู่พระเชตวนาราม บูชาแล้วถวายนมัสการทูลพระผู้มีพระภาคย์เจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทารกนี้มีปัญญาแลฉลาดในประโยชน์ ถามอัตถัสสทวารปัญหากะข้าพระองค์ ๆ ขอพระองค์จงตรัสบอกเนื้อความของปัญหานั้น ให้สำเร็จประโยชน์แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

สตฺถา สมเด็จพระศาสดาจารย์ จึงตรัสว่า ดูกรอุบาสก แม้ในกาลก่อน เราก็ได้เคยถูกกุมารนี้ถามปัญหานั้นมาแล้ว แลเราได้เคยแก้ปัญหานั้นแก่เขามาแล้ว ครั้งนั้นเขารู้อยู่ แต่บัดนี้เขาจดจำไว้ไม่ได้ เพราะความสิ้นไปแห่งภพ เมื่อเศรษฐีนั้นปรารภของทรายเรือง พระองค์จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงว่า

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในกาลก่อน เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นเศรษฐีมีทรัพย์สมบัติมาก ครั้งนั้นบุตรของพระโพธิสัตว์อายุได้ ๗ ขวบ มีปัญญาเฉลียวฉลาดรู้จักประโยชน์มิใช่ประโยชน์ วันหนึ่งบุตรเข้าไปหายิคาแล้วถามปัญหาว่า ข้าแต่พ่อ อะไรชื่อว่าอัตถัสสทวาร ในขณะนั้น เมื่อยิคาจะแก้ปัญหานั้นแก่บุตร จึงกล่าวคาถานี้ว่า

อาโรคยมิจฺเฉ ปรมญฺจ ลาภํ
สีลญฺจ พุทธานุมตํ สุตญฺจ
ธมฺมานุวตฺติญฺจ อลีนตา จ
อตฺถสฺส ทฺวารา ปมุขา ฉเฬเต

ความว่าบุคคลพึงปรารถนาลาภอย่างยิ่งคือ ความไม่มีโรคเป็นที่ ๑ ศีลเป็นที่ ๒ พุทธานุมัติเป็นที่ ๓ สุตเป็นที่ ๔ ธัมมานุวัติเป็นที่ ๕ อลินตาเป็นที่ ๖ ธรรม ๖ อย่างนี้เป็นทางมาแห่งประโยชน์

พระอรรถกถาจารย์เจ้า ประสงค์จะแสดงเนื้อความนี้ให้ชัด จึงอธิบายว่า ความที่สรีระไม่เร่าร้อน ไม่กระสับกระส่าย ชื่อว่าความไม่มีโรค แท้จริงบุคคลที่มีสรีระร่างกายประกอบไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ย่อมไม่สามารถที่จะยังโภคะที่ตนยังไม่ได้ ให้เกิดขึ้นได้ ทั้งไม่อาจเพื่อจะบริโภคโภคะที่ตนได้มาแล้วด้วย ส่วนบุคคลที่ไม่มีโรค ย่อมสามารถเพื่อจะยังโภคะอันตนยังไม่ได้ ให้เกิดขึ้นได้ ทั้งอาจบริโภคโภคะอันตนได้มาแล้วด้วย ฝ่ายชนผู้มีจิตรกระสับกระส่ายด้วยอุปกิเลสเล่า ก็ไม่อาจเพื่อจะยังลาภมีฌานเป็นต้นให้เกิดขึ้นได้ ทั้งไม่สามารถเพื่อจะเสวยผลอันเกิดแต่ฌานที่ตนได้แล้ว ด้วยอำนาจแห่งสมาบัติอีกด้วย รวมความว่าเมื่อโรคมีอยู่ ลาภที่ตนยังไม่ได้ก็เป็นอันไม่ได้ ที่ได้มาแล้วก็หาประโยชน์มิได้ ฝ่ายผู้ไม่มีโรค ลาภที่ตนยังไม่ได้ก็ยังจะแสวงหาได้ ที่ได้มาแล้วก็ยังเป็นประโยชน์แก่ตน เหตุนั้นความไม่มีโรค จึงได้ชื่อว่าเป็นลาภอย่างยอด เป็นธรรมอันสาธุชนควรปรารถนาก่อนธรรมทั้งปวง ฯ ศีลนั้น คือความปรกติที่โลกประพฤติ ฯ พุทธานุมัตินั้น คือโอวาทคำสั่งสอนของครูทั้งหลายที่บริบูรณ์ด้วยความรู้ ฯ สุตนั้น คือความเป็นผู้สดับฟังมากอันอาศัยประโยชน์ในโลกนี้ ฯ ธัมมานุวัตินั้น คือเว้นจากธรรมที่เป็นทุจริต

แล้วประพฤติธรรมที่เป็นสุจริต ๆ อลินตานั้น คือความที่จิตรไม่ย่อหย่อน เป็นจิตรประณีตอุดม ธรรม ๒ อย่างนี้ เป็นอุบายที่จะให้ได้ซึ่งประโยชน์ คือความเจริญอันเป็นโลกิยและโลกุตตร

เอวำ โพธิสตฺโต เมื่อพระโพธิสัตวแสดงอัตถัสสทวารญหาแก่บุตรอย่างนี้แล้ว ตั้งแต่นั้นบุตรก็ได้ประพฤติตามธรรมทั้ง ๒ ประการฝ่ายพระโพธิสัตวครั้นกระทำบุญมีให้ทานเป็นต้นแล้ว ก็ไปตามยถากรรม

สตฺถา อิมำ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำธรรมเทสนานี้มาแสดงแล้ว พระองค์ทรงสืบต่ออนุสนธิประชุมชาดกว่า บุตรของเศรษฐีณครั้งนั้น ก็กลับมาเป็นบุตรเศรษฐีณครั้งนี้ ส่วนมหาเศรษฐีณครั้งนั้น คือตถาคตเอง

จบอัตถัสสทวารชาดก

---

๕ กิปักกชาดก

อายติ โทสำ นาณฺญายาติ อิทำ ธมฺมเทสนำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกำ อุกณฺฐิตภิกฺขุ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา เมื่อสมเด็จพระบรมครูเสด็จประทับอยู่ณเชตวนาราม ทรงพระปรารภภิกษุผู้กระสัน (อยากสึก) รูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนามีอาทิว่า **อายติ โทสำ นาณฺญาย** ดังนี้

ดังได้สดับมา กุลบุตรคนหนึ่ง ออกบวชด้วยความเลื่อมใสถึงยอมมอบชีวิตในพระพุทธศาสนา อยู่มาวันหนึ่ง เธอเข้าไปบิณฑบาตในพระนครสาวัตถีเห็นหญิงคนหนึ่งแต่งตัวสวย ก็เกิดความกระสันขึ้น ครั้นอาจารย์แลอุปัชฌาย์ทราบเหตุ จึงพาตัวเธอไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์ตรัสถามว่า ดูกรภิกษุ ได้ทราบว่าเธออยากสึกจริงหรือ ฯ จริงพระพุทธเจ้าข้า ฯ เมื่อเธอรับสารภาพเช่นนั้น พระองค์จึงตรัสต่อไปว่า ดูกรภิกษุ กามคุณทั้งห้า ตามธรรมดา บุคคลก็น่าจะรื่นรมย์ยินดีในเวลาบริโภคอยู่บ้าง ก็แต่ว่าการบริโภคกามคุณนั้น ถ้าจะเปรียบแล้วก็ไม่ผิดกับการบริโภคผลกิงฺกกพฤกษ์ (ต้นไม้มีพิษ) เพราะจะทำให้ผู้บริโภคเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในอบายภูมิมีนรกเป็นต้น แท้จริงผลกิงฺกกพฤกษ์นั้น สีก็งาม กลิ่นก็หอม รสก็อร่อย แต่ถ้าผู้ใดบริโภคเข้าไปแล้ว พิษของมันจะเข้าไปกัดในลำไส้ ให้ถึงสิ้นชีวิตได้ ในกาลก่อน คนที่ไม่เห็นโทษของผลกิงฺกกพฤกษ์ มัวไปหลงลิ้มรสของมันบริโภคเข้าไป พากันตายเสียเป็นอันมาก ครั้นตรัสฉะนี้แล้ว พระองค์ทรงนำอดีตนิทานมาแสดงต่อไปว่า

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติณพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นพ่อค้าเกวียน เมื่อนำเกวียน ๕๐๐ เล่ม บรรทุกสินค้าไปจำหน่ายตามคามนิคมชนบทน้อยใหญ่ ถึงป่ากลงแห่งหนึ่ง จึงให้

ประชุมบริวารแล้วกล่าวโอวาทสั่งสอนว่า ในคงนี้มต้นไม้มพิษ ผลไม้ที่พวกเจ้ายังไม่เคยกิน ถ้ายังไม่ได้บอกเราก่อน พวกเจ้าอย่าได้กิน เป็นอันขาด มนุษย์ทั้งหลายพอย่างเข้าป่ากคง ก็ได้เห็นต้นกิ่งยักกฤกษ์ต้นหนึ่งริมป่ากคง ตายไปด้วยผลจนกิ่งสุ่ ลำต้นกิ่งใบผลทรวดทรงสีกลิ่นรสของต้นกิ่งยักกพฤกษ์นั้นเหมือนมะม่วง บรรดามนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้น บางคนติดใจในสีแลกลิ่นแลรส สำคัญว่าผลมะม่วงก็เคี้ยวกินเข้าไป บางคนก็ยินถือผลกิ่งยักกพฤกษ์ คอยถามพระโพธิสัตวแล้วจึงจะบริโภค

พอพระโพธิสัตวไปถึงที่นั้น จึงยังคับคนที่ยินถือผลกิ่งยักกพฤกษ์ให้ทิ้งเสีย แลทำคนที่กินเข้าไปแล้วให้อาเจียนออกมา แลให้ยากิน บางคนก็รอดได้ บางคนก็ตาย ฝ่ายพระโพธิสัตวไปถึงที่ ๆ ตนประสงค์โดยสวัสดิภาพ ทั้งได้ลาภเป็นอันมากแล้วก็กลับมาสู่ที่อยู่ของตน กระทำบุญต่าง ๆ มีให้ทานเป็นต้นแล้วก็ไปตามยถากรรม สมเด็จพระบรมครูผู้ตรัสรู้ยิ่ง ครั้นได้ตรัสวัตถุนี้แล้ว จึงตรัสคาถาว่า

อายตึ โทสํ นาญฺญาย โย กาเม ปฏิเสวติ
วิปากนฺเต หนนฺติ นํ กิปกฺกมิว ภกฺขิตํ

ความว่า ผู้ใดที่เสพย์วัตถุกามแลกิเลสกาม เพราะไม่เห็นโทษในอนาคต ผลที่สุดวัตถุกามแลกิเลสกามที่เขาเสพย์ ย่อมฆ่าผู้นั้นเสีย เหมือนผลกิ่งยักกพฤกษ์ฆ่าบุคคลที่บริโภคเข้าไปฉนั้น

พระอรรถกถาจารย์ อธิบายเนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า ผลที่สุดแห่งวัตถุกามแลกิเลสกาม ย่อมยังคนนั้นอันเกิดในอบายมีนรก

เป็นต้น ให้รับทุกขเวทนามีประการต่าง ๆ จึงชื่อว่าวัตถุกามและกิเลสกามเป็นผู้ฆ่าเขา

ณ ที่นี้มีคำปุจฉาสอดเข้ามาว่า ผลที่สุดแห่งกามย่อมฆ่าบุคคลผู้บริโภคเสียเหมือนอะไร มีคำวิสัชนาว่า วัตถุกามและกิเลสกามอันน่าพอใจในเวลาบริโภค เวลาได้ผลย่อมฆ่าบุคคลผู้บริโภคเสียเหมือนผลกิงปักกพฤกษ์อันบริบูรณ์ด้วยสีกลิ่นรสในเวลาบริโภค ผลที่สุดก็ฆ่าบุคคลที่ไม่เห็นโทษในอนาคตแล้วบริโภคเข้าไปฉะนั้น

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงธรรมเทศนาตามลำดับอนุสนธิฉะนี้แล้ว ทรงประกาศพระจตุราริยสัจจพอจบลง พระอักขีณาสวภิกษุก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล พุทธบริษัทนอกนี้ บางพวกก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล บางพวกก็ได้บรรลุพระสกทาคามิผล บางพวกก็ได้บรรลุพระอนาคามิผล บางพวกก็ได้บรรลุพระอรหัตตผล สมเด็จพระทศพลครั้นทรงนำธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า บริษัทของนายสัตถวาหะณครั้งนั้น ได้มาเป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนนายสัตถวาหะณครั้งนั้น ได้มาเป็นเราตถาคตเองแล

จบกัปปกกชาดก

เรื่องที่ ๖ ถึงเรื่องที่ ๑๐

พระเจ้ายมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงเรียง

๖ สีลวิมังสชาตก

สีลํ กิเรว กลฺยาณนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ สีลวิมังสกํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับอยู่ณพระเชตวัน ทรงพระปรารภซึ่งพราหมณ์ที่ทดลองศีล ตรัสพระธรรมเทศนาเรื่องนี้ ด้วยคาถาเริ่มต้นว่า สีลํ กิเรว กลฺยาณํ ดังนี้

เขาว่าพราหมณ์คนนั้น อาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่กับพระเจ้ากรุงโกศล ถือศีลห้าไม่รู้จักขาด ตั้งอยู่ในพระไตรสรณาคมน์ แลรู้จบไตรเพท พระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชดำริห์ว่า พราหมณ์คนนี้เป็นผู้มีศีล จึงทรงนับถือพราหมณ์มาก พราหมณ์นั้นจึงคิดว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือเรายิ่งกว่าพราหมณ์อื่น เห็นชัดว่าทรงเคารพเหลือเกิน การที่ทรงนับถือดังนี้ จะเป็นการเพราะเหนแก่คุณสมบัติ คือชาติแลโคตรแลตระกูลแลประเทศที่อยู่แลศิลปศาสตร์ หรือจะทรงนับถือเพราะศีลสมบัติของเราหนอ เราจะทดลองดูสักที อยู่มาในกาลวันหนึ่ง พราหมณ์นั้นไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินแล้ว เมื่อกลับบ้านจึงแวะที่พนักงานคนหนึ่งหยิบเอาเงินกหาปณะหนึ่งจากกระดานนับเงิน โดยไม่บอกกล่าวอย่างไรแล้วก็ไป

ฝ่ายพนักงานคลังเงินก็ไม่ได้ว่ากล่าวอย่างไร เพราะมีความเคารพในพราหมณ์นั้น นั่งนิ่งเฉยเสีย ในวันรุ่งขึ้นอีกพราหมณ์ก็ทำเช่นนั้นอีก ครานั้นเอามาสองกหาปณะ พนักงานคลังก็นิ่งเสียไม่ว่ากระไรอีก วันที่สามพราหมณ์ก็ทำเช่นนั้นอีก ครานั้นเอาเงินไปกำมือหนึ่ง พนักงานคลังจึงกล่าวว่า วันนี้เป็นวันที่สามแล้วที่ท่านชิงพระราชทรัพย์ไป แล้วจึงร้องบอกกล่าวขึ้นสามหนว่า เราจับโจรลักพระราชทรัพย์ได้ คนทั้งปวงก็พากันมาดูจากที่นั้นที่นั้น แลกล่าวแก่พราหมณ์ว่า ท่านประพฤติตัวดังคนมีศีลมานานแล้ว ว่าแล้วก็พากันตีเอาคนละสองทีสามที แล้วมัดมือพาไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน

พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงมีความเดือดร้อนพระราชหฤทัยเป็นอันมาก จึงตรัสว่า พราหมณ์ ทำไมเจ้าจึงเสียศีลเหมือนอย่างนี้ แล้วก็รับสั่งให้พนักงานพาไปลงพระราชอาชญา พราหมณ์จึงกราบทูลว่า ขอเดชะพระมหาราชเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าหาได้เป็นโจรไม่ จึงรับสั่งถามว่า ถ้าเช่นนั้นทำไมเจ้าจึงชิงเงินกหาปณะไปจากกระดานนับพระราชทรัพย์เล่า พราหมณ์กราบทูลว่า การที่ถือเอากหาปณะพระราชทรัพย์นั้น เป็นการที่ข้าพระพุทธเจ้าทดลองว่า ที่พระองค์ทรงนับถือข้าพระพุทธเจ้ามากนั้น จะทรงนับถือเพราะชาติสูงเป็นต้น หรือจะทรงนับถือเพราะมีศีล ยังนี้ข้าพระพุทธเจ้าทราบแท้แล้ว ก็เมื่อแต่ก่อนพระองค์ทรงนับถือข้าพระพุทธเจ้าเพราะเป็นผู้มีศีลเท่าไร ยังนี้ทำชั่วแล้วก็จงลงพระราชอาชญาเท่านั้นเถิด แล้วกราบทูลต่อไปว่า ด้วยเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงสันนิษฐานว่า ศีลเป็นสิ่งประเสริฐ ศีลเป็นใหญ่เป็นประธานในโลกนี้

ข้าพระพุทธเจ้าจะต้องกระทำให้สมควรแก่ศีลนี้ แต่เมื่อยริโภคอยู่ด้วย กิเลสก็ไม่อาจจะทำได้ ข้าพระพุทธเจ้าจะไปยังวัดพระเชตวัน บวช ในสำนักสมเด็จพระบรมศาสดาในวันนี้ ขอพระองค์จงโปรดให้ข้า พระพุทธเจ้าบรรพชาเถิด พระเจ้าข้า ครั้นพระเจ้าแผ่นดินพระราชทาน พระราชานุญาตแล้ว พราหมณ์ก็ตั้งหน้ามุ่งไปยังวัดพระเชตวัน ครั้ง นั้นญาติพี่น้องมิตรสหายเชื้อสายมาประชุมพร้อมกัน ก็ไม่อาจจะห้าม พราหมณ์นั้นไม่ให้บวชได้ ก็พากันกลับไป พราหมณ์นั้นก็ไปยังที่ ประทับของสมเด็จพระพุทธองค์ทูลขอบรรพชา พระองค์ก็โปรดให้ได้ บรรพชาแลอุปสัมปทา แล้วเล่าเรียนพระกรรมฐานมิได้ละเลย เลย เจริญพระวิปัสสนา ก็ได้บรรลุพระอรหัตตผล จึงเข้าไปเฝ้าสมเด็จ พระทศพลกราบทูลยืนยันว่า การบวชของข้าพระพุทธเจ้าถึงที่สุดแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ฯ การกล่าวยืนยันของท่านพราหมณ์ผู้บวชนั้น ก็เป็น การปรากฏไปในหมู่พระภิกษุสงฆ์

อยู่มาวันหนึ่ง พระภิกษุสงฆ์ประชุมพร้อมกันที่โรงธรรมสภา นั่ง พูดกันถึงคุณของท่านพราหมณ์ผู้บวชนั้นว่า ดูกรเพื่อนสงฆ์ทั้งปวง พราหมณ์คนโน้นที่เป็นผู้รับราชการในพระเจ้าแผ่นดิน ทดลองศีลของ ตนแล้วทูลลาพระเจ้าแผ่นดินมาบวช ได้ตั้งอยู่ในพระอรหัตตผลนี้

สมเด็จพระบรมครูเสด็จมาจึงตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอ ทั้งหลายนั่งพร้อมกันพูดเรื่องอะไรกันในเวลานี้ พระภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า พูดกันเรื่องนี้ พระองค์จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์ผู้นี้ทดลองศีลของตน แล้วบวชกระทำทัพพังของตน จะได้มี

แต่ในกาลบัดนี้ก็หาไม่ ถึงแต่ก่อนมา ท่านผู้เป็นนักปราชญ์ได้ทดลองศีลของตนแล้ว บวชกระทำให้เป็นทัพพงของตนก็มีเหมือนกัน พระภิกษุเหล่านั้นทูลขอทรายเรือง จึงทรงนำเรื่องเก่าที่ล่วงไปแล้วมาทรงแสดงดังนี้

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส ปุโรหิโต อโหสิ ฯ ล ฯ แต่ปางก่อน ครั้งพระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่าพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ท่านเป็นผู้ตั้งใจในการบริจาคทาน มีอัชฌาสัยรักษาศีลคือศีลห้าไม่มีขาด พระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือมาก ยิ่งกว่าพราหมณ์อื่นนอกจากตัวท่าน เรื่องราวทั้งปวงก็เหมือนกันกับที่กล่าวมาแล้วทั้งนั้น ตลอดจนถึงถูกหาว่าเป็นโจรลักพระราชทรัพย์ ในเวลาเมื่อชนทั้งหลายจับพระโพธิสัตว์ผูกมัดนำไปยังพระราชสำนักนั้น มีพวกหมองูเล่นงูอยู่ในระหว่างกลางทาง จับหางงูบ้างคองูเอาเข้าพันคอ

พระโพธิสัตว์เห็นหมองูเหล่านั้น จึงกล่าวห้ามว่า พ่อเอ๋ย เจ้าอย่าจับหางงูนั่น เจ้าอย่าจับคองู เจ้าอย่าเอางูพันคอ งูนั้นจะกัดเจ้าถึงซึ่งชีวิต พวกหมองูจึงกล่าวว่า ดูกรพราหมณ์ งูนี้มีศีลมีความประพฤติดีพร้อม จะเป็นสัตว์ทุศีลเหมือนกับตัวท่านนั้นหามิได้ ตัวท่านไม่ประพฤติดี ถูกเขาจับมัดว่าเป็นโจรชิงพระราชทรัพย์แล้วนำตัวไป ก็เพราะตนเป็นคนทุศีล พระโพธิสัตว์จึงคิดว่า เพียงเป็นงูเท่านั้น เมื่อ

ไม่กัดไม่ทำอะไรใคร ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล จะป่วยการกล่าวทำไมถึงผู้ที่เป็นมนุษย์ ศีลแลชื่อว่าเป็นสิ่งที่สูงสุดในโลกนี้ ไม่มีสิ่งอันใดยิ่งขึ้นไปกว่าแล้ว

ขณะนั้นเขาก็นำพระโพธิสัตว์ไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์จึงตำรัสถามว่า อะไรกันพ่อเธย เขาจึงพากันกราบทูลว่า โจรชิงพระราชทรัพย์ พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า ถ้าฉนั้นก็ให้ลงราชอาชญาเถิด พราหมณ์จึงกราบทูลว่า พระมหาราชเจ้า ข้าพระองค์หาใช่เป็นโจรไม่ ครั้นเมื่อรับสั่งถามว่า ทำไมจึงเอาเงินกหาปณะไป จึงกราบทูลการทั้งปวงตามความที่มีมาก่อนนั้น แล้วกราบทูลว่า เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์จึงลงความเห็นว่าศีลเป็นของสูงสุด ศีลเป็นใหญ่ในโลกนี้ แล้วกราบทูลซ้ำต่อไปอีกว่า เพียงแต่เป็นอสรพิษเท่านั้นไม่กัดแลไม่ทำอะไรใคร ยังได้ความกล่าวว่าเป็นผู้มีศีล เพราะเหตุนี้ศีลจึงเป็นของสูงสุดเป็นสิ่งประเสริฐ เมื่อพรรณาคุณของศีลต่อไป จึงกล่าวคาถาว่า

สีลํ กิเรว กลฺยาณํ สีลํ โลเก อนุตฺตรํ
ปสฺส โฆรวิโส นาโค สีลวาติ น หญฺญติ

ได้ยินกล่าวกันมาว่า ศีลคือความประพฤติ ระวังกายวาจาใจ มีคุณงาม คือคือประเสริฐ ไม่มีอะไรในโลกยิ่งกว่า คือเจริญให้คุณท่านจงเหนเถิด งูใหญ่ถึงแม้มีพิษร้าย ไม่เบียดเบียนฟ คือไม่กัดไม่ทำอะไรใครเท่านั้น ยังชื่อว่ามีศีลดังนี้

พระโพธิสัตวทูลแสดงธรรมถวายพระเจ้าแผ่นดิน ด้วยคาถานี้ดังนี้แล้ว ก็ละกามคุณออกบวชเป็นฤาษี เข้าไปสู่ป่าหิมพานต์ ทำอภิญญาทั้งห้าและสมาบัติทั้งแปดให้เกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นผู้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในภายน่า

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงรวมชาดกกลับชาติว่า พระเจ้าแผ่นดินในครั้งนั้นเป็นอานนท์ บริษัทเหล่านั้นเป็นพุทธบริษัท พราหมณ์ปุโรหิตในครั้งนั้น คือเราพระตถาคตแล

ขุ. สี. วิ. มังสชาดก

---

๗ มังคลชาดก

ยสฺส มงฺคลา สมูหตาติ อิทำ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เอกำ สาฏกลกฺขณำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อเสด็จอยู่วัดเวฬุวนาราม ทรงพระปรารภพราหมณ์ที่ถือลักษณะผ้าสาฎกผู้หนึ่ง ตรัสธรรมเทศนานี้ มีคำว่า **ยสฺส มงฺคลา สมูหตา** ดังนี้เป็นเบื้องต้น

เรื่องราวกล่าวว่า ยังมีพราหมณ์ชาวเมืองราชคฤห์คนหนึ่ง เป็นคนถือมงคลตามที่โจทย์กัน เป็นมิจฉาทิฏฐิไม่เลื่อมใสในพระรัตน

ทั้งสาม เป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีเครื่องใช้สอยมาก หนูกัดเอาผ้าสาฎกสองผืนของพราหมณ์นั้นที่เก็บไว้ในหีบ เวลาพราหมณ์นั้นสระผมเรียกให้เอาผ้าสาฎกมา คนใช้ก็บอกการที่หนูกัดผ้านั้น

พราหมณ์จึงคิดว่า ถ้าผ้าสาฎกที่หนูกัดคู่นี้อยู่ในเรือนนี้ ความฉิบหายใหญ่ก็จะมีขึ้น ผ้าคู่นี้เป็นอวมงคลเหมือนกาฬกัณณี เราไม่อาจจะให้แก่บุตรแลธิดา หรือคนอื่นมีทาสกรรมกรเป็นต้น เพราะว่าใครถือเอาผ้านี้ ความฉิบหายใหญ่ก็จะมีแก่เขาทั้งหมด เราจะให้เอาไปทิ้งเสียที่ป่าช้าผีดิบ แต่ไม่อาจที่จะให้ตกถึงมือคนอื่นมีทาสเป็นต้น เพราะว่าคนเหล่านั้นจะเกิดโลภขึ้นจะถือเอาผ้านั้นเสีย ก็จะถึงความพินาศ เราจะให้บุตรเราไปทิ้ง จึงให้เรียกบุตรมาแล้วบอกเนื้อความนั้น แล้วสั่งว่า เจ้าอย่าจับต้องผ้านั้นด้วยมือ จงเอาไม้เขี่ยไปทิ้งเสียในป่าช้าผีดิบ แล้วสระผมเสียแล้วจึงมา สั่งแล้วก็ส่งบุตรให้ไป

สตฺถาปิ โข ตำ ทิวสำ ปจฺจูสสมเย โพธเนยฺยพนฺธเว โอโลเกนฺโต ในวันนั้น เวลารุ่งเช้า สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงพิจารณาเลงดูเผ่าพันธุ์ผู้ที่ควรจะตรัสรู้ ทอดพระเนตรเหนอุปนิสสัยพระโสดาปัตติผลของธิดาแลบุตรนั้น จึงทรงเสด็จในหนทางที่เนื่องเดิน เสด็จไปเหมือนดังพรานเนื้อ ทรงยืนแทบประตูป่าช้าผีดิบ ปล่อยพระรัศมีหกอย่างโอภาศ

ฝ่ายมาณพรับคำของธิดาแล้ว จึงเอาปลายไม้เท้าเขี่ยผ้าสาฎกทั้งคู่นั้นราวกับว่าเขี่ยงูในเรือน จนไปถึงประตูป่าช้าผีดิบ ขณะนั้น

สมเด็จพระศาสดาจึงตรัสว่า มานพ ท่านทำอะไร มานพทูลว่า พระโคดมผู้เจริญเจ้าข้า ผ้าสาฎกคู่นี้หนูกัดเป็นเช่นกาฬกัณณี เปรียบดังพิษอันร้าย บิดาของข้าพเจ้ากลัวว่า ผู้อื่นไปทิ้งจะเกิดโลภถือเอาผ้านั้นเสีย จึงส่งข้าพเจ้ามา ข้าพเจ้าทิ้งผ้านั้นแล้วจะสระผมแล้วกลับไป ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพเจ้ามาด้วยเหตุนี้แล สมเด็จพระธรรมศาสดาจึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นท่านก็จงทิ้งเถิด มานพก็ทิ้งผ้านั้นเสีย สมเด็จพระธรรมศาสดาตรัสว่า บัดนี้ควรแก่เราแล้ว ก็ทรงถือเอาผ้าสาฎกต่อหน้ามานพนั้น ครั้นมานพนั้นห้ามว่า พระโคดมผู้เจริญเจ้าข้า ผ้านั้นเป็นอวมงคลเป็นเช่นกาฬกัณณี ท่านอย่าเก็บเอาไปเลย ท่านอย่าเก็บเอาไปเลยดังนี้ พระองค์ก็ไม่ทรงฟัง ทรงเก็บเอาผ้าคู่นั้น แล้วบ่ายพระภักตร์มุ่งเฉพาะวัดเวฬุวนารามเสด็จไป

มานพก็รีบไปบอกแก่บิดาว่า พ่อผ้าสาฎกทั้งคู่ที่ข้าพเจ้าทิ้งในป่าช้าผีดิบนั้น พระสมณโคดมพูดว่า ควรแก่เราดังนี้ แล้วเก็บเอาไปยังวัดเวฬุวัน ข้าพเจ้าห้ามก็มิได้ฟัง

พราหมณ์จึงคิดว่า ผ้าสาฎกคู่นั้นเป็นอวมงคลเช่นกาฬกัณณี พระสมณโคดมเอาไปใช้ จะถึงความฉิบหาย ถึงวัดก็จะฉิบหาย เมื่อเช่นนั้นก็จะมีผู้ติโทษเราได้ เราจะต้องให้ผ้าสาฎกอื่นให้มาก ถวายแก่พระสมณโคดม ขอให้ทิ้งผ้าคู่นั้นเสีย พราหมณ์นั้นก็ให้คนใช้ถือเอาผ้าสาฎกเป็นอันมาก ไปยังวัดเวฬุวันพร้อมกันกับด้วยบุตร ไหว้สมเด็จพระศาสดาแล้วนั่งในที่ควรแห่งหนึ่ง จึงกล่าวอย่างนี้ พระโคดม

ผู้เจริญเจ้าข้า เขาว่าท่านเก็บเอาคู่ผ้าสาฎกในป่าช้าจริงหรือ พระองค์ทรงตอบว่า พราหมณ์ เป็นความจริง พราหมณ์จึงทูลว่า พระโคดม ผู้เจริญเจ้าข้า คู่ผ้าสาฎกนั้นเป็นอวมงคล ท่านบริโภคใช้สรอยผ้านั้น จะถึงความฉิบหาย ถึงวัตถุทั้งหมดก็จะฉิบหาย ถ้าหากว่าผ้านุ่งหรือผ้าห่มของท่านไม่พอ ท่านจงรับเอาผ้าสาฎกเหล่านี้ แล้วทิ้งผ้าสาฎกคู่นั้นเสียเถิด

ครั้งนั้นสมเด็จพระพุทธองค์จึงทรัสว่า พราหมณ์ เราชื่อว่าเป็นบรรพชิต ผ้าที่เขาทิ้งฤๅที่ตกอยู่ในป่าช้าก็ดี ที่กลางถนน ที่กองฝุนฝอย ที่ท่าอาบน้ำ ที่หนทางใหญ่ ในที่เช่นนี้ย่อมสมควรแก่เรา ส่วนตัวท่านที่ถือลัทธิเช่นนี้ จะได้เป็นแต่ในบัดนี้ก็หาไม่ แต่ก่อนมาท่านก็ถือลัทธินี้เหมือนกัน พราหมณ์ทูลขอให้ทรงเล่าเรื่องราวเป็นอย่างไร จึงทรงนำเรื่องเก่ามาทรัสเล่าดังนี้

อตีเต มคธรฏฺเฐ ราชคหนคเร ธมฺมิโก มคธราชา รชฺชं กาเรสิ ฯลฯ แต่ก่อนช้านานมาแล้ว ยังมีพระเจ้าแผ่นดินชาวมคธทรงตั้งอยู่ในยุติธรรมณพระนครราชคฤห์ในมคธรายฎร์ ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ยังเกิดในตระกูลพราหมณ์ที่อยู่ฝ่ายเหนือแห่งหนึ่ง เมื่อเจริญวัยรู้ความแล้วออกบวชเป็นฤษี ทำอภิญญาและสมาบัติให้เกิดขึ้น อยู่ในป่าหิมพานต์ในกาลครั้งหนึ่ง ออกจากป่าหิมพานต์ไปถึงสวนหลวงในพระนครราชคฤห์ก็พักอยู่ในที่นั้น ครั้นในวันที่สองก็เข้าไปยังพระนครเพื่อภิกขาจาร

พระเจ้ามคธราชทอดพระเนตรเหนพระฤาษีนั้น จึงตรัสสั่งให้เชิญมานั่งยนปราสาทให้ฉันโภชนาหาร แล้วทรงรับรองที่จะให้พักอยู่ในพระราชอุทยาน พระโพธิสัตวฉันในพระราชนิเวศน์แล้วก็ไปอยู่ในสวน

ในกาลครั้งนั้น ยังมีพราหมณ์ถือลักษณะผ้าขาวอยู่ในพระนครราชคฤห์ ผ้าของพราหมณ์นั้นเก็บไว้ในหีบถูกหนูกัด มีเรื่องราวทั้งปวงดังกล่าวมาแล้วแต่ข้างต้น (จนถึงให้เอาผ้าไปทิ้งในป่าช้า) ครั้นมานพไปยังป่าช้า พระฤาษีโพธิสัตวก็ไปถึงก่อน นั่งอยู่ที่ประตูป่าช้า ก็เก็บเอาผ้าที่มานพนั้นทิ้งไว้แล้วไปยังสวน มานพก็ไปบอกแก่ยิคา ยิคาจึงคิดว่า พระดาบสผู้เป็นราชกุลูปะกะที่พระเจ้าแผ่นดินทำนุบำรุงจะถึงความฉิบหาย จึงไปยังสำนักพระโพธิสัตวแล้วกล่าวว่า พระดาบสเจ้าข้า ท่านจงทิ้งผ้าสาฎกที่ท่านเก็บเอาไว้นั้นเสียเถิด ท่านอย่าเป็นผู้ฉิบหายเลย

พระดาบสจึงตอบว่า ผ้าที่ทิ้งในป่าช้าย่อมสมควรแก่เรา เราไม่เป็นคนถือมงคลตามที่โจทย์กัน การถือมงคลตามที่โจทย์กันนั้น พระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าแลพระโพธิสัตว ไม่พรรณาสรรเสริญ เพราะเหตุนั้น ผู้เป็นนักปราชญ์ไม่ควรเป็นบุคคลถือมงคลตามที่โจทย์กัน กล่าวแล้วก็แสดงธรรมแก่พราหมณ์ พราหมณ์ได้ฟังธรรมแล้วก็ทำลายทิฏฐิกลับความเห็นถือพระโพธิสัตวเป็นที่พึ่งที่นับถือ ฝ่ายพระโพธิสัตวก็มิได้เสื่อมจากฌาน ก็เป็นผู้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในภายน่า

สตฺถาปิ อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำเรื่องที่ล่วงแล้วนั้นมาทรงแสดงแล้ว ในขั้นเมื่อพระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น ทรงแสดงธรรมแก่พราหมณ์จึงตรัสคาถานี้

ยสฺส มงฺคลา สมูหตา
อุปฺปาตา สุปินา จ ลกฺขณา จ
โส มงฺคลโทสวีติวตฺโต
ยุคฺคโยคาธิคโต น ชาตุเมติ

ความว่า การถือมงคล คือมงคลในการเห็น มงคลในการได้ยิน มงคลในการรู้กลิ่นรสแลถูกต้อง แลถือการอุปยาต คือถืออุปยาตห้าอย่าง ว่าจะเป็นเช่นนั้นเช่นนี้ (๑) จันทรคาธ (๒) สุริยคาธ (๓) นักขัตคาธดาวเข้าดวงพระจันทร์พระอาทิตย์ (๔) อุกกาบาตแสงสว่างตกจากฟ้า (๕) แสงไฟร้อนตามทิศ แลการถือความฝัน คือทำนายฝันโดยประการต่างๆ แลการถือลักษณะ คือลักขณะดีลักขณะชั่ว ลักขณะหญิง ลักขณะชาย ลักขณะทาสชาย ลักขณะทาสหญิง ลักขณะกาย ลักขณะอนุ ลักขณะอาวุธ ลักขณะผ้า เหล่านี้เป็นต้น อันท่านผู้ใด คือพระอรหันต์ขีณาสพองค์ใด ถอนขึ้นเสียแล้ว คือไม่ถือว่าเป็นมงคลหรือเป็นอวมงคลแก่ตน ท่านผู้นั้น คือพระขีณาสพองค์นั้น ล่วงพ้นเสียซึ่งโทษแห่งการมงคล เป็นผู้ครอบงำเสียซึ่งยุคะ คือกิเลสคู่มีความโกรธแลความมูกใจเจ็บแค้น ความลบหลู่แลความดูถูกดูหมิ่นเป็นต้น แลโยคะ คืออกิเลสอันประกอบสัตว์ไว้ ในสังสารทุกข์ ๔ อย่าง

(๑) กามโยคะ (๒) ภะวะโยคะ (๓) ทิฏฐิโยคะ (๔) อวิชชาโยคะ ท่านย่อมไม่มาเพื่อจะเกิด คือไม่มายังโลกนี้ด้วยอำนาจกิเลสนี้อีก

เอวำ สตฺถา อิมาย คาถาย พฺราหฺมณสฺส ธมฺมำ เทเสตฺวา สมเด็จพระบรมครูทรงแสดงธรรมแก่พราหมณ์ ด้วยพระคาถานี้ แล้วจึงทรงประกาศอริยสัจอีก ในเมื่อจบอริยสัจ พราหมณ์ก็ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผล พร้อมทั้งบุตรด้วย สมเด็จพระพุทธองค์ ก็ทรงรวมชาดกกล่าวว่า บิดาแลบุตรในกาลครั้งนั้น มาเป็นบิดาแลบุตรในบัดนี้ พระดาบสในครั้งนั้น คือตัวเราพระตถาคตนี้แล

จบมังคลชาดก

---

๙ สารัมภชาดก

กลฺยาณเมว มุญฺเจยฺยาติ อิทำ สตฺถา สาวตฺถิยำ อุปนิสฺสาย เชตวเน วิหรนฺโต โอมสวาทสิกฺขาปทำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาพระองค์เสด็จอาศัยเมืองสาวัตถี เมื่อประทับในพระวิหารเชตวัน ทรงพระปรารภโอมสวาทสิกขาบท ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำว่า **กลฺยาณเมว มุญฺเจยฺย** กระนี้เป็นต้นไป

เรื่องทั้งสองนี้เหมือนกัน ดังที่กล่าวไว้ ในนันทิวิสาลชาดก (ชาดกที่ ๒๘ ในเอกนิบาต) ในชาดกนี้ พระโพธิสัตว์เป็นโคมีกำลังชื่อสารัมภะ ของพราหมณ์คนหนึ่ง ในเมืองตักกศิลาในคันธารรัฐ

สมเด็จพระบรมโลกนาถเมื่อทรัสเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ทรัสอดีตนิทานนี้ ทรัสพระคาถานี้ว่า

กลฺยาณเมว มุญฺเจยฺย น หิ มุญฺเจยฺย ปาปกํ
โมกฺโข กลฺยาณิยา สาธุ มุตฺตา ตปติ ปาปกํ

บุคคลพึงกล่าวแต่คำที่งาม คือที่ไม่มีโทษ พ้นจากโทษสื่อย่าง อย่าพึงกล่าวคำที่เป็นบาป คือลามกไม่เป็นที่รักที่เจริญใจ การกล่าวด้วยวาจาอันงาม เป็นความสำเร็จประโยชน์ คือเป็นการดีการงามในโลกนี้ ผู้กล่าวคำที่เป็นบาป คือวาจาหยาบไม่ไพเราะ ย่อมเดือดร้อน คือเสร้าโศกได้ความลำบาก

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์ ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงรวบรวมชาดกกลับชาติว่า พราหมณ์ในครั้งนั้นคืออานนท์ นางพราหมณีคือนางอุบลวรรณา โคมีกำลังชื่อสารัมภะ คือเราพระตถาคตแล

ขยสารัมภชาดก

---

๙ กุหกชาดก

วาจา จ กิร เต อาสีติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกำ กุหกภิกฺขุ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อพระองค์เสด็จสถิตในพระมหาวิหารเชตวัน ทรงพระปรารภภิกษุโกหกรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรม

เทศนานี้ มีคำว่า วาจา จ กิร เต อาสิ ดังนี้เป็นเบื้องต้น เรื่องภิกษุโกหกจะมีแจ้งในกุฬาลชาดก

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในกาลที่ล่วงมาแล้วครั้งพระราชาทรงพระนามว่า พระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติในพระนครพาราณสี ชฎิลโกง (คายสโกหก) ผู้หนึ่ง เข้าอาศรัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง กุฎุมพีผู้มีทรัพย์คนหนึ่ง ให้ทำยรรณศาลาในป่าให้แก่ชฎิลโกงนั้น เมื่อให้ชฎิลนั้นอยู่ที่ยรรณศาลานั้นแล้ว ก็ปฏิบัติด้วยอาหารอันประณีตในเรือนของตน กุฎุมพีผู้มีทรัพย์นั้น เชื่อว่าชฎิลโกงนั้นเป็นผู้มีศีล นำทองคำหนักร้อยนิกขะไปยังยรรณศาลาของชฎิลโกงนั้น แล้วฝังไว้ในพื้นภูมิภาค เพราะความกลัวแต่โจรภัย จึงกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านจงช่วยดูแลทองคำนี้ด้วย

ครั้งนั้นคายสจึงตอบกุฎุมพีนั้นว่า ดูกรอาวุโส การที่จะกล่าวคำเหนปานดังนี้แก่บรรพชิตนั้นไม่ควร ความโลภในของที่เป็นสมบัติของผู้อื่นย่อมไม่มีแก่เรา กุฎุมพีนั้นก็เชื่อคำคายสรับว่า ดีแล้วเจ้าข้า แล้วก็หลีกไป คายสผู้ประทุษร้ายคิดว่า เราอาจเลี้ยงชีพได้ด้วยทรัพย์มีประมาณเท่านี้ จึงปล่อยให้วันล่วงไปสองสามวันแล้ว ก็ถือเอาทองนั้นไปไว้ในที่แห่งหนึ่งในระหว่างทางแล้วก็กลับมา จึงเข้าไปในยรรณศาลา ในวันรุ่งขึ้นไปกระทำภัตตกิจที่เคหสถานของกุฎุมพีนั้น จึงกล่าวอย่างนี้ว่า ดูกรอาวุโส ข้าพเจ้าอาศรัยท่านอยู่นานแล้ว ความระคนเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งหลายย่อมมีแก่ผู้อยู่ในที่เดียว ชื่อว่าความระคนเกี่ยวข้อง ย่อม

เป็นมลทินของบรรพชิตทั้งหลาย เพราะเหตุฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไปยังกุฏุมพีนั้นอันวอนอยู่หลายหน ก็ไม่ปรารถนาที่จะอยู่

ครั้งนั้นกุฏุมพีจึงกล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านจงไปเถิดเจ้าข้า ก็ตามไปส่งถึงประตูบ้านแล้วก็กลับ ตายสไปได้หน่อยหนึ่งจึงคิดว่า เราควรจะลวงกุฏุมพีนั้น จึงเอาหญ้าวางไว้ที่หว่างชฎาแล้วกลับย้อนมา กุฏุมพีจึงถามว่า ท่านมาทำไมเจ้าข้า ตายสกล่าวว่า ดูกรอาวุโส หญ้าเส้นหนึ่งตกจากหลังคาเรือนของท่าน ติดอยู่ที่ชฎาของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าคิดว่า การถือเอาของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ย่อมไม่ควรแก่บรรพชิตทั้งหลาย ข้าพเจ้าจึงพาเอาหญ้านั้นมา กุฏุมพีจึงกล่าวว่า ท่านจงทิ้งเสียแล้วไปเถิดเจ้าข้า แล้วคิดว่า พระผู้เป็นเจ้าไม่ถือเอาของของผู้อื่น แม้แต่ใบหญ้าเท่านี้พระผู้เป็นเจ้าของเรายังรำคาญใจ ก็มีความเลื่อมใสไหว้แล้วก็ส่งไป

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ผู้ไปยังมิได้ตามตาม เพื่อต้องการสิ่งของอาศัยพักอยู่ในเรือนนั้น พระโพธิสัตว์ได้ฟังคำตายสจึงคิดว่า ตายสผู้นี้ คงจะลักเอาของสิ่งใดสิ่งหนึ่งของกุฏุมพีนั้นไปเป็นแน่ จึงถามกุฏุมพีว่า ดูกรสหาย ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ท่านเก็บไว้ในสำนักของตายสนั้นมีอยู่ฤๅ กุฏุมพีตอบว่า ดูกรสหาย มีทองร้อยนิกขะ พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ถ้ากระนั้นท่านจงไปตรวจตราทองนั้นดู กุฏุมพีนั้นก็ไปยังบรรณศาลา ไม่เห็นทองแล้วก็กลับมาโดยเร็ว กล่าวว่า ดูกรสหาย ทองนั้นไม่มี พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า ทองของท่านผู้อื่นไม่ได้เอาไป ตายสโกงนั้นเองเอาไป ท่านจงไปติดตามตายสโกงนั้นเถิด กุฏุมพีก็

ไปโดยรวดเร็ว จับเอาคายสโกงนั้นแล้วถีบเตะด้วยมือแลเท้า ให้นำเอาทองมาแล้วก็รับเอาไป พระโพธิสัตว์เห็นทองจึงกล่าวว่า ตัวเจ้านำทองไปถึงร้อยนิกขะไม่ขัดข้อง ส่วนหญ้าเส้นเดียวเท่านี้ว่าขัดข้อง เมื่อจะติโทษคายสนั้นจึงกล่าวคาถาว่า

วาจา จ กิร เต อาสิ สณฺหา สขิลภาณิโน
ติณมตฺโต อสชฺชิตฺโถ โน จ นิกฺขสตํ ทรฺ

ได้ยินว่า วาจาของท่าน เป็นวาจาละเอียดละออ เป็นวาจากล่าวไพเราะออนหวาน หญ้าเส้นเดียวเท่านี้ก็ว่าขัดข้อง ส่วนนำทองไปร้อยนิกขะนั้นไม่ขัดข้อง

พระโพธิสัตว์ติโทษคายสนั้นอย่างนี้แล้ว ก็ให้โอวาทแก่คายสนั้นว่า ดูกรชฎิลโกง ท่านอย่าได้ทำการเห็นปานดังนี้ต่อไปอีกเลย แล้วก็ไปตามยถากรรม

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำธรรมเทศนานี้มาแล้วตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นจะได้โกหกในบัดนี้หามิได้ ถึงแม้ในกาลก่อนก็โกหกเหมือนกัน ตรัสดังนี้แล้วก็ทรงประชุมชาดก กลับชาติว่า คายสโกงในกาลนั้น มาเป็นภิกษุโกหกในบัดนี้ ฝ่ายบุรุษที่เป็นบัณฑิตนั้น คือเราพระตถาคตนี้แล

จบกุหกชาดก

---

๑๐ อกตัญญูชาดก

โย ปุพฺเพ กตกลฺยาโณติ อิทำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อนาถปิณฺฑิกำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงพระปรารภคฤหบดีชื่ออนาถบิณฑิกะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มิยทคาถาว่า **โย ปุพฺเพ กตกลฺยาโณ** เป็นอาทิ ฉะนี้

กิร ดังได้สดับมา ยังมีเศรษฐีอยู่ในบุรีนครสาวัตถีคนหนึ่ง เศรษฐีชาวบุรีนครสาวัตถีผู้นั้น ให้คนทำการงานบรรทุกเกวียนห้าร้อยเล่มให้เต็มด้วยของที่เกิดขึ้นในบุรีนครสาวัตถีแล้วสั่งว่า ดูกรเจ้าผู้เจริญเจ้าทั้งหลายจงนำเครื่องภัณฑะนี้ไปสู่พระนครสาวัตถี จงแลกเปลี่ยนแก่อนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีผู้เป็นสหายของเรา ด้วยของมีราคาตอบแทนแล้ว เจ้าจงนำภัณฑะที่เป็นของตอบแทนนั้นมาเถิด คนทำการงานทั้งหลายรับคำเศรษฐีนั้นว่า ดีแล้ว จึงไปสู่เมืองสาวัตถี พบท่านมหาเศรษฐีแล้ว จึงให้ของบรรณาการ แลบอกข่าวดีเหตุข่าวคราวนั้น

ฝ่ายมหาเศรษฐีเห็นแล้วจึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้มาด้วยดีแล้วดังนี้ แล้วสั่งให้จัดที่อยู่และเสบียงอาหาร ให้แก่กัมมิกมนุษย์เหล่านั้น แลถามถึงความสุขแห่งสหาย แล้วแลกเครื่องภัณฑะสั่งให้จัดภัณฑะตอบแทน กัมมิกมนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้นก็ไปถึงบุรีนครสาวัตถี บอกเนื้อความอันนั้นแก่เศรษฐีของตน

ครั้นในอปรภาคสมัย ฝ่ายอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี ก็ส่งเกวียนห้าร้อยไปในยวนัตตคามอย่างนั้นบ้าง มนุษย์ทั้งหลายไปถึงยวนัตตคามนั้นแล้ว ก็ถือเอาเครื่องยรรณาการไปพบเศรษฐีชาวยวนัตตคาม ๆ จึงถามว่า ท่านทั้งหลายมาแต่ไหน เมื่อมนุษย์เหล่านั้นตอบว่า มาแต่สำนักของอนาถบิณฑิกเศรษฐีผู้เป็นสหายของท่านณเมืองสาวัตถีดังนี้แล้ว ก็ทำหัวเราะเยาะเย้ยไถลพูดว่า คำว่าอนาถบิณฑิก จะเป็นชื่อบุรุษผู้ใดผู้หนึ่งดังนี้แล้ว รับเอาเครื่องยรรณาการแล้วส่งกลับ ว่าท่านทั้งหลายจงไปเถิด ไม่ได้ให้ที่อยู่แลสบียงอาหาร มนุษย์เหล่านั้นก็แลกเปลี่ยนภัณฑะเอาเอง แล้วถือเอาของที่แลกได้มายังพระนครสาวัตถี บอกบวัติเหตุอันนั้นแก่ท่านเศรษฐี

ในลำดับต่อมา เศรษฐีชาวยวนัตตคามนั้น ก็ส่งเกวียนห้าร้อยไปยังเมืองสาวัตถีอย่างครั้งก่อนอีกเที่ยวหนึ่ง มนุษย์ทั้งหลายก็ถือเอาเครื่องยรรณาการไปพบท่านมหาเศรษฐี เหล่ามนุษย์ของเศรษฐีอนาถบิณฑิก เห็นมนุษย์เหล่านั้นจึงกล่าวว่า ข้าแต่เจ้า ข้าพเจ้าทั้งหลายจะรู้ตอบแทนผ้านุ่งห่มภัตตาหารสบียงเอง กล่าวแล้ว จึงให้เกวียนของคนเหล่านั้นไปเปลื้องในที่สมควรในภายนอกพระนคร จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงพักอยู่ที่นี่ เข้ายาคูแลภัตตาหารแลสบียง เพื่อท่านทั้งหลายจะมีอยู่ที่เรือนของเราทั้งหลาย กล่าวดังนี้แล้วก็ไป จึงให้ประชุมทาสกรรมกรพร้อมครั้นเวลาระหว่างมัชฌิมยาม ก็เข้าปล้นเกวียนห้าร้อย แย่งชิงเอาผ้านุ่งของชนเหล่านั้นแล้วปล่อยโคให้

หนีไปเสีย กระทำเกวียนห้าร้อยให้มีจักรอันปราศจากไปแล้วตั้งไว้ณภูมิภาค แล้วถือเอาจักรล้อเกวียนนั้นไป

ชาวยี่ห้อนตคามไม่ได้เป็นเจ้าของสิ่งของ มีแต่สักว่าผ้านุ่งเท่านั้น มีความกลัวก็หนีไปโดยเร็ว ไปยังยี่ห้อนตคาม มนุษย์ของมหาเศรษฐีก็มาบอกข่าวนั้นแก่มหาเศรษฐี อนาถบิณฑิกเศรษฐีจึงคิดว่า คำกล่าวปรากฏมีขึ้นในบัดนี้แล้ว จึงไปยังสำนักสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลปวัตติข่าวคราวทั้งปวง เริ่มแรกตั้งแต่ต้นมา

สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ดูกรคฤหบดี เศรษฐีชาวยี่ห้อนตคามนั้น จะได้มีปรกติเป็นเช่นนี้แต่ในกาลบัดนี้ก็หาไม่ ถึงในกาลก่อนก็มีอย่างนี้เป็นปรกติเหมือนกัน เมื่อเศรษฐีอนาถบิณฑิกะกราบทูลวิงวอนให้ทรงแสดงเรื่อง จึงทรงนำอดีตนิทานมาดังนี้

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในกาลอันเป็นอดีตภาค ในเมื่อพระเจ้าพรหมทัต ให้กระทำความเป็นพระราชาในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นเศรษฐีมีสมบัติใหญ่ในเมืองพาราณสี เศรษฐีชาวยี่ห้อนตคามผู้หนึ่ง เป็นอภิญญาสหายของเศรษฐีนั้น มีเรื่องอดีตวัตถุทั้งปวงเช่นกับเรื่องยี่ห้อนวัตถุฉันนั้น (ตลอดจนถูกปล้น) ฝ่ายพระโพธิสัตว์ อันมนุษย์ของตนบอกว่าวันนี้ข้าพเจ้าทั้งหลายได้กระทำการมีชื่ออย่างนี้ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่าชนทั้งหลายผู้ไม่รู้อยู่ซึ่งอุปการะอันบุคคลกระทำแล้วแก่ตนในที่แรก ย่อมได้ทุกข์มีรูปอย่างนี้ในภายหลัง กล่าวดังนี้แล้ว เมื่อจะแสดงธรรมแก่บริษัทที่มาถึงพร้อมแล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า

โย ปุพฺเพ กตกลฺยาโณ กตตฺโถ นาวพุชฺฌติ
ปจฺฉา กิจฺเจ สมุปฺปนฺเน กตฺตารํ นาธิคจฺฉติ

ชนใดมิคุณความดีอันบุทคลอื่นทำแล้วในกาลก่อน เป่นผู้มิประโยชน์อันบุทคลอื่นทำแล้วย่อมไม่รู้ ชนผู้นั้น ครั้นเมื่อกิจยังเกิดขึ้นในภายหลัง ย่อมไม่ประสบพบพานซึ่งบุทคลผู้ทำดังนี้

อธิบายความในคาถาว่า ในหมู่ชนทั้งหลายมีกระษัตริย์เป่นต้น บุรุษผู้ใดผู้หนึ่งที่เป่นผู้คนอื่นได้ ทำคุณความดีความอุปการให้แก่ตนในกาลก่อนแล้ว บุรุษนั้นเมื่อเป่นผู้ได้รับคุณความดีที่เขาทำให้แก่ตนแล้วก็ไม่รู้สึกว่าเขาทำคุณให้ คนเช่นนี้เมื่อกิจของตนเกิดขึ้นในภายหลังแล้ว ย่อมจะหาผู้ช่วยทำไม่ได้

พระโพธิสัตวแสดงธรรมด้วยคาถาอย่างนี้แล้ว กระทำบุญทั้งหลายมีทานเป่นต้นแล้ว ไปตามยถากรรม

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงประมวญชาดกว่า เศรษฐีชาวบ้านนอกในกาลนั้น มาเป่นเศรษฐีชาวบ้านนอกในบัดนี้นั้นเอง พาราณสีเศรษฐีในสมัยนั้น มาเป่นเราผู้ตถาคตนี้แล

จบอกตัญญูชาดก

จบปาฬิมหาวรรคที่ ๙

ลิตตวรรคที่ ๑๐

เรื่องที่ ๑ ถึงเรื่องที่ ๑๐

หลวงราชาภิรมย์
(แช่มชูรณนนท์ เปรียญ ๖ ประโยค วัดราชบุรณ) เรียง

๑ ลิตตชาดก

ลิตฺตํ ปรเมน เตชสาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อปจฺจเวกฺขิตปริโภคํ อารพฺภ กเถสิ.

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงพระนามว่า เมื่อเสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวันมหาวิหาร อารพฺภ ทรงพระปรารภการที่ไม่พิจารณาบริโภคจตุปัจจัยแห่งภิกษุพุทธบริษัท ให้เป็นอุบัติเหตุ กเถสิ จึงตรัสเทศนาชาดกนี้ให้เป็นผล มีคำเริ่มต้นว่า ลิตฺตํ ปรเมน เตชสา ดังนี้เป็นอาทิ

กิร ดังได้ยินมาว่า ณกาลครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายได้ปัจจัยทั้ง ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานเภสัช ย่อมไม่พิจารณาเสียก่อนแล้วบริโภคโดยชุกชุม เมื่อภิกษุทั้งหลายนั้นมิได้พิจารณาบริโภคดังนี้ ครั้นกระทำกาลกิริยาแล้ว ย่อมไปเกิดในนรกแลดิรัจฉานกำเนิดโดยมาก.

สตฺถา ตำ การณำ ฌตฺวา สมเด็จพระผู้มีพระภาคผู้ศาสดา ทรงทราบเหตุการณ์นั้น จึงทรงแสดงธรรมกถาประกาศโทษ ในการบริโภคปัจจัยที่ไม่พิจารณาเสียก่อนนั้น โดยเอนกปริยาย แล้วตรัสต่อไปว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย การที่ภิกษุได้ปัจจัย ๔ มีจีวรเป็นต้น แล้วไม่พิจารณาให้เห็นอำนาจประโยชน์เสียก่อนบริโภคนั้น เป็นการหาสมควรไม่ เพราะเหตุฉะนั้น จำเดิมแต่นี้ไปเบื้องหน้า เธอทั้งหลายได้ปัจจัยแล้ว พึงพิจารณาให้เห็นอำนาจประโยชน์เสียก่อน แล้วจึงบริโภคต่อภายหลัง มีพระพุทธดำรัสฉะนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงปัจจเวกขณวิธีไว้ ให้เป็นแบบอย่าง จึงทรงตั้งแบบแผนลงโดยนัยมีคำว่า **ปฏิสำขา โยนิโส จีวรำ ปฏิเสวติ หิริโกปีนปฏิจฺฉาทนตฺถาย** ดังนี้เป็นต้น. ความว่า ภิกษุจะอาศัยนุ่งห่มจีวร ควรพิจารณาโดยแยบคายเสียก่อน แล้วจึงนุ่งห่มเพื่อจะปกปิดอวัยวะร่างกาย อันเป็นที่กำเริบแห่งหิริคือความละอาย ครั้นทรงตั้งแบบแผนลงดังนี้แล้วจึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรพิจารณาเสียก่อนแล้วจึงบริโภคปัจจัยอย่างนี้แล

อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริโภโค นาม ชื่อว่าการไม่พิจารณาบริโภคนั้น เหมือนเช่นกับบริโภคซึ่งยาพิษอันแรงร้าย แท้จริง บุคคลทั้งหลายในกาลก่อน ไม่พิจารณาใคร่ครวญของที่จะบริโภค ได้ถูกยาพิษเสวยทุกขเวทนาอย่างสาหัส มีพระพุทธดำรัสดังนี้แล้ว จึงทรงนำเรื่องในอดีตกาลมาตรัสเทศนา ดังต่อไปนี้ว่า

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในกาลเป่นอดีตภาคล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสด็จเถลิงถวัลยราชย์ณเมืองพาราณสี ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลแห่งหนึ่ง ซึ่งบริบูรณ์ไปด้วยโภคสมบัติ ครั้นเจริญวัยแล้ว ได้เป่นนักเลงฉลาดในการเล่นสกา

ครั้งนั้น มีนักเลงสกาอีกคนหนึ่ง เป่นคนโกงเล่นไม่สุจริต ได้มาเล่นสกากับพระโพธิสัตว์เสมอ ๆ เมื่อเวลาที่ตนชนะ ก็ไม่ทำลายมณฑลเป่นที่เล่นนั้น ครั้นเวลาที่ตนจะแพ้ ก็เอาลูกสกาอมซ่อนไว้ในปากแล้วพูดว่า ลูกสกาหายเสียแล้ว จึงทำลายมณฑลอันเป่นที่เล่นนั้น (รวยลูกยาตผลักกระดานสกา) แล้วก็เลิกหลีกไป

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ได้ทราบความโกงของบุรุษนั้น จึงนึกในใจว่า ข้อที่โกงนั้นช่างเถอะ เราจักอุบายแก้โกงของบุรุษนั้นให้จงได้ จึงเก็บลูกสกาทั้งหลายที่เหลืออยู่นั้นไปย้อมยาพิษผึ่งแดดให้แห้ง แล้วย้อมทายอีกให้หลายครั้ง ครั้นย้อมสำเร็จแล้ว จึงถือลูกสกากำซายยาพิษนั้นไปยังสำนักบุรุษคนโกง แล้วจึงพูดชวนว่า ดูกรสหาย ท่านจงมาเถิด เรามาเล่นสกากันอีก

บุรุษคนโกงนั้นจึงตอบว่า ดูกรสหาย ดีละมาเล่นกันเถิด ว่าแล้วก็จัดกระดานสกาเล่นอยู่กับพระโพธิสัตว์นั้น ครั้นเวลาตนจะแพ้ จึงหยิบลูกยาตลูกหนึ่งใส่ปากอมไว้ ประสงค์จะพานเลิกดังที่ได้ประพฤติมาแล้ว

ฝ่ายพระโพธิสัตว์เห็นบุรุษคนโกงทำอย่างนั้น เมื่อประสงค์จะเตือนบุรุษนั้นให้รู้สึกว่า ลูกยาตที่อมไว้นั้นจักเป็นพิษขึ้นภายหลัง จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ลิตฺตํ ปรเมน เตชสา คิลมกฺขิ ปุริโส น พุชฺฌติ
คิล เร คิล ปาปธุตฺตก ปจฺฉา เต กฏุกํ ภวิสฺสติ

ความว่า เมื่อบุรุษอมลูกสกาอันย้อมด้วยยาพิษซึ่งมีฤทธิ์เดชอันร้อนร้ายอย่างยิ่ง ย่อมไม่รู้สึกตน ดูกรนักเลงคนร้ายใจบาป กลืนเข้าไปเถอะ กลืนเข้าไปเถอะ ภายหลังพิษอันร้อนร้ายจักบังเกิดมีแก่ท่าน

พระคันถรจนาจารย์ กล่าวอธิบายความในคาถานั้นว่า เมื่อนักเลงสกาคนโกงนั้น จะกลืนลูกสกาอันย้อมด้วยยาพิษซึ่งมีฤทธิ์เดชร้อนร้ายเป็นอย่างยิ่ง ก็ยังไม่รู้สึกตนว่า ลูกสกาที่เราจะกลืนเข้าไปนี้จักทำให้เป็นพิษเกิดขึ้นแก่เราผู้กลืน หารู้สึกตนดังนี้ไม่ ฝ่ายพระโพธิสัตว์จึงกล่าวเตือนว่า ท่านกลืนเถอะ ท่านกลืนเถอะ เมื่อท่านกลืนลูกสกานี้เข้าไปแล้ว ภายหลังพิษอันแรงร้ายจักบังเกิดมีแก่ท่าน

เมื่อพระโพธิสัตว์กล่าวคาถาตักเตือนอยู่ บุรุษคนโกงนั้นก็สยบไปด้วยกำลังพิษยา กลอกในตาทั้งสองแล้วคอก็พับลงในที่นั้น

ฝ่ายพระโพธิสัตว์จึงดำริห์ว่า กาลนี้ เราควรให้ชีวิตความเป็นอยู่แก่บุรุษเป็นคนโกงแม้นั้น ดำริห์ดังนี้แล้ว จึงให้ยาสำรอกอันปรุงด้วยโอสถพิเศษ ทำให้บุรุษนั้นอาเจียรยาพิษออกมาแล้ว จึงให้ดื่มเนยใสและน้ำอ้อยสดอีกทั้งน้ำผึ้ง และให้เคี้ยวกินน้ำตาลกรวดเป็นต้น

รักษาบุรุษนั้นให้ปราศจากโรคแล้ว จึงให้โอวาทคำสั่งสอนว่า ท่านอย่าทำกรรมชั่วอีกต่อไป ต่อนั้นมา พระโพธิสัตว์ก็บำเพ็ญบุญญกิริยาสร้างกุศล มีบริจาคทานเป็นต้นแล้ว ก็ไปตามยถากรรมของตน

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึงตรัสนิคมพจน์ซ้ำความหลังอีกว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย การบริโภคยัญที่ไม่ได้พิจารณาเสียก่อนนั้น ย่อมเป็นเหมือนกับบริโภคยาพิษ มีพุทธภาษิตดังนี้แล้ว ก็ทรงประชุมชาดกว่า นักเลงสกาผู้บัณฑิตในกาลครั้งนั้น ก็คือพระตถาคตในกาลนี้แล

ก็แต่นักเลงสกาผู้โกงนั้น ไม่มีตัวปรากฏในพุทธกาลนี้ พระผู้มีพระภาคจึงไม่ทรงยกขึ้นกล่าว บัณฑิตผู้ปรีชาญาณพึงรู้เถิดว่า ผู้ใดที่ได้กล่าวไว้ในท้องเรื่องชาดกใด ถ้าไม่มีตัวปรากฏในพุทธกาลแล้ว พระผู้มีพระภาคก็ไม่ทรงยกตัวผู้นั้นขึ้นกล่าว ในท้ายชาดกที่ยอกกลับชาติ เหมือนดังชาดกนี้แล

จบลิตตชาดก

---

๒ มหาสารชาดก

อุกฺกฏฺเฐ สุรมิจฺฉนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อายสฺมนฺตํ อานนฺทตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อทรงสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวันมหาวิหาร **อารพฺภ** ทรงพระปรารภพระอานนทเถรเจ้าผู้มีอายุเป็นเหตุเบื้องต้น **กเถสิ** จึงทรงแสดงผลกรรมชาดกนี้มีคำเริ่มว่า **อุกฺกฏฺเฐ สุรมิจฺฉนฺติ** ดังนี้เป็นต้น

เอกสฺมิ สมเย สมัยหนึ่ง หญิงทั้งหลายซึ่งเป็นนางสนมของพระเจ้าโกศล ได้ประชุมปฏิญญากันว่า กาลเป็นที่ยังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้านี้ ยากนักที่เราทั้งหลายจะได้ประสบ อนึ่งความที่เกิดเป็นมนุษย์เล่า ก็เป็นของยากที่จะพึงได้เหมือนกัน ใช่แต่เท่านั้น เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว และจะมีอายตนะคือ จักษุ โสต ฆาน ชิวหา กาย ใจ บริบูรณ์พร้อม ก็เป็นของได้โดยยากอย่างยิ่ง ก็เมื่อเราทั้งหลายมาได้ประสบขณะสมัย* อันเป็นสิ่งที่หาได้โดยยากฉะนี้แล้ว ยังหาได้ไปสู่พระวิหาร ฟังธรรมเทศนา บูชาพระรัตนไตรย์ แลถวายทาน ตามความชอบใจของตนไม่ เราทั้งหลายมาอยู่ในพระราชวังนี้ ราวกับว่าถูกท่านเก็บใส่ไว้ในหีบ เราทั้งหลายควรจะกราบทูลพระราชาให้พระองค์ทรงอาราธนาภิกษุองค์หนึ่ง ซึ่งสมควรจะแสดงธรรมแก่เราทั้งหลาย มาในพระราชวังนี้ พวกเราทั้งหลายจะได้ฟังพระธรรมเทศนาในสำนักพระภิกษุองค์นั้น และจะได้เล่าเรียนศึกษาอุเทศบาลีด้วย ทั้งจะได้ก่อสร้างกุศลบุญราศีมีบริจาคทานเป็นต้นด้วย เมื่อได้โอกาสอย่างนี้

---

* ควรจะพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก แลได้อัตตภาพเป็นมนุษย์ แลมีอายตนะไม่วิกล

ความได้ขณะสมยัติของเราทั้งหลาย ก็จักมีผลงอกงามดีเป็นอันมาก เมื่อนางสนมทั้งหลายประชุมปฤกษาเห็นพร้อมกันฉันนี้แล้ว จึงพากันเข้าไปเฝ้าพระเจ้าโกศล กราบทูลเรื่องที่ตนได้ปรารภกันไว้นั้นให้ทรงทราบ

ราชา สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา พระเจ้าโกศลราชจึงทรงรับว่า การที่เจ้าทั้งหลายคิดนั้น เป็นการดีการชอบแล้ว เราจักจัดให้สมดังความปรารถนา อยู่มาวันหนึ่ง พระองค์มีพระราชประสงค์จะทรงประพาศพระราชอุทยาน จึงมีรับสั่งให้หานายอุยยานบาลคนรักษาสวนหลวงเข้ามาเฝ้า แล้วมีพระราชดำรัสว่า เจ้าจงไปจัดการชำระแล้วถางสวนไว้ให้สะอาด เราจะไปประพาศในวันพรุ่งนี้

นายอุยยานบาลรับพระราชโองการแล้ว ถวายบังคมลาออกไปชำระแล้วถางพระราชอุทยานตามรับสั่ง ครั้นได้เห็นสมเด็จพระยรมศาสดาเสด็จมาประทับนั่งอยู่ณภายใต้ร่มไม้ต้นหนึ่ง จึงเข้าไปถวายนมัสการพระผู้มีพระภาค แล้วกลับเข้าไปเฝ้าพระเจ้าโกศลราช กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวดา ข้าพระยาทได้ไปแผ้วถางพระราชอุทยานสำเร็จแล้วตามรับสั่ง บัดนี้สมเด็จพระยรมศาสดาเสด็จมาประทับนั่งอยู่ณภายใต้ร่มไม้ ในพระราชอุทยาน พระพุทธเจ้าข้า

พระเจ้าโกศลราชได้ทรงสดับดังนั้น จึงตรัสว่า ดูกรนายอุยยานบาล ถ้ากระนั้นก็ดีแล้ว เราจักไปฟังธรรมในสำนักพระยรมศาสดาจารย์ ตรัสฉนี้แล้ว ก็เสด็จทรงราชรถอันประดับด้วยรถาภรณ์ไปยังพระราชอุทยาน ครั้นถึงก็เสด็จลงทรงพระดำเนิรด้วยพระยาท เพื่อจะไปเฝ้าสมเด็จพระยรมโลกนารถศาสดาจารย์

ในขณะนั้น อุบาสกผู้หนึ่งมีนามชื่อว่าฉัตตปาณิ ได้ไปฟังพระธรรมเทศนาอยู่ในสำนักพระยรมโลกนารถ ฝ่ายพระเจ้าชัยเสนทิโกศลราช เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นฉัตตปาณิอุบาสกนั่งเฝ้าอยู่ ก็ทรงรังเกียจในอุบาสกนั้น จึงประทับยืนอยู่ครู่หนึ่ง แล้วกลับทรงพระดำริว่า ถ้าบุรุษผู้นี้จะพึงเป็นคนเลวทรามแล้วไซร้ ที่ไหนจะได้นั่งฟังธรรมอยู่ในที่ใกล้สมเด็จพระยรมศาสดา ทรงพระดำริฉันนี้แล้ว ก็เสด็จเข้าไปเฝ้าพระยรมศาสดาจารย์ ทรงนมัสการแล้วประทับอยู่ณที่ควรข้างหนึ่ง ฝ่ายฉัตตปาณิอุบาสก ยกความเคารพในพระพุทธเจ้าเป็นใหญ่ จึงมิได้ลุกขึ้นถวายคำนับรับเสด็จในกาลเมื่อพระราชาเสด็จมาถึง เพราะเหตุนั้น พระเจ้าโกศลราชจึงทรงพระพิโรธว่า ฉัตตปาณิอุบาสกนี้ไม่กระทำความเคารพ

สตฺถา สมเด็จพระยรมนราศภศาสดา ทรงทราบว่า พระราชาทรงพระพิโรธแก่ฉัตตปาณิอุบาสกดังนั้น จึงตรัสแสดงคุณของฉัตตปาณิอุบาสกว่า ดูกรมหาราชยพิตร อุบาสกผู้นี้เป็นพหุสูตร ได้สดับพุทธวจนะมาก แลมีปริยัติธรรมมาสู่สันดานแล้ว มีสันดานอันปราศจากกามราคแล้ว

พระเจ้าโกศลราชได้ทรงสดับพุทธวจนะดังนั้น จึงทรงพระดำริว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงสรรเสริญคุณของผู้ใดแล้ว ผู้นั้นที่จะเป็นคนเลวทรามมิได้มีเลย ทรงพระราชดำริฉันนี้แล้ว จึงตรัสแก่ฉัตตปาณิอุบาสกว่า ดูกรอุบาสก ท่านจะประสงค์สิ่งใด จงบอกให้เรารู้เถิด เราจะให้สิ่งนั้นแก่ท่านตามความปรารถนา ฉัตตปาณิอุบาสกจึงกราบ

ทูลรับว่า **สาธุ** พระเทวพระคุณเป็นล้นเกล้า พระพุทธเจ้าข้า พระเจ้าโกศลราชทรงฟังธรรมเทศนาแล้ว ก็ทรงกระทำปฏิสันถารสมเด็จพระผู้มีพระภาค แล้วเสด็จกลับยังพระราชนิเวศน์

โส เอกทิวสัง ภายหลังวันหนึ่ง พระเจ้าโกศลราชนั้นทรงเผยพระแกลเสด็จประทับยืนอยู่บนปราสาท ได้ทอดพระเนตรเห็นฉัตตปาณิอุบาสก ผู้บริโภคอาหารเช้าแล้วถือร่มเดินมาจะไปสู่พระเชตวัน จึงมีรับสั่งให้หาขึ้นไปเฝ้า แล้วตรัสว่า ดูกรอุบาสก เราได้ยินว่าท่านเป็นพหูสูตร ก็พวกผู้หญิงในวังของเรา เขาอยากจะฟังธรรมแลเรียนบาฬีด้วย ถ้าท่านจะฟังแสดงธรรมแลยอกอุเทศแก่เขาได้ จะเป็นการมีประโยชน์อันใหญ่ยิ่ง

ฉัตตปาณิอุบาสกทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวดา การแสดงธรรมแลยอกอุเทศในพระราชวัง หาสมควรแก่คฤหัสถ์ไม่ ย่อมเป็นวิสัยสมควรแก่บรรพชิตทั้งหลาย พระเจ้าโกศลราชได้ทรงสดับดังนั้น จึงทรงพระราชดำริห์ว่า ข้อที่ฉัตตปาณิอุบาสกพูดนี้ก็จริงอยู่ จึงทรงพระอนุญาตให้ฉัตตปาณิอุบาสกไปยังพระเชตวันตามความปรารถนา แล้วเสด็จขึ้นข้างใน มีพระราชดำรัสแก่พระสนมทั้งหลายว่า เราจักไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ทูลขอพระภิกษุรูปหนึ่งมาให้แสดงธรรมแลยอกอุเทศแก่เจ้าทั้งหลาย ก็แต่ว่าพระสาวกผู้ใหญ่มีอยู่ถึง ๘๐ องค์ เราจักทูลขอองค์ไหนดี พระสนมทั้งหลายปฤกษาพร้อมใจกันแล้ว ทูลเจาะจงพระอานนท์พุทธอนุชาผู้เป็นคลังพระสัทธรรม

ราชา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตวา พระเจ้าโกศลราชจึงเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ถวายนมัสการแล้วทรงประทับนั่งณที่ควรข้างหนึ่ง จึงทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ นางสนมทั้งหลายในวังของข้าพระองค์ มีความประสงค์จะฟังธรรมและเรียนอุเทศยาพิในสำนักพระอานนทเถรผู้เป่นธรรมภัณฑาคาร ถ้าว่าพระอานนทเถรเจ้าจะพึงไปแสดงธรรมและยกอุเทศแก่นางสนมทั้งหลายในวังของข้าพระองค์ได้ไซ้ ข้อนั้นจะเป่นการทำประโยชน์อันใหญ่ยิ่งให้สำเร็จ พระพุทธเจ้าข้า

สตฺถา สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับว่าสาธุดังนี้แล้ว จึงมีพุทธอาณัติ ตรัสบังคับพระอานนท์พุทธอนุชาให้ไปแสดงธรรมและยกอุเทศในพระราชนิเวศน์เป่นนิจกาล จำเดิมแต่นั้นมา พระสนมทั้งหลายก็ได้ฟังธรรมเทศนาและเรียนอุเทศ ในสำนักพระอานนท์ธรรมภัณฑาคาร เป่นนิรันดรมิได้ขาด

วันหนึ่ง พระจุฬามณีเครื่องต้น ซึ่งสำหรับทรงยกประดับพระโมฬีของพระเจ้าโกศลราชนั้นหายไป พระองค์จึงทรงบังคับอำมาตย์ทั้งหลายว่า เจ้าจงจับมนุษย์ยรรดาที่อยู่ในวังทั้งหมด แล้วไต่สวนบังคับให้นำขื่นของเรามาให้จงได้ อำมาตย์ทั้งหลายรับพระราชโองการแล้ว จึงตั้งต้นจับมาตุคามทั้งหลายที่อยู่ในพระราชวัง ตลอดถึงนางสนมทั้งหลายมาไต่สวนซักถามก่อน ทำชนทั้งหลายเป่นอันมากให้ได้ความลำยากเดือดร้อน โดยอาการอย่างนี้ ก็ไม่สามารถจะได้พระจุฬามณีนั้นคืนมา

ตติยสัง ในวันนั้น พระอานนท์เถรเจ้าเข้าไปสู่พระราชนิเวศน์เพื่อจะแสดงธรรมแลบอกอุเทศแก่หญิงเหล่านั้น ครั้นได้เห็นพระสนมนางในแลคนใช้ทั้งหลายมีกิริยาอาการโทมนัศทุกข์ร้อน มิได้แสดงความยินดีปรีดาในกาลที่จะฟังธรรมเทศนาแลเรียนอุเทศ เหมือนอย่างวันก่อน ๆ จึงมีเถรวาทไต่ถาม ได้ความว่าพระจุฬามณีของหลวงหายไป พระราชารับสั่งให้จับคนภายในทั้งสิ้นมาไต่สวนซักถาม พากันได้ความลำยากทุกข์ร้อนทุกตัวคนดังนั้น จึงมีเถรวาทปลอบชนทั้งหลายมีพระสนมเป็นต้นว่า ท่านทั้งหลายอย่าวิตกทุกข์ร้อนไปเลย เมื่อพระอานนท์เถรเจ้ายังชนทั้งหลายให้คลายความทุกข์โทมนัสดังนี้แล้ว ก็ตรมนาการไปสู่ที่เฝ้าพระเจ้าโกศลราช นั่งเหนืออาสน์ที่ราชบุรุษปูลาดถวายแล้ว จึงถวายพระพรถามว่า มหาบพิตรพระราชสมภาร อาตมภาพได้ทราบว่า พระจุฬามณีของมหาบพิตรหายไปหรือ ขอถวายพระพร

พระเจ้าโกศลราชตรัสตอบว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ จุฬามณีของข้าพเจ้าหายไปจริง ๆ ขอถวายพระพร มหาบพิตรไม่ทรงสามารถจะให้ผู้ร้ายนำพระจุฬามณีมาถวายโดยดีหรือ ๆ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ให้อำมาตย์จับคนในวังทั้งหมดมาไต่สวนซักถาม พากันได้ความเดือดร้อนทั้งนั้น ก็ยังไม่สามารถจะให้ผู้ร้ายนำจุฬามณีมาคืนได้ ๆ ขอถวายพระพร อุบายซึ่งจะไม่ให้มหาชนได้ความลำยากเดือดร้อน และให้ผู้ร้ายนำพระจุฬามณีมาถวายคืนนั้นมีอยู่ ๆ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ อุบายที่จะให้ผู้ร้ายนำจุฬามณีมาคืนให้นั้น อย่างไร ๆ

ขอถวายพระพร อุบายที่จะให้ผู้ร้ายนำพระขุคามณีมาคืนให้นั้น เรียกว่า ยิณฑทาน ฯ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ อุบายที่เรียกว่ายิณฑทานนั้น เป็นไฉน คือทำอย่างไร ฯ ขอถวายพระพร อุบายที่เรียกว่ายิณฑทานนั้น คือมหาบพิตรทรงรังเกียจสงสัยในชนทั้งหลายมีประมาณเท่าใด จงรับสั่งให้ชนมีประมาณเท่านั้นมา แล้วจงให้แจกพ่อนฟางคนละพ่อน ๆ หรือก้อนกินเหนียวคนละก้อน ๆ ให้ทั่วกันแล้ว พึงทรงประกาศว่า เจ้าทั้งหลายจงนำเอาของที่เราให้ไปนี้ มาทิ้งไว้ในที่โน้นในเวลาใกล้รุ่ง เมื่อทรงจัดการอย่างนี้ ผู้ใดที่เป็นโจรลักพระขุคามณีไป ผู้นั้นก็จะนำพระขุคามณีมาทิ้งไว้ในที่นั้นเอง ถ้าว่าณวันที่แรก ผู้ร้ายจะนำพระขุคามณีมาทิ้งไว้ไซ้ ข้อนั้นเป็นการดี ถ้าหากว่าจะไม่นำมาทิ้งไว้ไซ้ ณวันที่ ๒ ที่ ๓ มหาบพิตรพึงทรงกระทำโดยอาการอย่างนี้อีก เมื่อมหาชนเหน็ดเหนื่อยลำบากอย่างนี้ ผู้ร้ายก็จักนำพระขุคามณีมาทิ้งไว้ณที่นั้นเอง มหาบพิตรก็จักทรงได้พระขุคามณีคืน พระอานนท์เถรเจ้าบอกอุบายอย่างนี้แล้ว ก็ถวายพระพรลากลับไปยังอาวาส

พระเจ้าโกศลราชก็โปรดให้ทำอุบาย โดยนัยดังพระอานนท์แนะนำไว้ทุกประการ ตลอดสามวันแล้ว ก็ยังไม่ได้พระขุคามณีดังพระราชประสงค์

จตุตถทิวเส ครั้นถึงวันที่ ๔ พระอานนท์เข้าไปเฝ้าถวายพระพร ถามว่า มหาบพิตรพระราชสมภาร ผู้ร้ายได้นำพระขุคามณีมาทิ้งไว้แล้วหรือยัง ขอถวายพระพร ฯ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ผู้ร้าย

ยังหาได้นำพระบุษามณีมาทิ้งไว้ไม่ ๆ ขอถวายพระพร ถ้าฉนั้น ขอมหาบพิตรจงโปรดให้ตั้งถาดใหญ่ไว้ในที่กำบังแห่งหนึ่งณพื้นอันมีค่ามาก แล้วให้นำเอาน้ำมาใส่ลงในถาดนั้นให้เต็ม แล้วเอาม่านกั้นแวดวงถาดนั้นให้มิดชิด แล้วจงทรงประกาศว่า บรรดามนุษย์ซึ่งรับราชการในภายในวังทั้งหมด จงเอาผ้าห่มคลุมกายมาทุกคน แล้วเข้าไปชำระล้างมือในถาดน้ำนั้นทีละคน ๆ เมื่อโปรดให้กระทำอย่างนี้ ผู้ร้ายจะนำพระบุษามณีมาทิ้งไว้ในถาดน้ำนั้น ครั้นพระอานนทเถรเจ้าทูลยอกอุบายดังนี้แล้ว ก็ถวายพระพรลากลับไปอาวาส ฝ่ายพระเจ้าโกศลราชก็โปรดให้ทำอุบายวิธีเหมือนอย่างนั้น

ฝ่ายผู้ร้ายซึ่งลักพระบุษามณีเครื่องต้นไปนั้น จึงคิดว่า พระอานนท์ผู้เป็นคลังพระสัทธรรม ท่านมาถือเอาอธิกรณ์นี้เป็นธุระ เมื่อท่านยังไม่ได้พระบุษามณีถวายแก่พระราชา ท่านก็จักอุสาหะค้นหาต่อไปไม่มีที่สุด เมื่อเป็นดังนี้ ความที่เราเป็นโจรที่ไหนจักพ้นอุบายปัญญาของท่านไปได้ ยังนี้เราควรจะนำพระบุษามณีไปทิ้งไว้ในถาดน้ำนั้น เมื่อคิดฉนี้แล้ว จึงหยิบเครื่องต้นซ่อนในผ้าห่ม แล้วเดินเข้าไปชำระมือภายในม่าน ทิ้งเครื่องต้นไว้ในถาดน้ำนั้นแล้วก็เดินกลับออกมา ครั้นเมื่อชนทั้งปวงเข้าไปชำระล้างมือในถาดน้ำนั้นออกมาหมดแล้ว เจ้าพนักงานจึงเข้าไปเทน้ำในถาดนั้น ครั้นได้เห็นพระบุษามณีก็นำขึ้นทูลเกล้าถวาย

พระเจ้าโกศลราชก็ทรงยินดีดำริห์ว่า บุษามณีนี้เราได้คืนแล้ว โดยไม่ต้องให้มหาชนได้ความลำบาก เพราะอาศรัยพระอานนท์

ผู้ประกอบด้วยญาณปรีชา แม้มหาชนผู้รับราชการในมหาราชวัง อีกทั้งพระสนมทั้งหลาย ก็ได้ความยินดีบรรเทิงใจว่า เราทั้งหลายได้พ้นจากทุกข์อันใหญ่แล้ว เพราะอาศัยพระอานนทเถรเจ้าผู้ทรงคุณธรรม กิตติศัพท์อันนั้น ก็ปรากฏรู้ทั่วไปในนครทั้งสิ้นตลอดสังฆมณฑลสถาน

ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรมสภาคาร จึงกล่าวพรรณาคุณพระอานนทเถรเจ้าว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย พระอานนทเถรเจ้านั้น ท่านได้ช่วยมหาชนให้พ้นความทุกข์ร้อน แลถวายพระพรบอกอุบายวิธี ให้พระเจ้าโกศลทรงได้พระขุคามณีกลับคืนมา มิให้ผู้ใดผู้หนึ่งได้ความลำบาก ก็เพราะท่านเป็นพหูสูตรมีพุทธวจนะได้สดับแล้วมาก แลเป็นบัณฑิตฉลาดในอุบาย จึงเปลื้องชนทั้งหลายให้พ้นจากความทุกข์ร้อนดังนี้

สตฺถา อาคนฺตฺวา สมเด็จพระมหามุนีผู้ศาสดาเสด็จมาถึง จึงตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งปวงสนทนาถึงเรื่องอะไรกันในกาลนี้ ภิกษุทั้งหลายทูลว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายสนทนาถึงเรื่องพระอานนท์ซึ่งได้ถวายอุบายวิธี ให้พระเจ้าโกศลทรงได้พระขุคามณีที่ผู้ร้ายลักไปคืนมา โดยไม่ต้องให้ใคร ๆ ได้ความลำบาก สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงมีพระพุทธดำรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย การที่บอกอุบายวิธีนำของหลวงซึ่งตกไปยังมือผู้ร้าย มาแสดงให้เห็นปรากฏ โดยไม่ให้มหาชนได้ความลำบากนั้น ใช่จะมีแต่อานนท์ผู้เดียวในกาลนี้หา

มิได้ แม้ถึงยัณฑิตทั้งหลายในกาลปางก่อน ก็ได้ยอกให้ทำอุบาย วิธีนำของหลวงซึ่งตกไปอยู่ในเงื้อมมือนางวานร มาแสดงให้เห็นปรากฏ โดยไม่ให้มหาชนได้ความลำบากเหมือนกัน มีพระพุทธฎีกาตรัสดังนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายนั้นประสงค์จะทรายอดีตนิทาน จึงทูลอาราธนาพระองค์ก็ทรงนำเรื่องในอดีตกาลมาตรัสเทศนา ดังต่อไปนี้ว่า

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้อุบัติยังเกิดในตระกูลอำมาตย์ ครั้นเจริญวัยแล้ว ได้เรียนสำเร็จในศิลปศาสตร์ทั้งปวง แล้วได้เป็นอำมาตย์ในพระเจ้าพรหมทัตนั้น

อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าพรหมทัตยกกองทัพไปรบราช พร้อมด้วยหมู่เสวกามาตย์ราชบริพาร ทั้งฝ่ายน่าฝ่ายในเป็นอันมาก เสด็จจากพระมหาราชวังไปยังพระราชอุทยาน โดยพระราชประสงค์จะเสด็จประพาสแลสรงสนานในมงคลสระโบกขรณี ให้เป็นที่สำราญราชหฤทัย ครั้นเสด็จถึงสระโบกขรณี จึงมีพระราชดำรัสให้พระราชเทวีและพระสนมนางใน ลงเล่นน้ำในสระโบกขรณีอันเป็นมงคลนั้น พร้อมกับพระองค์

ฝ่ายพระสนมทั้งหลายมีพระราชเทวีเป็นต้น เมื่อได้ฟังกระแสรับสั่งดังนั้นก็พากันชื่นชมโสมนัส จึงเปลื้องเครื่องประดับทั้งหลายมีศีรษะเป็นต้น (เครื่องประดับเศียร) และเครื่องมุคตาเครื่องประดับสอ

เปนต้น ลงวางไว้ในผ้าสะไบยาง แล้วยกขึ้นวางซ้อนไว้บนหลังสมุก (กระเช้าดอกไม้) มอยให้ทาสีเฝ้าดูแลอยู่ แล้วต่างนางต่างก็ลงเล่นน้ำตามเสด็จ ในมงคลสระโบกขรณี

ขณะนั้น มีนางวานรตัวหนึ่งซึ่งอาศรัยอยู่ในพระราชอุทยาน นางวานรนั้นนั่งอยู่บนค่าคบไม้ เมื่อได้เห็นเครื่องมุคดาที่พระราชเทวีทรงเปลื้องวางไว้ดังนั้น ก็อยากจะได้มาแต่งตัว แต่ยังมีความกลัวนางทาสีผู้เฝ้าอยู่ มันจึงนั่งคอยดูกิริยาของนางทาสีนั้น ครั้นเห็นนางทาสีผู้รักษาเครื่องต้นนั่งง่วงหลับไป มันก็รีบลงจากต้นไม้โดยเร็ว ฉวยได้เครื่องมุคดาสวมที่คอแล้ว ก็รีบขึ้นไปบนต้นไม้โดยพลัน แล้วเอาเครื่องมุคดานั้นไปซ่อนไว้ในโพรงไม้แห่งหนึ่ง เพราะกลัวเพื่อนวานรทั้งปวงจะเห็น แล้วก็รีบกลับออกมานั่งอยู่บนกิ่งไม้ ทำกิริยาสงบเรียบร้อย นั่งคอยดูรักษาเครื่องมุคดาอยู่ณที่นั้น

ฝ่ายนางทาสีตื่นขึ้น ไม่เห็นเครื่องมุคดาก็ตกใจ คิดไม่เห็นอุบายอันใดที่จะแก้ตัวให้พ้นความผิดได้ ก็ร้องโอดโอยขึ้นว่า มีผู้ร้ายมาลักเครื่องมุคดาของพระราชเทวีหนีไปแล้ว

ฝ่ายพวกพนักงานรักษาน่าที่ทั้งหลาย ได้ยินเสียงร้องก็พากันรีบเข้าไปยังที่นั้น ครั้นได้ฟังคำนางทาสีบอกดังนั้น ก็นำความขึ้นกราบทูลพระเจ้าพรหมทัต ท้าวเธอจึงมีพระราชดำรัสให้ตามจับผู้ร้าย เจ้าน่าที่ทั้งหลายก็ออกจากพระราชอุทยาน เที่ยวค้นหาผู้ร้ายในที่ต่าง ๆ เสียงโอดโอยไปในที่นั้น ๆ

ขณะนั้น มีบุรุษชาวบ้านนอกคนหนึ่ง เที่ยวเดินตกเบ็ดอยู่ณที่นั้น ครั้นได้ยินเสียงเอิกเริกโกลาหนก็ตกใจ จึงทิ้งคันเบ็ดวิ่งหนีไปจากที่นั้น ฝ่ายราชบุรุษทั้งหลายเห็นกิริยาดังนั้น สำคัญว่าเป็นโจรลักของหลวง จึงพากันตามจับบุรุษชาวบ้านนอกนั้นมา แล้วโยยดีคุกคามถามว่า ดูกรโจรชั่วทรพล เองเป็นคนร้ายลักเครื่องต้นของหลวงไปมิใช่หรือ เองจงให้การไปตามจริงโดยพลัน บุรุษชาวบ้านนอกนั้นจึงคิดว่า ถ้าเราจะบอกตามจริงว่าเราไม่ได้ลักเอาไป ที่ไหนเขาจักเชื่อ เขาคงจะเฆี่ยนตีฆ่าเราให้ถึงแก่ความตายเป็นแน่ เราควรรับเป็นสัตย์เสียดีกว่า ครั้นคิดดังนี้แล้วจึงให้การว่า ข้าแต่นาย ของหลวงนั้นข้าพเจ้าลักเอาไปจริง ราชบุรุษทั้งหลายก็ผูกมัดบุรุษชาวบ้านนอกนั้น นำไปยังที่เฝ้าพระเจ้าพรหมทัต ทูลว่า บุรุษผู้นี้รับเป็นสัตย์ว่าได้ลักเครื่องประดับนั้นไป พระพุทธเจ้าข้า

ราชา ตำ ปุจฺฉิตฺวา พระเจ้าพรหมทัตจึงมีพระราชดำรัสสอบถามบุรุษชาวบ้านนอกนั้นว่า เองได้ลักเครื่องประดับมีค่ามากไปจริงหรือ ฯ ข้าแต่สมมติเทวราช ข้าพระยาทได้ลักไปจริง พระพุทธเจ้าข้า ฯ เดี๋ยวนี้เองเอาไปไว้ที่ไหนเล่า ฯ ข้าแต่สมมติเทวดาเจ้า เครื่องประดับมีค่ามากนั้น จะเป็นเตียงหรือตั่งก็ดี ข้าพระยาทยังไม่ได้เคยเห็นเลย ก็แต่ว่าท่านเศรษฐีได้ใช้ให้ข้าพระยาทลักไป ข้าพระยาทก็ได้นำเครื่องประดับมีค่ามากนั้น ไปส่งให้แก่ท่านเศรษฐีแล้ว ท่านเศรษฐีนั้นและคงจะรู้ พระพุทธเจ้าข้า ฯ จึงรับสั่งให้หาเศรษฐีนั้นเข้ามา แล้วมีพระ

ราชดำรัสถามว่า ดูกรเศรษฐี ท่านได้รับเครื่องประดับมีค่ามาก ไปจากมือบุรุษนี้จริงหรือ ฯ ฝ่ายเศรษฐีนั้นก็กลัวจะต้องถูกซักระโดยวาทีตนครยาลเหมือนเช่นบุรุษชาวบ้านนอก จึงทูลรับสารภาพว่า ข้าแต่สมมติเทวราช เครื่องประดับมีค่ามากนั้น ข้าพระยาทได้รับไปจากมือบุรุษนี้จริง พระพุทธเจ้าข้า ฯ ดูกรเศรษฐี ยังนี้ท่านเอาไปไว้ที่ไหนเล่า ฯ ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า ข้าพระองค์ได้ให้ไว้แก่ท่านปุโรหิต พระพุทธเจ้าข้า ฯ จึงรับสั่งให้หาปุโรหิตมาเฝ้าแล้วตรัสถามเหมือนอย่างนั้น พราหมณ์ปุโรหิตนั้นก็ทูลรับเป็นสัตย์ซัดว่า ได้ให้ไว้แก่คนขัยร้อง ฯ จึงรับสั่งให้หาคนขับร้องมาแล้วตรัสถาม คนขับร้องก็ทูลความว่า ได้รับไปให้ไว้แก่นางวรรณทาสี ด้วยสามารถแห่งความรักใคร่อันเป็นไปด้วยกิเลสราคฤทธิ์ ฯ ครั้นรับสั่งให้หานางวรรณทาสีมาตรัสถาม นางวรรณทาสีทูลปฏิเสธว่า หม่อมฉันมิได้รับสิ่งอันใดไปจากคนขับร้องนั้นเลย พระเจ้าข้า

เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงไต่สวนถามคนทั้ง ๕ อยู่อย่างนี้ จนเวลาพระสุรศรีอัษฎงคตย่ำค่ำ ก็ไม่ได้ความแน่นอนว่าผู้ใดเป็นผู้ร้าย จึงทรงมอบคนทั้งหลาย ๕ คนนั้น ให้อำมาตย์ทั้งปวงรักษาไว้ แล้วเสด็จกลับเข้าสู่พระนคร ด้วยทรงพระอนุสรว่า วันพรุ่งนี้จักซักระต่อไป

ฝ่ายอำมาตย์โพธิสัตว์ผู้ประกอบด้วยปัญญาอยู่ณที่นั้นด้วย เมื่อได้ฟังพระราชาทรงไต่สวน ครั้นกลับมาบ้าน จึงคำริห์ใคร่ครวญดูเหตุผลว่า เครื่องต้นของหลวงนี้ หายไปในหมู่คนที่ใช้สอยอยู่ภายใน ก็

แต่คนทั้ง ๕ ที่ต้องคดีนี้ไซ้ ล้วนเป็นคนที่รับราชการอยู่ภายนอก คนที่ตกเบ็ดนั้นเล่า ก็เป็นคนชาวบ้านนอก อนึ่งการรักษาน่าที่ทุกซ่องล้อมวง ก็คงเป็นการกวดขันแข็งแรง เพราะฉนั้น คนทั้งหลายที่รับราชการอยู่ภายนอก คงจะไม่อาจเข้าไปลักของหลวงนั้นได้ แม้ถึงคนทั้งหลายที่รับราชการอยู่ในภายใน ก็คงจะไม่สามารถลักของหลวงนั้นซ่อนเร้นเอาออกไปภายนอกในเวลานั้นได้ ก็เมื่ออุบายที่จะลักเครื่องประดับของหลวง ไม่เป็นโอกาสแก่คนทั้งปวงที่อยู่ในภายนอก และไม่มีโอกาสแก่คนที่อยู่ในภายในพระราชอุทยานอย่างนี้ เครื่องประดับเครื่องมุคดานั้นจะมาถึงมือคนทั้ง ๕ นั้นด้วยเหตุไร เมื่ออำมาตย์โพธิสัตว์ใคร่ครวญต่อไป ก็สันนิษฐานว่าคนทั้ง ๕ คนนั้น คงไม่ใช่โจรลักเครื่องมุคดาของพระราชเทวี การที่คนทั้ง ๕ ให้การรับเป็นสัตย์ ซัดทอดเทไปถึงนางวรรณทาสีคนที่ ๕ นั้น ก็จะเป็นอันรับแล้วซัดไปแต่พอให้พ้นตัว เพราะกลัวว่าจะต้องรับพระราชอาชญาโดยจาริตนครบาล ที่จริงคนทั้ง ๕ นั้น ไม่ใช่โจรลักเครื่องประดับของหลวง ก็แต่วานรทั้งปวงในพระราชอุทยานนั้นมีมาก ชรอยเครื่องทรงของพระราชเทวีนั้น รักขันไปอยู่ในมือวานรตัวใดตัวหนึ่งซึ่งอยู่บนต้นไม้นั้น ๆ เป็นแน่ ครั้นสันนิษฐานฉนี้แล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าพาราณสี แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวดา ขอพระองค์ได้ทรงมอบคนทั้ง ๕ นั้นแก่ข้าพระองค์เถอญ ข้าพระองค์ขอรับพระราชทานพิพากษาคดีนั้น ฉลองพระเดชพระคุณให้สำเร็จ พระพุทธเจ้าข้า

พระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับจึงตรัสว่า ดูกรท่านผู้เป่นยัณฑิต คิละท่านจงเป่นธุระชำระเถิด แล้วก็ทรงมอบคนทั้ง ๕ นั้นให้แก่พระโพธิสัตว์ เมื่อพระโพธิสัตว์ได้รับพระราชโองการแล้ว จึงให้เรียกบุรุษทาสทั้งหลายของตนมา แล้วสั่งกำชับว่า เจ้าทั้งหลายจงให้คนทั้ง ๕ นี้ อยู่ในที่แห่งเดียวกัน และจัดการพิทักษ์รักษาจงกวดขันให้มั่นคงโดยรอบคอบ แล้วจงคอยเงี่ยหูสดับฟังด้วย ถ้าคนทั้ง ๕ นั้นเขาพูดกันว่าอย่างไร เจ้าทั้งหลายจงจดจำถ้อยคำนั้นมาบอกเรา พระโพธิสัตว์สั่งดังนี้แล้วก็หลีกไป ฝ่ายบุรุษทั้งหลายผู้เป่นทาสของพระโพธิสัตว์ ก็กระทำตามคำสั่งของพระโพธิสัตว์ทุกประการ.

ฝ่ายคนทั้ง ๕ นั้น ครั้นมานั่งประชุมพร้อมกันแล้ว เศรษฐีจึงพูดแก่บุรุษชาวบ้านนอกว่า ดูกรคฤหบดีคนร้ายคนถ่อย ตัวเรากับท่านได้เคยพบปะกันที่ไหนบ้างหรือ ท่านได้ให้เครื่องต้นมีค่ามากแก่เราเมื่อไร บุรุษชาวบ้านนอกตอบว่า ข้าแต่ท่านเศรษฐี ข้าพเจ้าไม่ทราบเลย ว่าเครื่องต้นมีค่ามากที่หายนั้นเป่นอย่างไร จะเป่นเตียงหรือตั่งมีเท้าทำด้วยไม้แก่น หรือจะเป่นสิ่งอะไรก็ไม่ทราบ ที่ข้าพเจ้าได้พูดแล้วอย่างนั้น (ได้ซัดถึงท่าน) ด้วยคิดว่า จะพ้นราชอาชญาได้ก็เพราะอาศัยตัวท่าน ขอท่านอย่าได้โกรธชิงข้าพเจ้าเลย

ฝ่ายปุโรหิตาจารย์ก็พูดแก่เศรษฐีนั้นว่า ดูกรท่านเศรษฐีผู้ใหญ่ ท่านได้ให้เครื่องต้นชิ้นคฤหบดีให้ท่าน แก่เราไว้แต่เมื่อไร เศรษฐีจึง

ตอบว่า ข้าแต่ท่านปุโรหิตาจารย์ ที่ข้าพเจ้าได้พูดแล้วอย่างนั้นเพราะคิดว่า ตัวข้าพเจ้าและตัวท่านก็เป็นคนโตคนใหญ่ด้วยกัน ถ้าเราทั้งสองมาต้องโทษอยู่ด้วยกันช่วยกันแก้ไข ก็จักได้พ้นจากพันราชอาชญาไปได้โดยเร็ว ขอท่านอย่าได้มีความโกรธข้องแก่ข้าพเจ้าเลย

ส่วนคนขับร้องก็พูดแก่ปุโรหิตว่า ข้าแต่ท่านพราหมณ์ปุโรหิต ท่านได้นำเครื่องต้นมาให้ข้าพเจ้าเมื่อไร ปุโรหิตาจารย์ตอบว่า ดูกรคนขับร้อง เราได้พูดแล้วอย่างนั้นด้วยคิดว่า เราจักได้อยู่สบายคลายทุกข์ในเรือนจำนี้ เพราะอาศัยท่านได้ขับร้องให้ฟังบ้าง ท่านอย่าได้โกรธเราเลย

ฝ่ายนางวรรณทาสีก็พูดแก่คนขับร้องว่า ดูกรคนขับร้องคนชั่วร้าย เราได้เคยไปมาหาสู่ท่านหรือ หรือท่านเคยได้ไปมาหาสู่เราเมื่อครั้งไร ท่านได้ให้เครื่องต้นเครื่องทรงแก่เราในที่ไหน คนขับร้องจึงตอบว่า ดูกรน้องหญิง เจ้าอย่าโกรธข้องพี่เลย พี่ได้พูดแล้วอย่างนั้นด้วยคิดว่า เมื่อเราทั้ง ๕ คนอยู่ในที่เดียวกัน ก็จักเหมือนกับอยู่ครองเรือนด้วยกัน เราทั้งหลายจักคลายความกระสันเป็นทุกข์ แล้วแลอยู่พอเป็นสุขสบายด้วยกัน

ฝ่ายบรรษทั้งหลายผู้เป็นทาสของพระโพธิสัตว เมื่อได้ฟังความแข็งขันนั้นแล้ว จึงนำความนั้นไปบอกแก่พระโพธิสัตวทุกประการ

อำมาตย์โพธิสัตวได้ฟังดังนั้นก็รู้ชัดว่า คนทั้ง ๕ นั้นไม่ใช่โจรผู้ร้าย จึงดำริห์ต่อไปว่า เครื่องต้นของหลวงนั้น ชรอยจะเป็นนางวานร

ในพระราชอุทยานนั้นและลักเอาไปเป่นแน่ เราจักทำอุบายให้นางวานร
ทั้งเครื่องประดับนั้นลงมาจากต้นไม้ ดำริฉนั้นแล้ว จึงให้ทำเครื่อง
ประดับทั้งหลายอันแล้วไปด้วยยางไม้เป่นอันมาก แล้วใช้พวกทาสให้
ไปจับนางลิงทั้งหลายในพระราชอุทยานนั้นมา ให้แต่งเครื่องประดับ
ยางไม้นั้น ทุบมือทุบเท้าแลคอของนางลิงทั้งหลายแล้วก็ให้ปล่อยไป แล
ใช้พวกทาสให้ไปคอยสอดแนมดูว่า ถ้าเจ้าทั้งหลายเห็นเครื่องต้นที่
นางลิงตัวใด จงทำให้มันตกใจทิ้งเครื่องต้นลงมา แล้วเก็บมาให้เรา

ฝ่ายนางวานรทั้งหลายนั้น ครั้นได้เครื่องประดับอันทำด้วยยางไม้
แต่งตัวแล้ว ก็คิดใคร่เริงว่าตนได้เครื่องประดับ เที่ยวคนองโลดเต้น
ไปในที่ต่าง ๆ แล้วพากันไปหานางวานรซึ่งรักษาเครื่องทรงอยู่ที่โพรง
ไม้นั้น แล้วพูดอวดว่า เจ้าจงดูเครื่องประดับของเราทั้งหลายเถิด

ฝ่ายนางวานรที่รักษาเครื่องทรงอยู่นั้น ทนความอวดของนางลิง
เหล่านั้นไม่ได้ จึงว่าต้องการอะไรด้วยเครื่องประดับยางไม้ เครื่อง
ประดับของเรางามดีกว่านี้มาก ว่าแล้วก็เข้าไปในโพรงต้นไม้ เอา
เครื่องต้นมุคคาหารนั้นแต่งตัวออกมาบ้าง

ขณะนั้น บุรุษทาสผู้สอดแนมทั้งหลาย เห็นนางวานรแต่งเครื่อง
ต้นออกมาดังนั้น ก็พากันตบมือร้องตวาดให้นางลิงทิ้งเครื่องประดับ
ลงมา แล้วก็เก็บเอาไปให้อำมาตย์โพธิสัตว์ผู้เป่นนายของตน

โส ตำ อาทาย อำมาตย์โพธิสัตว์นั้น ก็นำเครื่องต้นมุคคาหารขึ้น
ถวายแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป่นสมมติเทวดา นี่เครื่อง

ทรงของพระราชเทวีที่หายไป คนทั้ง ๕ นั้นหาใช่ผู้ร้ายไม่ เครื่องทรงองค์นี้ ข้าพระยาท่านได้มาจากมือนางวานรในพระราชอุทยาน พระพุทธเจ้าข้า พระเจ้าพาราณสีจึงมีพระราชดำรัสถามว่า ดูกรบัณฑิต เหตุไฉนท่านจึงรู้ว่า เครื่องประดับนี้ไปอยู่ในมือวานร และทำอย่างไรท่านจึงได้มาจากมันเล่า พระโพธิสัตว์เจ้าหน่อพุทธางกูล ก็ทูลความตามที่ได้กระทำมาแล้ว ตั้งแต่ต้นจนได้เครื่องมุกดาคืนมา ให้พระราชาทรงทรายทุกประการ

ราชา ตุฏฺฐมานโส พระเจ้าพาราณสีได้ทรงสดับปรีชาญาณของพระโพธิสัตว์ ก็ทรงพระโสมนัสเบิกบาน จึงตรัสชมเชยว่า โยชาหาร ทั้งหลายผู้แกล้วกล้า ย่อมเป็นที่ปรารถนาในเวลาเมื่อเกิดศึกสงคราม ดังนี้เป็นต้น เมื่อจะทรงสรรเสริญพระโพธิสัตว์ให้ยิ่งขึ้นไป จึงตรัสพระคาถาดังนี้ว่า

อุกฺกฏฺเฐ สุรมิจฺฉนฺติ มนฺตีสุ อกุตูหลํ
ปิยญฺจ อนฺนปานมฺหิ อตฺเถ ชาเต จ ปณฺฑิตํ

ความว่า คนทั้งหลายย่อมปรารถนาคนกล้าหาญ ในเวลากาลเมื่อเกิดศึกสงครามอันเข้มแข็ง และย่อมปรารถนาหาคนใจหนักแน่นแน่นอน ไม่ตื่นข่าวสับปลับลนลาน ในเวลากาลเมื่อปฏิบัติกิจสำคัญทั้งหลาย และย่อมปรารถนาหาคนอันเป็นที่รัก ในเวลากาลเมื่อมีเข้าน้ำอาหารบริบูรณ์ และย่อมปรารถนาหาคนผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญา ในเวลากาลเมื่อข้อความอันสุขุมเกิดขึ้น

พระคันถรจนาจารย์ กล่าวอธิบายความในคาถานั้นว่า เมื่อเวลาเกิดศึกสงครามอันเข้มแข็ง เข้าตั้งประชิดกระหนาบอยู่ทั้งสองข้าง คนทั้งหลายย่อมปรารถนาอยากได้คนกล้าหาญ คือคนที่มีความแกล้วกล้าองอาจ แม้ถึงสายฟ้าฟาดอยู่บนเศียรก็ไม่ถอยหนี โยธาหาญผู้แกล้วกล้าเช่นนี้ ย่อมเป็นที่ปรารถนาของชนทั้งหลาย ในเวลาเมื่อเกิดศึกสงครามเช่นนั้น

อนึ่ง เมื่อเวลาปฏิบัติกิจการที่จะควรทำและไม่ควรทำ อันเกิดขึ้นหรือมาถึงเฉพาะหน้าเข้าก็ดี ผู้ใดไม่ตื่นข่าวเงอะงะงุ่มง่าม มีวาจาแม่นยำไม่สับปลับเหลวไหล ชนทั้งหลายย่อมปรารถนาพอใจซึ่งผู้นั้น บุคคลผู้แม่นยำยั้งยืนไม่ตื่นข่าวเช่นนี้ ย่อมเป็นที่ปรารถนาของชนทั้งหลาย ในเวลาเมื่อปฏิบัติกิจการเช่นนั้น

อนึ่ง เมื่ออันนปานาหารมีเข้าน้ำอันมีรสเป็นต้น ยังเกิดมีขึ้นเฉพาะหน้า ชนทั้งหลายย่อมปรารถนาอยากพบคนที่เป็นที่รัก เพื่อจะเชิญให้บริโภคด้วยกัน บุคคลที่เป็นที่รักใคร่เช่นนี้ ย่อมเป็นที่ปรารถนายินดีอยากพบ ในกาลเมื่ออันนปานาหารมีรสดีเช่นนั้น

อนึ่ง เมื่ออรรถแลธรรมอันลึกซึ้ง หรือเหตุการณ์แลปัญหาอันลึกล้ำสุขุมอันใดอันหนึ่ง ยังเกิดมีขึ้นในที่ประชุมเป็นต้น คนทั้งหลายย่อมปรารถนาบัณฑิตผู้มีปฏิภาณเฉียบแหลม บัณฑิตผู้มีปัญญาเฉียบแหลมเช่นนี้ ย่อมเป็นที่ปรารถนาของชนทั้งหลาย ในเวลากาลเช่นนั้น

เอวํ ราชา โพธิสตฺตํ วณฺเณตฺวา เมื่อพระเจ้าพาราณสีกาสิกรัษฎ์ทรงสรรเสริญพระโพธิสัตว์ ด้วยประการดังนี้แล้ว จึงบูชาด้วยรัตนทั้งหลาย ๗ ประการ แล้วทรงตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญพระราชกุศลวัตรมีทานเป็นต้น เมื่อสิ้นพระชนมายุแล้ว ก็ไปตามยถากรรม ฝ่ายพระโพธิสัตว์อำมาตย์นั้น ครั้นสิ้นอายุกาลแล้ว ก็ไปตามยถากรรมของอาตมา

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาประกาศ เปรียบเทียบคุณของพระอานนทเถรเจ้าฉันนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระราชาในกาลครั้งนั้น ประวัติขันธ์กลับชาติมา คือ อานนทภิกษุในกาลนี้ ส่วนอำมาตย์บัณฑิตในกาลครั้งนั้น สืบขันธประวัติเนื่องมา คือเราผู้ตถาคต มีพุทธพจน์ให้เทศนาขยายดังนี้

จบมหาสารชาดก

---

๓ วิสสาสโภชนชาดก

น วิสฺสเส อวิสฺสฏฺเฐติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต วิสฺสาสโภชนํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จประทับอยู่ณพระวิหารเชตวัน **อารพฺภ** ทรงพระปรารภการบริโภคโภชนะของบุคคลผู้คุ้นเคย แห่งภิกษุทั้งหลายให้เป็นเหตุ **กเถสิ** จึงตรัสเทศนาชาดก

นั้นให้เป็นผล มีคาถาเริ่มต้นว่า น วิสฺสเส อวิสฺสฏฺเฐ ดังนี้เป็นอาทิ

กิร ดังได้สดับมา สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายมากด้วยกันต่างคิดว่า โภชนะนี้มารดาให้แก่เรา โภชนะนี้บิดาให้แก่เรา โภชนะนี้พี่น้องน้าอาให้แก่เรา โภชนะนี้ลุงป้าให้แก่เรา กาลเมื่อเราเป็นคฤหัสถ์ก็ดี เป็นภิกษุก็ดี ญาติทั้งหลายเหล่านี้ก็ควรให้แก่เราทั้งสิ้น เมื่อภิกษุทั้งหลายคิดดังนี้แล้ว ก็ปราศจากความรังเกียจ จึงบริโภคยาทั้ง ๔ มีเนยใสเป็นต้น ที่ญาติทั้งหลายนำมาถวายโดยมิได้พิจารณา

สตฺถา ตำ การณำ ญตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบเหตุนั้น จึงทรงพุทธดำริห์ว่า กาลนี้เราตถาคตควรแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย จึงมีพุทธอาณัติ ตรัสให้ภิกษุทั้งหลายมาประชุมพร้อมแล้ว มีพระพุทธดำรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ยาทั้ง ๔ ที่ทายกให้นั้น แม้ถึงผู้ให้เป็นญาติก็ดี ก็ควรพิจารณาเสียก่อนแล้วจึงบริโภค เพราะว่า เมื่อภิกษุทั้งหลายบริโภคโดยไม่พิจารณานั้น ครั้นทำกาลกิริยาแล้วย่อมไปเกิดเป็นยักษ์และเปรตเป็นต้น เพราะเหตุนี้ ภิกษุทั้งหลายควรพิจารณาเสียก่อนแล้วจึงบริโภค อปจฺจเวกฺขิตปริโภคนาม ชื่อว่าการบริโภคยาที่ไม่พิจารณาแล้วนั้น เป็นเหมือนกับด้วยบริโภคยาพิษ เพราะว่ายาพิษนั้น แม้ถึงบุคคลผู้คุ้นเคยให้ก็ดี หรือบุคคลผู้ไม่คุ้นเคยให้ก็ดี ก็ย่อมทำผู้บริโภคนั้นให้ถึงความตายได้เหมือนกัน มีพระพุทธดำรัสดังนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายนั้นทูลอาราธนาขอสดับเรื่องในอดีตกาล สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเทศนา ดังต่อไปนี้ว่า

อถีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ณกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัตผ่านรัชยสมบัติณเมืองพาราณสี ครั้งนั้นพระโพธิสัตวได้บังเกิดเปนเศรษฐีมีทรัพย์สมบัติมาก ฝ่ายคนเลี้ยงโคคนหนึ่งของเศรษฐีโพธิสัตวนั้น ครั้นถึงกาลเปนฤดูฝน คนชาวนาหว่านเข้ากล้าเต็มท้องทุ่ง ที่เลี้ยงโคคับแคบด้วยเข้ากล้า จึงต้อนฝูงโคไปยังอรัญญประเทศราวป่า แล้วตั้งคอกทำการรักษาโคอยู่ณที่นั้น แลได้นำน้ำนมโคไปให้แก่เศรษฐีโพธิสัตวเสมอทุกวันเปนนิตย์มิได้ขาด ภายหลังมีสีหชาติตัวหนึ่ง มาอาศรัยอยู่ในที่ใกล้คอกโคนั้น นางโคทั้งหลายได้กลิ่นแลได้ยินเสียงแห่งราชสีห์นั้น ก็มีความสดุ้งตกใจกลัว น้ำนมจึงน้อยไปกว่าปรกติธรรมดา

วันหนึ่ง เศรษฐีโพธิสัตวผู้เปนเจ้าของโค เห็นนายโคบาลนำเนยใสมาให้น้อยไปกว่าแต่ก่อน จึงถามว่า ดูกรนายโคบาล เหตุไฉนเนยใสจึงน้อยไปกว่าปรกติ ฯ ข้าแต่ท่านเศรษฐี เพราะมีราชสีห์ตัวหนึ่งมาอาศรัยอยู่ณที่ใกล้คอกโค นางโคทั้งหลายมีความหวาดหวั่น จึงมีน้ำนมนั้นน้อยไป ฯ ดูกรนายโคบาล ราชสีห์นั้นมีจิตรปฏิพัทธ์ในสิ่งอะไรอยู่หรือ จึงได้มาอยู่ในที่นั้น ฯ ข้าแต่ท่านเศรษฐี ราชสีห์นั้นมีจิตรปฏิพัทธ์รักใคร่ในนางเนื้อตัวหนึ่งซึ่งอยู่ที่ชายป่านั้น จึงได้มาอยู่ในที่นั้น ฯ ดูกรนายโคบาล ท่านอาจจับนางเนื้อนั้นได้หรือไม่ ฯ ข้าแต่ท่านเศรษฐี ข้าพเจ้าอาจจับได้ ฯ ดูกรนายโคบาล ถ้ากระนั้น ท่านจงจับนางเนื้อนั้นมา แล้วเอายาพิษทาตัวมันตั้งแต่หน้าผากจนตลอดหาง

เมื่อแห้งแล้วจงทาซ้ำอีกให้หลายครั้ง กักขังมันไว้สัก ๓ วันแล้วจึงปล่อยไป ราชสีห์นั้นก็รักเลียตัวนางมฤคีด้วยความรัก ก็รักถึงความตายด้วยอำนาจแห่งยาพิษ ครั้นมันตายแล้ว ท่านจงนำหนังและเล็บและเขี้ยวและมันเหลวของมันมาให้เรา สั่งความดังนี้แล้ว จึงให้ยาพิษอันกล้าแก่นายโคยาลนั้นไป

ฝ่ายนายโคยาลนั้น กลับมาจากสำนักเศรษฐีแล้ว ก็ให้วางข่ายรายรักไว้ทุกช่อง ครั้นจับนางเนื้อได้แล้ว ก็ทำตามคำสั่งของเศรษฐี แล้วก็ปล่อยไป ฝ่ายราชสีห์นั้นไม่เห็นนางเนื้อหลายวัน ครั้นเห็นนางเนื้อนั้นมา ก็ตรงเข้าไปเลียสรีระนางเนื้อนั้น ด้วยกำลังความสิเนหารักใคร่ ก็ถึงซึ่งความตายด้วยอำนาจแห่งยาพิษ นายโคยาลก็นำเอาอวัยวะทั้งหลายมีหนังเป็นต้น ไปให้แก่เศรษฐีโพธิสัตว

โพธิสตฺโต ตำ ญตฺวา พระโพธิสัตวเศรษฐีได้ทราบว่า ราชสีห์นั้นตายแล้วด้วยอุบายนั้น จึงกล่าวคำในที่ประชุมบริษัทว่า ชื่อว่าความสิเนหารักใคร่ในชนทั้งหลายอื่น ด้วยสามารถแห่งฉันทราคะนี้ บัณฑิตไม่ควรกระทำเลย แต่พระยาสีหมิคราชผู้ประกอบด้วยกำลังองอาจอย่างนี้ เมื่อมาอาศัยความคลุกคลีคลึงเคล้า เข้าเลียสรีรกายนางเนื้อ ด้วยสามารถแห่งความรักใคร่อันเป็นไปด้วยกิเลส ก็ยังถูกยาพิษทำให้ชีวิตบรรลัยได้ เมื่อพระโพธิสัตวจะแสดงธรรมเทศนาแก่บริษัทซึ่งมาประชุมกัน จึงกล่าวคาถาดังนี้ว่า

น วิสฺสเส อวิสฺสฏฺเฐ วิสฺสฏฺเฐปิ น วิสฺสเส
วิสฺสาสา ภยมนฺเวติ สีหํว มิคมาตุกา

ความว่า บุคคลอย่าพึงคุ้นเคยไว้วางใจ ในบุคคลซึ่งยังไม่คุ้นเคยกัน แม้ถึงบุคคลที่ได้คุ้นเคยกันมาแล้ว ก็อย่าพึงพิศวาสไว้วางใจ (เพราะว่า) ทุกข์ภัยย่อมตามมาถึงได้เพราะความที่คุ้นเคย ประดุจดังว่าแม่เนื้อผู้คุ้นเคยกับราชสีห์ พาภัยมาถึงราชสีห์ดังนั้น

พระคันถรจนาจารย์ กล่าวอธิบายความในคาถานั้นว่า บุคคลอย่าพึงทำความพิศวาสคุ้นเคยรักใคร่ไว้วางใจ ในคนสองจำพวก คือคนที่ยังไม่ได้คุ้นเคยกันกับตน แต่ได้เคยมีภัยมีเวรในตนจำพวกหนึ่ง ๆ คนที่ได้คุ้นเคยกันกับตนแล้ว แต่ไม่เคยเป็นภัยเป็นเวรในตนจำพวกหนึ่ง ๆ เหตุไรจึงห้ามไม่ให้คุ้นเคยรักใคร่ไว้วางใจ ในคนทั้งสองจำพวกนั้นเล่า ๆ เพราะว่าเมื่อคุ้นเคยรักใคร่วางใจสนิท ในคนที่เป็นมิตรแลมิใช่มิตรสองจำพวกนั้น ทุกข์ภัยย่อมตามมาถึงผู้ที่คุ้นเคยรักใคร่นั้น ประดุจดังว่าภัยคืออาพิษอันตามมาถูกราชสีห์ เพราะความคุ้นเคยรักใคร่ในนางเนื้อ ด้วยสามารถแห่งมิตรสันถวะฉะนั้น

เอวํ โพธิสตฺโต พระโพธิสัตวเศรษฐีแสดงธรรมแก่บริษัทผู้มาประชุมกัน ด้วยประการฉะนี้แล้ว ต่อมาก็ได้บำเพ็ญกุศลวัตรมีทานเป็นต้น ครั้นสิ้นชีพวายชนม์แล้ว ก็ไปตามยถากรรม

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระโพธิสัตวมหาเศรษฐีในกาลครั้งนั้น สืบขันธประวัติเนื่องมา คือตถาคตผู้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในกาลนี้แล

จบวิสสาสโภชนชาดก

---

๔ โลมหังสชาดก

โส ตตฺโต โส สินฺโนติ อิทํ สตฺถา เวสาลิยํ อุปนิสฺสาย ปาฏิการาเม วิหรนฺโต สุนกฺขตฺตํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จประทับอยู่ณ ปาฏิการามวิหาร ทรงอาศัยเมืองไพศาลีเป็นที่ทรงบาตร **อารพฺภ** ทรงพระปรารภภิกษุชื่อว่าสุนักขัตตะให้เป็นเหตุ **กเถสิ** จึงตรัสเทศนาชาดกนี้ให้เป็นผล มีคำเริ่มต้นว่า **โส ตตฺโต โส สินฺโน** ดังนี้เป็นอาทิ

เอกสฺมึ หิ สมเย แท้จริงสมัยครั้งหนึ่ง ภิกษุชื่อว่าสุนักขัตตะได้เป็นพุทธอุปัฏฐาก ถือบาตรจีวรตามเสด็จสมเด็จพระผู้มีพระภาค ในกาลเมื่อเสด็จพุทธดำเนิรไปในที่ต่าง ๆ อยู่มาวันหนึ่ง สุนักขัตตภิกษุนั้น ได้ฟังธรรมกถาของโกรขัตติยปริพพาชก ก็ชอบใจในธรรมของโกรขัตติยปริพพาชกนั้น จึงมอบบาตรจีวรถวายพระผู้มีพระภาคแล้วก็เที่ยวไปในกำแพง ๓ ชั้นแห่งเมืองไพศาลี เที่ยวเดินติโทษพระ

สัพพัญญูว่า อุตตริมนุสสธรรม* ที่เป็นอริยญาณทัสสนวิเศษ (ความรู้ความเห็นอย่างประเสริฐ) มิได้มีแก่สมณะโคดมเลย ธรรมอันใดที่สมณะโคดมแสดงให้ประพฤติปฏิบัติตาม ธรรมอันนั้น ไม่เป็นนิยยานิกธรรมนำสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้ ไม่เป็นไปเพื่อสิ้นทุกข์โดยชอบ แก่ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามนั้น สุนักขัตตภิกษุเที่ยวกล่าวติโทษพระผู้มีพระภาคโดยอาการอย่างนี้

แท้จริง สุนักขัตตภิกษุนั้น เมื่อชาติปางก่อนก็ได้เคยเป็นอุปัฏฐากของพระธรรมคัสดาพระองค์หนึ่ง ได้ถือบาตรจีวรตามเสด็จเหมือนกัน ครั้นได้ฟังธรรมของปริพพาชกผู้หนึ่ง ก็ไปชอบใจในธรรมนั้น จึงมอบบาตรจีวรถวายพระธรรมคัสดาจารย์ แล้วเที่ยวเดินติโทษโดยอาการอย่างนี้เหมือนกัน ภายหลังได้สึกออกเป็นคฤหัสถ์ ครั้นทำกาลกิริยาตาย ก็ไปเกิดเป็นกายสัญชีกาสูร (อสุรกายมีปากเท่ารูเข็ม) อันนี้เป็นบุรพจริตของสุนักขัตตภิกษุ

อถ อายสฺมา สาริปุตฺโต ณเวลานั้น พระสารีบุตรเถรเจ้าผู้มีอายุเที่ยวไปบิณฑบาตในเมืองไพศาลี ได้ฟังคำของสุนักขัตตภิกษุอันกล่าวติเตียนพระธรรมครูดังนั้น ครั้นกลับมาจากบิณฑบาตแล้ว จึงไปเฝ้าสมเด็จพระธรรมคัสดาจารย์ กราบทูลความนั้นให้ทรงทราบ

สตฺถา สมเด็จพระธรรมคัสดาจึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า ดูกรภิกษุสารีบุตร สุนักขัตตภิกษุนี้ เป็นผู้มีความโกรธประจำอยู่ในสันดาน

---

* อุตตริมนุสสธรรม ธรรมที่ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ธรรมดา (มนุษย์ธรรมดากระทำไม่ได้)

แลเปนโมฆบุรุษผู้เปล่าจากประโยชน์ที่เปนแก่นสาร ก็เพราะอำนาจที่เปนผู้มักโกรธ การที่เธอได้เที่ยวกล่าวติโทษว่า อุตตริมนุสสธรรมที่เปนอริยญาณทัสสนวิเศษ มิได้มีในอดีตอนาคต อันธรรมที่อดีตอนาคตแสดงไม่เปนนิยยานิกธรรม ไม่เปนไปเพื่อความสิ้นทุกข์แก่ผู้ที่ได้ปฏิบัติตาม การที่เธอกล่าวอย่างนั้นนั้น ก็เพราะไม่รู้คุณของอดีตอนาคต ดูกรภิกษุสารีบุตร อภิญญา ความรู้ยิ่ง ๖ ประการ[๑] ทสพลญาณ ความรู้เปนกำลัง ๑๐ ประการ[๒] จตุเวสารัชชญาณ ความรู้อันแกล้วกล้า ๔ ประการ[๓] จตุโยนิกปริจเฉทกญาณ ความกำหนดรู้กำเนิดสัตว ๔ ประการ[๔]

---

๑ อิทธิวิธี สำแดงฤทธิ์ต่าง ๆ คือทำดินให้เปนน้ำ ทำภูเขาให้เปนโพรงเปนต้น ๑ ทิพพโสต มีโสตเปนทิพย์ ๑ เจโตปริยญาณ รู้จิตรผู้อื่น ๑ ปุพเพนิวาสญาณ ระลึกชาติหนหลังได้ ๑ ทิพพจักขุ มีตาเปนทิพย์ ๑ อาสวักขยญาณ รู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะ ๑

๒ ฐานาฐานญาณ รู้เหตุและใช่เหตุ ๑ วิปากญาณ รู้ผลของกรรม ๑ สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ รู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวง ๑ นานาธาตุญาณ รู้ธาตุต่าง ๆ ๑ นานาธิมุตติกญาณ รู้จักอัธยาไสยสัตว ๑ อินทริยปโรปริยัตญาณ รู้อินทรีย์ของสัตวที่อ่อนแลกล้า ๑ ฌานาทิสังกิเลสาทิญาณ รู้อาการเศร้าหมองของคุณมีฌานเปนต้น ๑ ปุพเพนิวาสญาณ ระลึกชาติหนหลังได้ ๑ จุตูปปาตญาณ รู้จุติปฏิสนธิของสัตวทั้งหลาย ๑ อาสวักขยญาณ รู้ความสิ้นของอาสวะ ๑

๓ กล้าปฏิญาณว่าเปนสัมมาสัมพุทธ ผู้ใดไม่อาจทักท้วงว่าธรรมเหล่านี้ท่านยังไม่ได้ตรัสรู้แล้ว ๑ กล้าปฏิญาณว่าเปนพระขีณาสพ ผู้ใดไม่อาจทักท้วงได้ว่าอาสวะเหล่านี้ของท่านยังไม่สิ้นไป ๑ กล้าปฏิญาณว่าธรรมเหล่าใดที่พระองค์กล่าวว่า ทำอันตรายแก่มรรคผลนิพพาน ธรรมเหล่านั้นไม่มีผู้ใด จะคัดค้านว่าไม่ทำอันตรายแก่มรรคผลนิพพาน ๑ กล้าปฏิญาณว่าธรรมที่พระองค์แสดงแล้วเปนนิยยานิกธรรมจริง เปนทางสิ้นทุกข์โดยชอบของผู้กระทำตาม ไม่มีผู้ใดคัดค้านได้ ๑

๔ รู้ชลาพุชกำเนิด สัตวที่เกิดในน้ำ ๑ รู้อัณฑชกำเนิด สัตวที่เกิดในฟอง ๑ รู้สังเสทชกำเนิด สัตวที่เกิดเพราะเหงื่อไคลละอองธุลีระคนกัน ๑ รู้อุปปาติกกำเนิด สัตวที่ลอยไปเกิดดังเทพดาเกิด ๑

ปัญจคติปริจเฉทกญาณ ความกำหนดรู้ภูมิเป็นที่ไปของสัตว ๕ ประการ[๕] ธรรมวิเศษทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่าอุตตริมนุสสธรรม ละอย่าง ๆ ย่อมมีแก่เราผู้ตถาคต ดูกรภิกษุสารีบุตร ผู้ใดพึงกล่าวติเตียนตถาคตผู้ถึง พร้อม บริบูรณ์ แล้วด้วย อุตตริมนุสสธรรมอย่างนว่า อุตตริมนุสสธรรมไม่มีแก่เราผู้ตถาคตดังนี้ ถ้าและผู้นั้นไม่ละวาจานั้นเสีย และไม่สละคืนซึ่งทิฏฐินั้นเสียไซร้ ครั้นตายไปก็จักยังเกิดในนรก ทนทุกขเวทนาอย่างสาหัส เหมือนอย่างบุคคลผู้ถือทิฏฐิห้ามภัตรฉะนั้น ก็และสุนักขัตตภิกษุนั้น เมื่อกล่าวโทษติเตียนตถาคตอย่างนี้ แล้วแลไปถือทิฏฐิปฏิบัติผิดด้วยทุกกรกิริยาทำตนให้ลำบาก ตามเยี่ยงอย่างของโกรขัตติยปริพพาชกนั้น อันนี้มีโทษมากนัก ดูกรภิกษุสารีบุตร ก็เมื่อชนทั้งหลายระลึกนาการทำความเลื่อมใส ควรเลื่อมใสในเราผู้ตถาคต เพราะเหตุไรเล่า เพราะเหตุว่า ในกาลก่อนแต่ภัทรกัลป์นี้ นับถอยหลังไปได้ ๙๑ กัลป์ เราผู้ตถาคตได้ทดลองประพฤติมิจฉาคปะ (ความเพียรปฏิบัติผิด) ของบรรพชิตภายนอกดูแล้วด้วยคิดว่า ธรรมเป็นแก่นสารในการที่ประพฤติคปะเช่นนั้น จะมีอยู่หรือหนอดังนี้ เราผู้ตถาคตจึงได้อยู่พรหมจรรย์ภายนอก อันประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ คือ เราตถาคตได้ประพฤติคปะอย่างยิ่ง คือไม่นุ่งผ้าห่มผ้าเป็นนิตย์ ประการ ๑ เราผู้ตถาคตได้ประพฤติเศร้าหมอง

---

๕ รู้นรยิกภูมิ ภูมิเป็นที่ไปของสัตวนรก ๑ รู้ติรัจฉานคติภูมิ ภูมิเป็นที่ไปของสัตวเดียรฉาน ๑ รู้เปตคติภูมิ ภูมิเป็นที่ไปของเปรต ๑ รู้มนุสสคติภูมิ ภูมิเป็นที่ไปของมนุษย์ ๑ รู้เทวคติภูมิ ภูมิเป็นที่ไปของเทพยดา ๑

อย่างยิ่ง คือมีกายอันเกลือกกลั้วด้วยอุลิเหงื่อไคลเป็นนิตย์ ประการ ๑ เราตถาคตได้ประพฤติบริโภคของที่น่าเกลียดอย่างยิ่ง คือบริโภคแต่โคมัยและใบไม้เป็นนิตย์ ประการ ๑ เราตถาคตได้ประพฤติเป็นผู้สงัดอย่างยิ่ง คือเป็นผู้อยู่ในป่าอันสงัดเงียบคนเดียวเป็นนิตย์ ประการ ๑ อย่างนี้สิ เรียกว่ามิจฉาตปะ คือพรหมจรรย์ภายนอกอันประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ มิพุทธบริหารดังนี้แล้ว พระสารีบุตรเถรเจ้าทูลอาราธนาขอทรายอดีตนิทาน พระองค์จึงทรงนำเรื่องในอดีตกาล มาตรัสเทศนาดังต่อไปนี้ว่า

อตีเต เอกนวุติกปฺปมตฺถเก โพธิสตฺโต พาหิรกตปํ รกฺขิสฺสามีติ ฯ ล ฯ ณอดีตภาคล่วงแล้วนาน ในกาลเป็นที่สุดกัลป์นับได้ ๙๑ กัลป์ ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ (คือเราผู้ตถาคต) ได้ดำริห์ว่า เราจักลองประพฤติตปะของบรรพชิตภายนอกดู ดังนี้ จึงไปบรรพชาเป็นอาชีวกบรรพชิต เป็นผู้เปลือยกายไม่นุ่งผ้าห่มผ้า และมีกายเปื้อนด้วยธุลีเหงื่อไคลอยู่เป็นนิตย์ เป็นผู้อยู่ในที่สงัดเงียบปราศจากผู้คน เห็นมนุษย์เดินมาย่อมหลีกหนีแต่ที่ไกล ราวกะว่ามฤคอันเห็นนายพรานแล้วแล่นหนีไปฉะนั้น เป็นผู้ไม่บริโภคโภชนาหารอันประณีตต่าง ๆ บริโภคแต่โคมัยและใบไม้เท่านั้น แล้วไปอาศรัยอยู่ในป่าแห่งหนึ่งซึ่งเป็นที่พิฦกพึงกลัว เพื่อจะอยู่ด้วยความไม่ประมาท

เมื่อพระโพธิสัตว์อยู่พรหมจริยวาส ประพฤติมิจฉาตปะอยู่ในป่าเช่นนั้น ครั้นเวลาเที่ยงคืนน้ำค้างตก ก็ออกจากป่ามาอยู่ในอัพโภกาส

ที่แจ้ง ไม่มีอะไรกำบังปกปิด ครั้นเวลาพระอาทิตย์อุทัยขึ้นมา ก็กลับเข้าไปอยู่ในป่าตามเดิม พระโพธิสัตว์นั้น เมื่อเวลากลางคืนเปียกชุ่มอยู่ด้วยน้ำค้างฉันใด กลางวันก็เปียกชุ่มอยู่ด้วยน้ำค้างทั้งหลาย อันตกลงแต่ต้นไม้ใหญ่ในดงฉันนั้น ไม่มีเวลาแห้งเลย ย่อมทนทุกขเวทนาอันเกิดแต่ความหวาดเสียวอยู่อย่างนี้ตลอดฤดูกาล ครั้นถึงฤดูร้อน ก็ไปอยู่ในอัพโภกาศสถานที่แจ้งกลางแดด พอเวลาพลบค่ำ ก็เข้าไปอยู่ในป่าไม้ที่อบอ้าวตามเดิม พระโพธิสัตว์นั้น เมื่อเวลากลางวันได้รับความร่มร้อนในที่แจ้งกลางแดดฉันใด เวลากลางคืน ก็ได้รับความร่มร้อนอบอ้าวในป่าทึบอันเป็นที่อบอ้าวปราศจากลมพัด เหมือนกันฉันนั้น มีน้ำเหงื่อไหลโทรมสรีรกายอยู่เป็นนิตย์ อยู่อย่างนี้ตลอดกาลเป็นฤดูร้อน

ครั้นกาลต่อมา พระคาถานี้ พระโพธิสัตว์มิได้เคยฟังมาแต่ก่อนเลย ก็มาปรากฏขึ้นแก่พระโพธิสัตว์นั้นว่า

โส ตตฺโต โส สนฺโต คตฺโต เอโก ภิสนกวเน
นคฺโค น จคฺคิมาสิโน เอสนา ปสุโต มุนิ

ความว่า เรานี้ร่มร้อนนักแล้ว ตัวของเรานี้เปียกชุ่มนักแล้ว เรานี้เป็นคนผู้เดียวอยู่ในป่าอันเป็นที่พิกลน่ากลัว เราเป็นคนเปลือยกายอยู่ ถึงถูกลมหนาวเราก็ไม่ผิงไฟ เพราะเข้าใจว่า ความประพฤติอย่างนี้เป็นทางแสวงหาคุณพิเศษ ที่นักปราชญ์ผู้รู้ได้แสวงหามาแล้ว

พระคันถรจนาจารย์ กล่าวอธิบายความในคาถานี้ว่า พระโพธิสัตว์ได้กล่าวว่า เราร้อนนักแล้วเพราะแสงพระอาทิตย์อันอบอ้าว เรามีตัวอันเปียกชุ่มนักแล้ว (เราหนาวนักแล้ว) เพราะหยาดน้ำค้าง

ป่าใดเป็นที่พึงกลัว คือเป็นที่อันชนทั้งหลายเข้าไปแล้วย่อมเกิดขนพองสยองเกล้า ป่าเช่นนั้นเราได้อยู่แล้วคนเดียว ไม่มีเพื่อนสองเลย เราเป็นผู้เปลือยกายไม่นุ่งผ้าห่มผ้า แม้ถึงลมหนาวจักพัดมาถูกต้องเบียดเบียนกายสักเท่าใด ๆ ก็ดี เราก็ไม่ต้องอาศัยผ้านุ่งห่ม และไม่ต้องอาศัยผิงไฟเลย เพราะเรามาสำคัญในความประพฤติอันใช่พรหมจรรย์ ว่าเป็นพรหมจรรย์ จึงได้ประกอบความเพียรเช่นนี้ และเข้าใจว่า ความประพฤติอย่างนี้ เป็นหนทางแห่งพรหมโลก นักปราชญ์ผู้รู้ได้ปฏิบัติแล้วเพื่อความเป็นมุนี ก็อย่างนี้เหมือนกัน

ก็เมื่อพระโพธิสัตว์นั้น ประพฤติพาหิรกพรหมจรรย์ อันประกอบด้วยองค์ ๔ ประการอยู่อย่างนี้ ณวันหนึ่งพอเวลาอรุณขึ้น นิมิตรนรกก็มาปรากฏในที่เฉพาะหน้าแห่งพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์นั้นได้เห็นนิมิตรนรกมาปรากฏเช่นนั้น ก็รู้ชัดว่า ความเพียรที่เราประพฤติพรตนี้หาประโยชน์มิได้ ก็ทำลายเลิกทิฏฐินั้นเสีย แล้วถือเอาสัมมาทิฏฐิปฏิบัติ ครั้นทำกาลกิริยา ก็ได้ไปยังเกิดในพรหมโลก ด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิวัตรจริยา

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า อาชีวกโพธิสัตว์ณกาลครั้งนั้น ประวัติขันธ์กลับชาติมา คือเราผู้ตถาคตนี้แล

จบโลมหังสชาดก

---

๕ มหาสุทัสสนชาดก

อนิจฺจา วต สงฺขาราติ อิทํ สตฺถา ปรินิพฺพานมญฺจเก นิสินฺโน อานนฺทตฺเถรสฺส มา ภควา อิมสฺมิ ขุทฺทนครเกติ วจนํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จไปประทับเหนือพระแท่นปรินิพพานมัญจาอาศน์ **อารพฺภ** ทรงพระปรารภคำของพระอานนทเถรเจ้าซึ่งกราบทูลว่า ขอสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่าได้ปรินิพพานในเมืองกุสินาราซึ่งเป็นเมืองเล็กน้อยนี้เลย ดังนี้ ให้เป็นเหตุเบื้องต้น **กเถสิ** จึงทรงแสดงผลแห่งอรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **อนิจฺจา วต สงฺขารา** ดังนี้เป็นต้น

หิ แท้จริง เมื่อสมเด็จพระบรมทศพล เสด็จประทับอยู่ณพระเชตวันมหาวิหาร ครั้นถึงวันเพ็ญกลางเดือน ๑๒ พระสารีบุตรเถรเจ้าทูลลาปรินิพพานณตำบลบ้านนาลันทาตามแล้ว ครั้นถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ นั้นเอง พระมหาโมคคัลลานเถรเจ้าก็ทูลลาปรินิพพานอีก

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงพุทธดำริห์ว่า ก็เมื่ออรรคสาวกทั้งสองของเรา มาปรินิพพานเสียอย่างนี้แล้ว แม้ถึงตัวเราก็จักปรินิพพานณเมืองกุสินาราเหมือนกัน ทรงพระดำริห์ฉนี้แล้ว ก็เสด็จพุทธจาริกไปโดยลำดับ ตราบเท่าถึงเมืองกุสินาราราชธานี แล้วเสด็จบรรจงเหนือพระแท่นที่มัญจาอาศน์ณภายใต้นางรังทั้งคู่ อันมีอยู่ในราชวโนทยานแห่งพระยาสามลราช พระพุทธองค์ทรงบรรจงณครั้งนั้นเป็นอนุฏฐานไสยาศน์ มิได้เสด็จลุกขึ้นอีกต่อไป ทรงย่ายพระเศียรทางทิศอุตร พระบาทเบื้องซ้ายซ้อนเหลื่อมพระบาทเบื้องขวา

ในลำดับนั้นพระอานนทเถรเจ้าผู้มีอายุ จึงทูลวิงวอนว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ขอพระองค์อย่าได้เสด็จปรินิพพานในเมืองกุสินารา อันเป็นเมืองเล็กน้อยเป็นเมืองดอน มีเขินเป็นกิ่งเมืองนี้เลย ขอพระองค์จงเสด็จไปปรินิพพานในราชธานีใหญ่ ๆ มีเมืองจำปากนคร และเมืองราชคฤห์เป็นต้นโน้นเถิด พระพุทธเจ้าข้า

สตฺถา ตำ สุตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับคำพระอานนท์ดังนั้น จึงตรัสว่า ดูกรอานนท์ เธออย่ากล่าวว่า เมืองกุสินารานี้เป็นเมืองเล็กน้อยเป็นเมืองดอนเมืองเขินดังนี้เลย ณกาลก่อน ครั้งพระตถาคตเป็นพระราชาชื่อมหาจักรพรรดิ ทรงพระนามว่า สุทัสสนมหาราช ตถาคตก็ได้เคยอยู่ในนครนี้ ภาลครั้งนั้น เมืองกุสินารานี้เป็นพระนครอันโตใหญ่กว้างขวาง ประมาณได้ ๑๒ โยชน์โดยรอบ ประกอบด้วยกำแพงอันล้วนแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพระพุทธฎีกาตรัสดังนี้แล้ว พระอานนทเถรเจ้าทูลอาราธนาขอทรายเรือง พระพุทธองค์จึงทรงนำอดีตนิทานอันมีในสุทัสสนสูตรเป็นอาทิ มาแสดงดังต่อไปนี้

ตทา ปน มหาสุทสฺสนำ สุธมฺมปาสาทา โอตริตฺวา ฯ ล ฯ ดูกรอานนท์ ในกาลข้างก่อน เมื่อตถาคตยังเป็นโพธิสัตว์ ได้ยังเกิดเป็นธรรมจักรพรรดิราช ทรงพระนามว่า พระเจ้าสุทัสสนธรรมจักรพรรดิ ได้ครองรัชยสมบัติอยู่ณเมืองกุสาวดี คือเมืองกุสินารานี้ อันมีปริมณฑลกว้างขวางได้ ๑๒ โยชน์ มีกำแพงโดยรอบล้วนแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการ บริบูรณ์ด้วยพลพาหนะเป็นอันมาก มีปรินายกแก้ว

แลช้างแก้วแลทิพยจักรเป็นประธาน อันยังเกิดขึ้นด้วยอำนาจบุญญาภิสมภารยารมี ทั้งมีเดชานุภาพแผ่ไปในปถพีตล มีสกลสาครสมุททั้ง ๔ เป็นที่สุด สมบูรณ์ด้วยศิริรัตนสมบัติอันพิเศษต่าง ๆ พร้อมด้วยพระอิศริยานุภาพแลราชธรรยา ดังมีพิศดารอยู่ในมหาสุทัสสนสูตรนั้น

ในที่นี้กล่าวตัดความว่า เมื่อพระเจ้ามหาสุทัสสนราชธรรมจักรพรรดิพระองค์ทรงบริบูรณ์ด้วยอานุภาพแลพระราชธรรยาสมบัติ ด้วยประการดังนั้นแล้ว ทรงพระราชศรัทธาธรริจาคทานต่าง ๆ ภายหลังพระองค์เสด็จขึ้นสู่สุธรรมปราสาท อันยังเกิดขึ้นด้วยอานุภาพของพระองค์ ทรงระงับวิตก ๓ ประการมีกามวิตกเป็นต้นให้ดับไปแล้ว ยังยั้งอยู่ด้วยฌานสมาบัติกำหนดได้แปดหมื่นสี่พันปี ครั้นถึงกำหนดที่พระองค์จะสิ้นพระชนมายุกาล จึงเสด็จลงจากสุธรรมปราสาทราชกุฏาคาร อันแล้วไปด้วยทอง ทรงประทับณราชมัญจาอาศน์อันมีในพระราชอุทยาน ทรงเจริญพระจตุปาริสุทธิศีลพรหมวิหารทั้ง ๔ เป็นเยี่องน่า

ลำดับนั้นพระนางสุภัททาราชเทวี ผู้เป็นอรรคมเหษีของพระเจ้าจักรพรรดิสุทัสสนราช ได้ทอดพระเนตรเห็นพระบรมราชสามี เสด็จจากสุธรรมปราสาท มาทรงบรรธมอยู่เหนือพระแท่นกัปปิยมัญจาอาศน์อันวิจิตรด้วยรัตนะ ๗ ประการ อันพนักงานชาวที่ทอดถวาย ณภายในตาลวันราชอุทยาน ซึ่งมีอยู่ณที่ใกล้แห่งสุธรรมปราสาท ทรงบรรธมโดยทักษิณปรัศเบื้องขวา เป็นอนุฏฐานไสยาศน์ ไม่เสด็จลุกขึ้นอีกต่อไป พระนางปราถนาจะทูลยังพระราชหฤทัยพระเจ้าจักรพรรดิ ให้เกิดความโสมนัศยินดี จึงเสด็จเข้าไปสู่ที่ใกล้แล้วทูลว่า ข้าแต่สมเด็จ

พระยรมราชสามี พระนครราชธานีของพระองค์ มีอยู่ประมาณถึงแปดหมื่นสี่พันเมือง มีเมืองกุสาวดีราชธานีเป็นต้นเป็นประธาน ขอพระองค์จงมีพระราชหฤทัยเบิกบาน ทรงพระอภิรมย์ยินดี ในพระนครราชธานีใหญ่ ๆ เหล่านั้นเทอญ

พระเจ้าจักรพรรดิจึงมีพระราชดำรัสว่า ดูกรนางสุภัททาเทวี พระน้องอย่ากล่าวเดือนพี่ฉันเลย พระน้องอย่าให้โอวาทเดือนพี่ให้พอใจในเมืองเหล่านั้นเลย ฯ ข้าแต่สมเด็จพระจักรพรรดิ ไฉนพระองค์จึงทรงตรัสฉันเล่า ฯ ดูกรนางสุภัททาเทวี วันนี้แลพี่จะกระทำกาลกิริยา

เมื่อพระนางสุภัททาราชเทวี ได้ทรงสดับพระราชกระแสแต่พระยรมราชสามีดังนั้น ก็ทรงพระกรรแสงพิลาป มีพระเนตรทั้งสองอันฟูมฟองนองอายด้วยพระอัสสุชลธารา ทุ่มทอดพระสกนธกายลงทรงปริเทวนาการร่ำไรรำพรรณต่างๆ อย่างประหนึ่งว่าพระชนมชีพจะวางวาย

ฝ่ายพระสนมทั้งหลายทั้งแปดหมื่นสี่พันนาง ต่างก็ร้องไห้ร่ำไรรำพรรณด้วยความรักในพระเจ้าจักรพรรดิ อีกทั้งหมู่เสวกามาตย์ราชบริษัททั้งหลาย ก็มิได้มีใครที่จะอดกลั้นความโศกไว้ได้แต่สักคนเดียว ต่างคนต่างก็ร้องไห้ร่ำไรระงมไปทุกถ้วนหน้า

โพธิสตฺโต นิวาเรตฺวา พระโพธิสัตว์ยรมจักรพรรดิราช จึงมีพระราชดำรัสห้ามชนทั้งหลายทั้งปวงว่า ดูกรท่านทั้งหลาย ท่านทั้งปวงอย่าร้องไห้ จงอยู่ไปเลย แล้วตรัสเรียกพระนางสุภัททาราชเทวีเข้าไปข้างพระแท่นที่ไสยาศน์ ตรัสประทานพระยรมราโชวาท อันเป็นธรรมเทศนาว่า ดูกรนางสุภัททาเทวี พระน้องอย่ากรรแสงเศร้าโศกไปเลย พระน้องอย่าพิลาปรำพันไปเลย เพราะว่าสังขารทั้งหลาย

อันย่อยประชุมแต่งให้เกิดมาเป็นรูปกายแล้ว ซึ่งจะได้ยั่งยืนคงทนเที่ยงแท้อยู่คงที่ เป็นอันไม่มีเลย สังขารทั้งหลายทั้งปวง ย่อมมีความแตกทำลายไปเป็นธรรมดา ตรัสพระราชทานพระธรรมราโชวาทดังนี้แล้ว จึงตรัสประพันธ์พระคาถาต่อไปว่า

อนิจฺจา วต สงฺขารา อุปฺปาทวยธมฺมิโน
อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสํ วูปสโม สุโข

ความว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ สังขารทั้งหลายมีความเกิดขึ้น แลเสื่อมสิ้นดับสูญไปเป็นธรรมดา สังขารทั้งหลายเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เพราะเหตุนั้น ยสังขารทั้งหลายจึงเป็นของไม่เที่ยง นิพพานธรรมอันเป็นที่เข้าไประงับเสียซึ่งสังขารทั้งหลายเหล่านั้น นั่นและเป็นสุข คือเป็นธรรมนำมาซึ่งความสุข

พระคันถรจนาจารย์กล่าวอธิบายความในคาถานั้นว่า พระโพธิสัตว ยรมจักรพรรดิสุทัสสนราช ทรงประดิษฐานพระนางสุภัททาราชเทวี ให้เป็นหัวหน้าผู้รับธรรมเทศนา แล้วจึงมีพระราชดำรัสว่า ดูกรนางสุภัททาเทวีผู้มีภัคดีอันเจริญ สังขารธรรมทั้งหลายมีขันธะอาตุอายตนะเป็นต้น อันย่อยทั้งหลายปรุงให้เกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมแปรปรวนแตกดับไป เป็นของไม่เที่ยงแท้ถาวรเลย รูป เวทนา สัญญา วิญญาณเล่า ก็เป็นของไม่เที่ยงทั้งนั้น อนึ่ง จักษุ โสต ฆาน ชิวหา กาย ใจ แลธรรมารมณ์ ก็ล้วนเป็นของที่ไม่เที่ยง แม้ถึงสวิญญาณกรัตนะ[๑] แลอวิญญาณกรัตนะ[๒] อันใดอันหนึ่งที่มีอยู่ก็ดี รัตนะทั้งปวงนั้นก็เป็น

---

๑ ของปลื้มใจที่มีวิญญาณ ได้แก่ช้างม้าโคกระบือทาสชายทาสหญิงเป็นต้น

๒ ของปลื้มใจที่ไม่มีวิญญาณ ได้แก่แก้วแหวนเงินทองที่นาที่สวนเป็นต้น

ของไม่เที่ยงถาวรเลย ย่อมหมดสิ้นเสื่อมสูญไปเป็นธรรมดา ดูกรนางสุภัททา พระน้องพึงรู้เถิดว่า สังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยงแท้ ด้วยประการดังนี้ เพราะเหตุอะไรเล่า เพราะเหตุว่าสังขารทั้งปวงเหล่านั้น มีความเกิดขึ้นด้วย มีความแตกดับไปด้วย เป็นธรรมดา คือมันเกิดขึ้นแล้วมันก็ดับไปตามสภาพของมันนั้นเอง เพราะเหตุนั้น จึงเป็นของไม่เที่ยง

อีกอย่างหนึ่ง ดูกรนางสุภัททาเทวี สังขารทั้งปวงเหล่านี้ เมื่อเกิดมีขึ้นก็ชื่อว่าเกิดขึ้น เมื่อแตกทำลายไปก็ชื่อว่าดับไป ครั้นเมื่อความเกิดขึ้นแห่งสังขารทั้งหลายมีอยู่แล้ว ความแตกดับแห่งสังขารทั้งหลายก็จักมีโดยแท้ ขันชื่อว่าสังขารทั้งหลายซึ่งเกิดขึ้นแล้ว ที่จักดำรงอยู่ไม่แตกดับไปนั้น เป็นอันไม่มีเลย สังขารธรรมทั้งหลายทั้งสิ้น ย่อมถึงซึ่งขณะทั้ง ๓ คือ เกิดขึ้นเป็นรูปกาย ๑ ตั้งอยู่มีชีวิตอยู่ ๑ แตกดับตายไป ๑ อย่างนี้ เมื่อเกิดขึ้นในที่ใดภพใด ก็แตกดับไปในที่นั้นภพนั้น เพราะเหตุนี้ สังขารธรรมทั้งหลายทั้งสิ้น จึงชื่อว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นสภาพเป็นไปชั่วคราวเท่านั้น แล้วก็แปรผันไปเป็นอย่างอื่น เป็นของมีความชำรุดแตกพังไม่ยั่งยืนคงทน เป็นธรรมดา ท่านกล่าวว่า เป็นสภาพไม่มีแก่นสารพลันที่จะแตกทำลาย ปานประหนึ่งว่าของทั้งหลายที่ยืมเขามาใช้ชั่วคราวเท่านั้น และเป็นของพลันที่จะดับ เช่นกับด้วยฟองน้ำและพยับแดดฉะนั้น ดูกรนางสุภัททาเทวี พระน้องอย่าสำคัญเลย ว่าความสุขจะมีในสังขารทั้งหลายเหล่านั้น

พระนิพพานเป็นที่รังบังซึ่งสังขารทั้งหลายนั่นและ เป็นเอกันตบรมสุขส่วนเดียว เพราะพระนิพพานนั้น เป็นที่เข้าไปรังบังเสียได้ซึ่งวัฏฏทุกข์ทั้งสิ้น สุขอื่นนอกจากพระนิพพานแล้ว ที่จะเป็นสุขอย่างยิ่งมิได้มีเลย เป็นอันขาด

พระเจ้าจักรพรรดิสุทัสสนราช ทรงแสดงธรรมเทศนาแด่พระนางสุภัททาราชเทวี ผู้เป็นอรรคมเหษีของพระองค์ โดยทรงรวมยอดด้วยอมตมหานิพพานฉันนี้แล้ว จึงทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่หมู่เสวกามาตย์ราชบริพารทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายทั้งปวงจงหมั่นให้ทาน รักษาศีล รักษาอุโบสถศีล ประพฤติพรหมจรรย์ โดยความไม่ประมาทเถิดดังนี้ แล้วพระองค์ก็เสด็จทิวงคตสู่ประโลก

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงนำพระธรรมเทศนานี้ มาแสดงแก่พระอานนทเถรเจ้าแล้ว จึงทรงประมวญชาดกว่า พระนางสุภัททาราชเทวี ในกาลครั้งนั้น ประวัติขันธ์กลับชาติมา คือนางพิมพายโสธรา ผู้เป็นมารดาของราหุลในกาลนี้ ปรินายกรัตนะ (ขุนพลแก้ว) ในกาลครั้งนั้น ประวัติขันธ์กลับชาติมา คือราหุลพุทธชิโนรสในกาลนี้ ราชบริษัททั้งหลายในกาลครั้งนั้น ประวัติขันธ์กลับชาติมา คือพุทธบริษัททั้งหลายในกาลนี้ ส่วนพระเจ้าจักรพรรดิสุทัสสนราช ในกาลครั้งนั้น สืบประวัติขันธ์เนื่องมา คือพระตถาคตผู้เป็นสัมมาสัมพุทธนี้แล

จบมหาสุทัสสนชาดก

---

๖ เตลปัตตชาดก

สมติตฺติกำ อนวเสกนฺติ อิทำ สตฺถา โกสมฺพิรฏฺเฐ เสตกำ นาม นิคมำ อุปนิสฺสาย อญฺญตรสฺมึ วนสณฺเฑ วิหรนฺโต ชนปทกลฺยาณึ สุตฺตำ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จสำราญพระอิริยายถอยู่ณชัฏแห่งป่าดำบลหนึ่ง ทรงอาศรัยเสตกนิคมในแว่นแคว้นเมืองโกสัมพี เป็นที่โคจรสถานทรงบิณฑบาต ทรงพระปรารภชนปทกัลยาณีสูตร ให้เป็นเหตุเบื้องต้น จึงทรงแสดงผลคือชาดกนี้ มีคำเริ่มต้นว่า **สมติตฺติกำ อนวเสกำ** ดังนี้เป็นอาทิ

ตตฺถ หิ ภควา แท้จริงสมเด็จพระผู้มีพระภาคผู้ฉลาดในเทศนาวิธี ทรงภาสิตชนปทกัลยาณีสูตรนั้น โดยอุปมาว่า **เสยฺยถาปี ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย ตถาคตจะยกตัวอย่างมาอุปมาให้ท่านทั้งหลายเหนว่า เหมือนอย่างว่าจะมีหมู่ชนเป็นอันมาก หากจะมาประชุมกันพูดว่า นางชนปทกัลยาณี หญิงผู้งามพร้อมด้วยลักษณะควรนับในชนบทนางหนึ่ง ซึ่งมีความฉลาดแคล่วคล่องชำนาญในการฟ้อนรำเป็นอย่างยิ่ง และมีความฉลาดชำนิชำนาญจริงในการขับร้อง โดยวิธีทำนองโอดครวญเป็นอย่างเอก กำลังฟ้อนรำขับร้องอยู่ณท่ามกลางสนามฟ้อน ขณะนั้นจะมีบุรุษผู้หนึ่ง เป็นคนยังปรารถนาชีวิต (ความเป็นอยู่) และมีความใคร่ต่อความสุข มีความเกลียดชังต่อความทุกข์เป็นเบื้องน่า จะพึงมา

ประจวบกับเวลาที่พ่อนรำขับร้องของนางงามในท่ามกลางสนามนั้น และจะมีราชบุรุษผู้ประกอบด้วยอำนาจผู้หนึ่ง เห็นบุรุษผู้นั้นแล้วกล่าวบังคับว่า ดูกรบุรุษผู้เจริญ เจ้าจงถือยาตรอันเต็มด้วยน้ำมันงาเสมอขอบปากไปนี้ เดินไปในระหว่างหมู่คนณที่ใกล้นางงามอันพ่อนอยู่นั้น เมื่อราชบุรุษผู้มีอำนาจกล่าวบังคับฉนี้แล้วจักถือดาบอันคมกล้า เดินเงื้อตามหลังบุรุษผู้ถือยาตรน้ำมันนั้นไปด้วย และพูดคุกคามว่า ถ้าเจ้าจักประมาทเลินเล่อ ทำน้ำมันในยาตรนี้ให้หกไปสักหน่อยหนึ่งในที่ใดไซร้ เราก็จะฟันเจ้าด้วยดาบเล่มนี้ให้ล้มลงในที่นั้น ดังนี้

ตำ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญเนื้อความนั้นเป็นไฉน คือบุรุษนั้นจะพึงประมาท ไม่ตั้งใจนำยาตรอันเต็มด้วยน้ำมันงานั้นไปหรือ ฯ **โน เหตำ ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ข้อที่บุรุษนั้นจะพึงประมาท ไม่ตั้งใจนำยาตรอันเต็มด้วยน้ำมันงาไปนั้นหามิได้ คือบุรุษนั้นจะต้องไม่มีความประมาท ตั้งใจนำยาตรอันเต็มด้วยน้ำมันนั้นไป พระพุทธเจ้าข้า ฯ จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความอุปมานี้เราผู้ตถาคตนำมาเปรียบเทียบ เพื่อจะให้ท่านทั้งหลายเห็นเนื้อความชัดเจน (อันนี้เป็นเนื้อความสังเขปในชนปทกัลยาณีสูตร)

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคจะทรงแสดงชนปทกัลยาณีสูตร อันประกอบด้วยอรรถและพยัญชนะต่อไปจึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย คำว่ายาตรอันเต็มด้วยน้ำมันงาเสมอขอบปากนี้และ เป็นชื่อของกาย

คตาสติ (สติเป็นไปในกาย, สติมีกายเป็นอารมณ์) เพราะเหตุนั้น ท่านทั้งหลายพึงสำเนียกศึกษาในศาสนานี้ว่า เราทั้งหลายต้องเจริญกายคตาสติให้เกิดให้มีขึ้นในตน เราทั้งหลายจะทำกายคตาสติให้เป็นสิ่งที่ได้เริ่มแล้วเสมอด้วยดี ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายพึงศึกษาสำเนียกอย่างนี้แล อันนี้ก็เป็นเนื้อความกล่าวโดยย่อ ในชนปทกัลยาณีสูตรนี้อีกตอนหนึ่ง

ต่อนี้ไป พระคันถรจนาจารย์กล่าวอธิบายความในชนปทกัลยาณีสูตร เพื่อให้เห็นความชัดเจนว่า นางที่เรียกว่าชนปทกัลยาณีนั้น ได้แก่หญิงที่มีลักษณะงามควรนับในชนบท อันมีรูปโฉมอุดมอย่างยิ่ง เว้นจากโทษในสรีรกาย ๖ ประการ และประกอบด้วยเบญจกัลยาณีความงาม ๕ อย่าง

แท้จริง หญิงงามที่เว้นจากโทษในสรีระ ๖ ประการนั้นคือ ไม่สูงนัก ไม่ต่ำนัก ไม่ผอมนัก ไม่พีนัก ไม่ดำนัก ไม่ขาวนัก ทั้งมีผิวพรรณงามเกินหญิงมนุษย์ด้วยกัน แต่ไม่เท่าถึงผิวพรรณ (รัสมีกาย) ของนางเทพธิดา อนึ่งที่ว่าประกอบด้วยเบญจกัลยาณีความงาม ๕ อย่างนั้น คืองามผิว งามเนื้อ งามเล็บ งามฟัน งามวัย

แท้จริง ผิวกายของนางชนปทกัลยาณีนั้น งามเองเป็นธรรมดา กิจที่จะต้องหาเครื่องผัดผิวมีแป้งขมิ้นเป็นต้น มาฉาบทาประเทืองผิวมิได้มี โดยวรรณสรีรกายของตนนั้นเอง ย่อมทำให้มีแสงเปล่งออกไปได้ ในที่ประมาณ ๑๒ ศอก ผิวกายนั้นเปล่งปลั่งดังผลประยงค์สุก มิฉนั้นดุจดังว่าสีทองคำธรรมชาติ อย่างนี้เรียกว่างามผิว

อนึ่ง ฝ่ามือฝ่าเท้าแลริมฝีปากของนางชนปทกัลยาณีนั้น แดงดุจทาด้วยน้ำครั่ง มีฉนั้นดังสีแก้วประพาฬอันแดงและผ้ากัมพลอันแดง อย่างนี้เรียกว่างามเนื้อ

อนึ่ง เล็บมือเล็บเท้าทั้ง ๒๐ นิ้วของนางชนปทกัลยาณีนั้น ที่ยังไม่พ้นเนื้อออกมาแดงดุจน้ำครั่ง ที่พ้นเนื้อออกมาแล้วขาวเหมือนสีสังข์และสีน้ำนมสด อย่างนี้เรียกว่างามเล็บ

อนึ่ง ฟันทั้ง ๓๒ ซี่ของนางชนปทกัลยาณีนั้น ขาวสอาดแลเรียบชิดสนิทสนมเป็นอันดี เปรียบประดุจดังว่าระเบียบแก้วิเชียร (เพ็ชร์) ที่นายช่างผู้ฉลาดเจียรไนแล้วลำดับวางไว้ มีฉนั้นเปรียบดุจดังว่าเปลือกสังข์ที่บุคคลขัดแล้วแลดีดีเจียรเสมอเป็นอันดี อย่างนี้เรียกว่างามฟัน

อนึ่ง นางชนปทกัลยาณีนั้น แม้ถึงมีอายุ ๑๒๐ ปีล่วงไปแล้วก็ดี เขาก็ยังปรากฏว่าประกะว่าหญิงสาวที่มีอายุ ๑๖ ปี ผิวพรรณเนื้อหนังยังผุดผ่องงามดี มิได้เป็นเกลี้ยวเหี่ยวแห้ง ผมทั้งหลายก็ยังดำสนิทดี มิได้มีหงอกมีเลาเลยแต่สักเส้นเดียว อย่างนี้เรียกว่างามวัย

เมื่อหญิงผู้งามพร้อมด้วยเบญจกัลยาณีเห็นปานดังนี้ ทั้งกิริยาที่จะเหยียดหยัดนาฏกรฟ้อนรำทำท่าทางท่วงทีก็งามยิ่ง ทั้งเสียงที่ขับร้องโอดครวญก็ไพเราะเสนาะจริงควรจับใจ กำลังฟ้อนรำขับร้องอยู่ณท่ามกลางสนามฟ้อน ขณะนั้น จะมีบุรุษคนหนึ่งมาในที่ประชุมขับร้องนั้น แต่ทว่าบุรุษนั้นจะได้มาโดยความชอบใจของตนเองก็หาไม่

อธิบายความว่า เมื่อนางงามด้วยเบญจกัลยาณีนั้น กำลังฟ้อนรำขับร้องโอดครวญอยู่กลางสนาม คนทั้งหลายที่ดูอยู่ก็ปรบมือและยก

ของแผ่นผ้าอันกว้างแกว่งแสดงความพอใจ และให้เสียงสาธุการก้องสนั่นอยู่ ขณะนั้น จะมีพระราชาผู้ทรงอิศรภาพองค์หนึ่ง ได้ทรงสดับเรื่องประชุมขับร้องนั้น จึงมีพระราชดำรัสให้ถอดบุรุษนักโทษคนหนึ่งมาแก่เรือนจำ แล้วทรงโปรดให้พ้นโทษ จึงพระราชทานยาตรอันเต็มด้วยน้ำมันงา เสมอลวดขอบปากข้างใน ทรงวางลงในมือของบุรุษนั้น แล้วทรงพระราชอาณัติตรัสยังคับ ให้บุรุษนั้นถือยาตรอันเต็มด้วยน้ำมันให้มั่นด้วยมือทั้งสอง แลทรงยังคับราชบุรุษผู้มีมือถือดาบคนหนึ่งว่า เจ้าจงพาบุรุษนี้ไปยังสนามพ้อนของนางชนปทกัลยาณีนั้น ถ้าแม้ว่าบุรุษผู้นี้มันประมาทเลินเล่อ ทำน้ำมันในยาตรนี้ให้หกลงในที่ใดสักหยาดหนึ่งไซร้ เจ้าจงตัดศีรษะมันเสียให้ขาดในที่นั้นเถิด ราชบุรุษนั้นครั้นรับราชอาณัติแล้ว จักเงื้อดาบคุกคามเดินตามหลังบุรุษนั้นอยู่ แลพาไปยังสนามที่นางงามพ้อนอยู่นั้น ฝ่ายบุรุษผู้ถือยาตรอันเต็มแล้วด้วยน้ำมันนั้น เมื่อถูกมรณภัยคุกคามให้หวาดเสียวอยู่ แลทั้งคนก็ยังปรารถนาจะเป็นอยู่ไม่อยากตาย จะพึงเลินเล่อไม่ตั้งใจประคองยาตรน้ำมันนั้น และจะพึงส่ายในตาทั้งสองมองดูนางงามพ้อนรำ สักครั้งหนึ่งหรือหนอ หรือจักไม่แลดูเลยเป็นไฉน **เอวํ ภูตปุพฺพเมเวตํ** เรื่องราวที่กล่าวมาแล้วนี้ ประดุจดังว่าเคยมีมาแล้วอย่างนี้ในกาลก่อน

ก็แต่ในพระสูตรนี้ ยัณฑิตพึงทราบว่า เรื่องนี้สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงตรัส ด้วยสามารถแห่งความอุปมาเปรียบเทียบ คือพระองค์ทรงกระทำอุปมาว่า กายคตาสติเปรียบเหมือนดังยาตรอันเต็มด้วยน้ำมันงา กรรมเปรียบเหมือนพระราชาผู้ทรงอิศรภาพ กิเลสกรรม

ทั้งหลายเปรียบเหมือนตายอันคมกล้า กิเลสมารอุปมาดังราชบุรุษที่ถือตายตามหลังไป โยคาวจรผู้เรียนวิปัสสนาเจริญกายคตาสติ อุปมัยดังบุรุษผู้ถือยาตรอันเต็มด้วยน้ำมันงาอยู่ในมือฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำพระสูตรนี้มาตรัสเทศนา เพื่อให้ภิกษุพุทธบริษัทผู้เจริญกายคตาสติ เป็นผู้ไม่ประมาทในการที่จะปล่อยสติไป เหมือนอย่างบุรุษผู้มียาตรอันเต็มด้วยน้ำมันอยู่ในมือ จำเป็นต้องถือไปโดยความไม่ประมาท เพราะกลัวราชบุรุษผู้ถือตายเงื้อตามหลังไปฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลายได้ฟังพระสูตรและอรรถาธิบายดังนี้แล้ว จึงกราบทูลว่า **ทุกฺกรํ ภนฺเต** ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ บุรุษซึ่งถือยาตรอันเต็มด้วยน้ำมันงาพาเดินไปที่ใกล้สนามฟ้อนนั้น เมื่อได้ยินเสียงนางงามป่านนั้นขับร้องฟ้อนรำอยู่ณที่เฉภาะหน้า การที่จะไม่ชายตาแลดูบ้างเลยนั้น เป็นการทำยากอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย การที่บุรุษทำอย่างนั้นไม่ยากเลย เป็นการทำง่ายที่เดียว เพราะเหตุอะไรเล่า เพราะเหตุว่ามีราชบุรุษถือตายเงื้อเดินตามหลังบุรุษนั้นไปด้วย จึงเป็นการทำง่าย ก็แต่ในกาลข้างก่อน บัณฑิตทั้งหลายผู้ไม่ประมาทที่จะปล่อยสติไป เมื่อได้ประสบอารมณ์มีรูปทิพย์เป็นต้น ที่น่างยักษินีแสร้งนฤมิตรไว้ ก็มิได้ทำลายละอินทรีย์สังวรแลดูรูปทิพย์นั้นเลย ได้ไปถึงเมืองศักกศิลาแล้วได้เสวยราชสมบัติในเมืองนั้น อันนี้เป็นการทำยากยิ่งกว่า เมื่อพุทธดำรัสดังนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายจึงทูลอาราธนา

ขอทรายอดีตนิทาน พระพุทธองค์จึงทรงนำเรื่องในอดีตกาล มาตรัสเทศนาดังต่อไปนี้ว่า

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัตผ่านรัชยสมบัติเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้ยังเกิดเป็นพระราชโอรส แต่เป็นองค์น้องที่สุดของพระราชโอรสประมาณได้ ๑๐๐ พระองค์ แห่งพระเจ้าพรหมทัตนั้น ครั้นพระโพธิสัตว์ทรงเจริญวัยรู้ความแจ้งชัดโดยลำดับกาล ในสมัยนั้น พระปัจเจกโพธิทั้งหลายได้มายังราโภคภัตตาหาร ในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าพรหมทัตเนืองนิตย์ ฝ่ายราชกุมารโพธิสัตว์ได้ทำไวยาวัจกิจ คือกรองน้ำถวายและชำระเท้าพระปัจเจกโพธิเป็นต้น โดยนิยมดังนี้เป็นนิจกาล

อยู่มาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ราชกุมารนั้นทรงดำริห์ว่า พระเชฏฐาของเรามีอยู่มากมายนักหนา เราจักได้ราชสมบัติอันเป็นของเนื่องมาแต่ราชตระกูลในเมืองนี้หรือ หรือจักไม่ได้ไฉนหนอ ควรเราจักถามพระปัจเจกโพธิทั้งหลายดูให้รู้แน่ ครั้นรุ่งขึ้นวันที่สอง พระปัจเจกโพธิทั้งหลายเข้ามาฉันในพระราชวังอีก พระโพธิสัตว์ราชกุมารจึงถืออรรมกรกกรองน้ำ แล้วทรงชำระเท้าพระปัจเจกโพธิทั้งหลาย แลทรงทาเท้าด้วยน้ำมันงา ครั้นเวลาพระปัจเจกโพธิทั้งหลายนั่งฉันภัตตาหารอยู่ พระองค์ทรงนมัสการนั่งในที่ควรแล้ว จึงตรัสถามเนื้อความที่พระองค์ได้ทรงดำริห์ไว้นั้น

พระยินเอกโพธิทั้งหลายถวายพระพรว่า ดูกรบพิตพระราชกุมาร พระองค์จักไม่ทรงได้ราชสมบัติในเมืองนี้โดยแท้ แต่ทว่าตั้งแต่เมืองนี้ไป ในที่ไกลได้ ๕๐ โยชน์ มีเมือง ๆ หนึ่งชื่อว่าตักกศิลา อยู่ในแว่นแคว้นคันธารราษฎร์ ถ้าพระองค์สามารถเสด็จไปในเมืองนั้นได้ ก็จักทรงได้ราชสมบัติในเมืองนั้น ในวันที่ ๗ นับตั้งแต่วันนี้ไป แต่ทว่าในระหว่างทางกลางดงอันเปนที่แวะเวียนนั้น อันตรายใหญ่อย่างหนึ่งมีอยู่ ถ้าหากว่าจักเดินข้อมดงนั้นไป หนทางไกลถึง ๑๒๐ โยชน์ ถ้าเดินตัดดงตรงไป หนทางเพียง ๕๐ โยชน์เท่านั้น แต่หนทางตรงนั้นที่กลางดงกันดารด้วยหมู่อมนุษย์ คือมีนางยักขินีทั้งหลายนฤมิตรบ้านแลศาลาโรงพักอันงามสอาด ในเมืองยนนั้นตายเพดานอันวิจิตรไปด้วยดาวทอง แวดวงด้วยผ้าม่านอันวิเศษ แลปูลาดที่นั่งที่นอนอันมีค่ามากไว้ณภายใน ดูเปนที่น่าสนุกสบาย ส่วนตัวนั้นก็ประดับประดาด้วยอาภรณ์ทิพย์ทั้งหลาย อันงามวิจิตรต่าง ๆ แล้วชวนกันมานั่งในโรงพักซึ่งนฤมิตรไว้นั้น เมื่อนางยักขินีทั้งหลายเหล่านั้นเห็นบุรุษเดินมา ย่อมกล่าววาจาไพเราะน่าจับใจ คือเรียกทักทายปราไสด้วยวาจาอันอ่อนหวานว่า ดูกรท่านผู้เจริญ ดูเหมือนท่านทั้งหลายจะเหน็ดเหนื่อยมา เชิญมานั่งพักดื่มน้ำในศาลาเสียก่อนจึงค่อยไป แล้วก็ให้เครื่องปูลาดแก่บุรุษผู้มาถึง แลประโลมด้วยรูปวิลาส คือทำจริตกระบิดกระบวนยั่วยวนต่าง ๆ ให้บุรุษนั้นลุอำนาจแก่กิเลสแล้ว ครั้นบุรุษนั้นหลงทำอัยยาจารสันถวกิจ นางยักขินีทั้งหลายก็เคี้ยวกินให้สิ้นชีวิตอยู่ในบ้านนั้น แต่ชั้นโลหิตที่ไหลลงก็ไม่ให้เหลืออยู่บนปถพี

อนึ่งนางยักษ์ทั้งหลายนั้น ย่อมจับบุรุษผู้หลงยินดีในรูป ด้วยรูปนฤมิตรต่าง ๆ อันเป็นทิพย์ ย่อมจับบุรุษผู้หลงยินดีในเสียง ด้วยเครื่องดนตรี และเสียงขับร้องอันเป็นทิพย์ ย่อมจับบุรุษผู้หลงยินดีในกลิ่น ด้วยเครื่องหอมต่าง ๆ อันเป็นทิพย์ ย่อมจับบุรุษผู้หลงยินดีในรส ด้วยโภชนะทิพย์อันมีรสเลิศต่าง ๆ ย่อมจับบุรุษผู้หลงยินดีในเครื่องสำผัส ด้วยที่นั่งที่นอนอันเป็นทิพย์ อันเป็นเครื่องรองรับโลหิตต่าง ๆ แล้วเคี้ยวกินบุรุษนั้น ๆ ให้สิ้นชีพอยู่ในที่นั้น ๆ ดูกรบิดพระราชกุมาร ถ้าพระองค์จักไม่ทำลายละอินทรียสังวร คือไม่ปล่อยพระสติไปทอดพระเนตรดูนางยักษินีเหล่านั้น ค่อยดำรงพระสติดำเนินไป ก็คงจะได้ทรงครองราชสมบัติในเมืองตักกศิลานั้น ในวันที่ ๗ สมดังพระประสงค์ บพิตรพึงทรงทราบ โดยที่ได้พยากรณ์แลอธิบายแล้วฉะนี้

พระโพธิสัตวราชกุมารได้ทรงฟังดังนั้น จึงตรัสว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายผู้เจริญ ทางกันดารด้วยอมนุษย์นั้นช่างเถิด เมื่อข้าพเจ้าได้รับโอวาทของพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายยังคงอยู่ไว้ ต้องการอะไรที่จะปล่อยสติไปแลดูนางยักษินีเหล่านั้นเล่า ตรัสดังนี้แล้ว ก็ทรงอาราธนาพระปัจเจกโพธิทั้งหลายให้กระทำปริตตยาลี (ผ้าประเจียด หรือมงคลสำหรับสวมพระเศียร) และให้แสดงพระปริตตสูตรอันเป็นเครื่องป้องกันภยันตราย พระองค์ทรงเรียนพระปริตตสูตร และทรงรับปริตตยาลีผ้าประเจียดแล้ว ก็ทรงนมัสการลาพระปัจเจกโพธิทั้งหลาย ไปถวายบังคมลาพระชนกนารถราชชนนี แล้วเสด็จเข้าสู่พระตำหนัก ตรัสแก่

บุรุษทั้งหลายที่อยู่ในสำนักของพระองค์ว่า เราจักไปครองราชสมบัติในเมืองตักกศิลา ท่านทั้งหลายจงอยู่ในเมืองนี้เถิด

ขณะนั้น มีบุรุษ ๕ นาย ทูลว่า ข้าพระองค์ทั้งหลาย ๕ คนนี้จักขอตามเสด็จไปด้วย พระโพธิสัตวราชกุมารจึงตรัสห้ามว่า ท่านทั้งหลายไม่อาจสามารถจะไปด้วยเราได้ เพราะว่าอันตรายในกลางทางมีมากนัก คือมีนางยักษินีทั้งหลาย คอยประโลมจับบุรุษผู้หลงยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส โดยอาการอย่างนี้ ๆ แล้วเคี้ยวกินเป็นอาหาร แต่ตัวเรานักดำรงสติยั้งกันรักษาตนไปกว่าจะถึงเมืองตักกศิลานั้น ท่านทั้งหลายอย่าไปเลย บุรุษทั้ง ๕ คนจึงทูลวิงวอนว่า ข้าแต่พระราชกุมาร ข้าพระองค์ทั้งหลายขอตามเสด็จไปด้วย พระองค์จะทรงระวังไม่ปล่อยพระสติ ทอดพระเนตรดูอารมณ์มีรูปเป็นต้น ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดีฉันใด แม้ข้าพระองค์ทั้งหลายก็จะระวังไม่ปล่อยสติดูอารมณ์มีรูปเป็นต้น ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดีตามเสด็จไปฉันนั้น พระโพธิสัตวราชกุมารจึงตรัสว่า ถ้ากระนั้นก็ตามใจเถิด แต่พวกท่านอย่าได้มีความประมาทเลยเป็นอันขาด ตรัสแล้วก็ทรงพาบุรุษทั้ง ๕ คนนั้น ดำเนินตัดทางตรงไปในอรัญญประเทศ บรรลุถึงท่ากลางดงอันเป็นเขตรที่อยู่ของนางยักษินีทั้งหลาย ฝ่ายนางยักษินีเหล่านั้น ก็ฤทธิศาลาโรงพักเป็นต้นอันงามวิจิตรรจนาแล้ว ก็พากันมานั่งคอยอยู่ณโรงพักนั้น ๆ ครั้นเห็นพระโพธิสัตวกับบุรุษ ๕ คนเดินมา จึงกล่าววาจาทักทายปราไส ดุจนัยที่กล่าวแล้วนั้น

ในบุรุษ ๕ คนที่ตามพระโพธิสัตวราชกุมารไปนั้น ส่วนบุรุษที่เป็นผู้หลงยินดีในรูป ได้เห็นนางยักษินีรูปทิพย์ที่จำแลงเหล่านั้นมาปฏิสันถารต้อนรับ ก็มีจิตรปฏิพัทธ์รักใคร่ในรูปโฉม จึงทำเดินล้าหลังอยู่ พระโพธิสัตวราชกุมารจึงตรัสถามว่า ดูกรบุรุษ ไฉนท่านจึงล้าอยู่เล่า ฯ ข้าแต่พระราชกุมาร ข้าพเจ้าปวดเท้า ขอทูลาหยุดพักสักหน่อยหนึ่งก่อน แล้วจึงจะค่อยตามเสด็จไปภายหลัง ฯ ดูกรบุรุษ ท่านอย่าได้พอใจในนางยักษินีเหล่านี้เลย ฯ ข้าแต่พระราชกุมาร เหตุอันใดจักมีก็ตามเถิด ข้าพเจ้าไม่สามารถจะตามเสด็จไปในกาลนี้ได้ ฯ ดูกรบุรุษ ถ้ากระนั้น ท่านจะได้รับเหตุร้ายเป็นมั่นคง ตรัสดังนี้แล้ว ก็พาบุรุษทั้ง ๔ อันเหลืออยู่นั้น ดำเนินต่อไปในเบื้องหน้า

ฝ่ายบุรุษผู้หลงยินดีในรูปนั้น ก็ไปสู่สำนักนางยักษินีเหล่านั้น ครั้นหลงร่วมสังวาสอยู่กับนางยักษินี ด้วยสามารถกิเลสสันถวกิจ นางยักษินีทั้งหลายก็เคี้ยวกินบุรุษนั้นให้สิ้นชีวิตในที่นั้น แล้วพากันไปนฤมิตรบ้านแลโรงพักอันงามวิจิตรต่าง ๆ ไว้ในเบื้องหน้าอีก แลพากันถือเครื่องดนตรีทั้งหลาย นั่งขับประโคมประสานเสียงอยู่ในโรงพักนั้น ๆ

ในบุรุษทั้ง ๔ ที่เหลืออยู่นั้น บุรุษที่เป็นผู้หลงยินดีในเสียง ได้ฟังเสียงนางยักษินีขับประโคมประสานเสียง ก็หลงยินดีเดินล้าอยู่ พระโพธิสัตวก็กล่าวตักเตือนดุจกาลก่อน บุรุษนั้นก็หาเชื่อฟังคำไม่ นางยักษินีทั้งหลายก็ขับเคี้ยวกินเสียเหมือนอย่างนั้น แล้วพากันไปนฤมิตรบ้านแลโรงพักอันงามวิจิตรไว้ในระยะทางข้างหน้าอีก แลนฤมิตรผะอบอันเต็มด้วยของหอมต่าง ๆ ตั้งไว้ในร้าน แล้วนั่งเรียงกันอยู่เป็นลำดับ.

ฝ่ายบุรุษผู้หลงยินดีในกลิ่น มาถึงร้านเครื่องหอมนั้น ก็หลงยินดีเดินล้อยู่ นางยักษินีทั้งหลายก็จับบุรุษนั้นเคี้ยวกินเสียเหมือนอย่างนั้น แล้วพากันไปนฤมิตรศาลาโรงพักอันวิจิตรไว้ ในระยะทางข้างหน้าต่อไปอีก แลนฤมิตรร้านตลาด ตั้งภาชนะอันเต็มด้วยโภชนะทิพย์มีรสอันเลิศต่าง ๆ ไว้ในร้านนั้น นั่งเรียงกันอยู่โดยลำดับ

ฝ่ายบุรุษผู้หลงยินดีในรส มาถึงร้านโภชนาหารนั้น ก็หลงยินดีเดินล้อยู่ นางยักษินีทั้งหลายก็จับบุรุษนั้นเคี้ยวกินเสียเหมือนอย่างนั้นอีก แล้วก็พากันไปนฤมิตรศาลาโรงพักไว้ในระยะทางข้างหน้าต่อไป แลนฤมิตรที่นอนที่นั่งอันงามวิจิตรต่าง ๆ ตั้งไว้ แล้วนั่งเรียงอยู่เป็นลำดับกัน

ฝ่ายบุรุษผู้หลงยินดีในเครื่องสำผัส มาถึงที่นั้นก็หลงยินดีล้อยู่เหมือนอย่างนั้น นางยักษินีทั้งหลายก็จับบุรุษนั้นเคี้ยวกินเสียเหมือนอย่างในหนหลัง ยังเหลืออยู่แต่พระโพธิสัตวราชกุมารพระองค์เดียว ไม่มีเพื่อนสองเลย ทรงดำรงพระสติหมั่นดำเนิรไปอยู่

ในลำดับนั้น นางยักษินีคนหนึ่งคิดในใจว่า บุรุษผู้นี้มีความคิดเฉียบแหลมแกล้วกล้านักหนาหนอ จำเราจักติดตามไปหักคอเคี้ยวกินเสียให้จงได้ นางยักษ์คิดดังนี้แล้ว ก็นฤมิตรเพศเป็นหญิงมนุษย์ มีรูปโฉมอันงามบริสุทธิ์ดังนางเทพอัปสร เดินตามไปณเบื้องหลังแห่งพระโพธิสัตวราชกุมาร

ฝ่ายคนทั้งหลายมีคนทำการงานอยู่ในป่าเป็นต้น ได้เห็นนางยักษินีแปลงนั้น จึงถามว่า ดูกรแม่ บุรุษที่เดินไปข้างหน้า เป็นอะไร

กันกับท่าน นางยักษินีแปลงตอบว่า เขาเป็นภัศดาของเรา ชาวบ้านทั้งหลายจึงพูดแก่พระโพธิสัตว์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ นางกุมารีผู้นี้มีร่างกายอันสุขุมเหมือนด้วยพวงดอกไม้ มีพรรณผิวกายดังทองคำ อุตส่าห์ละตระกูลบ้านช่องของตน ออกติดตามกรากกรำมาด้วยท่าน ไฉนท่านจึงปล่อยนางนี้ให้เดินไปลำยาก ไม่อุ้มเดินไปด้วยเล่า พระโพธิสัตว์จึงตรัสตอบว่า ดูกรท่านทั้งหลาย นางคนนี้ไม่ใช่ภรรยาของเรา นางนี้เป็นยักษินีโดยแท้ มันได้จับบุรุษพวกพ้องของเรากินเสีย ๕ คนแล้ว นางยักษินีจึงว่า ข้าแต่ท่านทั้งหลาย ธรรมดาบุรุษเวลาโกรธแล้ว ย่อมกล่าวค้านภรรยาของตนว่า เป็นยักษินีผีเสื้อมิใช่ภรรยาของตน บุรุษผู้นี้เป็นภัศดาของเราโดยแท้

เมื่อนางยักษินีนั้นเดินตามพระโพธิสัตว์อยู่อย่างนี้ ภายหลังนางก็จำแลงเพศเป็นหญิงมีครรภ์ แล้วก็ทำเป็นคลอดบุตรอุ้มตามพระโพธิสัตว์ไป ชนทั้งหลายได้เห็นดังนั้น ก็พูดจาไต่ถามดุจนัยหนหลังครั้นพระโพธิสัตว์ตรัสตอบเหมือนอย่างนั้น นางก็กล่าวคำคัดค้านดุจกาลก่อน เมื่อพระโพธิสัตว์ดำเนินไปใกล้พระนครตักกศิลา นางยักษินีก็ทำบุตรที่อุ้มมาให้อันตรธานหายไป แล้วก็เดินตามพระโพธิสัตว์อยู่แต่ผู้เดียว

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ราชกุมารนั้น ครั้นเสด็จถึงเมืองตักกศิลาแล้ว ก็เข้าไปประทับอยู่ในศาลาแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ณภายนอกพระนคร ส่วนนางยักษินีไม่อาจตามเข้าไปในศาลานั้นได้ ด้วยอำนาจโพธิสมภารยารมีของพระโพธิสัตว์ นางจึงจำแลงกายเป็นนางรูปทิพย์ยืนอยู่ที่ริมประตูศาลานั้น

ตสฺมึ สมเย ตกฺกสิลราชา ในกาลนั้น พระราชาผู้ทรงอิศรภาพในเมืองตักกศิลา เสด็จออกจากพระนครเพื่อจะทรงประพาสพระราชอุทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็นนางยักขินีรูปทิพย์นั้น ก็ทรงพอพระไทยในนางนั้นเป็นที่ยิ่ง จึงตำรัสสั่งให้ราชบุรุษไปไต่ถาม ครั้นทรงทราบความจากพระโพธิสัตว ว่านางนั้นเป็นยักขินีมิใช่ภรรยา ก็ทรงเข้าพระไทยเสียว่า สามีของเขาไม่พอใจ จึงตรัสเรียกนางยักขินีแปลงนั้น ให้ขึ้นสู่หลังช้างกับพระองค์ ทรงกระทำประทักษิณพระนครแล้ว ก็เสด็จคืนเข้าสู่พระมหาปราสาท ทรงตั้งนางยักขินีแปลงไว้ในที่เป็นอรรคมเหษี ครั้นเวลาเย็น ก็เสด็จเข้าที่สรงทรงพระสุคนธ์เสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว จึงเสด็จเข้าที่บรรไลยาศน์

ฝ่ายนางอรรคมเหษียักขินีแปลงนั้น ก็บริโภคกระยาหารโดยควรแล้วแต่งเครื่องอย่างอรรคมเหษี เข้าเฝ้าพระราชาในที่พระบรรธม ครั้นเวลาพระราชาทรงอภิรมย์ราชฤดี ทรงแอบแนบด้วยบวรสุขสัมผัสแล้ว นางก็มายาพลิกกายไปเสีย แล้วทำเป็นกรรแสงอยู่ พระราชาจึงตรัสถามว่า ดูกรนางผู้มีภักดีอันเจริญ ไฉนเจ้าจึงร้องไห้เล่า ฯ ข้าแต่สมมติเทวดาเจ้า กระหม่อมฉันเป็นผู้ที่พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นในหนทางที่เสด็จ แล้วทรงนำมาชุบเลี้ยงยกย่องเป็นอรรคมเหษี ก็นางสนมในพระราชวังของพระองค์นั้นมีอยู่มาก เมื่อกระหม่อมฉันมาอยู่ในหมู่หญิงร่วมสามีดังนี้ ครั้นมีถ้อยคำปากเสียงเกิดขึ้น เขาทั้งหลายก็จักขับสีสะหม่อมฉันเสีย แล้วกล่าวว่า ใครจะรู้จักยิ่งกามารดาแลญาติของเอง เองเป็นผู้ที่พระราชาทอดพระเนตรเห็นในทางที่เสด็จ แล้ว

ทรงนำมาแต่งตั้งไว้ดังนี้ แล้วจักข่มเหงเสียดสีด้วยถ้อยคำต่าง ๆ หม่อมฉันก็จักเป็นคนเก้อกัมหน้าไม่เฉียงเขาได้ ถ้าแม้พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดชุบเลี้ยง ซึ่งพระราชทานความเป็นอิศรภาพในชนชาวพระนครทั้งปวง และอำนาจสิทธิ์ขาดในราชสมบัติทั้งสิ้น แก่หม่อมฉันในกาลนี้เถิด ใคร ๆ ทั้งสิ้นจึงจะไม่อาจดูหมิ่นล่วงเกิน กล่าวถ้อยคำทำให้หม่อมฉันเดือดร้อนได้ ฯ ดูกรนางผู้มีภักดีอันผุดผ่อง เราไม่สามารถจะให้ดังที่เจ้าขอนี้ได้ เพราะว่าชนชาวนครทั้งหลายเป็นของเราก็จริงอยู่ แต่ว่าเรามิได้เป็นเจ้าหัวใจของคนเหล่านั้น ครั้นเราให้ความเป็นอิศรภาพและอำนาจทั้งสิ้นแก่เจ้าดังนั้นแล้ว เขาทั้งหลายก็จักทำอาณาจักรให้กำเริบเดือดร้อน และทำกิจยุ่งยากที่ไม่ควรทำให้เกิดขึ้น เพราะเหตุนี้ เราจึงไม่อาจที่จะให้อิศรภาพตามที่ขอนั้นแก่เจ้าได้ ฯ ข้าแต่สมมติเทวดา ถ้าแม้พระองค์ไม่ทรงสามารถพระราชทาน ซึ่งความเป็นอิศรภาพเช่นนั้นได้ไซร้ ขอพระองค์จงทรงโปรดพระราชทานอำนาจ แต่เพียงเพื่อให้ชนในภายในพระราชวังทั้งสิ้น อยู่ในอำนาจหม่อมฉันเท่านั้นเถิด

พระเจ้าตักกสิลราชกำลังมีพระไทยพัวพันอยู่ด้วยรสสัมผัสอันเป็นทิพย์ ไม่ทรงสามารถจะผ่านคำที่นางทูลขอนั้นได้ จึงตรัสว่า ดูกรนางผู้มีภักดีอันเจริญ เรายอมอนุญาตให้อำนาจนี้แก่เจ้า คือให้เจ้ามีอำนาจในคนภายในวังทั้งสิ้น เจ้าจงทำคนทั้งหลายที่อยู่ในวัง ให้อยู่ในอำนาจของเจ้าตามความชอบใจเถิด

นางอรรคมเหษีนั้นแปลง ก็รับพระราชทินนพรว่า สาธุดีแล้ว พอเวลาพระราชาบรรทมหลับสนิท นางก็กลับไปสู่เมืองยักษ์ เรียกพวกพ้องให้เข้ามาในพระนครแล้ว ส่วนตนเองก็ปลงพระราชาให้สิ้นพระชนมชีพ เคี้ยวกินมังสะแลดูดดื่มโลหิตเป็นอาหาร ให้เหลืออยู่แต่พระอัฐิเท่านั้น ส่วนนางยักษินีทั้งหลายที่เป็นพรรคพวก ก็พากันจับสัตวแลมนุษย์ทั้งหลายบรรดาที่อยู่ในพระราชวังทั้งสิ้น เคี้ยวกินจนหมด ให้เหลืออยู่แต่กระดูกอย่างเดียวเท่านั้น แล้วก็พากันกลับไปยังเมืองยักษ์ อันเป็นที่อยู่ของตน ๆ

ปุนทิวเส ครั้นเวลารุ่งเช้า มนุษย์ทั้งหลายที่อยู่ภายนอกพระนคร ได้เห็นประตูพระราชวังยังปิดอยู่จนเวลาสายผิดธรรมดาก็พากันสงสัย จึงชวนกันพังประตูเข้าไปในพระราชนิเวศน์ ก็ได้เห็นพระราชวังอันเกลื่อนกลาดไปด้วยกระดูกทั้งหลาย จึงประชุมกันพูดว่า บุรุษผู้นั้นเขาพูดจาจริงหนอ เขาได้บอกแล้วว่า นางคนนั้นเป็นยักษินีผู้ร้าย ไม่ใช่ภรรยาของเขา แต่พระราชาของเราไม่ทรงเชื่อ ทรงรับเอามาตั้งให้เป็นอรรคมเหษี นางยักษินีนั้นและ มันคงไปพาพวกของมันมา ให้กินคนในพระราชวังเสียทั้งหมด แล้วก็พากันกลับไป

โพธิสตฺโตปิ ตทิวสํ ส่วนพระโพธิสัตวราชกุมาร ในคืนวันนั้น พระองค์ทรงโพกผ้าประเจียดปริตตยาลีไว้บนพระเศียร แลทรงสาธยายร่ายพระปริตตสูตร พระกรทรงพระขรรค์ประทับยืนอยู่ตลอดราตรีกาลจนอรุณขึ้น

ฝ่ายมนุษย์ชาวพระนครทั้งหลาย ก็พากันชำระพระราชวังให้สอาดหมดจดแล้ว ประพรมด้วยจันทน์แดงอันมีค่า แลฉาบทาด้วยเครื่องหอมทั้งปวง เรี่ยรายด้วยบุปผาชาติต่าง ๆ แล้วแขวนพวงดอกไม้ทั้งหลาย ขยวนวันจูปกำจัดกลิ่นร้ายให้อันตรธาน ผูกห้อยพวงมาลัยสุกในราชถาน ให้งามวิจิตรสำเร็จแล้ว จึงปฤกษากันว่า บุรุษผู้นี้นางยักษินีแปลงเพศเป็นนางงามเดินตามหลังมาในวันวานนี้ เขาไม่ทำลายละการสำรวมอินทรีย์แลดูมัน เป็นบุรุษอัศจรรย์ประกอบด้วยญาณปรีชาอย่างยิ่ง เมื่อเราทั้งหลายได้บุรุษเช่นนั้นมาเป็นพระราชาครองราชสมบัติ บำรุงรักษาพระนครสั่งสอนประชาชนทั้งหลาย บ้านเมืองเราก็จะมีความสุขสบายทั่วหน้ากัน เราทั้งหลายควรจะเชิญบุรุษผู้นั้นให้เป็นพระราชาครองเมืองเป็นเอกราช

ในลำดับนั้น หมู่อำมาตย์ราชเสนาผู้น้อยผู้ใหญ่ อีกทั้งชาวพระนครทั้งหลายสิ้นทั้งปวงก็พร้อมใจกัน จึงพากันไปเฝ้าพระราชกุมารโพธิสัตว ทูลว่าข้าแต่สมมติเทวดา ขอเชิญพระองค์เสด็จเสวยราชสมบัติในพระนครนี้เถิด แล้วก็เชิญเสด็จพระโพธิสัตวเข้าสู่พระราชวัง ให้ทรงประดิษฐานนั่งเหนือกองมณีรัตน์ อภิเษกให้เป็นกระษัตริย์ขรมราชา มีปรมาภิไธยตามรัฐประเทศว่า พระเจ้าตักกศิลาครั้นพระโพธิสัตวเสวยราชสมบัติโดยทศพิธราชธรรม ทรงเว้นจากอคติทั้ง ๔ ประการ ทรงบำเพ็ญโพธิสมภารยาร มีทิจาคทานเป็นต้น ครั้นถึงกำหนดอายุขัยสิ้นพระชนม์ ก็เสด็จสู่ปรโลกตามยถากรรม

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำอดีตนิทานนั้นมาแสดงแล้ว พระองค์ผู้ตรัสรู้ชอบยิ่ง จึงตรัสคาถานี้สืบต่ออนุสนธิว่า

สมติตฺติกํ อนวเสกํ เตลปตฺตํ ยถา ปริหเรยฺย
เอวํ สจิตฺตมนุรกฺเข สิยา ปฏิฐยาโน ทิสํ อคตปุพฺพํ

ความว่า บุรุษพึงตั้งใจประคองยาตรอันเต็มด้วยน้ำมันงา เสมอขอบปากพอดี ไม่ให้ล้นขอบปากไปได้ฉันใด บัณฑิตชนผู้ดำเนินด้วยญาณคติ เมื่อมีความดำริห์ปรารถนาจะไปสู่ทิศที่ไม่เคยไป พึงตั้งใจรักษาจิตรของตนด้วยสติฉันนั้น ความในพระคาถาสังเขปย่อเพียงเท่านี้

ต่อไปนี้ พระคันถรจนาจารย์กล่าวอธิบายความในพระคาถา โดยอเนกปริยายว่า บุรุษผู้หนึ่ง พึงนำเอายาตรที่บุคคลตักน้ำมันงาเทลงทำให้เต็มเปี่ยม ถึงเหลือมขอบปากข้างในแล้ว ถือเดินไปไม่ให้หกฉันใด พระโยคาวจรผู้เป็นบัณฑิต พึงตั้งสติรักษาจิตรของตนไว้ให้เหมือนบุรุษผู้รักษายาตรอันเต็มด้วยน้ำมันงา พาเดินไปไม่หกฉันนั้น คือพระโยคาวจรผู้เป็นบัณฑิตนั้น พึงตั้งจิตรของตนไว้ในระหว่างธรรมทั้งสอง คือ กายคตาสติ สติที่ปรารภกายเป็นอารมณ์อย่างหนึ่ง โคจรสติ สติที่ปรารภอารมณ์ภายในเพ่งกุศลธรรมอย่างหนึ่ง จิตรของตนนั้นจะไม่พึงพุ่งซ่านไปในอารมณ์ภายนอกฉันใด พระโยคาวจรผู้บัณฑิตพึงรักษาปกครองจิตรไว้ฉันนั้น เพราะว่าการทรมานฝึกฝนจิตรอันเป็นของข่มยาก และมักตกไปตามความปรารถนาในอารมณ์นั้น ๆ ไว้ได้เป็นการดีทำประโยชน์ให้สำเร็จ และนำมาซึ่งความสุขสำราญ เพราะ

เหตุนั้น บัณฑิตผู้มีปรีชาญาณ พึงรักษาจิตรอันละเอียดอันเห็นโดยยากนัก และมักตกไปในอารมณ์ต่าง ๆ ไว้ให้ดี

จริงอยู่ จิตรนี้เป็นของยากที่บุคคลจะข่มขี่รักษาไว้ได้ เพราะเป็นจิตรเที่ยวไปในที่ไกล มีปกติรูปเป็นที่อยู่อาศรัย เป็นจิตรไม่มีร่างกาย เมื่อชนเหล่าใดสำรวมระวังรักษาจิตรนี้ไว้ได้ ชนเหล่านั้นชื่อว่าพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร ก็แต่ว่า เมื่อบุคคลผู้มีจิตรสันดานยังไม่ตั้งมั่นยังไม่รู้จักพระสัทธรรม ยังเป็นผู้มีความเลื่อมใสเลื่อนลอยอยู่ ปัญญาของผู้นั้นก็ย่อมไม่เต็มบริบูรณ์ได้ แต่ทว่า เมื่อบุคคลมีกรรมฐานเป็นอารมณ์ มีจิตรไม่ซ่านอยู่ด้วยราคะ มีจิตรอันราคะไม่รัดรึงแล้ว ละบุญและบาปเสียได้ มีความเพียรตั้นอยู่ทุกเมื่อภัยย่อมไม่มาถึงผู้นั้น เพราะเหตุนี้แหละ บัณฑิตทั้งหลายผู้มีปรีชาท่านจึงพยายามทำจิตรอันหวั่นไหวกลับกลอก ยากที่จะรักษายากที่จะห้ามนี้ ให้ซื่อตรงเป็นอันดี ดุจนายช่างทำลูกศรอันตั้งใจเพียรทำลูกศรให้ตรงฉะนั้น เมื่อบุคคลทำจิตรของตนให้ซื่อตรงได้อย่างนี้แล้ว พึงตั้งสติรักษาจิตรนั้นไว้เนือง ๆ อย่าได้มีความประมาท

ก็เมื่อพระโยคาวจรบัณฑิตชาติ มาปรารภภาวนากรรมในกายคตาสตินี้แล้ว แลปรารถนาจะไปสู่ทิศที่ตนยังไม่เคยไป โดยทางสังสารวัฏอันยืดยาว อันมีที่สุดเบื้องต้นมิได้ปรากฏ ดังนี้ ก็พึงรักษาจิตรของตนโดยนัยที่กล่าวมาแล้ว ก็คงจะได้ไปสู่ทิศที่ตนยังไม่เคยไปนั้น

ก็อรรถว่าทิศอะไรเล่า ที่เรียกว่าทิศ มารดาบิดาครูอุปัชฌาย์อาจารย์และบุตรภรรยาเป็นต้น ท่านก็กล่าวว่าทิศ โดยบาลีว่า มาตาปิตา ทิสาปุพฺพา ดังนี้เป็นอาทิ ความว่า มารดาบิดาชื่อว่าทิศเบื้องหน้า

ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ชื่อว่าทิศเบื้องขวา บุตรภรรยาชื่อว่าทิศเบื้องหลัง มิตรอำมาตย์ชื่อว่าทิศเบื้องซ้าย ทาสกรรมกรทั้งหลายชื่อว่าทิศเบื้องต่ำ สมณพราหมณ์ชื่อว่าทิศเบื้องบน ทิศทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วนั้น คฤหัสถชนอย่าพึงประมาท พึงมั่นนอบน้อมคำนับบูชาเนืองนิตย์ อนึ่ง ทิศใหญ่ทิศน้อยมิทิศบูรพาอาคเนย์เป็นต้น ท่านก็กล่าวว่าทิศ ใช่แต่เท่านั้น พระนิพพานธรรมชั่งไม่มีสถานที่ตั้ง ท่านก็กล่าวว่าทิศ

ก็แต่ว่าในที่นี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประสงค์กล่าวเอาพระนิพพานธรรม ว่าเป็นทิศ เพราะพระองค์ทรงแสดงพระนิพพานด้วยบททั้งหลายว่า **ขยำ วิราคำ** พระนิพพานเป็นที่สิ้นทุกข์ **พระนิพพานเป็นที่ปราศจากราคะ** ดังนี้เป็นต้น เพราะเหตุนี้ พระนิพพานนั้น ท่านจึงกล่าวว่าเป็นทิศ ก็และพระนิพพานที่ท่านกล่าวว่าเป็นทิศอันบุคคลไม่เคยไปนั้น เพราะพระนิพพานนั้น เป็นสถานอันบุถุชนผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏยังไม่เคยไปเลย แม้โดยที่สุดแต่ความฝันเห็นพระนิพพาน ก็ไม่ได้มีแก่บุถุชนผู้ใดผู้หนึ่งเลย ก็เมื่อพระโยคาวจรผู้ขัณฑิตปรารถนาจะไปสู่ทิศที่ตนยังไม่เคยไปคือพระนิพพานนั้น ก็พึงตั้งความเพียรทำภาวนากรรมในกายคตาสตินั้น ก็จะได้ไปสมดังความปรารถนา

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรวบยอดเทศนา ด้วยพระนิพพานธรรมอย่างนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ราชบริษัทในกาลครั้งนั้น มาเป็นพุทธบริษัทในพุทธกาลนี้ ส่วนพระโพธิสัตวราชกุมารผู้ครองราชสมบัติในเมืองตักกศิลาในกาลครั้งนั้น คือตถาคตในกาลนี้แล

ขุททกนิกาย ชาดก

---

๗ นามสิทธิชาดก

ชีวกญฺจ มตๆ ทิสฺวาติ อิทๆ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต นามสิทฺธิกๆ ภิกฺขุๆ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อทรงประทับสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวันมหาวิหาร **อารพฺภ** ทรงพระปรารภนามสิทธิกภิกษุ (ภิกษุผู้มีความเห็นว่า สำเร็จผลเพราะชื่อ) ให้เป็นเหตุเบื้องต้น **กเถสิ** จึงทรงแสดงผลคือชาดกนี้ มีคาถาเริ่มต้นว่า **ชีวกญฺจ มตๆ ทิสฺวา** ดังนี้เป็นอาทิ

ดังได้ยินมาว่า กุลบุตรผู้หนึ่งมีนามว่าปาปกะ (แปลว่าลามก เป็นชื่อเดิม) ได้บวชเป็นภิกษุในวายพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ภิกษุนั้นครั้นถูกภิกษุทั้งหลายเรียกอยู่ว่า ดูกรอาวุโสปาปกะ (ดูกรท่านลามก) ท่านจงมานี่ ดูกรอาวุโสปาปกะ ท่านจงยืนอยู่นี่ ดังนี้เป็นต้น เธอจึงคิดว่า เราจะไปหาอุปัชฌาย์อาจารย์ ขอให้เปลี่ยนชื่อเราเสียใหม่ ให้ประกอบด้วยมงคล เพราะชื่อว่าปาปกะนี้ เป็นอัปมงคล ครั้นคิดดังนี้แล้ว จึงไปหาอุปัชฌาย์อาจารย์แล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านทั้งหลายผู้เจริญ ชื่อของข้าพเจ้าเป็นอัปมงคล ขอท่านทั้งหลายจงให้ชื่อข้าพเจ้าเสียใหม่เถิด อุปัชฌาย์อาจารย์จึงพูดว่า ดูกรอาวุโส อันชื่อก็เป็นแต่สมมติตั้งไว้ พออาศัยร้องเรียกกันเท่านั้น จะได้สำเร็จผลประโยชน์อะไรเพราะชื่อก็หามิได้ ท่านอย่าพอใจเปลี่ยนชื่อใหม่เลย จงชื่ออยู่ตามเดิมเถิด ภิกษุนั้นก็ยังวิงวอนอุปัชฌาย์อาจารย์อยู่เนือง ๆ ในการที่จะ

ขอเปลี่ยนชื่อใหม่ จนความมุ่งหมายของภิกษุนั้น รู้ทั่วกันไปในสังฆมณฑลว่า เธอนั้นมีความเห็นว่าสำเร็จผลเพราะชื่อ เว้นแต่ขอเปลี่ยนชื่อเป็นเยี่ยงนั้น

วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรมสภา สนทนาปรารภเรื่องภิกษุนั้นขึ้นว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย ได้ยินว่าภิกษุองค์โน้นเป็นผู้มีความเห็นว่าสำเร็จผลเพราะชื่อ ได้ไปแค่นได้เคี่ยวเข็ญอุปัชฌาย์อาจารย์ขอให้เปลี่ยนชื่อให้ใหม่ เพื่อจะให้เป็นศิริมงคลเพราะชื่อนาม

สตฺถา ธมฺมสภํ อาคนฺตฺวา ขณะนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมายังโรงธรรมสภา ทรงประทับณพุทธอาศน์แล้วจึงตรัสถาม ครั้นภิกษุทั้งหลายทูลความตามที่ได้สนทนากันนั้นให้ทรงทราบ จึงมีพระพุทธดำรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้ เธอจะได้เป็นผู้มีความเห็นว่าสำเร็จผลเพราะชื่อ แต่ในชาตินี้เท่านั้นหามิได้ แม้ถึงในชาติปางก่อน เธอก็ได้เป็นผู้เห็นว่าสำเร็จผลเพราะชื่อดุจชาตินี้เหมือนกัน มีพระพุทธฎีกาตรัสดังนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนาขอทรายเรื่องในอดีตกาล พระองค์จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเทศนา ดังต่อไปนี้ว่า

อตีเต ตกฺกสิลายํ โพธิสตฺโต ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย หุตฺวา ฯลฯ

ในกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้ว พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นทิสาปาโมกข์อาจารย์ สั่งสอนศิษย์มานพ ๕๐๐ คน อยู่ในเมืองตักกศิลา ครั้งนั้นมีมานพศิษย์คนหนึ่ง มีนามชื่อว่าปาปกะโดยชื่อเดิม มานพนั้นถูกอาจารย์ร้องเรียกอยู่ว่า ดูกรปาปกะ เจ้าจงมานี่ ดูกรปาปกะ เจ้าจงไปข้างโน้น เป็นต้นดังนี้เนือง ๆ จึงคิดว่า ชื่อของเรานี้เป็นอวมงคล

เราควรจะให้อาจารย์ตั้งชื่อเราเสียใหม่ คิดดังนี้แล้ว จึงเข้าไปหาอาจารย์ กล่าวว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ ชื่อของข้าพเจ้าเป็นอวมงคลอยู่ ขอท่านจงเปลี่ยนให้เป็นชื่ออันเถิด อาจารย์จึงตอบว่า เจ้าจงเที่ยวไปในชนบท ไปเลือกชื่อของคนผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นชื่อที่ชอบใจของเจ้ามา เราจะเปลี่ยนชื่อของคนนั้น ให้เป็นชื่อของเจ้าตามความปรารถนา

มานพนั้นรับคำอาจารย์ว่า ดีแล้วดังนี้ จึงจัดหาเสบียงอาหารห่อไปพอควร แล้วเที่ยวไปในบ้านและนิคมต่าง ๆ ครั้นบรรลุถึงเมืองแห่งหนึ่ง ก็เข้าไปในเมืองนั้น ขณะนั้น มีบุรุษคนหนึ่งกระทำกาลกิริยาตาย แต่นามเดิมของบุรุษนั้นชื่อว่าชีวกะ (ชื่อว่านายเป็นอยู่ หรือนายอยู่) มานพนั้นเห็นชนที่เป็นญาติ นำศพนายชีวกะนั้นไปสู่ป่าช้า จึงเดินเข้าไปถามว่า บุรุษที่ตายนี้ชื่อไร ชนทั้งหลายบอกว่า เขาชื่อว่าชีวกะ ฯ ชื่อว่าชีวกะก็ชื่อว่าเป็นอยู่ ไฉนจึงตาย เล่า ฯ ฝูกรมานพ คนชื่อชีวกะก็ตาย ที่ไม่ได้ชื่อชีวกะก็ตายเหมือนกัน ชื่อเสียงก็เป็นแต่ตั้งไว้พออาศัยร้องเรียกกันเท่านั้น ท่านนี้เห็นจะเป็นคนพาลโฉดเขลา จึงมีความเข้าใจผิดไปดังนี้

ปาปกะมานพได้ฟังถ้อยคำที่เขาพูดดังนั้น ก็มีความเพิกเฉยเสียมปรารถนาในการที่จะเปลี่ยนชื่อของตน จึงเดินกลับมา ปรารถนาจะไปสู่บ้านเมืองที่อยู่ของตน ขณะนั้น มีหญิงทาสีคนหนึ่ง ชื่อนางธนปาลี (ชื่อว่านางรักษาทรัพย์ หรือนางรวย) ไม่มีเงินคอกเขียที่จะให้นาย นายเจ้าจึงนั่งที่ประตูเรือน แล้วเฝ้ยนทาสีนั้นอยู่ด้วยเชือกเกลียว ปาปกะมานพนั้นเดินไปในระหว่างถนน ครั้นได้เห็นนางทาสี

ถูกนายเงินโยนทิ้งอยู่อย่างนั้น จึงแวะเข้าไปถามว่า ท่านโยนทิ้งนางคนนี้ด้วยเหตุอะไร คนที่เป็นนายเงินจึงตอบว่า ดูกรมานพ เพราะมันผูกคอกเยี่ยไปแล้วไม่ให้คอกเยี่ยเรา ๆ จึงต้องโยนทิ้งมัน ฯ ข้าแต่ท่าน นางทาสีชื่อไร ฯ มันชื่ออนปาลี ฯ ข้าแต่ท่าน หญิงชื่อว่าอนปาลีก็ชื่อว่านางรักษาทรัพย์ เหตุไรจึงไม่มีเงินคอกเยี่ยให้เล่า ฯ ดูกรมานพ หญิงที่ชื่อว่าอนปาลีก็ตาม ที่มิได้ชื่อว่าอนปาลีก็ตาม ถ้าหาวาศนามิได้แล้ว ย่อมเป็นคนยากจนเข็ญใจได้ทั้งนั้น นามชื่อก็เป็นแต่บัญญัติแต่งตั้งไว้ พอได้อาศรัยร้องเรียกกันเท่านั้นเอง ท่านนี้เป็นคนโฉดเขลาไม่มีปัญญา จึงได้มาพูดจาดังนี้

ฝ่ายกะมานพ ได้ฟังเขาชี้แจงแสดงโทษตนดังนั้น ก็คลายความปรารถนาในการที่จะเปลี่ยนชื่อของตนมากขึ้น จึงเดินออกจากเมืองนั้นมาถึงกลางทาง ขณะนั้น มีบุรุษหลงทางคนหนึ่ง เดินวนเวียนไปมาอยู่ณที่นั้น ครั้นฝ่ายกะมานพมาพบเข้าจึงถามว่า ท่านมาเดินวนเวียนอยู่ด้วยเหตุอะไร บุรุษผู้หลงทางตอบว่า เราเป็นคนหลงทางไม่รู้ว่าจะไปทางใด ฯ ดูกรบุรุษท่านมีนามชื่อไร ฯ ดูกรมานพ เราชื่อว่าปุณณกะ (ชื่อว่านายเจนทาง หรือนายชำนาญหนทาง) ฯ ดูกรบุรุษ คนชื่อว่าปุณณกะก็ชื่อว่าเจนทาง ยังหลงหนทางด้วยหรือ ฯ ดูกรมานพ คนชื่อว่าปุณณกะก็ดี ที่มิได้ชื่อว่าปุณณกะก็ดี ย่อมจะเป็นผู้หลงทางได้ทั้งนั้น นามชื่อก็เป็นแต่ตั้งไว้ พอได้อาศรัยร้องเรียกกันเท่านั้นเอง ท่านนี้เข้าใจผิด ชรอยจะเป็นคนโฉดเขลาวิปริตเป็นมั่นคง จึงได้มาพูดจาอย่างนี้

ปาปกะมานพได้ฟังคำเขาชี้แจงติโทษดังนั้น ก็สิ้นความปรารถนาในการที่จะเปลี่ยนชื่อของตน จึงกลับมายังสำนักอาจารย์ของตน ครั้นพระโพธิสัตว์ผู้เป็นอาจารย์ถามว่า ดูกรมานพ เจ้าไปเลือกได้ชื่ออะไรเป็นที่ชอบใจของเจ้ามาบ้างเล่า ฯ จึงเรียนตอบอาจารย์ว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ ชายที่ชื่อว่านายเป็นอยู่ก็ตาย ที่มิได้ชื่อว่านายเป็นอยู่ก็ตาย หญิงที่ชื่อว่านางรักษาทรัพย์ก็ยากจน ที่มิได้ชื่อว่านางรักษาทรัพย์ก็ยากจนเหมือนกัน คนทั้งหลายที่ชื่อว่านายเขนทางก็หลงทาง ที่มิได้ชื่อว่านายเขนทางก็หลงทางเหมือนกัน นามชื่อก็เป็นแต่ตั้งไว้ พอได้อาศัยร้องเรียกกันเท่านั้น จะสำเร็จผลประโยชน์อะไรก็หาไม่ ที่จะสำเร็จผลประโยชน์ได้ ก็ด้วยอาศัยกรรมที่เป็นกุศลและอกุศลเท่านั้น ข้าพเจ้าไม่ต้องการที่จะเปลี่ยนชื่อเสียแล้ว ชื่อปาปกะซึ่งเป็นชื่อเดิมของข้าพเจ้า จงเป็นชื่อของข้าพเจ้าอยู่ตามเดิมเถิด

พระโพธิสัตว์ผู้เป็นทิสาปาโมกข์อาจารย์ ได้ฟังมานพศิษย์ยอกดังนั้น จึงระคนเหตุผลที่มานพนั้นเห็นแล้วเข้าด้วยกัน แล้วจึงกล่าวคาถาประพันธ์ว่า

ชีวกญฺจ มตๆ ทิสฺวา ธนปาลิญฺจ ทุคฺคตๆ
ปณฺฑกญฺจ วเน มุฬฺหๆ ปาปโก ปุนวาคโต

ความว่า ปาปกะมานพได้เห็นเหตุสามประการ คือบุรุษชื่อนายเป็นอยู่ก็ตาย หญิงชื่อนางรวยก็ยากจน ชายชื่อนายเขนทางก็หลง

ทางอยู่ในป่า จึงกลับมาสู่สำนักอาจารย์ของตนอีก แล้วขอเลิกการทำระเบียบของตนนั้น

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงนำเรื่องอดีตนิทานมาตรัสเทศนาดังนี้แล้ว จึงตรัสซ้ำความหลังอีกว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนี้เป็นผู้มีความเห็นว่า ผลที่จะสำเร็จได้ชั่วเพราะชื่อเป็นเหตุ แต่ในชาตินี้เท่านั้นหามิได้ ถึงในชาติก่อนก็ได้เป็นผู้มีความเห็นว่า ผลที่จะสำเร็จได้ชั่วเพราะชื่อเป็นเหตุ ดุจแสดงมาแล้ว มีพระพุทธดำรัสฉะนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ช่างปักมานพในกาลครั้งนั้น สืบขันธประวัติกลับชาติมา คือนามสิทธิภิกษุในพุทธกาลนี้ บริษัทของทิสาปาโมกข์ในกาลครั้งนั้น สืบขันธประวัติกลับชาติมา คือพุทธบริษัทในกาลนี้ ฝ่ายทิสาปาโมกข์โพธิสัตว์ในกาลครั้งนั้น สืบขันธประวัติเนื่องมา คือเราผู้ตถาคต สมเด็จพระบรมศาสดา มีพุทธพจน์ให้เทศนาจบลงดังนี้

จบนามสิทธิชาดก

---

๙ กุฏวานิชชาดก

สาธุโข ปณฺฑิโต นามาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ กุฏวานิชํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ณพระเชตวันมหาวิหาร **อารพฺภ** ทรงพระปรารภพ่อค้าโกงคนหนึ่ง

ให้เป็นเทสนานุปยุตติเหตุ **กเถสิ** จึงตรัสเทศนาชาดกนี้ให้เป็นผล มี คำเริ่มต้นว่า **สาธุโข ปณฺฑิโต นาม** ดังนี้เป็นอาทิ

สาวตฺถิยำ หิ แท้จริง ในเมืองสาวัตถีนั้น มีพ่อค้าสองคน คือ พ่อค้าคนหนึ่งเป็นบัณฑิต พ่อค้าอีกคนหนึ่งเป็นคนโกง พ่อค้าทั้งสองนี้ เป็นเพื่อนค้าขายด้วยกัน อยู่มาคราวหนึ่ง พ่อค้าทั้งสองนั้นเข้าหุ้นส่วนกัน บรรทุกสินค้าเต็มเกวียนไปขายในชนบทบ้านนอก ครั้นขายได้กำไรเป็น อันมากแล้ว ก็พากันกลับมายังเมืองสาวัตถี

ในพ่อค้าทั้งสองนั้น พ่อค้าที่เป็นคนโกงไม่ซื่อตรงต่อมิตร จึงคิดว่า พ่อค้าผู้เป็นบัณฑิตนั้น เหน็ดเหนื่อยยิ่งโรยลำยาก เพราะกรากกรำมา ในหนทางหลายวันแล้ว เมื่อมาถึงบ้านเรือนของตน ก็คงจะบริโภคอาหาร มีรสต่าง ๆ จนเกินประมาณ ก็จักตายเพราะอาหารย่อยไม่ทัน เมื่อเป็น ดังนี้แล้วเราจะแบ่งทรัพย์ต้นทุนกำไรนั้น ออกเป็น ๓ ส่วน คือให้แก่บุตร ของพ่อค้านั้นส่วน ๑ เราจักถือเอาเป็นของเรา ๒ ส่วน ครั้นคิดดังนี้แล้ว ก็ทำเฉยเสีย ยังหาแบ่งทรัพย์ไม่ ครั้นพ่อค้าผู้เป็นบัณฑิตมาเตือนให้แบ่ง ปัน ก็พูดผัดว่า พรุ่งนี้เถิด มะรืนนี้เถิด เราจักแบ่งกันทั้งต้นทุนและกำไร ครั้นถึงกำหนดนัดก็หาแบ่งไม่

ที่นั้นพ่อค้าผู้เป็นบัณฑิต จึงไปแค่นไค้ทักเตือนให้พ่อค้าโกงแบ่ง ปันส่วนจนได้ ครั้นได้ส่วนแบ่งแล้ว จึงถือเครื่องสักการบูชาของหอม และดอกไม้เป็นต้น ไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ถวายนมัสการ กระทำสักการบูชาแล้ว นั่งอยู่ณที่ควรข้างหนึ่ง ครั้นสมเด็จพระศาสดา ทรงปฏิสันถารถามว่า ท่านหายไปไหน จึงพึงมาสู่ที่พุทธอุปัฏฐากในวันนี้

เขาจึงทูลเรื่องเข้าหุ้นส่วนค้าขายกับพ่อค้าโกงนั้น ตลอดถึงการที่จะแบ่งต้นทุนและกำไร ให้ทรงทราบทุกประการ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงตรัสว่า ดูกรอุบาสก พ่อค้านั้นเป็นผู้โกงแต่ในชาตินี้เท่านั้นหามิได้ ถึงในชาติปางก่อนเขาก็ได้เป็นคนโกงเหมือนกัน แต่ไม่อาจทำกลล่อลวงให้สำเร็จได้ มิพระพุทธดำรัสดังนี้แล้ว ยัณฑิกพานิชทูลอาราธนาขอทราบเรื่อง จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเทศนาดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯลฯ ในกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้วแต่หลัง ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัต ทรงครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นบุตรพ่อค้าณเมืองพาราณสีนั่นเอง ครั้นถึงวันจะให้ชื่อ มารดาบิดาจึงให้นามพระโพธิสัตว์นั้น ชื่อว่ายัณฑิกกุมาร เมื่อพระโพธิสัตว์เจริญวัยเติบใหญ่ขึ้นแล้ว จึงทำการค้าขายเข้าหุ้นส่วนกับพ่อค้าคนหนึ่ง ซึ่งมีนามชื่อว่าอติยัณฑิก

อยู่มาคราวหนึ่ง พานิชทั้งสองนั้น บรรทุกสินค้าเต็มเกวียนห้าร้อยเล่มแล้ว ก็พากันออกจากเมืองพาราณสี ไปจำหน่ายขายสินค้าตามชนบทบ้านนอก ครั้นได้กำไรเป็นลาภแล้ว ก็พากันกลับมายังเมืองพาราณสี ครั้นเวลาจะแบ่งทรัพย์ซึ่งเป็นกำไร พ่อค้าที่ชื่อว่าอติยัณฑิกจึงพูดว่า เราควรจะได้กำไร ๒ ส่วน พ่อค้าชื่อว่ายัณฑิกจึงถามว่า ท่านควรจะได้ ๒ ส่วน เพราะเหตุอะไร ฯ ดูกรสหาย ตัวท่าน

เป็นแต่เพียงขัณฑิต (มีปัญญาเป็นสามัญ) ส่วนตัวเราเป็นอติขัณฑิต (มีปัญญายิ่งกว่า) เพราะฉะนั้น ผู้เป็นขัณฑิตควรได้ส่วน ๑ ผู้ที่เป็นอติขัณฑิตควรได้ ๒ ส่วน ฯ ดูกรสหาย ก็ทรัพย์ต้นทุนและพาหนะมีโคเป็นต้น ของเราทั้งสองฝ่าย ก็เท่า ๆ กันมิใช่หรือ เหตุไรท่านจะเอาเป็น ๒ ส่วนเล่า ฯ เพราะเราเป็นอติขัณฑิตนะซิ จึงจะเอา ๒ ส่วน พานิชทั้งสองพูดโต้แย้งกันอยู่อย่างนี้ จนถึงทุ่งเลี้ยงกันก็ยังไม่ตกลง

ภายหลังพ่อค้าชื่อว่าอติขัณฑิต คิดอุบายได้อย่างหนึ่ง จึงให้ยิกาของตนเข้าไปอยู่ในโพรงไม้ใหญ่ แล้วพูดความลับกับยิกาตนว่า เมื่อข้าพเจ้าทั้งสองมาถึงต้นไม้นี้แล้วแลไต่ถาม ท่านยิกาจงบอกว่าอติขัณฑิตควรได้ ๒ ส่วน ครั้นกำชับสั่งยิกาดังนี้แล้ว จึงไปหาขัณฑิตพานิชแล้วพูดว่า ดูกรสหาย รุกขเทวดาซึ่งสิงสถิตอยู่ณต้นไม้โน้น ท่านย่อมรู้ความที่เราควรจะได้ ๒ ส่วน หรือไม่ควรได้ ๒ ส่วน ท่านจงมาเถิด เราทั้งสองจะไปถามรุกขเทวดาด้วยกัน ว่าดังนั้นแล้ว ก็พาพระโพธิสัตว์พานิชไปยังต้นไม้ใหญ่นั้น จึงกล่าวว่า ข้าแต่เทวดาผู้เป็นเจ้าไพร ขอท่านจงช่วยตัดสินความของข้าพเจ้าทั้งสองคนนี้ ให้เป็นการตกลงกันเถิด พระเจ้าข้า

ฝ่ายยิกาของอติขัณฑิตพานิช ก็เปล่งเสียงทำเป็นเทวดา กล่าวว่า เรื่องอะไรกัน ท่านทั้งสองจงว่าไปให้เราฟังก่อน ฯ ข้าแต่เทวดาผู้เป็นเจ้าไพร ข้าพเจ้าทั้งสองนี้ ทำการค้าขายเข้าหุ้นส่วนกัน พ่อค้าคนนี้ชื่อขัณฑิต ตัวข้าพเจ้าชื่ออติขัณฑิต ในข้าพเจ้าทั้งสองคนนี้ คนไหน

ควรจะได้ส่วนอย่างไร พระเจ้าข้า ฯ ดูกรพ่อค้าทั้งสอง พ่อค้าชื่อว่าบัณฑิต ควรได้ส่วน ๑ แต่พ่อค้าชื่อว่าอติบัณฑิตนั้น ควรจะได้ ๒ ส่วน ท่านทั้งสองจงตกลงกันดังเราตัดสินนี้เถิด

พระโพธิสัตว์ได้ฟังบุรุษปลอมพิพากษาดังนั้น ก็รู้เท่าทันจึงกล่าวว่า เราคงจะรู้ว่า เทวดาหรือไม่ใช่เทวดาในกาลนี้ พูดแล้วก็เอาฟางมาบรรจุโพรงไม้นั้นให้เต็ม แล้วจุดไฟเข้าในทันใดนั้น

ฝ่ายบิดาของอติบัณฑิตพานิช เมื่อดูดดู้อยู่ในโพรงต้นไม้ ครั้นถูกเปลวไฟลวกลนถึงตัวร้อนเหลือกำลังทนไม่ได้ ก็พลุดทลึ่งขึ้นจากโพรงไม้นั้น แล้วคว้ากิ่งไม้ห้อยโหนอยู่ ครั้นทนเมื่อยแขนอยู่ไม่ได้ ก็ปล่อยกิ่งไม้ตกลงมาที่แผ่นดิน จึงกล่าวคาถาดังนี้ว่า

สาธุโข ปณฺฑิโตนาม นเตวฺว อติปณฺฑิโต
อติปณฺฑิเตน ปุตฺเตน มนมฺหิ อุปกูฏฺฐิโต

ความว่า พ่อค้าชื่อว่าบัณฑิตเขาดีแท้ ฝ่ายพ่อค้าชื่อว่าอติบัณฑิตไม่ดีเลย เราถูกไฟลวกลนหน่อยหนึ่งแล้ว (เราถูกไฟลวกลนเข้าถนัดแล้ว) ก็เพราะพ่อค้าชื่อว่าอติบัณฑิต ผู้เป็นบุตรของเราเอง

พระคันถรจนาจารย์ อธิบายความในคาถาว่า บิดาของอติบัณฑิตพ่อค้ากล่าวว่า บุคคลที่เป็นคนดีสุจริต ประกอบด้วยความคิดอันเฉียบแหลม รู้ชั่งเหตุอันควรและเหตุอันไม่ควรนั้น ควรชื่อว่าบัณฑิต ส่วนบุคคลที่ชื่อว่าอติบัณฑิต ก็โดยสักแต่ชื่อเท่านั้น หามีความฉลาดเฉียบแหลมไม่ เมื่อมาเป็นคนโกงด้วยแล้ว ก็จะประเสริฐอะไรเล่า

บัดนี้เราถูกไฟลวกลนแล้ว กายที่พ้นจากไฟลวกลนเหลืออยู่ประมาณกึ่งกาย ก็เพราะบุตรของเราที่ชื่อว่าอติยัณฑิตนั่นเอง

เมื่อยิกาของอติยัณฑิตพ่อค้ากล่าวคาถานี้แล้ว พานิชทั้งสองก็พากันกลับไปยังเรือน แล้วแย่งทรัพย์ที่เป็นกำไรออกเป็นสองส่วน ถือเอาคนละเท่า ๆ กัน แล้วก็ไปตามยถากรรมของตน ๆ

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมทศพลผู้ศาสดาทรงนำเรื่องในอดีตกาลมาตรัสเทศนาดังนี้แล้ว จึงตรัสซ้ำความหลังอีกว่า พานิชนั้นจะได้เป็นคนโกงแต่ในชาตินี้เท่านั้นหามิได้ ถึงในชาติก่อนเขาก็ได้เป็นคนโกงดุจกล่าวมาแล้วนี้ ตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พ่อค้าโกงในกาลครั้งนั้น มาเป็นพ่อค้าโกงในกาลนี้ ฝ่ายพานิชยัณฑิตโพธิสัตว์ในกาลครั้งนั้น คือตถาคตในกาลนี้แล

ขยกูฏวานิชชาดก

---

๙ ปโรสหัสสชาดก

ปโรสหสฺสมฺปี สมาคตานนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปุถุชนปญฺจกปญฺหํ อารพฺภ กเถสิ

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จประทับอยู่ณพระวิหารเชตวัน **อารพฺภ** ทรงพระปรารภปัญหาอันเป็นของปุถุชน ๕ ข้อ ให้เป็นอุปัตติเหตุ **กเถสิ** จึงทรงตรัสเทศนาชาดกนี้ มีคำเริ่มต้นว่า **ปโรสหสฺสมฺปี สมาคตานํ** ดังนี้เป็นอาทิ

เรื่องราวแห่งปัญหา ๕ ข้อนี้ จักมีแจ้งในสรภังคชาดก ซึ่งเป็นเรื่องที่ ๑๐ ในเตรสนิบาตชาดกข้างหน้า

ในที่นี้จักกล่าวตัดความว่า ณสมัยครั้งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรมสภา กล่าวสรรเสริญคุณของพระสารีบุตรเถรเจ้าว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถรเจ้านี้ ท่านได้กล่าวแก้พุทธภาษิตที่ทรงแสดงโดยย่อ ให้พิศดารกว้างขวางออกเป็นอเนกประการ

สตฺถา อาคนฺตฺวา ในลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เสด็จมายังโรงธรรมสภา จึงมีพุทธดำรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ท่านทั้งปวงนั่งประชุมสนทนากันถึงเรื่องอะไร ครั้นภิกษุทั้งหลายทูลว่า นั่งสนทนากันถึงเรื่องพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสารีบุตรนี้ จะได้กล่าวแก้คำที่ตถาคตกล่าวโดยย่อ ให้พิศดารกว้างขวางออกไป แต่ในกาลนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ถึงในกาลปางก่อน เธอก็ได้พยากรณ์กล่าวแก้คำที่ตถาคตกล่าวโดยย่อ ให้พิศดารกว้างขวางได้เหมือนกัน ตรัสดังนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายนั้นทูลอาราธนาขอทรายเรื่อง พระองค์จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเทศนาดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ล ฯ ในกาลเป็นอดีตล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติณเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณมหาศาล ผู้มีทรัพย์สมบัติมาก ครั้นเจริญวัยรู้ความแข็งขันแล้ว ก็ไปเรียนศิลปศาสตร์

ณเมืองตักกศิลา ได้บรรลุสรรพวิทยาสำเร็จแล้ว ภายหลังละกาม บริโภคออกบรรพชาเป็นฤาษี อยู่ในประเทศหิมพานต์ ทำอภิญญาห้า สมาบัติแปดให้เกิดขึ้นแล้ว มีดาบสเป็นบริวารประมาณห้าร้อยองค์

ฝ่ายอันเตวาสิกผู้ใหญ่ของพระดาบสโพธิสัตว์นั้น ครั้นถึงฤดูฝนตกชุ่มแผ่นดินแล้ว ได้พาดาบสประมาณสองร้อยห้าสิบรูปไปสู่เมืองแห่งหนึ่ง เพื่อประโยชน์จะบริโภคอาหารอันเจือด้วยรสเค็มและรสเปรี้ยว

ณกาลครานั้น พอถึงสมัยที่พระโพธิสัตว์ผู้เป็นอาจารย์ จะกระทำกาลกิริยาตาย อันเตวาสิกทั้งหลายสองร้อยห้าสิบรูป ซึ่งอยู่อภิบาลบำรุงรักษานั้น จึงถามพระโพธิสัตว์ว่า ข้าแต่พระอาจารย์ คุณวิเศษอันใดที่ท่านได้แล้วมีบ้างหรือ พระโพธิสัตว์ตอบว่า คุณวิเศษหน่อยหนึ่งมิได้มี กล่าวดังนี้แล้ว ก็กระทำกาลกิริยา ไปเกิดในอาภัสสรพรหมโลก

ในที่นี้มีคำกล่าวว่า พระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั้น แม้ถึงเป็นผู้ได้อรูปสมาบัติแล้วก็ดี ก็ไม่ไปยังเกิดในอรูปภพเลย เพราะเหตุใด เพราะเหตุว่าอรูปภพนั้น เป็นอภัพพฐาน ที่ไม่ควรเกิดของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย

ฝ่ายอันเตวาสิกเหล่านั้นเข้าใจว่า พระโพธิสัตว์อาจารย์ของตนไม่ได้คุณวิเศษอะไร ก็นำศพไปเผาเสียในป่าช้า โดยไม่ได้ทำสักการบูชา คือไม่ได้พนมศพทั้งเครื่องบูชาคุณเลย

ฝ่ายอันเตวาสิกผู้ใหญ่ พาดาบสทั้งหลายสองร้อยห้าสิบรูปกลับมาจากเมือง เมื่อไม่เห็นอาจารย์จึงได้ถาม ครั้นทราบความว่าอาจารย์

ทำกาลกิริยาเสียแล้ว จึงถามต่อไปว่า เมื่ออาจารย์ของเราจะถึงมรณภาพ ท่านทั้งหลายได้ถามถึงคุณวิเศษของท่านแล้วหรือ ฤาษีทั้งหลายบอกว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ถามท่านแล้ว ฯ ท่านว่าอย่างไรเล่า ฯ ท่านบอกว่าคุณวิเศษหน่อยหนึ่งไม่มี เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายจึงมิได้ทำสักการบูชาศพท่าน ฯ ดูกรดาบสทั้งหลาย ท่านทั้งปวงมิได้รู้เนื้อความแห่งถ้อยคำที่อาจารย์กล่าว อาจารย์ของเราทั้งหลายนั้นท่านเป็นผู้ได้อากิญจัญญายตนสมาบัติแล้ว ท่านจึงได้กล่าวอย่างนั้น เมื่ออันเตวาสิกผู้ใหญ่พูดดังนี้เป็นหลายครั้ง พวกฤาษีเหล่านั้นก็มิได้เชื่อฟังถ้อยคำนั้นเลย

ขณะนั้น ท้าวมหาพรหมโพธิสัตว์ผู้เป็นอาจารย์ ได้ทรายเหตุนั้น จึงดำริว่า พวกดาบสอันธพาลเหล่านี้ มิได้เชื่อถ้อยคำอันเตวาสิกผู้ใหญ่ของเราเลย ถ้าเราจักไปแสดงเหตุอันนี้ให้ปรากฏ แก่พวกดาบสบริษัทเหล่านั้นในกาลนี้ ครั้นดำริดังนี้แล้ว จึงออกจากพรหมโลกเหาะมาประดิษฐานอยู่ณอากาศ ตรงเบื้องบนอาศรมบทของฤาษีเหล่านั้น ด้วยอานุภาพอันไพโรจน์อย่างยิ่ง เมื่อจะกล่าวพรรณาอานุภาพปัญญาของอันเตวาสิกผู้ใหญ่ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ปโรสหสฺสมฺปี สมาคตานำ
กนฺเทยฺยุ เต วสฺสสตำ อปณฺฑา
เอโกว เสยฺโย ปุริโส สปณฺโฑ
โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถำ

ความว่า ประชุมชนทั้งหลายตั้งพันคนขึ้นไป ถ้าประชุมชนเหล่านั้นไซ้ เป็นผู้หาปัญญามิได้ จะพึงตั้งหน้าร้องไห้อยู่สักร้อยปี บุรุษผู้มีปัญญาคนเดียวเท่านั้น เป็นผู้ประเสริฐกว่า บุคคลผู้ใดย่อมรู้แจ้งซึ่งเนื้อความแห่งภาษิต (คำที่อาจารย์กล่าว) บุคคลผู้นั้นเป็นบุรุษผู้มีปัญญาประเสริฐผู้เดียว

พระคันถรจนาจารย์กล่าวอธิบายว่า คนพาลผู้โฉดเขลาทั้งหลายมาประชุมกันตั้งพันคน แต่ไม่สามารถจะรู้เหตุผล แห่งถ้อยคำที่เราผู้เป็นอาจารย์กล่าวแล้ว คนพาลผู้โฉดเขลาหาปัญญามิได้เหล่านั้น เมื่อมาประชุมพร้อมกันอย่างนั้นแล้ว จะพึงร้องไห้คร่ำครวญอยู่ เหมือนอย่างคายสผู้โฉดเขลาเหล่านั้น แม้สักร้อยปี หรือพันปี แสนกัปก็ไม่อาจสามารถที่จะรู้เนื้อความคือเหตุผล แห่งภาษิตนั้นได้เลย บุรุษผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญารู้เหตุผลชัดเจน แม้คนเดียวเท่านั้น ประเสริฐกว่าคนพาลโฉดเขลาเช่นนั้น แม้มากตั้งพันคน ฯ บุรุษผู้ใดรู้เนื้อความแห่งภาษิต คือถ้อยคำที่เรา (มหาพรหมโพธิสัตว์) กล่าว โดยชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนอย่างอันเตวาสิกผู้ใหญ่นี้ บุรุษผู้นั้นนั่นและชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญารู้เหตุผล

เอวํ มหาสตฺโต เมื่อท้าวมหาพรหมโพธิสัตว์ ประดิษฐานอยู่ณ อากาศเวหา แสดงธรรมเทศนาแก่หมู่คายสอย่างนี้แล้ว ก็นิวัตตนาการกลับไปสู่พรหมโลกชั้นอาภัสสรา อันเป็นที่อยู่ของตน ฝ่ายอันเตวาสิกทั้งหลายนั้น ครั้นสิ้นชีพวายชนม์ก็ได้ไปเกิดในพรหมโลก

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า อันเตวาสิกผู้ใหญ่ในกาลครั้งนั้น ประวัติขันธ์กลับชาติมา คือภิกษุธรรมเสนาบดีสารีบุตร ส่วนกายสผู้เป็นอาจารย์ในกาลครั้งนั้น ประวัติขันธ์เนื่องมา คือเราผู้ตถาคต มีพุทธพจน์ให้เทศนาขยายความนี้

ขยปโรสหัสสชาดก

---

๑๐ อสาตรูปชาดก

อสาตํ สาตรูปนฺติ อิทํ สตฺถา กุณฺฑิยนครํ อุปนิสฺสาย กุณฺฑิธานวเน วิหรนฺโต โกลิยราชธีตรํ อารพฺภ กเถสิ.

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อทรงสำราญพระอิริยาบถอยู่ในกุณฑิธานวันวิหาร ทรงอาศัยกุณฑิยนครเป็นที่โคจรบิณฑบาต **อารพฺภ** ทรงพระปรารภนางสุปปวาสาผู้เป็นธิดาโกลิยราช ให้เป็นอุบัติเหตุ **กเถสิ** จึงตรัสเทศนาชาดกนี้ให้เป็นผล มีคาถาเริ่มต้นว่า **อสาตํ สาตรูปน** ดังนี้เป็นอาทิ

ตสฺมึ หิ สมเย แท้จริง สมัยครั้งนั้น นางสุปปวาสาราชธิดานั้นทรงครรภ์อยู่ถึง ๗ ปี แลทรงประชวนครรภ์ กุมารหลงขัดอยู่ไม่ประสูตรอีก ๗ วัน ได้เสวยทุกขเวทนาอย่างสาหัส แม้นางกระยัตริย์ทรงประชวนครรภ์ เสวยทุกขเวทนาถึงเพียงนี้แล้ว ก็ยังอุตสาหทรงอดกลั้นทุกขเวทนา ด้วยความดำริห์ ๓ ประการฉนี้ว่า **สมฺมาสมฺพุทโธ**

วต โส ภควา โย เอวรูปสฺส ทุกฺขสฺส ปหานาย ธมฺมํ เทเสสิ สุปฏิปนฺโน วตสฺส ภควโต สาวกสงฺโฆ โย เอวรูปสฺส ทุกฺขสฺส ปหานาย ปฏิปนฺโน สุขํ วต นิพฺพานํ ยตฺเถวรูปํ ทุกฺขํ นตฺถิ ดังนี้ ความว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ทรงแสดงธรรมเพื่อละเสียซึ่งความทุกข์เห็นปานดังนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงพระคุณน่าอัศจรรย์จริง พระสงฆ์หมู่ใด ปฏิบัติแล้วเพื่อละเสียซึ่งความทุกข์เห็นปานดังนี้ พระสงฆ์หมู่นั้น ท่านเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ท่านเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว เป็นอัศจรรย์น่าเลื่อมใสจริง ความทุกข์เห็นปานดังนี้ ย่อมไม่มีในพระนิพพานใด พระนิพพานนั้น เป็นสุขจริงหนอ

สา สามิกํ ปกฺโกสาเปตฺวา นางสุปปวาสาโกลิยราชธิดานั้น เมื่อทรงอดกลั้นทุกขเวทนา ด้วยความดำริห์ ๓ ประการอย่างนี้ จึงให้ไปเชิญพระภัศดาเข้ามา แล้วสั่งให้ไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ให้กราบทูลเรื่องประชวนครรภ์ แลให้กราบทูลข่าวศาล์นี่นางถวายนมัสการมานั้น ให้ทรงทราบ

สตฺถา วนฺทนสาสนํ สุตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ พอพระองค์ได้ทรงสดับข่าวศาล์นี่ซึ่งนางถวายวันทนาการมานั้น จึงตรัสว่า ขอให้นางสุปปวาสาโกลิยราชธิดา จงเป็นสุข ๆ หาโรคมิได้เถิด จงประสูตรกุมารผู้ไม่มีโรคเถิด แต่พอสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสดังนี้

เท่านั้น นางสุปปวาสาโกลิยราชธิดาก็ทรงบรรเทาทุกข์ มีความสุข สบายหายพระโรค แล้วนางก็ประสูตรพระกุมารโดยสุขสวัสดี

ในลำดับนั้น พระภัคดาของนางกลับมาสู่นิวาศถาน ครั้นได้เห็นนางประสูตรพระกุมารโดยสวัสดิภาพแล้ว ก็ยังเกิดอัศจรรย์จิตรพิศวง จึงกล่าวว่า ดูกรนางผู้เจริญ อานุภาพของพระผู้มีพระภาคเจ้ายิ่งใหญ่เกินประมาณ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสอย่างไร ก็เป็นได้อย่างพระพุทธดำรัสนั้น ข้อนี้เป็นอัศจรรย์หนักหนา

ฝ่ายนางสุปปวาสาโกลิยราชธิดานั้น ครั้นประสูตรพระกุมารแล้ว ก็มีกระมลเจตนาจะใคร่ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธานให้ ถ้วนคำรบ ๗ วัน จึงให้พระภัคดานั้นไปนิมนต์พระพุทธองค์กับพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย

ก็ในเวลานั้น พระภิกษุสงฆ์ทั้งสิ้น ถูกตระกูลอุปัฏฐากของพระมหาโมคคัลลานะนิมนต์ไว้เสียแล้ว เพราะเหตุนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงให้ภัคดาของนางนั้น ไปเผดียงพระมหาโมคคัลลานะให้ทรายเรื่อง เพื่อให้โอกาสแก่นางสุปปวาสา ได้บริจาคทานสมดังเจตนานั้น แล้วก็เสด็จไปทรงรับมหาทานของนางสุปปวาสา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ถ้วน ๗ วัน

ในวันที่คำรบ ๗ นั้น นางสุปปวาสาโกลิยราชธิดา ให้นามพระกุมารนั้นชื่อว่า สีวลี แล้วประดับกายพระกุมารนั้นให้ผ่องใส พาไปให้ถวายบังคมพระธรรมศาสดาจารย์ และให้นมัสการพระภิกษุสงฆ์ทุก ๆ องค์ตามลำดับกัน พอพระกุมารสีวลีนั้น มาถึงที่ตรงหน้าพระสารีบุตร

อรรมเสนายดี พระธรรมเสนายดีสารีบุตรจึงปฏิสันถารกับสิวลีกุมารว่า **กจฺจิ เต สีวลิ ขมนีย์** ดูกรสีวลีกุมาร ขันธบิณฑบาตมีรักร ๔ มีทวาร ๙ ท่านพอจะกลั้นไว้อยู่หรือ (ท่านมีความสุขสบายอยู่หรือ) สีวลีกุมารตอบเถรวาทีว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ความสุขสบายจะมีมาแต่ไหน เพราะข้าพเจ้าได้อยู่มาในครรภ์มารดา ราวกะว่าอยู่ในโลหกุมภีถึง ๗ ปี ๗ วันมาแล้ว นางสุปปวาสาได้ฟังคำโอรส ก็มีความโสมนัสยินดีว่า บุตรของเราเกิดมาได้ ๗ วันเท่านั้น ก็สนทนากับพระธรรมเสนายดีสารีบุตรพุทธสาวกได้

ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสถามว่า ดูกรสุปปวาสาอุบาสิกา ท่านปรารถนาอยากจะได้บุตรทั้งหลายอย่างนี้หรือไม่ ? ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ถ้าหากกระหม่อมฉัน จะพึงได้บุตรอย่างนี้อีกสัก ๗ คน ก็ยังปรารถนาอยากได้อยู่ พระพุทธเจ้าข้า

สตฺถา อนุโมทนำ กตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เปล่งอุทานทำอนุโมทนาแล้ว ก็เสด็จกลับยังพระวิหาร

ฝ่ายสีวลีกุมารนั้น ครั้นอายุได้ ๗ ปี นับแต่วันประสูตรแล้วมา ก็ได้บรรพชาเป็นสามเณร ถวายชีวิตในพระพุทธศาสนา เมื่อมีพรรษาครบ ๒๐ บริบูรณ์แล้ว ก็ได้อุปสมบทเป็นภิกษุ เมื่อเป็นภิกษุแล้วก็เป็นผู้บริบูรณ์ไปด้วยลาภและยศอันเลิศ ครั้นต่อมาได้บรรลุพระอรหัตตผล ทำปถวีมณฑลให้บรรฦา ก็ได้เอตทัคคฐานที่อันเลิศ คือประเสริฐกว่าพระอรหันต์ทั้งหลาย ฝ่ายผู้มีบุญญาธิการมาก

เอกทิวสํ ณกาลภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันณโรงธรรมสภา จึงสนทนากันว่า ดูกรอาวุโสทั้งหลาย พระสีวลีเถรเจ้านั้น ท่านมีความปรารถนาอันสำเร็จแล้วในชาติอันเป็นที่สุด และมีบุญญาธิการอันใหญ่หลวงเห็นปานดังนี้ และท่านได้อยู่ในโลหกุมภีครรภ์พระมารดาถึง ๗ ปี แล้วหลงขังอยู่ในพระครรภ์นั้นอีก ๗ วัน พระมารดาของท่านนั้น ก็ได้เสวยความทุกข์อันใหญ่หลวงน่าสังเวช ชนทั้งสองคือมารดาและบุตรนั้น ได้ทำกรรมอันใดไว้เป็นเหตุหนอ จึงได้รับผลวิบากถึงเพียงนี้

สตฺถา อาคนฺตฺวา ขณะนั้น สมเด็จพระนราศภมุนีผู้เป็นธรรมศาสดาจารย์ เสด็จมาถึงสถานโรงธรรมสภา จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งปวงนั่งสนทนาถึงเรื่องอะไรกันในกาลนี้ ครั้นภิกษุทั้งหลายทูลความตามที่ได้สนทนากันแล้วนั้น ให้ทรงทรายทุกประการ จึงมีพุทธบริหารตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย การที่ภิกษุชื่อว่าสีวลี ได้เป็นผู้มีบุญอันใหญ่หลวงถึงเพียงนี้ก็ดี และต้องทนทุกข์อยู่ในโลหกุมภีครรภ์โภทรถึง ๗ ปี แล้วหลงขังอยู่ในครรภ์โพทรนั้นอีก ๗ วันก็ดี ก็เป็นเพราะอำนาจกรรมที่ตนทำไว้แต่ปางก่อน ฝ่ายนางสุปปวาสาโกลิยราชธิดานั้น ได้ทรงครรภ์อุ้มอุทรลำยากอยู่ถึง ๗ ปีก็ดี และต้องเสวยทุกขเวทนาอันสาหัส เพราะกุมารหลงขังอยู่ไม่ประสูตรถึง ๗ วันก็ดี ก็เป็นเพราะอำนาจกรรมที่นางทำไว้แต่ปางก่อน เมื่อพระพุทธองค์มีพระพุทธฎีกาตรัสดังนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายนั้นทูลอาราธนาขอทรายเรื่อง พระองค์จึงทรงนำเรื่องในอดีตกาล มาตรัสเทศนาดังต่อไปนี้

อตีเต พาราณสิยำ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชำ กาเรนฺเต ฯล ฯ ในกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัต เสวยถวัลยรัชย์ในพาราณสีมหานคร ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ลงมาปฏิสนธิในครรภ์โภคทร แห่งพระอรรคมเหษีของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ครั้นประสูตรจากครรภ์โภคทรทรงเจริญวัยแล้ว ได้ไปศึกษาศิลปศาสตร์ในเมืองตักกศิลา ครั้นเมื่อพระเจ้าพรหมทัตผู้เป็นพระราชบิดา เสด็จทิวงคตแล้วก็ได้เถลิงถวัลยรัชย์ เป็นบรมกระษัตริย์แทนพระราชบิดา

ณสมัยครั้งนั้น พระเจ้าโกศลราชเสด็จยาตราทัพมา พร้อมด้วยพลนิกายอันใหญ่หลวง แล้วมีพระราชดำรัสให้กองทัพทั้งปวงเข้าล้อมเมืองพาราณสี จับพระราชาโพธิสัตว์นั้นสำเร็จโทษเสีย แล้วทรงตั้งนางอรรคมเหษีของพระราชาโพธิสัตว์นั้น ให้เป็นเอกอรรคมเหษีของพระองค์ แลเสวยประทับอยู่ในเมืองพาราณสีนั้น

ฝ่ายพระราชโอรสของพระเจ้าพาราณสีโพธิสัตว์นั้น มีอยู่พระองค์หนึ่ง ณกาลเมื่อเสียพระนครพระราชบิดาถูกปลงพระชนม์นั้น เสด็จหนีออกทางช่องแห่งท่อน้ำได้ ไปทรงเกลี้ยกล่อมพลนิกายได้มากแล้ว ก็ยกพยุหโยธากลับมายังเมืองพาราณสี จึงให้ตั้งค่ายพลับพลาที่ประทับลงณที่ใกล้ให้มั่นคงเสร็จแล้ว ให้มีพระราชศาสน์ไปยังพระเจ้าโกศลว่า พระเจ้าโกศลจะยอมคืนราชสมบัติให้หรือ ๆ ว่าจะรบพุ่งทำศึกสงคราม ก็ตามพระราชอัธยาศัย พระเจ้าโกศลจึงมีพระราชศาสน์ตอบออกไปว่า เราจะรบ แล้วก็มีรับสั่งให้เตรียมพลโยธาทั้งปวงให้พร้อมสรรพ

ฝ่ายข้างนางอรรคมเหษี ผู้เป็นพระชนนีของพระราชกุมารนั้น เมื่อได้ทรายข่าวพระราชศาสน์ของพระราชโอรส จึงมีราชศาสน์ลับไปยังพระราชโอรสว่า การที่จะรบพุ่งชิงไชยนั้นยังไม่ควรก่อน พ่อจงตั้งล้อมเมืองไว้ให้มั่น ตัดการสัญจรเสียให้ขาด อย่าให้ชนชาวเมืองเข้าออกไปมาได้สัก ๗ วัน ต่อนั้นไป เมื่อพืนและเข้าน้ำหมดสิ้นไปแล้ว มนุษย์ชาวเมืองทั้งหลายก็จะได้ความลำยากอดอยากอิดโรยลง เมื่อเป็นอย่างนี้แล้วพ่อก็คงจะได้พระนครโดยง่าย ไม่พักต้องรบพุ่งให้ได้ความลำยากแก่ไพร่พล

ฝ่ายพระราชกุมาร เมื่อได้ทรงสดับราชศาสน์ของพระชนนีดังนั้น ก็ให้ล้อมเมืองมั่นไว้ ตามพระเสาวนีซึ่งมีมาในราชศาสน์นั้น ฝ่ายชาวเมืองทั้งหลายสัญจรเข้าออกไม่ได้ ก็ได้ความลำยากอดอยากต่าง ๆ ครั้นถึงกำรบ ๗ วัน ก็ตัดพระเศียรพระเจ้าโกศลราชนั้น นำมาถวายพระราชกุมาร ๆ ก็เสด็จเข้าสู่พระนคร เสวยราชสมบัติอันเป็นของพระราชบิดา อยู่ในพาราณสินครนั้นจนสิ้นพระชนมายุแล้ว ก็เสด็จไปตามยถากรรม

ข้อซึ่งสัวลีภิกษุ ต้องทนทุกข์อยู่ในโลหกุมภีคัพโภทรถึง ๗ ปี แลหลงขัดอยู่ในพระครรภ์อีก ๗ วัน แล้วจึงประสูตรได้ในชาตินั้นนั้น ก็เป็นเพราะผลกรรมที่ล้อมพระนคร ตัดการสัญจรไม่ให้ชาวเมืองเข้าออกไปมาได้ตลอดถึง ๗ วัน แล้วยกพระนครนั้นขึ้นครองราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ดำรงรัฐแทนพระราชบิดา

ก็แต่ในชาติอื่นอีก พระสัวลีภิกษุนั้น ได้ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วหมอบลงณที่ใกล้พระยาท ตั้งปณิธานความปรารถนาไว้ว่า ด้วยอำนาจผลทานนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นผู้เลิศด้วยลาภยศทั้งหลายเถิดดังนี้ อีกครั้งหนึ่งได้พร้อมใจกันกับชาวเมือง ถวายน้ำอ้อยแลนมส้มเป็นอันมากควรค่าพันกหาปณะ แก่พระสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วตั้งความปรารถนาว่า ด้วยอำนาจผลทานนี้ ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้เลิศด้วยลาภยศทั้งหลายเถิดดังนี้ เพราะกำลังอานุภาพแห่งความปรารถนานั้น ๆ เธอจึงเป็นผู้มีบุญเลิศด้วยลาภยศ ปรากฏในพระพุทธศาสนาดังนี้

ฝ่ายนางสุปปวาสาโกลิยราชธิดานั้น ต้องทรงครรภ์อุ้มอุทรอยู่ ๗ ปี แลได้เสวยทุกข์เพราะกุมารหลงชักอยู่ในครรภ์ ๗ วันนั้น ก็เพราะกรรมคือการที่นางได้ส่งข่าวศาส์นไปว่า ดูกรพ่อผู้เป็นบุตร พ่อจงล้อมพระนครยึดทางสัญจรของชาวเมือง ยึดเอาราชสมบัติอันเป็นของพระราชบิดาเถิด ดังนี้

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงนำเรื่องข้างหลังมาแสดงดังนี้แล้ว จึงทรงภาษิตคาถาดังนี้ว่า

อสาตำ สาตรูเปน บียรูเปน อปุปิยำ
ทุกขำ สุขสฺส รูเปน ปมตฺตมติวตฺตติ

ความว่า กรรมอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมครอบงำบุคคลผู้ประมาทได้ ด้วยอาการอันสมควรแก่ความพอใจ กรรมอันไม่เป็นที่รัก ย่อมครอบงำบุคคลผู้ประมาทได้ ด้วยอาการอันสมควรแก่ความรัก ความทุกข์ระทมจิตร ย่อมครอบงำบุคคลผู้ประมาทได้ ด้วยอาการอันสมควรแก่ความสุข

พระคันถรจนาจารย์ กล่าวอธิบายความในคาถานั้นว่า กรรม ๓ อย่างนี้ คือกรรมอันไม่เป็นที่พอใจ ๑ กรรมอันไม่เป็นที่รัก ๑ ความทุกข์ระทมจิตร ๑ ย่อมครอบงำย่ำยีบุคคลผู้ประมาทปราศจากสติได้ ก็ด้วยอาการ ๓ อย่าง มีอาการอันสมควรแก่ความพอใจเป็นต้น พระพุทธภาษิตนี้ บัณฑิตชนผู้ประกอบด้วยญาณปรีชา พึงทราบเถิดว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ทรงหมายเอาเหตุที่มารดาแลบุตร (คือนางสุปปวาสาแลพระสังฆ์) นั้น ได้รับผลกรรมวิบากอันไม่เป็นที่พอใจ กล่าวคือต้องรักษาครรภ์อยู่มิใช่น้อย และต้องอยู่ในครรภ์ถึง ๗ ปี มาครอบงำย่ำยีทำให้ลำบาก อันสืบเนื่องมาจากกรรมที่ล้อมพระนครในกาลก่อนนั้นด้วย ทรงหมายเหตุที่นางสุปปวาสาอุบาสิกา ได้รับผลกรรมวิบากอันเป็นที่ยินดี กล่าวคือได้บุตรอันเป็นที่ปลื้มใจเป็นที่ตั้งแห่งความรัก มาท่วมทับจิตรแล้วแลดูว่า แม้หม่อมฉันพึงได้บุตรอย่างนี้อีกสัก ๗ คน ก็ยังมีความยินดีอยากได้อยู่ดังนี้ ในชาตินั้นด้วย บัณฑิตชนพึงสันนิษฐานด้วยประการดังนี้

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สมเด็จพระมหามุนีผู้ศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระราชกุมารซึ่งล้อมพระนคร แล้วแลได้ราชสมบัติอันเป็นของพระราชบิดาคืนในกาลนั้น ได้มาเป็นภิกษุสิวลีในกาลนี้ พระอรรคมเหษีราชมารดาในกาลนั้น ได้มาเป็นสุปปวาสาอุบาสิกาในกาลนี้ พระเจ้าพาราณสีในกาลนั้น ได้มาเป็นพระตถาคตนี้แล

จบชิสาตรูปชาดก

จบลิตตวรรคที่ ๑๐ แล มัชฌิมปัณณาสก
